

Мата Хари

ФИЛИП
КОЛАС

РИВА

The book cover features a stylized illustration of a woman, likely Mata Hari, wearing a black dress and a black headscarf with a decorative pattern. She is looking slightly to the right. Her hands are clasped in front of her, holding a small, light-colored object. The background is a textured, light brown color. The title 'Мата Хари' is written in large, blue, serif letters in the upper left. Below it, the author's name 'ФИЛИП КОЛАС' is written in smaller, black, sans-serif letters. At the bottom left, the publisher's name 'РИВА' is written in black, sans-serif letters.

Тя е известна повече с чертите на Грета Гарбо и на Марлене Дитрих. За нея е писано и снимано много.

Мата Хари... Фаталната жена, дарена с екзотична и трагична хубост, любовница, авантюристка, романтична героиня, модерно възплъщение на грешницата... Името и е нарицателно, но жената е съвсем реална. Прадядото на Филип Колас е бил съдия-следовател по делото за шпионаж срещу Франция, с което тя влиза в историята. Наред с всички "за" и "против" вината и авторът реконструира умело епохата на Мата Хари и води едно документално прецизно и същевременно увлекателно повествование за нейния път и за уникалното и присъствие в света на митовете.

- [ПРОЛОГ](#)
  - [ПЪРВА ЧАСТ](#)
    -
    - [Забравена подробност](#)
    - [1](#)
    - [2](#)
    - [3](#)
    - [4](#)
    - [5](#)
  - [ВТОРА ЧАСТ](#)
    -
    - [6](#)
    - [7](#)
    - [8](#)
    - [9](#)
    - [10](#)
    - [11](#)
  - [ТРЕТА ЧАСТ](#)
    -
    - [12](#)
    - [13](#)
    - [14](#)
    - [15](#)
    - [16](#)
    - [17](#)
  - [ЕПИЛОГ](#)
  - [ПРИЛОЖЕНИЯ](#)
  - [БИБЛИОГРАФИЯ](#)
  - [ИНФОРМАЦИЯ ЗА ТЕКСТА](#)
-

Моят праядо Пиер Бушардон е човекът, съдил Мата Хари или по-точно водил следствието по нейното дело. Следствието е определящо, всички тълкуватели са единодушни – тъкмо той я е отвел към смъртта, по време на техните безмилостни срещи Мата е изгубила своята последна, решаваща игра. Към него тя отправя жалбите, молбите си, той е осквернителят на иконата, мръсникът, героят в зависимост от гледната точка... той е първожрецът, подготвил зараждането на легендата около жената, която ще бъде разстреляна в бледната ранна утрин на петнадесети октомври в един от рововете на Венсен.

Бях съвсем млад, когато се натъкнах на Мата Хари. Случеше ли се да се местим, откривах повече или по-малко грижливо съхранявани писма и снимки. Пред мен изникваше ту образът на една дама в черно с дълбоки очи, ту едър почерк, някак хищно захапал листа, или пък стара папка, пълна с пожълтели документи... все нееднозначни, измачкани реликви, за които не знаех какво да си мисля. Мата Хари... Всъщност винаги съм я познавал, надали бих могъл да кажа кой пръв ми спомена за нея. Дали баба, когато споделяше впечатленията си как седяла близо до нея през злокобната 1917 година? Дали нейният брат, който преповтаряше какво е разказвал баща му? Има ли значение... Мата винаги е била част от моя пантеон, а нямах представа дали да я почитам, или да я осъждам.

Сигурно сте разбрали, че в моя случай Мата си е семейна история, от онези, които се разказват у дома, след като е свършил обедът, история, която се предава като някакво малко нечестиво наследство. Зная, никой биограф не може да се заеме с трагичния ѝ път, без да спомене името на моите близки. Странно е усещането да бъдеш нещо като братовчед на една варварска богиня или по-точно да си неотделим от нейната гибел.

Повече от всеки друг бях наясно, че някой ден ще проуча съдбата на жената, заслужила рядката участ името ѝ да е вече нарицателно. Има лица, станали дотам емблематични, че накрая човек не си дава сметка дали наистина са съществували. Ментор, дон Жуан, Растиняк... Имало ли ги е в историята? Или са герои на романи? Никой вече не си спомня. Те принадлежат на нашия въображаем свят, на нашата обществена митология.

Мата Хари е от тях.

И аз като вас смятах, че я познавам, но какво всъщност знаех за нейния живот? Думи, представи се наслагваха в съзнанието ми... Шпионка, фатална жена, опасна жена, танцът със седемте воала, Гарбо, Дитрих, любов за продан, новата змия в рая... Името ѝ отекуваше като отглас от грях, от наслада, от забранено, забравено сладострастие... С една дума, Мата Хари бе жената, благоуханната жена, олицетворяваща всяка сладост и опасност. Все измами, все откровения, които Мата старателно е прецеждала, за да омае очарованите, да отблъсне любопитните и непрестанно да се пресътворява.

Мата като легенда?

Да – за другите, но преди всичко и най-вече за самата себе си. Станала известна, изобретявайки стриптийза, Мата никога няма да допусне някой да разгадае истинската ѝ същност, или впрочем ще го стори... но тогава ще бъде твърде късно и никой няма да иска да ѝ повярва. Момиченце, изпитващо потребност да се самоудивлява; девойка, стремяща се към избавление сред собствените си мечти; изоставена жена, която трябва непрестанно да се самообожествява, за да може да се наложи, Мата е първата хронистка на собствения си живот за добро и за лошо. Малко личности са полагали толкова труд, за да си създадат

минало... Това минало е винаги различно, понякога противоречиво, то с лекота подхранва всички слухове, а те накрая възникват от само себе си. Мата дава на всеки журналист друга версия на своята епопея, всеки път я обогатява с нови случки, с нови загадки, та чак до името, с което се нарича... Мата, Мата Хари. Англичанка ли е? Холандка? Индийка? Дъщеря на принц или на нищожество? Това е Бел Епок – епохата, в която мистификацията и чудатостта са средство за оцеляване, просто за оцеляване в едно общество, където всеки вече съществува само привидно, първичен опит за виртуален свят, който скоро ще бъде пред сгромолясване. Да – казва се всичко, казва се и обратното. Важното е да се харесаш, да се говори за теб. Като професионална митоманка Мата винаги сама играе ролята на свой пръв рекламен агент.

Благодарение на откритото в непубликувани семейни архиви, в засекретени архиви, непобутвани от 1917 г., в различни изследвания и четива се срещнах с друга Мата, с жена на контрасти, несравнима с нищо видяно или чуто от мен преди. Обезумялата Мата, влюбената Мата, безотговорната Мата, героичната Мата, циничната Мата, интелигентната Мата, безпощадната, тъй крехка Мата... Мата – човешко същество, твърде човешко в един свят на ужас и на кръв, приемащ само черното и бялото. Виновната Мата, невинната Мата, Мата с безбройните истини... Мата, която няма как да бъде разбрана, а още по-малко съдена според категориите за добро и зло. Спрямо личностите, надраснали живота, правосъдието и истината се разминават...

Правно виновна.

По право невинна.

Тук е нейната драма, нейната невероятна противоречивост.

Всички онези, които искат да отрекат този парадокс, предварително са обречени да преиначаят събитията, нещо повече, да се окажат неспособни да я проумеят напълно.

Иска ми се да ви накарам да забравите хладната разсъдъчност, благовидните аргументи, измъчените теории, пресилените твърдения, удобно отдадените на забравя въпроси, за да ви разкрия истинската Мата Хари. Само ако проследим тази жена стъпка по стъпка, като проникнем в тайните на нейната личност и на нейния живот, можем наистина да обозрем едно от най-сложните дела в историята. Все пак ще се опитам да осветля по нов начин и личностите на някои от главните участници в аферата – Пиер Бушардон, разбира се, но също и капитан Ладу, един от ръководителите на френските тайни служби. Така ще ви въведа в техниката на шпионажа и контрашпионажа от онова време с техните закони, правила, проблясъци, тъмни страни, героизъм и подлост.

Най-сетне, за да осъзнаем измеренията на разигралата се драма, ще се опитам да дам по-правдива представа за една епоха, която тенденциозно бива съдена от гледна точка на днешния ден, и така се изкривява истината.

Коя все пак е била Мата Хари?

Шпионката със стоте хиляди трупа?

Новата Саломе?

Козел отпущения за една страна във война?

Нищо от всичко това и нещо повече?

Подгответе се за запознанство с една изключителна жена. Жена, която неведнъж ще съумее да ви удиви, жена тъй далечна и тъй близка, че ще разберете защо все тъй си остава интригуваща и пленителна.

За разлика от класическите биографии, невинаги съм следвал хронологията.

В първата част дори умишлено съм избрал обратната хронология. Както се прави при разследване, спирам се на Мата в деня на нейния арест и постепенно се връщам по изминатия път. Подобно на противниците е по време на нейния страшен процес, също като съдията Пиер Бушардон, накарал я да разкаже своя живот, аз се опитвам да го разкрия пред вас на последователни пластове.

Във втората част, където се повествува за екстравагантните е шпионски приключения, и в третата, съдържаща изложението за месеците след нейното затваряне до самата е смърт, се връщам към класическия ред според следствието, за да разберем Мата Хари, Мата, Маргарета, М'грет, Грит и нейната променлива откровеност...

ПЪРВА ЧАСТ

ТАЙНИТЕ НА ЕДНА ЖЕНА

Забравена подробност

15 октомври 1917 г. Току-що се е разсъмнало. Мътна зора в края на есента, дъжделива светлина...

По булевардите минава фургон за превозване на мъртъвци. Почти никой не поглежда подире му. Само един стъклар се прекръства механично от суеверие.

В този утринен час още няма много хора. Дори в разгара на войната градът се прозява и излежава, а и отоплението е недостатъчно. Тук-там минувачи бързат по влажните, сиви тротоари. Деца, тръгнали на училище, смеещи се деца. Старци, излезли да проверят могат ли да открият пакет цигари. А най-вече жени, повечето от дребната буржоазия. Наизлизат вече с десетки... От всички жилищни сгради. Армия черни мухи, с черни рокли, с черни палта, с черни шапчици, съсипани сенки, сенки в траур, които ще се наредят на опашка при търговците на храни. Тридесет сантима за литър мляко. Три пъти повече от по-рано. По-рано... И пак с готовност биха платили. Само дано млекарят да е получил стока.

Кочияшът направлява колата мълчаливо. Отронва по някоя насърчителна думичка към конете. Фургонът е подминал вече квартала на Операта, съвсем близо до Гранд Отел. Изпреварва го такси, надуло тромбата. Слънцето се опитва да надникне.

И насам, в богаташките квартали, всичко се раздвижва, но по-елегантно, не тъй трескаво. В далечината се мяркат гувернантки, главите им са увенчани от сатенени панделки, водят редички от прелестни дечица; по пейките готвачките с вечните бели бонета се наддумват, възмутени от новата наредба, с която се въвеждат два безмесни дни седмично, а се чакат и купони за захарта; камериерки с капели прекосяват улиците, за да изпълнят поръчките, покрай стените се прокрадват сънени светски дами, някои заметнали сребърни лисичи кожи. Опитното око може да разпознае кои от тях излизат и кои се прибират... Любими жени, любящи жени, изоставени жени, прекършени жени. Цяло едно раздвижено човечество. По някаква случайност има дори неколцина войници, които явно са си прекарвали добре. Французи, англичани, американци. Тромпет надува джаз след грохота на оръдията... Всеки си затваря очите за поведението на тия изпаднали мъже в униформи, оцелели от ада, на които всичко може да се прости.

Наблизо, сгушен в своя апартамент на булевард Осман, омотан в разноцветните си шалове и одеяла, Марсел Пруст е писал до зори. И тази сутрин знае, че най-сетне ще може да поспи. От месеци трепери да не изпратят и него на фронта. Като всички освободени трябва да мине пред комисия повторно. Затова тренира да не заспива до зазоряване, та да свикне с дневното военно разписание.

Кочияшът надава вик. Без да спре, гуляйджията на тротоара, с когото са се разминали на косъм, махва с ръка. Излязъл е от дома на графиня Дьо Шабрийан, тя тъкмо е финансирала най-скандалния спектакъл през тази година: Парад, нещо като кубистки авангардистки руски балет, дело на неизвестни младоци, които шокират или будят възторг: Пикасо, Кокто, Масин, Сати... Премиерата е минала сред голяма шумотевица. „Сюрреалистичен“ – това е думичката, измислена от Аполинер. От своята ложка Мися Серт, вдъхновителката на парижкото висше общество, приятелката на Дягилев, се е надигнала като лъскаво байраче, за да ръкопляска до припадък. Ето, според нея тъкмо такава ще бъде младата руска революция.

Дали изобщо е чувала за онзи Владимир Улянов? Някой си там Ленин или нещо такова, който само след няколко седмици ще сведе всичко това до кръвопролития? Кръв, все повече кръв...

Фургонът приближава квартала Сен Жермен и отново става дума за Кокто или по-скоро за една от неговите духовитости. Срещнал бил Шарлот Лизес, първата жена на Саша Гитри, която той тъкмо зарязал заради Ивон Прентан, и я успокоил: „Не плачете, скъпа, пак ще си дойде при вас. Пролетта винаги трае много кратко.“¹ Поне в този случай младият буржоа денди греши, но иначе на двадесет и седем години отдавна се е вписал в духа на времето. И той е обявен за физически негоден и работи като санитар в болница, финансирана от Риц. Престилката му е с дизайн на Поаре... а Сесил Сорел държи той да присъства на всичките е знаменити вечери. Скоро семейство Дьо Ноай и цялото аристократично предградие ще се прекланят пред него.

Медицинският факултет се издига като крепост. Двамата известни професори Бранка и Прьонан са там още отпреди час и вече са разпоредили да бъде подготвена зала за аутопсии. Животът си върви... Е, почти.

На улицата тежкият впряг е спрял.

Кочияшът слиза от седалката си.

Притичват двама санитаря.

Отварят задната врата, изкарват носилка, покрита с бял чаршаф. Едва се забелязва, че на места той е зацапан с червено и кафяво... последен варварски грим за една не по-малко варварска епоха.

Мъжете отнасят своя зловещ товар. Минават по коридорите, ноздрите тук се изпълват с остри миризми. Етер, формалин и други летливи вещества.

Най-сетне тялото е на масата, все тъй увито в савана.

Бранка и Прьонан се колебаят за миг.

Бранка дръпва воала.

Главата е грозно пробита... Обезобразена от куршум, от довършителния изстрел. Куршумът, изстрелян в ухото, е преминал през черепа и е издълбал всичко по пътя си. Старомоден револвер, с тежки оловни куршуми. Излишно престараване: дупка над лявата гръд... Смъртта трябва да е била незабавна. Тялото е още красиво, като заспало... Само три попадения. Три от дванадесет куршума са улучили целта. Бойците са стреляли зле, вероятно от вълнение. А са опитни войници, нарочно подбрани поради своята смелост, но стреснати силно при мисълта, че разстрелват жена... Тази жена. Та нали вече разправят, че един от тях за малко не припаднал? Всеки е искал да си внуши, че тъкмо неговата пушка е заредена с халосния патрон. Към крака набързо е завързан етикет с име, грижливо изписано от старателен чиновник: „Маргарет Гертруде Целе, наречена Мата Хари“.

Прьонан поглежда Бранка.

Не си казват нищо, но и в мълчанието се разбират.

Значи това е тя... Мата. Мата Хари. Танцьорката шпионка... Това толкова желано, мечтано, заплащано, обичано, мразено тяло. Тяло, изложено като храм, причина за скандали, пораждащо любопитство, тяло, подозирано във всякакви извращения и наслади. Никой не го е поискал. Предстои им да го отворят, да извадят сърцето, спряло завинаги преди час в един от рововете край Венсен¹.

„Кой иска тялото? Кой иска тялото?“

Ужасен въпрос, останал без отговор, зададен от един офицер в бледната ранна утрин.

А иначе почти навсякъде из Европа пресата гърми. Този път, без да иска, Мата е достигнала до върховете на известността. Името ѝ буди мечти, от името ѝ побиват тръпки. Любов, пари, смърт. Страховито триединство. Роят се безумни слухове. Мата не била умряла, Мата била спасена... Екзекуцията била само мнима. Не, Мата била умряла, умряла наистина, но при аутопсията откраднали органите ѝ като спомени, като реликви... Любовница, мъжеядка, всичко и обратното. Бомбата избухва. Така завършва един живот и започва една легенда. Първата за двадесети век. Скоро ще дойде редът на Гарбо, на Дитрих... Зазоряване, червило, отразено в блеснала сабя.

Дрезгавина

Комисарят Приоле нервно пушеше цигара. Като всички полицаи ненавиждаше хотелите. Много входи, много изходи, много движение. Елизе Палас се намираше на ъгъла на улица Басано, посред Шанз-Елизе, а това никак не го улесняваше, дори в неделя. 1

Поглед към часовника: пет и петдесет... Още десет минути до законния час. Десет тревожни минути, в тях всичко може да се случи, току-виж заподозреният се изпарил. Полицаят машинално преброи отново хората си и провери кой къде се намира. С него бяха двамата инспектори, подsigурявали следенето от няколко седмици, и петима други, дошли за подкрепление заедно с неколцина жандарми. Всеки бе разположен в определено прикритие и не биваше да го напуска по никакъв повод.

На третия етаж в хубава стая с изглед към улицата една жена се събуди стресната.

Дали не е предчувствие?

Тя също нервно пали цигара, но почти мигновено я угасява. В полумрака изглежда много едра. Трудно е да се прецени какъв е произходът ѝ. Тъмна коса, матов тен като на южнячките, но и дълги ръце, добро телосложение, висок ръст, издаващ някаква сила... Сякаш принадлежи на множество светове... Да, същинска циганка, вмъкнала се в кожата на Брунхилда. Вагнерова героиня, попаднала в твърде странен Валхала. Впрочем твърди се, че е холандка, а носи индийско или английско име, според настроението си за деня. Иначе, ако човек се вгледа в нея, не е истински красива – тя е повече от това. Да, със сигурност великолепа жена, макар умората и тревогите от последните седмици да са изострили чертите на лицето ѝ.

Приоле ненавиждаше това напрежение, от което стомахът се стягаше. Мъчеше се да се овладее, но нищо не помагаше. Сигурно притеснителният характер. Да виси като някакъв новак... А не беше кой да е. Около четиридесетгодишен, имаше сносен вид, беше специален комисар към укрепения Париж – ключов пост в тези времена.

През последните месеци се бе наложило да свикне със сутрешните арести. Бяха се намножили, откак беше почнала новата война. Нова война в сянката на огромната касапница, погълнала над един милион живота при Вердюн. Един милион души за десет метра земя! За задържането на войските на фронта можеше да има само едно обяснение: предателство в тила. Сега трябваше да се води бой и срещу „вътрешния враг“, за който вече се говореше непрестанно. Тук трябваше да бъде удържана решителната победа, която щеше да спомогне французите да се справят с Кайзера.

Приоле още помнеше шпионите, които бе стащвал край леглата им: Деи Паси, Гарфюнкел, Мони, Рикардо Гонсалес Лянос... И само тях ли? Все имена, изнесени по първите страници на хищните вестници, които искаха все повече кръв, все повече виновни, за да се отмъсти за мъртвите.

Този път щеше да бъде по-трудно, трябваше да арестува жена, и то не каква да е жена. Не му се нравеше тази работа на Приоле, и туйто...

Внезапно комисарят даде знак на хората си.

Шест часът!

Инспекторите незабавно нахълтаха в хотела. Полицаи навсякъде, във фойето, в коридорите. Нощният портиер и камериерките са сащисани. Приоле нарежда да спрат асансьора и се спуска по стълбите.

В своята стая жената е чула нещо – или пък се е обадил някакъв инстинкт. Притиснала се е до завесата.

Три кратки почуквания по вратата.

Няма отговор.

Приоле поисква шперц и влиза със свитата си.

Ето неговия разказ за станалото. Дълго е повтаряно, че тази версия била съмнителна, но ако човек познава добре онази, която е застанала пред него, нейната внушителност, бунтарството и предизвикателността ѝ, разказът съвпада с обичайното ѝ поведение и е показателен за един от главните принципи в нейния живот: да напада, за да се отбранява.

Приоле влиза пръв. Той незабавно произнася съответните думи:

– Госпожо, вие сте арестувана.

Пауза. Жената се изправя:

– Трябва да има грешка!

– Нали вие сте Маргарет Гертруде Целе?

– Аз съм Мата Хари.

Приоле дава заповед да запалят осветлението. Мата пристъпва напред, излизайки от надиплената тежка завеса, която я е прикривала. Тя е напълно гола. Приоле не знае накъде да гледа.

– Ако обичате, облечете се и ме последвайте.

– В какво качество? – отвръща Мата, възползвайки се изцяло от изненадата, която предизвиква.

– Държавна измяна – отговаря ѝ специалният комисар и неловко вади удостоверението си от префектурата, за да си придаде внушителност.

– Това е смехотворно! – възкликва Мата.

От изплашена жена тя вече се е преобразила в създание, готово да се бори, да отвръща на удара с удар.

– Изпълнявам заповеди, госпожо. Ще имате пълната възможност да дадете обяснения пред компетентните власти.

Нова пауза. Миг на колебание, после:

– Е, тогава... След минутка съм на ваше разположение.

Мата дръпва небрежно оставената върху едно кресло роба и се отправя към банята. Преди да влезе в нея, посочва кутия с шоколадови бонбони на един шкаф и се обръща към Приоле.

– Хапнете си и почерпете вашите хора. (Комисарят, изненадан, се колебае.) Не се тревожете, от Швейцария са, доколкото знам, тази страна е още неутрална...

Приоле взема кутията. Мата влиза в банята и затваря вратата.

Приоле начаса заповядва на хората си да претърсят стаята из основи и да изземат всички лични вещи на „задържаната“.

Под дванадесетте печата, събрали цялото имущество на Мата във Франция, се намират значителен брой визитни картички, главно на мъже, кореспонденция, пътна чанта с

тоалетни принадлежности, която може да бъде подложена на анализ, за да се види дали няма тайници, и сумата 600 франка¹... Слаба работа за онази, която се предполага, че е най-опасната шпионка на германските тайни служби...

Аферата Мата Хари започва.

И до днес тя не е завършила...

Начало на загадката

Военният губернатор на Париж е получил три дни по-рано писмо от военния министър маршал Лиоте, дало начало на последвалите действия:

„Имам честта да ви уведомя, че лицето Целе, разведена съпруга на Маклийд, наречена Мата Хари, танцьорка, холандска поданица, е под силно подозрение, че е агент в служба на Германия...“

Издадено е нареждане за разследване, незабавно прехвърлено на капитан Пиер Бушардон, докладчик към Трети военен съд, който пуска заповед за задържане, отнесена на комисаря Приоле, за незабавно изпълнение. Във всичко това няма нищо чудно, такава е обичайната процедура.

И все пак още тук загадката е налице.

Писмото на Лиоте съдържа няколко нередности, с които всъщност се изчерпва неяснотата на цялата история. Ако документът бъде проучен (единствено сега ще си дадем този отегчителен труд, който обаче няма как да се премълчи поради красноречивостта на подробностите), незабавно проличават две любопитни неща:

1) При датирането на писмото датата 10 е добавена на ръка, а текстът „Париж, февруари 1917 г.“ е написан на машина.

2) Според първата редакция на писмото Мата Хари „е агент в служба на Германия“. Сметнато е обаче за уместно да се вмъкне допълнението „под силно подозрение, че е“. Това уточнение също е вметнато в последния момент.

Поправките са доста странни, рядкост за която и да било съдебна администрация. Така заключението става безусловно:

1) Когато арестуват Мата, документът трябва да е бил подготвен от известно време и службата за контраразузнаване ще да е решила да изчака подходящия момент, за да се намеси. Защото несъмнено прословутото Deuxième Bureau, Второ отделение, е внушило написването на писмото на министъра и го е държало подръка за когато му дойде времето.

2) Колкото до точността на обвиненията, около тях май липсва увереност, освен ако става дума за стратегия, целяща да не създава доказателства, прекалено компрометиращи за техните автори.

Следователно Мата Хари попада в капан, заложен за нея на тъмно...

Албер Приоле няма и представа за всички тези тънкости.

Сен Лазар

Като всяка друга затворничка и Мата е откарана в Сен Лазар, женския затвор, който днес вече не съществува.

Злокобното здание, използвано отначало като лепрозариум, а после като революционен зандан, и досега се вижда отчасти на ъгъла на булевард Мажента и улица Фобур Сен Дьони, съвсем наблизо до Източната гара. Там натъпкват безразборно „политическите“, „правонарушителките“ и заподозрените или виновните за всякакъв вид простъпки. Вътре се

срещат и курви, и светски дами, и мошенички, и убийци, омразите и конфликтите помежду им се изострят поради близостта. Носят се слухове, че тези с фустите са по-страховити от обитателите на затвора Санта... Тук обаче правилата са малко по-особени, отчасти заради приличието, отчасти от практически съображения. Сигурността наистина е поверена на наказателния корпус, но управлението е подсигурано от религиозен орден – сестрите от Мари Жозеф дю Дора. „Затворническите легионерки“. Петдесет монахини, откъснати от света почти колкото своите подопечни!

Седем и петнадесет. Разсъмва се.

Колата, в която са натикали Мата Хари, тъкмо влиза през портала на наказателното заведение.

Мата слиза. Поема я около шестдесетгодишна сестра. Това е сестра Леонид, майката игуменка, яка жена, чиято привидна строгост се компенсира от мекия и лъчезарен поглед. Тя осведомява Мата Хари, че ѝ се налага да се подложи на формалностите при постъпване.

Мата не отговаря, затворена и безмълвна. Обещано ѝ е, че същата заран ще бъде отведена пред съдията, засега само това има значение. Тя прекосява широкия двор и следва монахинята през олющените коридори. Тишината вътре е необичайна... в нея всичко придобива нереални измерения, прераства в особено ехо. Скръцване на ключалка, връзка ключове. Сякаш в ледения въздух подрънкват вериги. Макар между живота и това място да има само двор и няколко стени, невъзможно е човек да си представи, че на по-малко от двадесет метра минава файтон и забързан достолепен гражданин го спира, а някаква матрона влиза при птицепродавеца. Липсата на всичко онова вън, което само допреди пет минути е било толкова достъпно, дреболиите, от които е съзнателно лишена – може би тъкмо оттук започва адът...

Мата се свива, откъсва се, изключва се... Всичко това е кошмар, да, кошмар, тя ще се събуди. Не се съпротивлява... Това не е нейният свят, той ѝ е напълно чужд. Всичко се случва като че тя всъщност вече не е тук, като че ли присъства в качеството на зрителка на нещо, което става с нея. Две сестри се приближават до нея, за да я претърсят. Снимат я за съдебната картотека. Мата просто не е в състояние да определи какво чувства. Да, несъмнено е смаяна, но не само това. Вече седмици наред търси изход, спасение, някакво разрешение, а ето че сега е останала почти без воля, замаяна, сякаш стъпва в памук. При самата мисъл за това, което преживява в момента, вчера би изкрещяла, но тази сутрин е преди всичко невероятно уморена. Върви след сестра Леонид през коридорите, а те сякаш нямат край. Двете се придвижват по проходи и стълби, без да продумат. Ето че се озовават в регистрацията на първия етаж.

Сестра Леонид се обръща към Мата и се усмихва леко:

– Наричат това място „Авиньонския мост“ (Мата не отвърща нищо), понеже всички минават оттук.

Стигат до черна врата, а зад нея има меко облицована килия. Малка, смрадлива килия... килия за луди в една налудничавата история. Мата дори не помисля да се възпротиви.

Тя не разбира.

Малко светлинка се процежда през кръгло, зарешетено отворче, където гори бледа крушка, вдясно има сламеник.

Вратата се трясва.

Мата стои, не реагира.

Навярно я бъркат с някоя друга...

В коридора сестра Леонид клати глава. Най-тежки винаги са първите часове. Знае тя. Първо мълчание, после писъци... На самата жена или на околните.

Тук поне задържаната Целе-Маклийд не би могла да открие нищо, за да направи опит да се самоубие.

Първо явяване

В канцеларията си в Трети военен съд един мъж чака нервно. Крачи напред-назад. Гризе си ноктите. Отваря и затваря една папка. Това е капитанът докладчик Пиер Бушардон, той е пуснал заповедта за задържане срещу Мата Хари предната вечер по спешно искане на военния министър генерал Лиоте. Блестящ магистрат от кариерата, на четиридесет и шест години Бушардон е убеден патриот, човек, носещ свои вътрешни рани. Докато войната се точи, а мъртвите се трупат и гният непогребани, той води своята битка срещу тиловите врагове. Прикрива емоционалността си зад привидна студенина, а тревожността му се съчетава с ловния инстинкт.

Пиер Бушардон многократно отива до прозореца и почуква по стъклото, очаквайки пристигането на колите с онази, чието обвинение му предстои да изгради.

От няколко седмици той е свръхпретоварен. Не е спал и последната нощ. Напредва по дирята на онова, което според него със сигурност ще се превърне в най-крупната шпионска афера през тази война: аферата Боло Паша. А ето че сега трябва да се занимава с тази танцьорка...

Най-сетне няколко берлини със спуснати завески навлизат през портала. От тях изскачат мъже. Един от тях отива да отвори вратата на колата, която са ескортирали. Кратко задържане, което сякаш се проточва безкрайно – и Мата се появява. Зад прозореца Бушардон сякаш изпитва облекчение. Мата се оглежда, колебае се за миг, после тръгва след жандарма, който я приканва да го последва.

Пиер Бушардон оставя един вестник, в който с едри заглавия са отразени новините от фронта, и се настанява зад писалището си.

Часът е единадесет сутринта.

Мата влиза в кабинета. Това вече не е разсеяната, покорна жена, оставила се да бъде отведена в затвора. Тя сякаш си е възвърнала увереността и се държи високомерно:

– Това представление е глупаво! Аз работя за френските тайни служби. Настоявам да се свържат с капитан Ладу, ръководителя на контраразузнаването, който ще потвърди.

Какво се е случило? Както винаги, у Мата е задействал инстинктът на ранената лъвица... Мислели са я за съсипана, а тя е запазила силите си, за да успее да се наложи.

Пиер Бушардон я слуша и я наблюдава. За нищо на света очите му не биха издали колко пленителна е тази жена за всеки мъж. Мата е очевидно наясно с това. Вътре в себе си тя вече се усмихва. И този път е спечелила. Смятайки, че вече се е справила и територията е покорена, променя изражението си и отправя към съдията най-чаровната си усмивка:

– Е, капитане. Трябва да са ме... трябва да са ни обезпокоили напразно.

Тя вече се изправя и се насочва към вратата, „полюлявайки тяло не без чар“¹, но двама пазачи ѝ препречват пътя. Мата отведнъж губи самообладание, обръща се към Бушардон и с неверие чува как той оповестява пред нея обвинителния акт:

– Маргарет Гертруде Целе, „родена на 7 август 1876 г. в Леуварден, Холандия, бивша съпруга на Рудолф Маклийд, офицер в Холандска Индия, живуща в Палас Отел, по вероизповедание протестантка, умееща да чете и пише“, е задържана за „шпионаж, опит,

съучастничество, сговор с врага с цел улесняване на неговите намерения“. Да бъде оставена без контакти и възможност за комуникация с външния свят.

Бушардон вдига очи. Мата се взира в него, опулена от ужас. Преживяла е тази отвратителна утрин единствено благодарение на мисълта, че след среща с някое отговорно лице незабавно ще я освободят.

– Госпожо, мога ли да ви запитам кого ще посочите за свой защитник?

Бушардон говори много бавно, сякаш е наясно, че Мата още не е осъзнала сериозността на положението.

– Никого. Нямам нужда от адвокат, невинна съм!

Бушардон я гледа безмълвно, а Мата подхваща отново, натъртва, сякаш за да го убеди:

– Невинна съм. Какви игри играе с мен френското контраразузнаване, след като му служи и съм действала само според указанията!

– Ще видим...

Бушардон ъ подава обвинителния акт, за да го подпише.

За миг Мата се колебае, после надрасква с едрия си закръглен почерк:

Гертруде Целе-Маклийд, наречена Мата Хари.

– Скоро ще се видим отново, госпожо.

Бушардон дава знак на двамата пазачи, застанали пред вратата. Просто кимване, чийто смисъл те разбират отлично: „Връщайте я в Сен Лазар.“

Мата пристига отново в двора на сградата. Бушардон е пак при прозореца. Наблюдава как Мата Хари се качва в една берлина със спуснати завески, после се обръща към своя млад писар, сержант Манюел Бодуен, който изглежда замислен.

– Значи това е Мата Хари...

– Не си мечтайте, сержант, над вашите възможности е! – отвърща той раздражено.

Незабавно му нарежда да предаде следните инструкции в затвора Сен Лазар:

– Задържаната Маргарет Гертруде Целе да бъде третирана особено строго. Да не се допускат спрямо нея никакви отклонения или облекчения. (След пауза.) Трябва да се пречупи.

Започва дългото мъченичество на Мата.

За френското правосъдие тя ще бъде номер 721 44625.

Това е началото на схватката между съдия-следователя и фаталната жена.

Но коя всъщност е Мата?

Изключителна шпионка, както се опитват да докажат френските тайни служби?

Скандална знаменитост, както проличава от забележката на сержант Манюел Бодуен?

Наивна жена, както изглежда, ако се вярва на Мата?

Скоро тя ще отговори на Бушардон, който я пита за какво е дошла във френската столица:

– Защо дойдох тук ли? Защото смятах, че всички жени, които искат да избягат от мъжете си, отиват в Париж...

Имало едно време...

На две крачки от Операта, пред Гранд Отел на улица Скриб е спрял файтон.

Това е Париж през 1904 г. Тогава френската столица е център на света, на икономическия свят, а съответно и на артистичния, несъмнено макар че изкуството и парите не се погаждат добре, едното не може да мине дълго без другото...

Гранд Отел е най-големият луксозен хотел в столицата, смесица между Риц на площад Вандом, Савой в Лондон и нийоркския Пиер. Ако иска да види и да бъде видян, човек трябва да отседне тук.

Вратичката на файтона се отваря. Една много красива жена слиза от него. Пиколото притичва със закъснение. Непознатата му отправя чаровна усмивка, минава през въртящата се врата и се отправя към рецепцията. Портиерът се суети. Той има око за тези неща. Клиентката си я бива. Няма да се скъпи на бакшиши. Ето я, отваря миниатюрната си чанта-мрежичка и за секунда измъква отвътре също толкова мъничка пудриера.

– Бих искала апартамент – подмята тя със съвсем лек, труден за определяне акцент, издаващ обаче добро възпитание.

– Апартамент? – повтаря малко учуденият портиер.

Предусещайки реакцията му, младата жена отговаря почти веднага, затваряйки пудриерката си:

– Багажът ми ще пристигне.

– Разбира се, госпожо. Дали госпожата знае колко време ще ни направи честта да остане?

– Още не. Може би седмица. Може би доста повече...

– Разбирам, госпожо, разбирам. (Портиерът сдържа съучастническа усмивчица и се навежда да провери в грамадната черна книга с позлати.) Мога да ви предложа много хубава стая със салон. На третия етаж.

– Спокойна ли е?

– Всичките ни стаи са такива, госпожо.

– Тогава много добре.

– Антоан, 328 за госпожата. (Портиерът извиква прислужника, след което се обръща към непознатата.) Бих помолил госпожата да бъде тъй добра да се разпише.

Подава е перо. Жената изписва името си с едър, небрежен почерк: „Лейди Маклийд“. По навик портиерът умее да чете наопаки и го изпълва своеобразна гордост, самодоволство всъщност. Не е сбъркал. Тази жена не е коя да е. Англичанка, лейди. Дали би могъл да си представи, докато я гледа как се отдалечава, тъй елегантна в пътното си облекло, че неговата британска аристократка пристига направо от Холандия и няма дори петдесет сантиметра в джоба?

На двадесет и осем години Маргарет Гертруде Целе-Маклийд, бъдещата Мата Хари, е

започнала своя нов живот с блъф, първия от безкрайна поредица. Какво друго да стори, след като няма вече нищо за губене, притежава огнен темперамент, необходим е реванш в този живот и носи в себе си тайната на страховити трагедии? Маргарет трябва да бъде великолепна, великолепна – или да умре. Едно име, един адрес – и това е номерът, често си го е повтаряла, повтаряла си го е, докато слепоочията ѝ са затуптявали, за да се убеди сама... Едно име, един адрес и това е номерът: лейди Маклийд, Гранд Отел, улица Скриб, заповядайте ключовете...

Модел срещу заплащане

Малко преди това съвсем различна жена изкачваше мъчително стълбището на порутената сграда на улица Нувел номер седем. Изтощена, тя бързаше само за едно: да поспи и да забрави.

Маргарет – това бе тя – завъртя ключа и влезе в малката неприветна стаичка, която бе успяла да наеме... Беше пристигнала от Хага едва преди два месеца и полагаше тежки усилия да си намери място в Париж. Разполагаше едва с няколко франка, с куфар и с три рокли, беше пребродила всички мебелирани квартири, особено най-евтините, а накрая се бе озовала в тази мансарда с издънено легло, с едничък сламен стол и две различни нощни шкафчета. Нима това бе нейната велика мечта?

Тя пъкна още малко цепеници в отвратителната печка и си даде сметка, че вече няма нищо за ядене. Порови в чантата си и измъкна една банкнота, десет франка, сгъната на четири. Това беше всичко, което ѝ бе останало. Огледа се и не намери сили дори да се разплаче. Първото ѝ пътуване във Франция се бе оказало провал, ужасен провал, а Маргарет толкова бе разчитала на него. Когато бе пристигнала от родната си Холандия, бе преливала от възторг, бе изпитвала увереност, че Париж ще ѝ даде нещо.

Париж... Париж, вълшебна дума, тя действуваше почти като талисман. Париж и неговите булеварди, Париж и неговите творци, Париж и неговите елегантни дами, Париж и неговите куртизанки, Париж и неговите богатства, които нагло се излагаха на показ по всяко време. Маргарет бе мечтала за него още от времето на Всемирното изложение от 1900 г., когато целият свят беше позеленял. Паметници, изобретения... Гран Пале, Пти Пале, мостът Александър III... Само за това се говореше, както и за чуждестранните павильони, наредени навсякъде край Сена, като че ли всяка една страна бе искала да отдаде своята почит...

Да, Маргарет не се бе съмнявала. Париж бе създаден за нея, а тя бе създадена за Париж! Ала бързо ѝ се бе наложило да отрезнее. Как да преживява човек, като няма занаят? Какво да стори, за да си осигури средства за квартира и за съществуване? При нейното телосложение много момичета биха отговорили вече на въпроса в този град, където се намираха множество палуващи херцози и временно пребиваващи индустриалци, готови на всичко, за да се позабавляват през седмицата или десетдневката, която можеха да откопчат далеч от своите домове. Но Маргарет не беше такава, не беше леко момиче, готово да продава тялото си, за да се издържа. Малко провинциално може би; навярно и малко протестантско, но не само. Не – щом трябваше да използва красотата си, Маргарет бе решила, че това ще стане по друг начин. Щеше да позира на художници, нали Париж минаваше също за столица на живописиста и имаше „пазари за модели“ на Монмартр и на Монпарнас.

В едно писмо художникът Гийоме разказва за първото посещение, което му направила бъдещата Мата Хари. Той е бил един от творците, успяващи да се издържат с работата си, без всъщност да е особено велик. Онова, което разказва за срещата им, дава точна представа

каква трябва да е била тогава младата жена, малко притеснителна, но вече достатъчно самоуверена, за да налага своята различност. Тъкмо е пристигнала в неговото ателие и го е осведомила за желанието си да позира. Гийоме я оглежда заинтересувано. Трябва да се каже, че новото попълнение е необичайно: без токове и без шапка трябва да надхвърля метър и седемдесет и пет... Със сигурност хваща окото, чудно парче, той веднага го оценява. Художникът оставя палитрата си и я приканва да се съблече.

– О, не! – отговаря Маргарет. – Искам да позирам само за глава. Вдовица съм, съпругът ми беше полковник, загина в Индия. Имам деца и трябва да работя, за да ги изхранвам.

– Много добре – отвръща поучуден Гийоме. – Хубава сте. Ще ви бъде доста лесно да се спазарите за сеанси за позиране за лице, но ще ви бъде заплащано много по-малко, отколкото ако позирате гола.

Маргарет си спомня твърде добре последвалото. Предпочита да не се сеща за него. Гнусните хазяйки, които ъ искат поредната сума за наема. Дните, в които е гладна и се замечтава пред някой твърде привлекателен ресторант. Ларю, Дюран, Фоайо, Тортони, Кафе Англе... Всички тези местенца от митичния Париж са познати на Маргарет, която хиляди пъти е минавала оттам, доближавала се е до фасадите им, заглеждала се е в обявените менюта, привлекателни като уличници. Истински художници, които често я карат да чака просто така, художник-фотографи, които се опитват да я използват за други цели. Унижения едно след друго. Постепенно – риск от пълно падение, по-лошо, от небитие.

Изведнъж тя въздъхна дълбоко, отиде до прозореца, отвори го инстинктивно и се загледа в небето. Бе нощ и над Париж се лееше дъжд. Тогава, без дори да си даде сметка, Маргарет сведе очи към улицата. Толкова лесно би било да се отпусне, да политне, да престане да мисли, да забрави всичко и да се претопи в черната, лъснала земя, сякаш разтворила се пред отвъдния свят.

Внезапно отстъпи с вик.

Не, никога нямаше да се самоубие...

Смъртта не подобаваше на природата ъ.

Отначало щеше да се прибере в Холандия и да поразмисли. Да, да, така. Трябваше да се прибере, да се съвземе. Известно време щеше да поживее у Едуард Маклийд, чичо на нейния съпруг, който имаше хубава къща в Неймехен и ъ бе предложил гостоприемство. Там щеше да си възвърне силите; щеше да обърне в пари каквото ъ бе останало като имущество и после да се върне. Да се върне и да спечели. И дума не можеше да става да повтори грешките от първото си пътуване. И дума да не става да се озове зависима от когото и да било.

Както видяхме, тъкмо с тази нагласа тя пристига в Гранд Отел няколко месеца по-късно, през 1904 г., без пукнат грош, но опирайки се на привидността... Измислена титла, хубава рокля за пътуване – това бе всичко, което можеше все още да си позволи, ала щеше да бъде достатъчно. Привидност – единственият паспорт, който щяха да ъ поискат, с него по-добре, отколкото с друг, трябваше да успее да изиграе играта си, тъй като вече нямаше какво да губи...

Кесията и животът

Решенията са хубаво нещо, но всеки знае, че адът е застлан с добри намерения. Маргарет Гертруде Целе действително е взела решение никога вече да не изпада в нужда. Как обаче ще се справи? Необходими са ъ пари, преди всичко пари. Припомняйки си първото си пътуване, охлузените обувки и разочарованията, с които се е сблъскала, тя непрестанно си повтаря:

„Това – никога вече.“ От месеци все върти този лайтмотив. „Това – никога вече.“ Ето откъде ще извлече непресекащата си смелост...

И Маргарет ще успее да навакса изгубеното време, макар и като в приключение на Рокамбол. Още щом получава ключа, вече мисли какво ще ѝ предстои да плаща. Не се е върнала, за да свърши между двама жандарми с обвинение в дребно мошеничество. След като е стигнала, където е искала, тя възнамерява да си остане там. Затова, все едно става дума за упражнение, като че ли ѝ се налага да приключва бързо, за да подsigури бъдещето си, тя незабавно започва своите издирвания. Няма да са ѝ нужни дори пет минути, за да открие първия балама в самото фойе на Гранд Отел. Не – не портиерът, а онзи червендалест клиент, който чака асансьора заедно с нея и ѝ хвърля погледи като прегладнял котарак. Зрял плод, само да го откъснеш. Маргарет му отправя инстинктивно заучена усмивка. Удивително, сега тя се впуска леко и спонтанно, след като по-рано е била тъй сдържана. До третия етаж почтеният търговец Луи Кастаньол е достатъчно впримчен, за да се стигне до уговорка за вечеря. Той е гасконец, продава вина, богат ерген. До три седмици ѝ предлага брак. Маргарет отказва, но е измъкнала достатъчно, за да изплати първите сметки и най-сетне да „докара багажа си“, чиято липса вече е изглеждала странно. Една бърза пазарска обиколка по улица Фобур Сент Оноре. Господин Луи Кастаньол си е свършил работата. Заминава си за родния югозапад със спомени за цял живот. Скоро му се намира и заместник, някой си Ектор Вермон, собственик на работилници за производство на тел в Бове. От земеделие към индустрия... Многобройните любовници на Маргарет ѝ осигуряват съхранявана от нея внушителна колекция от визитни картички, която ще бъде иззета в деня на нейното арестуване и ще се озове при нейния съдия Пиер Бушардон. Улики, любовни знаци, ребус, опис на един живот – според гледната точка...

Конски великден

Дотук знаем съвсем малко за онази, на която е писано да стане една от най-знаменитите жени на своето време. Нима нейната тайна се състои просто в това, че е успяла да преодолее някаква своя сдържаност или срамежливост и да приеме да изкарва прехраната си, като се прехвърля от легло в легло?

Разбира се, не!

Впрочем дали отначало Маргарет е отказала да позира разсъблечена поради срамежливост? Скоро ще се убедим, че подобно усещане ѝ е чуждо. Има нещо по-важно, по-дълбоко, някакъв непоколебим стремеж, който я подтиква да се подчинява единствено на правила, определени от самата нея, и никога да не ги нарушава.

След като веднъж се е настанила в Гранд Отел, Мата бързо започва да търси начин да осъществи своята велика идея, която ще съумее да изпълти с пари, съответно и с време. Отказала е да стане буржоазка, да се превърне в госпожа Луи Кастаньол, което за не една би представлявало невероятна възможност, тъй като си има ясна цел. Действително, и това е основен момент, Маргарет открай време иска да успее сама, да докаже дарбите си, и ще се посвети на това. Дори на върха на славата си Маргарет, станала Мата, винаги ще иска да постигне нещо, да се реализира и да покаже на какво е способна. Тя никога няма да се задоволи просто да я издържат, тя иска да съществува, да има занаят, което е изключително новаторство за една жена през онези години.

Маргарет умее да язди, Впрочем Маргарет умее всичко, което трябва да знае една светска жена. Твърде скоро тя чува за някой си Ернест Молие, който държи известно

училище по езда на улица Бенувил. Тогава ездата е най-аристократичният спорт. Впрочем напълно логично най-шикозният кръг в Париж е Жокей клуб, същински двойник на предградието Сен Жермен, където непременно трябва да бъдеш приет, ако искаш да си част от Обществото. Не бива обаче да крием, че от времето на Втората империя ездитните школи са се превърнали в места за твърде странни упражнения... Сводници от висока класа, пласьори на екзотични хубости и снабдители със свежа плът, собствениците на някои от тези елитни местенца понякога започват да организират конни развлечения с хубавички създания за удоволствие на любителите на женски и конски красоти, които съчетават при случай.

Маргарет отива там без уговорена среща и успява да проникне при Ернест Молие. Тогава той е мъж, гонещ шестдесетака, има опит с не една стара слава. Като познавач Молие мигновено е очарован от Мата. Тя се предлага за ездачески номер. Той се намръщва, прави пауза и ѝ обещава голяма кариера, ако приеме да разкрие прелестите си. Подобно предложение може да се стори шокиращо в нашата политически коректна епоха, незабавно би се разнесъл писък, че е сатир, но през 1900 г. хората са по-лекомыслени. Тогава подобно предложение е едва ли не класическо за всяка млада жена, която търси път в живота. Да си припомним съвета на Фалгиер към Емилиен д'Алансон: „Идете в театъра, в тялото ви има доста талант!“¹

И в този случай идеята се нуждае от обмисляне. Малко смутена, че чува това мнение за втори път (тя не е забравила казаното от Гийоме), Маргарет се завръща в Гранд Отел и прекарва безсънна нощ.

Колебание?

Възбуда?

Въпроси без отговори?

Пуританка и екхибиционистка, митоманка и откровена, Маргарет ще последва съвета на стария ухажор. През онази сутрин тя решава тъкмо това. Ще отиде и по-далеч, ще създаде образ, за който никой няма да разбере дали е действителен или отработен. Ще скалъпи изцяло една жена, която ще бъде тя самата, без да е тя, жена, която ще съумее да продава, без да се унижава. Ще се самосътвори... За целта всяко нещо трябва да се използва, миналото да влезе в употреба, да се лъже съобразно с истината. Странната, загадъчна Маргарет се перчи с дългите си престои из Ориента. Ето как трябва да бъде нанесен ударът.

Преди обед тя отива при Молие, смъква дългото си палто и открива своя костюм на свещенодействаща танцьорка... Индуска танцьорка на брега на Сена – ето нещо, което ще се разчуе.

Модерна жена

Стремейки се да направи някаква кариера, след като разполага и с други възможности, Маргарет, без дори да го осъзнава, се вписва в модерното мислене. Влиза в малката група на онези от своя пол, които поради характер или възможности съумяват да се посветят на своята реализация.

Дали тогава Маргарет е една от първите освободени жени? Със сигурност, тя дори е една от най-представителните фигури на една тенденция.

В първите години на ХХ век женската участ е твърде проста – била тя работничка или селянка, жената е двойно експлоатирана; като буржоазка пък е осъдена да остане край домашното огнище и да ражда деца. Тя няма свои права и в юридическо отношение е считана за некадърна. Както от материална, така и от гражданска гледна точка.

Действително след 1789 г. представителките на „прекрасния пол“ са обвързани от обществено-политическите правила. Те нямат гражданско състояние (не им се полага да гласуват), нямат своя собственост (омъжат ли се, всичко е на съпруга), легално им остава просто правото да съществуват. Само тук-там някоя творческа натура като Жорж Санд или Лу Андреас-Саломе1 са съумели да разчупят табутата, предизвиквайки нестихващи скандали. Иначе казано, за огромното мнозинство има едно-единствено решение, за да се наслаждават на някаква свобода – вдовството, естествено или предизвикано. В действителността госпожа Лафарж, вдъхновила Флобер за Мадам Бовари, не се самоубива, а лишава от живот своя съпруг. Впрочем не случайно една от знаменитите марки шампанско е наречена „veuve-clisquot“ – госпожа Клико не би могла да съществува без кончината на своя благоверен.

Тъжна, сякаш съвсем безизходна картина, нали? Да... Е, не съвсем, да не забравяме една категория жени, будеща презрение и завист: куртизанките – не курвите, а куртизанките, подлежащи на отделно описване. Без никакво съмнение още от Венеция през XV век, та до Франция при Втората империя и до Бел Епок куртизанките основателно могат да бъдат сочени като първите свободни жени, като непоклатими стълбове на обществото със свое установено присъствие. Звезди на настоящето, те владеят леглата и разговорите. Лудориите им се преразказват, одумват ги, възхищават им се, завиждат им, осъждат ги, но нищо съществено не може да се случи, без те да бъдат повече или по-малко замесени. Всеки знае колко много дължи обединението на Италия на госпожа Кастилионе, а Бодлер – на госпожа Сабатие. Прието е богатства да бъдат полагани в нозете им, а изтъкнати мъже го правят непрестанно. Не един се разорява покрай тази гореща игра.

За удоволствие ли само?

Вероятно, но в по-голяма степен – за да затвърди своето положение в „света“. Да удържиш някоя от тези гълтачки на диаманти, да съумееш да удовлетвориш нейните капризи и нейния начин на живот безспорно е знак за най-блестящ успех. Всъщност никой с ранг, който следва да бъде отстояван, не може да се издигне още, без да парадира с някоя от тези „кокотки“, обсипани с пищни бижута, които имат по-голямо значение от каквито и да било представяния. Казвано е без всякакво преувеличение, че куртизанките са представлявали една от медиите на своята епоха, та дори и основно средство за връзка между деловите хора, като са давали по-добри сведения за кредитоспособността на богатите си покровители, отколкото какъвто и да било портфейл от борсови акции. Прието е за тях да се води борба както за златна мина или за железопътна линия. Не случайно скъпа красавица е заявявала със смях, че bankerите си ги прехвърлят като ордери и стойността им нараства с броя на носените от тях престижни подписи. Вероятно на това се дължи удивителното очарование, излъчвало се от куртизанките: като са властвали над самците, те са възстановявали първоначалното положение в древните цивилизации на богините майки, когато Бог е бил жена. Със сигурност не току-тъй техните съвременници мъже ги възприемат едновременно като завоевателки, неустойими, ала също тъй и страховити и опасни. Две фрази, отнасящи се до маркиза Де Пайва (най-великата куртизанка от времето на Втората империя), очертават нещата съвсем ясно:

„Умря от сърце, след като иначе никога не бе имала такова“ (Едмон и Жюл дьо Гонкур).

„Питате ме дали била красива... Не беше красива, беше още по-лошо“ (доктор Верон).

Странното е, че техният напредък сякаш е предвестник за женската участ като цяло. Невероятното развитие на популярността на кокоотките съвсем не е линейно, то претърпява

еволуция, оповестяваща великото освободително движение, последвало Първата световна война през епохата на Лудите години¹. Отначало просто разкошни любовници, литературни вдъхновителки (Маргьорит Готие, госпожа Сабатие), кокошките постепенно стават нещо повече: делови жени (Пайва), писателки (Лиан дьо Пужи, Колет), пропагандно набожни (Ев Лавалиер), актриси (Режан), гениални стилистки (Шанел), олицетворявайки една дълбока обществена тенденция.

Периодът след Версайския договор бележи края на тази забележителна епопея единствено защото тогава жените са добили достатъчна социална тежест, за да изберат други пътища за своето освобождаване (справка – явлението „ла гарсон“). И все пак далечният, омайващ образ на тези първи свободни жени (цветя, опасни за мъжкия пол) още дълго ще просъществува в колективното подсъзнание. Киното отразява факта с модата на жените-вампи (нека припомним, думата произлиза просто от „вампир“), фаталните жени и тям подобни мадони на спалните вагони.

Безусловно Маргарет се кани да стане като тях. Маргарет иска да бъде танцьорка, скоро тя ще прослави до върховете своето изкуство и дори ще теоретизира върху него. Още тогава тя пише на френски в своя дневник¹ (ще използва тази формулировка като реклама или като фабрична марка):

„Танцът е поема, в която всяко движение е дума.“

Скоро (съвсем сериозно) ще заяви пред пресата:

„Искате ли да ви кажа как аз разбирам моето изкуство? Ей богу, съвсем просто... Свещените брахманически танци са символи и всеки жест изразява някаква мисъл...“

Париж, Градът светлина

През Бел Епок Париж е най-красивият, най-богатият, най-чувственият град на света. Подобно на всички столици при техния апогей, тогава Париж лудее по новости, различности, екзотика. Все белези за възприемчивост на другото, сладостно издаващи един щастлив период...

Като остава вярна на себе си и претворява някои аспекти от своето минало, Маргарет улучва целта си. Тя ще експлоатира това търсене на леснодостъпни бягства. Парижани обичат новости, загадки – тя ще им ги предложи. Изкуството ѝ ще бъде ново, образът ѝ ще бъде неуловим. Ще се плъзне по вълната на наложилата се китайщина, на добродушния колониализъм и желанието за тръпка в кресло. За нея ще може да се каже всичко и обратното. Всичко ще е вярно и всичко – фалшиво. Има ли значение, нали ще има приказки, ще има мечти... Преди всяка друга Маргарет е споходена от гениалната интуиция да се самопродава като продукт, чието разпространение и реклама ще си осигури сама. Тактиката ѝ е победоносна и скоро не една, а куп истории и легенди се разнасят относно новата любимка на парижкото висше общество.

Но да не прибързваме.

След като Молие е шашнат от брахманическото видение на Маргарет с нейните воали на баядерка, трябва да се намери място за представление. Отначало, естествено, това ще стане в цирка на улица Бенувил. Как за няколко дни една млада холандка е успяла да отработи хореографията на един спектакъл, който ще се запомни? Това си остава загадка, една от гениалните хватки на Маргарет, чийто талант нерядко бива подценяван... Една жена от публиката, която също ще има скандална слава, Колет, си припомня този знаменит момент в статия за Фигаро, поместена през декември 1923 г., злъчна в съответствие с уменията на

нашата обожателка на котки:

„При друг танц тя се качи на един бял кон... Изобщо не танцуваше, но я биваше да се съблича постепенно и да излага на показ дългото си, мургаво и гордо тяло... Появяваше се полугола за своите изпълнения, танцуваше „морно“ със сведени очи и изчезваше, загърната в своите воали.“

Всъщност, ако преглътнем завистта, а тъкмо нея следва да отбележим, Маргарет предизвиква огромно впечатление. Тя току-що е измислила нов стил със своя ярък номер на ориенталска танцорка. В това се състои цялото ѝ изкуство, защото тя не е танцорка. Не следва никакъв критерий, не се ръководи от никакви правила, представеното от нея през този ден е напълно непредвидимо, дори неприлично. Тъкмо с това омайва. Човек не може да каже какво точно прави тя, просто е покорен...

Дори дълго след това онези, които са я виждали тогава, са все тъй поразени от нейната чувственост. У всички споменът е сходен. Маргарет се появява сред мрак и дим от тамян. Първа изненада – гръмва гонг, светва странична лампа и човек като че успява да я различи; втори път отеква гонг, друга лампа и постепенно се вижда как тя се движи, обгърната от тънки копринено-златни воали. Звук на струни и внезапно пак от тъмнината изниква статуя на божеството, статуя на Шива, за която сякаш танцува Маргарет, забравила за публиката и за своята полуголата. И ето че в един еротичен балет, въображаем, едва съзрян, напрегнат, възжелан, хубавицата се разсъблича за бога – дръзка смесица от голота и прикрит секс. Жените са смаяни, мъжете сдържат дъха си. Танцорката се изправя рязко и смъква воалите си в изкусна игра на светлини и сенки. Тя е напълно гола, всъщност почти, закриват я само един колан с камъчета и две сребърни обли щитчета, придържащи гърдите ѝ. Тя се прекланя задъхана пред своя бог, отдава се, озарена от пламнали ефектни факли. Пауза – и отново мрак. Палят рязко светлините, Маргарет е изчезнала като чуден сън, разрешен неприличен сън, еротично-културен миг, за който всеки намира своето извинение...

Безспорно – благоговение, нещо вълшебно...

Нещо, по което се познават великите съдби и великите кариери.

Лично въображение, дало отглас на колективното въображение...

Маргарет е дошла от нищото, никой не я е познавал, името ѝ е било английско, акцентът ѝ е бил неопределим, вече сме споменали за странната универсалност на нейната физика. Тя не прилича на никого, а множество съумяват да се преоткрият в нея. Нещо повече, тя разполага с минало, от което може да черпи достатъчно, и в лъжите ѝ винаги ще има някаква частица истина. Мъглявините в живота ѝ, необичайността на танците ѝ – във всичко това има нещо интригуващо и следователно запомнящо се.

Успехът е мигновен.

Още на следващия ден всички мълвят името Маргарет или по-скоро лейди Маклийд.

Вече започват да се носят най-налудничави слухове. Представят Маргарет за потомка на много известен шотландски род; твърди се също, че е принцеса от остров Ява. Дали всичко е вярно? Или лъжливо? Все едно, нали се говори. Един журналист пише в светската страница на Курие франсе:

„Тази непозната танцорка, дошла при нас от далечни земи, е любопитно създание, когато не се движи, но още по-любопитно, когато се движи.“

Безспорно изненадата е изиграла ролята си. Началната точка е отбелязана, но браздата трябва да се оре, има нужда от нови ангажменти. Първият ще бъде представление при някоя си госпожа Киреевска, ще последват доста появи в частни салони. Ексцентрична певица,

госпожа Киреевска, славянка с буйна кръв, обича да събира при себе си новопоявили се знаменитости. Неин приятел е споменал за Маргарет и спектакълът е изглежда твърде подходящ. Тя ще бъде гвоздеят на нейното следващо соаре, за събиране на средства за руския Червен кръст.¹ По онова време парижкото общество си умира за благотворителни празненства, както е днес в богатите микрокосмоси в Лос Анджелис, Маями или Ню Йорк. Тъкмо повод да се появиш в най-блестящ вид без угризения – вечният образ на общностите с лесни пари, безгрижни и изпитващи леко чувство за вина.

Насладите на една светска дама

Подобно навлизане във висшето общество чрез благотворителност би могло да се стори някому удивително, след като представлението е голо. Макар и да изглежда така обаче, няма нищо удивително.

Преди всичко, за разлика от много свои посестрими, Маргарет не е смятана за пачавра. Да не забравяме, Маргарет още танцува като лейди Маклийд... Разбира се, името е се отронва от устните с лека тръпка, с привкус на непозволеност, с пуританско осъждане или зле затаена възбуда. Всеки обаче се удивлява, че след като се преоблече, това странно създание намира свободно своето място сред жени дори с най-изтъкнат произход. Усеща се възпитание, каквото получават девойките от изисканото общество, и верните на добрия тон дори брътвят за вероятно тежко минало. Със сигурност всички приемат, че Маргарет всъщност принадлежи към обществото, което тя иска да завладее. Скоро някои журналисти няма да се свенят да пишат, че тя изглежда облечена също толкова мила, колкото и гола, а това е комплимент, чиято насоченост не би следвало да подценяваме.

Тази съвършена новост е в нейна полза.

Изглеждащата скандално на сцената Маргарет е извънредно приятна гостенка и приветливите ѝ думи придават острота на духовитостите. Тъй като интелигентността никога не може да бъде напълно вулгарна, вратите на интелигенцията се разтварят пред Маргарет.

Всъщност Маргарет е дотам интригуваща и интересна, защото се е превърнала в олицетворение на една обществена реалност. Не е останал документ, за да можем да съдим за качеството на нейните изяви, но нима тъкмо това е най-важното? Освен екзотиката, донесла такъв успех на Лола Монтес, която ще бъде решаваща и за Айседора Дънкан, Маргарет носи нещо удивително, действително революционно, и именно в тази светлина трябва да разглеждаме бързото ѝ налагане. За пръв път е проявена смелостта да се покажеш гол(а)... Родил се е стриптизът. Днес това може да не ни се струва нищо особено, съвсем лесно, но за тогава това е все едно да крачиш по Луната. Впрочем Мата е съвсем наясно и казва по време на Първата световна война на един свой приятел, художника Пит ван дер Хем:

„Никога не съм умеела да танцувам добре. Хората идваха да ме гледат, понеже първа се осмелих да се покажа гола пред публика.“

Странно за жена, едва не умряла от глад, понеже не искала да се съблича пред художници, нали? Не чак толкова – Маргарет тепърва ще докаже, че крайностите и противоречията се преплитат в нейната богата, щедра природа.

Иначе новоизникналата звезда не е била права да се самоподценява, тъй като – и в това е нейната модерност – Маргарет е първата през този век, придала концептуалност на секса. За разлика от онова, което е можело да се види в някои специализирани заведения, нейната голота е била артистична, жестовете ѝ са изразявали духовност, оголването е изпъквало болезнено...

Накратко, би било немислимо човек да приеме в дома си една кокотка, пък била тя и на най-високо равнище, но жена, какво ти, жена-творец, която се разсъблича при свещен танц – ето нещо много по-приемливо, та дори препоръчително...

После ще има нови празненства, възможности за проникване в богаташки къщи. Естествено, „дамите“ една през друга канят новата шумна атракция, която им осигурява безпрекословното присъствие дори на най-неуловимите господа. Маргарет ще танцува, ще танцува и сред булевардите, и в лъскавите квартали, във всички тези къщи, покрай които един ден ще мине фургонът, понесъл останките е. Сега, след първите появи, след шумотевицата, клюките, слуховете и статийките във вестниците, предложенията се сипят, но още няма нищо, гарантиращо е едно не тъй крехко и несигурно бъдеще.

Жива натура и натюрморти

Но съдбата е с нея. Не случайно тя приема чертите на един естет с претенции за култура.

Извънредно богатият индустриалец Емил Гиме отдавна се интересува от Ориента. На шестдесет и осем години той е еkleктик, пътувал е много, делови човек е, а си мечтае за музика. Колекцията му от азиатски творби на изкуството е невероятна за времето си и за да я съхранява, той тъкмо е построил музей, носещ името му, на площад Йена в Париж.¹ На неговите пътешествия и на любопитството му дължим появата в Европа на японските литографии, тези малки любовни шедьоври, чието славно бъдеще ни е известно... Той също умело смесва еротика и интелект. Просто нямало е начин да не се срещнат с Маргарет.

Поканен от буйната госпожа Киреевска, Гиме е напълно завладян от чара на разсъблечената танцьорка и внезапно открива в себе си пигмалионски наклонности. Още същата вечер се договарят: Маргарет ще изнесе представление при него, в неговия музей, единствено място в Париж, достойно да приюти разголеното е заклинателство, свещената е интерпретация на една хилядолетна култура. Да те поканят да танцуваш в музей изглежда малко смъртоносно, но шансът е изключителен. Закриляна, подкрепяна, препоръчвана от човека, признат за най-голям познавач по ориенталските въпроси, Маргарет вече може да се представя с неговото име, да бъде възприемана като научен предмет или поне като произведение на изкуството. Ето че след като е била само една салонна пиявичка, отведнъж придобива легитимност. Злите езици ще бъдат принудени да млъкнат, завистниците – да се примирят. И тогава, както и днес, важното е да получиш „етикет“, за да те приемат напълно. Всъщност – и това си остава направо удивително, – след като веднъж си преминал през този етап, вече никой не се опитва да се порови, да понаучи нещо повече за „научната“ стойност на предлаганата изява. Ако бяха пожелали да се осведомят, бързо биха си дали сметка, че познанията на господин Гиме за азиатските цивилизации и диалекти си остават очебийно приблизителни и най-малкото извънредно повърхностни. В противен случай той би сметнал за любопитно как една явайска принцеса е отдадена на индуизма, след като Индонезия е мюсюлманска... Емил Гиме съвсем не е Албер Кан¹, но в царството на слепците едноокият е цар...

Засега обсебеният от новото си откритие Гиме се заема с един формален проблем, чието разрешаване няма да мине без последствия. Лейди Маклийд не може да продължи да се представя с това прекалено англосаксонско име. Кой би повярвал, че една индуска принцеса ще има такъв неподправено лондонски вид? И тъй, тъкмо по онова време и по внушение на Емил Гиме е взето сериозно решение: Маргарет трябва да се нарече другоаче.

Неусетно Маргарет Гертруде Целе, бивша съпруга на Маклийд, ще стане Мата, Мата Хари... „Око на деня“, „слънце“ на малайски... Дълго време се смята (мъжкото самочувствие трябва да е допринесло), че името е измислено и избрано от Гиме, днес е известно, че го е избрала Маргарет и го е наложила без колебание. Име, което тя е използвала бегло навремето... като насън – това е предзнаменование. Името се появява в данните, останали от далечното е, тайнствено минало. Мата Хари... нова идентичност за Маргарет, която скоро няма и да използва друга. За хората съдят по външността, всички са във възторг. Трудно би било иначе да се утвърди авантюрата на тази „истинска ориенталска принцеса“... както обича да твърди за нея тепърва Гиме.

Ясно е, че той е съвършено запленил.

„Роди се звезда“

Емил Гиме не се спира пред нищо, за да лансира „своето“ откритие. Той дава на Мата всичко, което тя поиска, осигурява най-хубав бристол с релефен печат. Соаретата ще бъдат само две, смисълът е в тяхната изключителност.

Определено е представленията да бъдат на 13 и 14 март 1905 г. Всички говорят за събитието, разбира се, заради новостта, но също и защото не е лесно човек да си издейства покана. Спектакълът със „свещените танци“ трябва да се състои в знаменитата библиотека с форма на ротонда в музея на площад Йена. За случая библиотеката ще бъде преобразена в индуистки храм. Мястото със сигурност е вълшебено и пасва възхитително на хореографските изпълнения на Маргарет, на Мата... Само че диаметърът му е само девет метра и може да поеме ограничено число зрители. Затова щастливците, получили покана, вече са богоизбрани, поклонници на нов култ. Сред присъствалите са японският посланик, а вече и германският, но също и някоя си госпожа Жорж Колас. Отвъд една несъмнена случайност по-късно някои ще отбележат присъствието на представител на страна, която ще се смята за изключителния работодател на танцьорката шпионка. А всичко е съвсем безобидно...

Засега впрочем сме още твърде далеч от представата за политически стратегии. Мата – тепърва трябва да я наричаме така – променя рязко своя статут. От временно любопитно явление за една нощ тя се превръща в същинска знаменитост. На 18 март 1905 г. в Ла Прес, един от най-влиятелните парижки вестници, може да се прочете:

„Тя танцуваше само с шалове, плочка на гърдите и това бе почти всичко... Някоя не се осмелявала след тръпки на екстаз да остане така без воали под зора на боговете. И то с какви прекрасни жестове, едновременно смели и целомъдрени...“

Във Ви паризиен от 14 март един журналист пише без колебание: „Публиката престава да се владее пред нея.“

След като буквално е сразила една отбрана и изискана публика, Мата нанася последния удар през време на пресконференцията след спектакъла. На тази пресконференция тя отговаря на всички въпроси на пет езика: френски, немски, английски, холандски и... явайски, всичките е словесни умения „намират израз с гальовно изящество“, както ще отбележи по-късно нейният съдия Пиер Бушардон. Това е безспорно постижение и Мата го осъществява с хъс, играейки си небрежно с индуска марионетка. Извънредно разумно Мата не спира да залага на културната карта, която дотук е носи такъв успех. През въпросната вечер тя се впуска простодушно и убедено в коментари относно произхода на своите танци и обяснява корените на индуисткия фолклор. Най-вече започва, хем на игра, хем пресметнато, от желание да обърка следите, от стремеж също тъй да се изкопчи от себе си, да дава най-

невероятни отговори за потеклото и миналото си.

Резултатът надхвърля всички очаквания, триумфът е пълен, ражда се една легенда. Всъщност Мата е дала на парижани онова, което искат, нещо ново, а тъй като в Париж новостите никога не траят особено дълго, преобладава захласът, а не критиката. На заранта след втората изява на 14 март Льо Матен се възторгва от екзотиката и поучителността на зрелището, а Льо Голоа чисто и просто твърди, че за една вечер Мата е изместила от модата всички конвенционални крале на танца... но пък и едно (дамско) перо ще подчертае: „Далеч ще стигне новичката, бива я в езиците...“

Царете на сърцата

Благодарение на представлението си в Музея за източно изкуство на площад Йена Мата се среща с две лица, които в много отношения ще предопределят бъдещето ѝ: Едуар Клюне, известен юрист, и Габриел Астриук, човек, който създава и руши кариери.

Първият ще ѝ оказва помощ до самата ѝ смърт, вторият ѝ дава възможност да си извоюва място за години наред.

Тогава Едуар Клюне е важен адвокат в деловите среди, през 1874 г. е създал известното списание Журнал дю дроа ентернасионал. Той се движи в литературни и артистични среди, пледирал е вече на страната на Красавицата Отеро¹. Освен това е върл патриот, извънредно горд с приноса си във войната през 1870 г. (сражавал се като сержант през време на обсадата на Париж), а също и неизменен адвокат на Пол Дьорулед и на Морис Барес... Висок, „с красиво лице на дож“¹, той е роден през 1845 г., с тридесет и една години е по-възрастен от Мата. И той като Гиме незабавно е омаян от тайнствената танцьорка, но неговата обич ще бъде по-дълбока и по-трайна. Едно нещо е сигурно: Клюне и Мата винаги ще бъдат дълбоко привързани един към друг. Безспорно Мата е била привлечена от този добронамерен човек, от неговата интелигентност, от нежността му. Навярно за нея той е съвпадал с някакъв идеален образ на бащата. Когато говори за него, тя винаги ще казва:

„Той е най-великият адвокат на света. Единственият, достоен да представя Франция.“

Още в началото на тяхното приятелство тя изразява възхищението си към него по малко любопитен начин – редовно му изпраща цветя. Превъзходният Клюне съвсем не се засяга от тази размяна на ролите, напротив. Той окончателно се е влюбил в една жена, която никога няма да бъде неговата любовница. Тъкмо той предлага на Мата да ѝ представи втория мъж, който ще промени живота ѝ: Габриел Астриук, импресариото на великите.

Когато Мата се среща с Астриук, той е на върха на славата си. Агент с нюх. Именно той след няколко години без колебание ще поеме невероятни рискове, за да наложи знаменитите руски балети на Дягилев и певица Шаляпин. Той ще поръча построяването на великолепия Театр де Шанз-Елизе и ще го ръководи. Клюне не е сбъркал: по онова време във Франция не би могъл да се намери по-сведущ човек. Първоначално все пак Астриук проявява известно колебание: не е уверен, че би могъл да намери на Мата други ангажименти освен онези, които тя и така успява да си осигури. Казва да поизчакат малко, да помислел. Може би има нещо предвид, но Мата не трябва да бърза...

Ала дори един голям професионалист да има съмнения, пред Мата се разтварят всички врати на столицата. Тя е на гребена на вълната, непременно трябва да присъства на всяка вечеря, празненство, прием. А тогавашният Париж се слави с безброй такива, едно от друго по-разкошни. Изведнъж Мата се оказва вездесъща, неуловима, вечно заета, претрупана, ухажвана, възхвалявана... Тя танцува при барон Анри дьо Ротшилд, при Сесил Сорел, при

графиня Дьо Лоан¹, която властва самостоятелно и безпощадно над Академията. Със забележителна инстинктивна интелигентност Мата се придвижва напред, съумявайки да избегне всички капани. Например при госпожа Дьо Лоан свещената танцьорка решава, че преклонната възраст на посетителите (почти всичките академици) изисква да остане доста по-облечена, за да не се наложи да извличат някой полупремалеял зрител... При Сесил Сорел пък е отново напълно лекомислена и прелъстява Гастон Мение, краля на шоколада. Впрочем Сесил Сорел като че ли я е одобрила и съвсем не се оскърбява, задето се е оказала нещо като сводница. Още на другия ден тя пише на Мата:

„Госпожице,

Прекрасните ви танци очароваха моите гости и г. Мение желае да ги види отново в петък 19 ч. при него. Свободна ли сте? Ще танцувате в рамка, достойна за вашето велико изкуство: чудесна зимна градина с най-редки растения и цветя.

Отговорете му направо или на мен, ако предпочитате.

Моите най-артистични поздравления. “2

Остава и артистичен спомен – преди да я направи своя любовница, кралят на шоколада прави прелестни голи снимки на Мата, които за жалост никога не са красили неин споменик...

Напред към славата

И тъй блъфът, или по-точно непрестанното блъфиране, е довело до пълен успех... Най-удивена обаче е всъщност Мата, която още тогава започва да колекционира в луксозни албуми всички статии, където става дума за нея. Най-впечатляващо е не когато човек вижда днес тези следи от едно отлетяло минало, а когато установява, че Маргарет Гертруде Целе е събрала без подбор положителни и отрицателни отзиви, сякаш е искала лично да огледа всичко, казано за „нейното“ творение – Мата Хари.

1905 г. е годината на първата руска революция, но тя е и година на слава за Мата, която изнася към тридесет и пет различни гала-представления и прочее изяви.

Но внезапното ѝ нахлуване започва да дразни. Мата е станала жена, с която трябва да се съобразяват, съперница, която може да попречи. Носи се, че тя колекционира любовници, както други трупат руски дългови книжа, и това до голяма степен е така. Много пари, наистина много пари се завъртат отведнъж. Първо Гастон, сега младият граф Толстой... Ами нали утре може да стигне и до Уелския принц? Можем да си представим, че в особения свят на големите куртизанки мощният пробив на тази уж индийка, индуска, явайка или каквато е там разпалва доста клюки, та дори неприязън, някои дамички чак се разгорещават... Мата притеснява, докача, дори стряска креватните знаменитости, вбесени, задето не са съобразителни като нея, и някои, начело с Клео дьо Мерод¹, се стараят да я дискредитират. Нека само се поинтересуват от произхода на тази уж принцеса, бивша лейди, а преди това вероятно нищо и половина. Сплетни, приказки, подмятания... Но сякаш нищо не може да накърни блясъка на новата звезда.

Сега Мата има свой луксозен апартамент на улица Балзак номер 3 (на две крачки от Шанз-Елизе, едно място с тъй голяма роля в нейния живот), свое ландо, своя кола и рояк прислужници. Замаяна от стремглавия си възход, тя се отдава на вроденото си разсипничество и повече от всякога живее над възможностите си: бижута, палта, рокли, най-

вече десетки рокли... и малко кожи, разбира се. Нещо се плаща, нещо е плащат, има и неплатени сметки...² Много важно, нали толкова е върви! Дори Габриел Астриук сякаш се е предал. През август той най-сетне е предлага договор, и то такъв, какъвто сама Мата надали би си уредила: поява в Олимпия, вече едно от най-престижните парижки нощни заведения. Всъщност това е проба. Астриук е убедил своя приятел Пол Рюез, директора на залата, да даде шанс на неговото протеже. Пол Рюез не се противи (Астриук не е кой да е), а тъй като е решителен човек, не прави нищо току-тъй. След като е приел да ангажира Мата (отначало за една вечер), ще направи всичко, за да е осигури успеха. Мата трябва да се появи в Сънят, фантазия, композирана от Жорж Бинг, но е ясно, че ще поднесе всъщност своя обичаен номер, опростен, за да бъде „достъпен“ за по-широка публика. Появата е кратка, но решаваща. За да бъде сигурен в успеха, Рюез включва и други изпълнения, вече известни или с международна слава, преди всичко ангажира Фред Карно, днес напълно забравен, който обаче по онова време е най-знаменитият мим (след няколко години тъкмо той ще осигури дебюта на младия Чарли Чаплин в Лондон). Астриук обаче проявява способностите си най-вече осигурявайки на своята клиентка смайващ хонорар: 10 000 франка за една вечер. За сравнение – през същата година една пищна вечеря в Кафе Англе излиза 18 франка¹, готвачка *cordon-bleu* (майстор-готвач за вкъщи) получава 100 франка месечно, а камериер-метрдотел изкарва 80 франка...

Този път чудото става: Рюез трябва да обяви местата за разпродадени и си връща стократно разходите. Журналистите нямат вече думи за хвалебствия, дори крайно консервативният Фигаро публикува следното: „Ако Индия разполага с такива неочаквани прелести, то всички французи ще емигрират по бреговете на Ганг...“

На кръстопът

След Олимпия пред Мата сякаш се открива истинска кариера. Тя често си го е повтаряла, но след доверието, проявено от Гиме, Астриук и Рюез, танцьорката престава да бъде просто проблясък и го е доказала. Следователно бъдещето би трябвало да е светло.

Но пак през тази година доста събития объркват живота на Мата.

Никой няма представа, а така и трябва да бъде, но Мата преживява интимна драма. Докато се изфуква с младия граф Алексей Толстой и дава на пресата интервюта с намеци, че ще се оттегли (още тогава), невидим куршум я поразява право в сърцето. Един мъж, който е се иска да забрави, един мъж, когото е изкарала мъртъв, отново се появява в живота е: Рудолф, Рудолф Маклийд, нейният съпруг – Мата може да е разделена с него, но си е все така омъжена...

През 1906 г. Рудолф Маклийд прибегва до фотошантаж, за да получи развод. Има намерение да уреди живота си и не го вълнуват никакви морални задръжки. В случая Рудолф не се помайва. Изпраща от Холандия адвоката Хейманс. Той е натоварен да получи всички необходими подписи.

Е, и?

Защо пък Мата да е наранена?

Защо Мата ще страда заради развода с мъж, с когото се е разделила?

Защото освен тях двамата има и дете, тяхната дъщеря Йохана-Луизе, която всички наричат Нон... Йохана-Луизе, отвлечена от баща е, след като той е отказал да плаща издръжка. За Мата, особено в тези първи години на двадесети век, разводът означава още по-голямо откъсване от дъщеря е, която живее в Холандия и над която тя *de facto* е изгубила

права. Покъртена, сега тя просто не знае какво да прави, след като е проявила толкова самоувереност и хладнокръвие. Отначало се опитва само да печели време. Как? Пак със средството, което едничко е е помагало да се справи: прелъстителството. Мата ще прелъсти строгия адвокат Хейманс, направо ще го ухажда, за да го отклони от целите му... И успява. Също като всички други мъже, отначало той сякаш се поддава на очарованието е. Всеки път, когато се вижда с Мата, се опитва да отвори дума за работата, заради която е пристигнал, но тя бързо измества темата... Мигрена, желание за разходка, внезапен спомен – адвокатът се оставя тихичко да го изпързалат. И ето че суровият юрист разсъждава за лошото и хубавото време, дори за балетни подскоци... и то с удоволствие. Разбира се, това не може да трае вечно. Рудолф иска своето и адвокат Хейманс се връща към обичайния си здрав разум. Малко засрамен, вади от чантата си серия от напълно голи снимки на Мата. Това са пощенски картички на твърде разголената свещена танцьорка. Мата пребледнява, заявява, че никога не е разрешавала да бъдат използвани с търговска цел, ала този път капанът е щракнал. Подобни снимки ще имат твърде лош ефект пред един достоен холандски съдебен състав. Мата трябва да приеме всички искания на Рудолф. Определението ще бъде издадено на 26 април 1906 г. в нейно отсъствие. Рудолф е е нанесъл тежък удар. Мата е уязвима. Каквото било, било, за нея няма вече път назад. Останала е сама, по-самотна от всякога... макар да дава клетва пред себе си, че един ден ще бъде достатъчно силна, за да си върне дъщерята.

За щастие почти в същия момент Габриел Астриук успява да е осигури първи истински договор за чужбина, ангажимент в Мадрид, с който започва нейната интернационална кариера. Движение, пътуване – това винаги е е помагало да се възстанови. Мата е от онези хамелеони, които съумяват да се променят, да наберат отново скорост на ново място, като че ли миналото никога не е съществувало. Тя винаги е имала тази сила и, слава Богу, винаги ще я има!

Както и в Париж, в Мадрид Мата възпламенява публиката. Навсякъде става повод за тлъсти заглавия в пресата и сякаш няма какво повече да желае. Направо я засипват с овации в Централ Курсаал, една от най-големите зали в града. Хвърлят е кърпички, тропат с крака, за да е отдадат чест... Мата-матадор, публиката е в краката е. Клюне я е снабдил с няколко препоръчителни писма и там тя също прониква дори в най-затворени среди. Така ще срещне един човек, с когото пътищата е ще се кръстосат неведнъж, макар за жалост да пренебрегва съветите му: Жюл Камбон, посланик на Франция в Мадрид. Камбон е доста забележителна фигура, висш дипломат, който скоро ще се окаже забъркан по малко във всички конфликти, заплашващи да се разпалят в началото на ХХ век. През 1898 г. той вече е бил посредник между Испания и Съединените щати, за да сложи край на разпратата, изникнала между тях. Тогава той е френски пълномощен министър във Вашингтон и бива избран, за да отстоява интересите на Мадрид. С други думи, в продължение на няколко месеца този французин е бил нещо като посланик на Испания – твърде изключително положение, което заслужава да бъде споменато. След една „освободителна война“ Съединените щати всъщност ще си присвоят Куба и Филипините, но благодарение на Камбон отношението към Мадрид ще бъде по-меко от предвиденото. Така че през 1902 г. посланик на Франция в Испания е един твърде могъщ човек, проникателен и образован, който скоро ще изпълнява опасни мисии на своето правителство. Засега се прави на кавалер и взима Мата под своя протекция.

Нещо обаче сякаш се е прекършило в свещената танцьорка. Тя май не се задоволява от лесния успех на аматьорските си танци и явно е е писнало от разсъбличанията с духовна цел. Наранена в личния си живот, Мата изпитва нужда да се самозалъгва относно реалността на

своето изкуство. За пръв път започва да гледа сериозно на себе си. Странно, след като се е посветила на спектакъла само за да се издигне, вече действително вярва в артистичното си дарование. Впрочем в Мадрид тя не танцува гола, а се крие под трико с цвета на кожата. Често се е казвало, че така е искала да се съобрази с изискванията на Църквата, но Мата не се притеснява от такива неща. Истината е, че вече не е искала просто скандален успех, а творческо признание. Това може да изглежда простодушно, повъхностно, но всъщност издава нещо друго. След като не може да живее като Маргарет Гертруде Целе, Мата трябва да повярва в образа, който е създала за себе си, за да може да оцелее в този нов живот.

Глътка въздух

Тъкмо тогава като по чудо Астриук – отново той – е изпраща телеграма, която я изкарва от летаргията. Успял е да е уреди друг ангажимент в Операта в Монте Карло, танцова роля в Крал Лахор на Масне. Мата има защо да се радва. Сякаш Астриук я е чул през километри разстояние. Бидейки избрана, за да участва в представление на опера от една от най-видните личности във френската музика, Мата рязко преминава от възхвалявано аматьорство към висшата сфера. Най-сетне постига или смята, че постига онова, което толкова е желала: признание, приемане на една нова идентичност, която ще е позволила да промени действителността. Масне е на върха на славата си и Операта в Монте Карло е сред най-важните артистични центрове, ръководи я наистина забележителен човек, Раул Гюнсбург, който ще си остане там до... 1951 г. Евреин с румънски корени, този гениален ръководител ще съумее да се приобщи към всички нови големи творчески вълни. Много близък с Астриук, съвместно с него ще даде път на Руските балети.

За пръв път Мата ще трябва да изпълнява нещо друго, а не собствени хореографски приумици. Няма да танцува сама, а с една от най-великите звезди по онова време, госпожа Дзамбели. Някои биха се стреснали, но Мата не се тревожи, а витае в облаците. Точно когато светът под краката е се е сгромолясал, когато дъщеря е е отнета със закон от нея, тя предвкушава как ще я честват като кралица под средиземноморско небе. Именно когато е имала най-голяма нужда, когато животът е е бил на път да я отведе до депресия, съдбата помага на Мата, тя е убедена в това.

И наистина е така, но нищо няма да бъде както тя си мисли.

Още от началото на репетициите Масне явно е предоволен от изпълнителката и я обсипва с похвали. Трябва да се каже, че човекът, твърде любезен по природа, е имал за Ориента (ами да, пак) твърде бегла представа, напълно пасваща си с мистично-сексуалните измишльотини на Мата. Обожаван от своите музиканти, той се слави като извънредно търпелив и много приятен. Нека отбележим, че е умеел да ги прикотква. Когато бил недоволен от някоя репетиция, с най-очарователна усмивка възкликвал: „Хайде, хайде, все едно ви аплодират до скъсване за бис... и... отново...“

При това положение...

Вечерта на премиерата е на 17 февруари 1906 г. Мата се появява в трето действие. Цялата зала очаква момента, тръпнейки от любопитство. Когато завесата пада, и принц Албер дьо Монако, и Пучини сякаш са омаяни. С обичайния си плам италианският композитор за малко не задушават Мата с цветята. Също очарованият, но по-сдържан Масне е пише: „Беше прелест, щастие да ви гледам. Поздрави, с уважение.“

Мата навярно си мисли, а с основание може и да смята, че е изминала една решителна стъпка, че е получила почетните знаци на патентован творец...

Но не това е основното.

През същата вечер един имперски хусарски офицер пада в нозете ѝ. Той е млад, красив, богат, а най-вече умее да подбира слова, каквито Мата има нужда да слуша, любовни думи, думи на вечна привързаност... След като е търсила настойчиво нещо друго, без да е наясно какво, Мата като че ли намира най-чудното, най-несъмненото решение: тя се влюбва.

Алфред Киперт е прусак, съвсем наскоро Франция и Германия са били на ръба на конфликт заради Танжерската криза¹. В крайна сметка всичко си идва на мястото и това сякаш вече няма особено значение.

В бъдеще тълкуването няма да е такова.

Императорско временце

Засега това са разкошни мигове, самозабрава, край на сцената, общи мечти. Честолюбивата танцьорка направо е в рая, мечтае си да се оттегли, да си спечели уважение, изобщо да улегне. Внезапно възхваляваната звезда започва да си играе на буржоазка, както си играят на кукли. Може би пък избива същинската ѝ природа. Както винаги при Мата, и едното е вярно, и другото, обратното. В края на зимата известно време обмислят да си вдигнат къща при Кап д'Ай, дори купуват място², после тръгват да пътешестват, разглеждат Берлин, белязан от вилхелмовския възход. Всички, които са познавали Германия по онова време, са поразени от тази смесица от могъщество и сладък живот. В крайностите на следвоенната литература винаги са правени опити Германия на Вилхелм II да бъде показвана с насмешка. Истината е друга и може да се каже, че това е била една Германия на насладата от живота – чувство, което тя дълго няма да преоткрие. Икономически възход, общо социално подобрене, „сладкарска“ и военна архитектура, пухкав крем, насипан в корсет... Морис Декобра, бъдещият знаменит автор на Мадоната на спалните вагони, който ще бъде малко задължен на митологията около Мата, също е бил тук в онези години. През целия си живот ще запази за тях възхитен спомен. Безспорно той, който ще преброди света, винаги жали за изгубения рай на този Берлин отпреди Първата световна война. Като млад студент пише тогава в писмо до майка си:

„Всичко е великолепно... Булевардите широки, къщите големи и просторни като господарски домове... Навсякъде има електричество...“¹

На Мата ѝ допадат този начин на живот, това разнородно изобилие. Нейният любовник я е настанил в луксозен апартамент в скъп квартал, на Находщрасе номер 39. Тя се среща с всички видни хора в немската столица. Луда за униформи (вероятно несъзнателно, тя вижда в тях външен знак за достойнство) и горда, че се разхожда под ръка с мъж, който я представя навсякъде, Мата присъства между 9 и 12 септември 1906 г. на маневрите на императорската армия в Силезия. По-късно френското правосъдие ще направи опит да използва този епизод, за да докаже, че Мата е била на служба в Райха през тези години или поне че тъкмо тогава е влязла в редиците на германското разузнаване. Както сама ще каже, без обаче да я чуят, това е голяма глупост. Действително – ако би била от немските служби, щеше да остане в Париж да шпионира, а не да се настани в Берлин, за да се забавлява...

Тъй или иначе, по онова време се среща с херцог Къмбърленд и с пруския кронпринц – двама мъже, които ще я любят тайничко, но ще подхранват бъдещата ѝ мегаломания и невероятните ѝ шпионски проекти. Херцог Къмбърленд е наследник на короната на ХанOVER, откъдето е произлязла една английска династия, преди местността да бъде погълната във войната за германско единство от 1866 г. Няколко години по-късно той ще се ожени за

Виктория-Луизе, единствената дъщеря на кайзера, и ще носи титлата херцог Фон Брауншвайг. Както ще видим, именно с негово посредничество Мата се е надявала да проникне в най-висшите германски кръгове по време на войната и направо да взриви Империята...

Митове и митомания

1906 г... Още тогава едно нещо прави впечатление.

Мата дава интервю след интервю, като разказите за нейния живот толкова се променят, че биографията ѝ става свършено неясна. Тя се представя като индийка, германка, англичанка, холандка, вдовица, разведена, принцеса, лейди, баронеса... Обърква се, оплита се и понякога си противоречи в два поредни дни без никакво притеснение или угризение. Журналистите, винаги очаровани, когато разполагат с нещо ново, за да го предложат на лакомите читатели, така и не се опитват да научат каква е истината. Мата бълнува, Мата мечтае, Мата има чувството, че всичко ѝ е позволено. Често са я обвинявали в повърхностност, в двуличие, в лъжа, в лицемерие. Всъщност тя просто сякаш вирее покрай тия следващи една подир друга откровености, като сама се изгубва сред димните завеси, с които възпира прекомерното любопитство.

Само че способността да създаваш своя реалност може да се окаже опасна. Един ден Мата ще съжалява.

Обожавана от снобите, възхвалявана от парижкото висше общество, приета в града, който е център на света, призната от големците, създаващи общественото мнение, тя няма от какво да бъде спряна. Където и да се появи, вече е на върха, приветстват я още преди да се е появила. Тя е като актрисите, обявени за красиви, които си остават така митологизирани до края на живота си. Скоро ще се продават опаковки цигари, кутии с бонбони с нейния образ. Мата няма нищо общо с тази прекомерна комерсиализация, не изкарва нито петак, но съзира в нея висшата степен на успеха, за който е мечтала винаги. Запазена е рекламата, която Мата е изрязала, за да я залепи в своя албум за вестникарски изрезки:

Мата Хари, „най-новата индийска цигара, която ще задоволи и свръххизискан вкус, първокачествена смес тютюн от Суматра и от Турция“. С бяла или в царевичен цвят хартия, търсете я... 1,25 флорина за сто къса.

Само че да се превърнеш в продукт за консумация може да стане опасно. Мата си няма представа, а един ден ще плаща висока цена.

През декември 1906 г. някой си Адам Целе изкарва на пазара книга, която още повече обърква следите:

Животът на Мата Хари, историята на моята дъщеря и моите обвинения към нейния бивш съпруг...

Адам – съдба, такова е малкото име на бащата на новата Ева, – Адам Целе, един призрак, изскочил от миналото, колкото да бръкне малко в кацата с меда или, ако се изразим по-меко, да изкара и той нещо покрай „любимата си дъщеря“. Двеста шестдесет и шест страници удобни клюки и лъжи, двеста шестдесет и шест страници, публикувани от доста безскрупулен холандски издател, дотогава насочен към неприлични, та и направо порнографски четива. Книгата е маловажна в биографично отношение, но представлява трагичен знак в друго. Неведнъж се е твърдяло наистина, че Мата е живяла за сметка на мъжете, ала както ще видим, единствените двама, които е обичала, не са се поколебали да направят опити да я експлоатират, да я ограбят.

Повдигнали сме малко булото, но остава един въпрос, все този въпрос:

Мата... Коя е тя всъщност?

Кокотка като останалите?

Просто измамница?

По малко и от двете, а и нещо повече.

Миналото и неговите призраци – да, там трябва да надникнем, за да открием ключовете.

Нека само за миг забравим Мата и се върнем към Маргарет, Ма'грет, Грит...

Индонезия, 1899 г.

Една жена се е отпуснала до мъничкия бял дървен ковчег.
Това е Маргарет, която оплаква своя мъртъв син Норман, своето убито дете.
В съседната стая дъщеря е Нон още спи и се бори със смъртта.
Една драма, един ужас, като че непредвестени от нищо.

Между два свята

Когато Маргарет пристига в Индонезия преди малко повече от две години, в Холандска Индия, както се е казвало тогава, тя е убедена, че е стигнала до рая.

Как би могло да бъде другояче?

Всички европейци, насочили се към колониите, са уверени, че там ще намерят нов живот, лесен, разкошен и прекрасен, също като огромните цветни афиши, разцъфнали по сивкавите стени на западните столици. Каквато и да е страната, пропагандният образ е все същият: големи кокосови палми, радостен офицер и неколцина покорни туземци. Изправени пред растящите унижения на градския порядък, пред трудностите на индустриалния живот или пък просто за да дадат отдушник на неустойимата потребност да избягат нанякъде, мнозина се тълпят из службите на администрациите, за да подадат своите кандидатури. Разказите на Съмърсет Моъм са пълни с тези вдетинени ентузиастичности, поели към завоюването на нови светове, а после осъмнали там непригодни, изоставени, блуждаещи между скуката, алкохола, тъжния секс и самоомразата...

Маргарет е омъжена отскоро и майка съвсем отскоро. Съпругът е Рудолф Маклийд е един от мнозината колониални офицери, а тя се е срещнала с него по обява. Той е с двадесет години по-възрастен от нея, но това всъщност е дало увереност. Говори малко, отсечено, като звукова телеграма... Свикнал е така заради бързо получаваните и бързо издавани заповеди. Не е някакъв Адонис, но според критериите на онова време трябва да е бил доста хубав мъж. А и, нека го признаем, между тях съществува онова необяснимо разбирателство, което винаги ги сближава между чаршафите. В тези мигове той е Джони, а тя е Грит... Първородното им синче Норман идва на бял свят на 30 януари 1897 г., няколко месеца след великото отпътуване с попътния вятър.

Като всички свои сънародници Маргарет се озовава в Батавия след дълго и забавно пътуване на приятния лайнер SS Princess Amalia. Корабът е пълен с млади моряци, винаги готови с възторг да танцуват с такава хубавица.

Няколко дни по-късно, след като се е посъвзела и накупила някои необходими дреболии, младата двойка се настанява в Амбарава, загубено селце наред Ява. Рудолф е назначен първо там и трябва да устроят своя живот посред джунглата. Първата вечер, когато Маргарет се озовава пред заприщания от палми хоризонт в дървена къща с черни мрежи против комари, тя избухва в плач. В слабонаселения гарнизон има само още една-две други бели жени и те изглеждат скучни до полуда. В далечината се носят острите писъци на гибоните, а Норман плаче непрестанно и тя не успява да го укроти.

Това ли е новият рай?

Маргарет веднага се затваря в себе си като разочаровано, измамено дете. Любопитното е, че един ден ще дължи всичко на индийско-малайската култура, а тогава няма никакво отношение към нравите и обичаите на непознатата страна. Около нея има китайци, индийци, мюсюлмани, индуисти, будисти. Те с нищо не привличат вниманието ѝ. Само дете е бясна, че е тук, натъпкана сред хора, които не разбира и не иска да разбере. Още по-лошо – след като бленува полети, Маргарет отново забременява в края на лятото. Жегата и влагата превръщат първите прилошавания в кошмар и на моменти тя изпада в ужас от мисълта, че ще ражда толкова далеч от родината си.

За щастие след по-малко от шест месеца, в края на декември Рудолф е назначен в Тьомпън, където животът се оказва доста по-приятен. Селището – то си е именно това, почти градче – позволява общуване, без което на Маргарет винаги ще ѝ бъде трудно. Рудолф е повишен до ръководител на Първи пехотен батальон с ранг комендант. Съответно Маргарет може да се наслаждава на известно уважение. Къщата ѝ е хубавичка (висока колониална къща с широки прозорци), има прислуга... Най-сетне разполага с всичко, позволяващо човек да се възползва от предимствата на отдалечеността от отечеството. А и тук може да язди, да се усъвършенства в един спорт, който обожава и който отговаря на неукротимата ѝ потребност от свобода.

Сред мъжете Маргарет си запазва неизменна популярност, но не и сред жените. Естествено, за това има ред причини. Макар никога да не изневерява на Рудолф, Маргарет е млада (само на двадесет и една години) и копнее за забавления. Приятно ѝ е да изтъква физическите си прелести. Дори бременна си остава стройна и има великолепен тен. Склонна е да флиртува, няма спор...

И тъй, ако външната среда нерядко е неудовлетворителна, можем да си представим, че и съпружеството не е съвсем безоблачно. Отначало Маргарет е натяквала на Рудолф, че я е излъгал за действителния живот в колониите; сега може да го упреква, че отново се е поддал на отвратителните навици на повечето стари колонисти. Да – Рудолф пие, Рудолф ѝ изневерява. Това е мрачната реалност. Е, внимава да не я наранява, не спи с други бели жени, но всеки знае, че всичките му прислужнички често имат допълнителни задължения. Човек би помислил, че огнените ласки на младата му съпруга ще бъдат достатъчни, за да го удържат, но след четиридесет години човек мъчно променя начина си на живот.

На 2 май 1898 г. Маргарет ражда момиченце, Йохана-Луизе, която скоро започват да наричат „Нон1“. Подобно на много двойки с бурни отношения, Маргарет и Рудолф преживяват периоди на смущения и на спокойствие. Внушавали са си, че второто дете ще им помогне да се сблизат отново. Това е грешка, както става почти винаги. Нон не е навършила и месец, а Рудолф започва отново да скитосва нощем, пренебрегвайки дребните усилия, поддържащи видимото приличие.

Въпреки това Маргарет прекарва тогава няколко истински щастливи месеца. Тя е извънредно добра майка (противно на онова, което нерядко ще се внушава тепърва) и смята, че ще успее да се самосъхрани чрез любовта на сина си и на дъщеря си. Тайно се надява да спаси семейството си и да прогони преследвалите я някога демони. Ала натискът на събитията води към друго. В тропиците, сред пот, неподвижност и бавни комуникации² всеки неизбежно остава сам със себе си. Парадоксално – изобилната растителност предизвиква същия ефект, какъвто и най-безплодната пустиня. Каквото и да правят, скоро преструвката става невъзможна. Рудолф не само изневерява на жена си, за което всички

знаят и което всички виждат, сега той започва да се държи ужасно неприятно, нелогично... Такъв му е нравът, вероятно влошен от прекомерна употреба на алкохол и от разклатеното поради климата здраве. В крайна сметка му е много по-добре без нея, само с кучето Блаки...

Покрай една случка положението ще се избистри. През септември, за да отпразнуват коронацията на младата кралица Вилхелмина, двама млади офицери решават да устроят малък музикален спектакъл, в който Маргарет ще играе главната роля. Отначало Рудолф се съгласява възторжено, доволен е, че жена му ще се занимава с нещо, вместо да го следи. Във вечерта на представлението обаче Маргарет пожънва такъв успех, че съпругът ѝ се раздразва. С прелестната си жълта рокля Маргарет безспорно е звездата на празненството, тя допуска около себе си млади лейтенанти, които се надпреварват да я канят на танц. Това е повече, отколкото Рудолф може да приеме, макар сам той да върши далеч по-лоши неща. Той грубо слага край на развлеченията, застава жена си да го последва и я обсипва с ругатни и въпроси. Маргарет рязко се отскубва и на свой ред го обвинява за многобройните му забегки. Двойката се кара наред улицата и продължава в къщата. Крясъци огласят пруста, салона, а накрая и стаята им. Подобна криза би могла да доведе до щастлива развръзка, но вече е твърде късно. За пръв път Рудолф вдига ръка срещу Маргарет. Той е пиян и тя избягва удара.

Под вулкана

Сега вече двойката неусетно се разпада. Плътската връзка е започнала да отслабва и противоречията изпъкват безпощадно. Едно е очевидно – Рудолф и Маргарет страдат от „ужасно различие в характерите“ според израза на самия Рудолф. Истината е, че двамата имат съвсем малко общо помежду си. Маргарет е романтична, страстна, амбициозна, щедра, Рудолф е тесногръд, груб, дребнав, несправедлив. Картината може и да прилича на карикатура, но бъдещето за жалост ще докаже, че е твърде близка до реалността.

В уединението и нещастieto си Маргарет обаче, без да усети, ще придобие един основополагащ опит. Всъщност тъкмо тогава тя най-сетне проявява интерес към местните обичаи. Тъй като има дар за езици, бързо научава явайски и започва да носи саронг, който страшно ѝ отива... Почти случайно присъства на спектакъл на Рамаяна, хореографска интерпретация на великата индуска легенда, и е омаяна от възвишеното изящество на баядерките, които сякаш държат самия свят на върха на пръстите си. Понесена от собствената си митомания, от романтичност или от нестихващата си жажда за бягство, тя пише на останали в Холандия свои приятелки, че е станала свещена танцьорка под името Мата Хари... Чула е името почти случайно, то я кара да мечтае – разбира се, със сигурност още никога не го е използвала и няма да го използва, преди да са изминали години, ще го запази, както се пази тайният ключ на незнаен Сезам, който тя предусеща, без да може още да го определи. Ето откъде тръгва бъдещото парижко откритие...

Излишно е да споменаваме, че Рудолф не се отнася добре към това ново влечение. Жена му е единствената бяла, облякла местна носия – носия, под която личи тялото, а навремето това е било все едно да се разхожда полугола. Ревността на Рудолф, проявена шумно, се изостря в края на въпросната 1898 г. Вероятно се дължи и на възрастовата разлика, но трябва да се признае, че става почти болезнена. Естествено, той не се е отказал от забавленията – или от онова, което е прието да се смята за забавления, – но сякаш покрай всяка от собствените си лудории става още по-мнителен. Всъщност си представя, че Мата върши тъкмо това, което върши той, и не може да понесе тя да се отнася с него така, както той постъпва спрямо нея. Това е доста по-обичайно противоречие, отколкото изглежда, при него

върху партньора се прехвърлят всички гадости, на които е способен самият човек. Има обаче нещо, което трябва да му се признае: той е внимателен баща и обожава децата си. Разбира се, и Нон, но най-вече малкия Норман, когото направо боготвори. Наследникът на името му...

Едно неочаквано събитие ще даде възможност на всички да си отдъхнат от тази тежка, почти болезнена и физически, и психически атмосфера. На 21 декември 1898 г. Рудолф получава назначение в Медан, важен град по източното крайбрежие на Суматра. Повишението е значително – той ще командва целия гарнизон. Любопитното е, че заминава сам и оставя жена си и децата. Официално му е необходимо време, за да устрои новото им жилище, та Маргарет, Норман и Нон да бъдат удобно настанени.

Дълго време съществува неяснота около тази раздяла.

Дали е била поискана от Рудолф или от Маргарет?

Правдоподобно е мнението, че Маргарет е изтъкнала аргументи, за да не последва веднага скъпия си съпруг... Децата ще се измъчат от пътуването, не е сигурно какви ще бъдат условията там. Досегашният опит е дал доста основания. Макар да не може вече да я търпи, Рудолф е наясно, че ще му бъде мъчно без децата. Впрочем той взема кучето Блаки като мил спомен от все по-линеещото си домакинство. На практика, понеже им се налага да освободят къщата, служебно жилище, в което влиза новият батальонен командир на Тьомпън, се решава Маргарет да отиде при семейство Ван Рееде, кралския администратор и съпругата му. Впрочем двойката е оказва гостоприемство с радост. Подобни взаимоотношения са чести в колониите, където преназначаванията са постоянно явление и взаимопомощта между колонистите е правило. Маргарет ще остане там почти шест месеца, през тях за пръв път от пристигането си насам ще може да се позабавлява и да си поеме дъх. Дали си отмъщава? Дали си връща за нещо? Във всеки случай през цялото време нейният мъж не е изпраща пукната пара и оставя семейството си изцяло на издръжка на кралския чиновник.

Шест месеца, шест месеца без Рудолф – неподозирано блаженство. Маргарет е проумяла, че нейният брак е неуспешен, безнадежден провал. Рудолф никога няма да бъде мъжът, когото тя тъй силно е желала. А след като непрестанно я обвинява в изневери, поне да има за какво... През съботните вечери в клуба тя прави завоевания сред офицерите. Единствено и само сред офицерите – когато има избор, Мата винаги си остава вярна на униформата. Следа от тези „отклонения“ е останала в (изобилната) кореспонденция, с която Рудолф затрупва жена си. Комендантът не е изпраща нито пара, но я залива с гневни, трескави писма.

„Кой, по дяволите, е морският лейтенант, за когото ми говориш в писмото си и който е снимал децата, за какво е в Тьомпън? Никога не обясняваш тези неща, Грит, а трябва да ти е ясно, че като чета това, се питам: „Ха сега, какъв е пък тоя и за какво му е скимнало да стои в Тьомпън?“¹

Последен шанс

На 26 май 1899 г. все пак, след като заминаването е забавено колкото се може повече, е наложително да отпътуват за Медан. Маргарет се сбогува с Ван Рееде, тежко е е. Тук тя е успяла криво-ляво да си осигури място и никак не е се ще да бъде отново със скъпия си съпруг. Парадоксално обаче срещата им, от която Маргарет се бои, се оказва по-приятна, отколкото би могла дори да мечтае. Наистина Рудолф сякаш е станал друг човек. Новите му отговорности му отнемат цялото време, а пък и Медан е същинска малка метрополия. Рудолф е е писал за това наред с всичките укори и този път не е излъгал.

„Удивително е да гледаш този град с многоетажни сгради и улици в отлично състояние: има електрическо осветление, хубави токо [магазини], много по-внушителни от онези в Батавия, красиви карети, теглени от великолепни коне...“

За пръв път, откакто е на островите, Маргарет наистина ще се чувства удобно, ще може да живее както ѝ се иска.

Но затишието е кратко.

Попаднала внезапно отново сред цивилизацията, Маргарет леко се главозамайва. Тя харчи, харчи, без да си прави сметка, твърде много, поне за съпруга на военен. Скоро прословутите малки „токо“, за които ѝ е споменал Рудолф, нямат никакви тайни за нея. Нещо повече – твърди се, че като съпруга на първия по ранг офицер в града Маргарет била склонна да се държи малко като господарка, изисквала от другите жени уважение, които те не били склонни да ѝ засвидетелстват. Например дори по-възрастните трябва да стават и да я поздравяват на соаретата. Все дребни глупости, излишни реверанси, които полекичка отравят и без това напрегнатата атмосфера...

Покрай всичко това Маргарет би ни се сторила твърде несимпатична, но има и друга истина. Едва след няколко седмици животът с Рудолф отново се превръща в ад, по-ужасен от всякога. Маргарет често ще се връща към този период от семейния си живот, когато стане Мата Хари. Ще го споменава толкова често и с такова вълнение, че нейният съдия Пиер Бушардон ще я обвини, че е искала да отмъсти на своя съпруг чрез всички мъже. Например ще твърди, че повтарящите се сцени ставали толкова груби, та един ден Рудолф се нахвърлил върху нея и отхапал със зъби лявото ѝ зърно... Тази лъжа ще ѝ позволи да даде обяснение защо винаги носи две сребърни куполчета върху гърдите си, дори когато танцува напълно гола...¹ Едно обаче е сигурно: Рудолф пие все повече, безсрамно изневерява на Маргарет и редовно я бие. Вероятно тук, обзет от някаква етилова лудост, едва ли не хипноза, терзан от все по-безумни кризи на ревност, Рудолф напълно се е отвратил от жена си. Той пише на сестра си:

„Ах, да можеше чумата да ме отърве от това създание, как щях да съм щастлив! Понякога и това не ми се ще с тази никаквица около мен. Как обаче да я разкарам? Със скандал или без, все ми е тая... непременно трябва да откъсна малката от влиянието на майка ѝ, иначе ще бъде изтървана завинаги...“²

Смъртта броди наоколо. Отронват се полуизказани намеци за взаимно изстребление. Маргарет се бори както може, изисква други да ѝ оказват уважението, което не получава от своя съпруг, отдава се на трескава жизненост, пазарува прекомерно, без нужда, с което издава своята безутешност, своята мъка...

В тази взривоопасна обстановка настъпва драмата. На 25 юни 1899 г. Норман започва да повръща, а Нон се дави и изгаря от температура. Незабавно извикват военния лекар. Нон преодолява кризата, ала Норман е все по-зле и започва да храчи цветни съсиреци. Пренасят го в гарнизонната лечебница, той сякаш се съвзема, ала внезапно в нощта на 27 срещу 28 положението се влошава съвсем. Сякаш стремейки се да отпрати послание към своите родители, момченцето ги моли да подържи ръцете им и им казва:

– Толкова ми се иска да изляза на разходка с вас двамата.

След това бавно, сякаш заспивайки, затваря очи и потъва в дълбоко безсъзнание, а подир няколко часа умира. На две години и половина. Смазан, Рудолф отрязва кичур от косата на сина си, винаги ще го носи със себе си... Слънцето на неговия живот е угаснало. Той пише със своя стил на стар войник: „Загубата на това прекрасно момченце прекърши нещо в мен и аз завинаги ще бъда белязан. Хлапето толкова си падаше по военната музика, особено по

марша на Монте Карло...”

Маргарет потъва в мълчание. Дни наред е като вцепенена. Дори се опасяват за живота ѝ. Съвзема се, но раната си остава завинаги. Както ще видим по-късно, без тази драма тя никога е нямало да преживее премеждията, които я превръщат в Мата Хари...

Подобно изпитание би могло да събере отново семейство Маклийд. Нищо подобно не се случва. Рудолф не само не утешава Маргарет, а я обвинява, че не е съумяла да бди над децата им. Той заявява високо на всеки, който иска да го чуе: виновната е тя.

Както можем да предположим, истината е съвсем друга. В колонията бързо се разпространяват различни версии. Но към която и да се придържаме, отговорността винаги пада върху Рудолф.

Три версии се повтарят неизменно:

1) Децата на Маклийд са отровени от туземец, когото бащата е пребил.

2) Децата на Маклийд са отровени от бавачката туземка, с която Рудолф е спял. Той наредил да арестуват нейния мъж, за да не му се пречка, и тя решила да си отмъсти.

3) Децата на Маклийд са отровени от ревнивия съпруг на бавачката туземка, с която Рудолф е спял.

Това ни дава обяснение за бързината, с която Рудолф се измъква, а най-вече за категоричния му отказ да поеме каквато и да било отговорност. Съвсем сама, без никаква опора, Маргарет преживява дни на ужас, тя се самообвинява. Не се откъсва от ковчегата на детето си, отказва да се храни...

Едно е вече сигурно: семейството е наистина обречено.

Тогава, за да се ускорят още повече нещата, се намесва и случайността. Рудолф отново е преназначен, този път на тежък пост, в Баньо Биро, важен военен пост, който обаче е посред джунглата, а там двамата участници в драмата ще бъдат изправени един срещу друг всекидневно...

Без посока

„Нищо друго не се вижда освен планини, нощем всичко е странно спокойно, само тук-там мъждив фенер разпръсква трепкаща светлина по кръстопътищата... Тази нощ имаше нашествие на пеперуди, да не говорим за летящите мравки и за термитите и за милионите насекоми, които ни подлудяват...”

В този кратък откъс от четиридесет и осемте страници (!) на писмото, което Рудолф е написал до един от братовчедите си, той обобщава представата за ужасния капан, в който попадат всички хора, имали нещастieto да пребивават в тази част на Ява. Случва му се дори да съжалява за Амбарава, мястото на първото му назначение. В Баньо Биро колонистите и военните остаряват за няколко месеца с по десет години, други се самоубиват...

Маргарет би трябвало направо да вие. Удивително е, че тя е престанала да се бори. Като че ли се е отказала от всякакво кокетство и бавно се оставя да потъне. В началото на 1900 г. се разболява тежко, тифът за малко не я отнася. Сякаш здравата ѝ природа е взела решение да не се противи повече, сякаш заедно със сина ѝ си е отишло и желанието за живот. Макар да не може да бъде пренесена и да бълува седмици наред, Рудолф не проявява никаква жалост. Той мисли само за едно: тая брантия му струва вече цяло състояние. За да я лекуват, са необходими пет шишета мляко дневно. Пет шишета, по тридесет сантиметра всяко. Цяло състояние!

Но Маргарет се оправя почти по чудо. Тя е станала съвсем различна жена. Болестта като

че я е освободила от всички поражения. Ако е било писано да умре, трябвало е да бъде покосена тогава... Тя се появява отново в клуба, пак танцува валс.

На 2 октомври 1900 г. Рудолф най-сетне се решава да напусне армията. Служил е двадесет и осем години и има право на пълна пенсия, но от пестеливост се отказва да се върне в отечеството. Семейство Маклийд ще се настани в планинско селце на Ява, Синданглая, край Бандунг. Маргарет мисли само как да се измъкне, но няма начин. Тя е затворничка на този остров, без пари и без права. Никога няма да забрави ужасното усещане за зависимост, за потисничество и някои нейни постъпки, непокорството, дори екстравагантността е се дължат именно на този мъчителен момент от живота е. Уверен във властта си, Рудолф вече не пропуска случай да я унизи. Веднъж, когато минава покрай своя мъж, уловила под ръка кавалер, Маргарет весело му подхвърля:

– Здравей, скъпи!

Всеки успява да чуе единствения отговор:

– Разкарай се, мръсна курво!

Тепърва само едно е чудно – как при такава омраза не е настъпила друга драма. Всъщност двете половинки на семейство Маклийд по-скоро се избягват, не се нападат. Маргарет търси убежище в мечтите си – грандиозни, съразмерни с нещастията е, Рудолф се губи дни наред. Остава само един изход: семейството да се завърне в Холандия. Любопитно е, ако си представим подобна възможност за двойката Маклийд, че никога не се споменава нещо друго, възможна раздяла, евентуален развод – до такава степен подобно действие си остава табу и немислимо в онази епоха.

Най-сетне през март 1902 г. Рудолф скланя да се върнат. Година и половина скука – ще си мисли Маргарет, напускайки разведрена чукарите. Година и половина, в които си мечтае за Париж и за прословутото Всемирно изложение. Година и половина, за да гледа как танцуват младите индонезийки и да усъвършенства техния език, потапяйки се в техните легенди...

Случва се привидно изгубеното време да ни помага да осъществим значителен напредък.

Край на играта

Преди да се насочат към подходящо място, семейство Маклийд отсядат при Луизе Волсинк, сестрата на Рудолф, която има къща в Амстердам. След по-малко от три седмици двойката се настанява в малък апартамент на улица Ван Брее 188, в един от изисканите градски квартали.

Привидно всичко е спокойно. Маклийд са добродушна буржоазна двойка, завърнала се от колониите. Ако човек ги погледне, надали би отгатнал през какви ужасни изпитания са преминали. Самата Маргарет не е наясно как да постъпи. Несъмнено не изпитва вече никакви чувства към Рудолф, но той си остава баща на тяхната дъщеря, а и като че ли е решил да се държи по-прилично. Във всеки случай вече не я бие и не я псува. Дали пък климатът на Холандия няма да им позволи да постигнат някакъв *modus vivendi*? Но ето че една заран, или по-точно в един приятен следобед Маргарет се връща от разходка с Нон и открива, че са останали сами в апартамента. Рудолф се е измъкнал по чорапи и е отнесъл всичките си вещи.

Маргарет незабавно се обръща към правосъдието и иска раздялата да бъде официално оповестена. Изчезвайки, Рудолф е направил стъпката, която самата тя не се е решавала да

предприеме. Съдебното определение излиза през август 1902 г. Маргарет печели делото и раздялата е оповестена. Тя получава правата над дъщеря им, а Рудолф е осъден да ѝ изплаща месечна издръжка от 100 флорина. Най-сетне Маргарет е свободна... В края на краищата всичко се е развило нормално. Поне тя така си мисли, тъй като след първата пристигнала сума Рудолф изобщо вече няма да изпълнява финансовите си задължения...¹ Отказвайки да ѝ праща пари, той изразява отвращението и ненавистта си. Дотук обаче не спира желанието му да пречупи напълно онази, която все така си остава негова законна съпруга. Той помества обява в няколко вестника, за да съобщи, че няма да признае нито един от дълговете на бившата си жена и че съответно търговците трябва да се въздържат напълно да ѝ продават на кредит.

Но най-лошото тепърва предстои.

Изпаднала в безизходица, без средства за съществуване – как Маргарет би могла да оцелее?

Тя все повече се връща към една мечта, подобна на мираж, мираж, далеч по-могъщ от цялата ориенталска действителност: да отиде в Париж, в града, където всичко е възможно...

Като че ли е направила опит да стане манекен или актриса. Снаха ѝ Луизе май ѝ е намерила работа в шивашкото ателие Хирш, където впрочем Маргарет няма да остане. Възможно е също да си е намерила някой да я „протежира“, изглежда, един от мнозината адвокати, към които се обръща, известно време е покривал разходите ѝ. Същевременно нейната сдържаност, която ѝ попречва да се съблече в Париж при първото си пътуване, буди съмнения спрямо версиите, че Маргарет се е отдала на проституция. Ако е станало така, могла е да направи същото във френската столица, вместо да мре от глад. В действителност никой няма представа какво се е случило през няколкото месеца след раздялата и доста измислици възпрепятстват анализа.

Едно е сигурно – нещо ужасно, което за кой ли път ще предопредели съдбата на Маргарет: възползвайки се от правото да вижда Нон, Рудолф я отвлеча от майка ѝ, или по-точно, отказва да ѝ я върне. След като се е настанил в Арnhem, едно от предградията на Амстердам, и разполага с приличен доход, на Рудолф не му липсва нищо и той възнамерява да прибере всичко, което счита за свое. Да си припомним как още от Индонезия той пише на сестра си Луизе, че Маргарет е ужасен пример за дъщеря си и тя трябва да ѝ бъде отнета, за да не остава под отвратителното ѝ влияние. Като добър стратег той е преминал от теория към практика.

Маргарет не знае какво да предприеме. Нека повторим – тя съвсем не е лоша майка. Знае, че Рудолф, каквото и чудовище да е, винаги също е бил добър баща. При него Нон няма да се нуждае от нищо, докато тя, Маргарет, няма представа как ще преживява в бъдеще. Едновременно жестоко наранена и изпитваща облекчение, тя се примирява, приема, може би съзира тук съдбовен знак. Да не забравяме, че тя е жена в особено положение, самотна жена, която се бори за оцеляване. Маргарет няма как да предположи, че вече ѝ е писано да види Нон само за кратко, и този нов срыв в чувствата също ще има последствия за определящите стъпки в нейното съществуване.

Засега Париж я очаква, тя е сигурна.

Това е първият опит, провалът. Когато Маргарет обикаля ателиетата и гладува, опитвайки се да позира за парижки художници:

„Ще се съблечете ли, госпожо?“

След няколко месеца отново се озовава в Холандия. Без петак, наранена, почти готова да

зарече всичко. Помолила е с писмо чичото на своя мъж, Едуард Маклийд, да я приеме, докато си намери работа. Старецът се съгласява, но Рудолф се намесва и го заставя да я изхвърли.

Отново сразена, сама, без доходи, Маргарет е притисната до стената. Надига гордо глава. Няма да се търкаля повалена, както май много му се иска на Рудолф.

Париж пак ще чуе за нея.

Този път обаче годината е 1904 и тя направо отива в Гранд Отел...

Питахме: коя е Мата?

Една пострадала жена.

Една жена без нищо за губене.

Една жена, която нищо не задържа.

Тя е всичко това – но тя е и едно момиче, хранило огромни надежди.

По стъпките на Клодин...

Всички го обсъждат полугласно. Директорът на подготвителното заведение за учителки е влюбен в една от младите си ученички. Преследвал я толкова настойчиво, разправят дори, че я е прелъстил... Едва ли е нужно да казваме, че подобни слухове могат да предизвикат истински скандал в малка страна като Холандия, та дори по-зле, в градче като Лейден – в един протестантски, строг район, с нрави, повлияни от реда в тъй викторианската Англия. Маргарет – естествено, става дума за нея – дотам е разпалила въображението на господин Вибранд Хаанстра, че достолепният, близо петдесетгодишен мъж стига дотам да я затваря и да ѝ забранява да се разхожда сама. Почти като в някой от онези розови романи, възбуждащи народното въображение.

На Маргарет ще да ѝ е било приятно, че е станала център на подобен скандал още на седемнадесет години. Впрочем тя е в учебното заведение от една година и всички се занимават все с нея. Буйният темперамент личи отрано и Маргарет предизвиква тук същото, което ще предизвиква често по-късно. Само след няколко месеца ученичките могат да бъдат зачислени в две категории: привърженички на Маргарет и противнички на Маргарет. Директорът май е луднал по онази, която би следвало да напътства и закриля в житейските ѝ стъпки, но и останалите ученички също са направо омагьосани или раздразнени. За цяла една група Маргарет се е наложила като естествен лидер, а може би и нещо повече. В тази възраст, когато всеки търси своята идентичност, тя се сдобива с ореола на водачка на банда, на вожд на клан, чиято хватка се затяга особено здраво в подобни пансиони за момичета или за момчета. Трябва да се каже, че Маргарет е по-висока и изглежда по-възрастна от всичките си другарки, но преди всичко тя умее така добре да разказва разни вълшебни истории. Това са приказки за нейното детство, за нейния омагьосан замък – огромния и тайнствен замък Каминг, закътан някъде между Хамлет и Корнуол... Ако някои се съмняват, Маргарет знае как да им затвори човките. Тя винаги има отговор на всичко, а умее също и да мълчи, за да поддържа загадъчността, която ѝ придава още по-голям авторитет. Несъмнено тази още съвсем млада жена изпробва своя талант, своите възможности върху преданата публика, както млад хищник се забавлява с ноктите си.

Коя е тя в действителност? Знае се, че е сираче, или поне я мислят за сираче. Последна издънка на голям разорен род, вероятно с аристократичен произход (тя твърди, че баща ѝ е барон)... Знае се също, че нейният кръстник и настойник е решил да я прати тук, за да завърши образованието си. Какъв по-добър занаят за една лишена от богатство девойка от това да се подготви да възпитава децата на другите, щом положението ѝ може би никога няма да ѝ позволи да има свои деца? Глупост, заявяват високо онези, които са я познавали добре. Ето например госпожа Керкхоф, нейна приятелка от детинство:

„...Тя просто не беше за подобна работа. Това подхожда на момичета с майчинска жилка, а М'греет беше личност.“

Странно твърдение, което явно не е съвсем вярно (Маргарет има майчинска жилка), но изразява и една истина: с темперамент като нейния тя никога не може да се задоволи с второстепенно или безлично положение. Към невероятните приказки, които разказва на своите съученички, се добавя и естествената ѝ склонност към прелъстителство, от която пръв страда добрият господин Хаанстра. За щастие Маргарет не е от онези плашливи девойчета, които могат да бъдат притиснати или стреснати. Заплашващият я скандал съвсем не я смуцава, напротив. Най-сетне става нещо изключително, то доказва на всички, че тя е различна, и ще ѝ позволи да промени мрачното бъдеще, за което я подготвят. Твърде голяма е вероятността Маргарет да не е имала никакво желание да се заседява по чиновете в едно училище, обещаващо ѝ твърде нищожни перспективи. Тя има нужда да живее, да мечтае, да буди мечти. Умее да постига своето и в крайна сметка настойникът ѝ решава да я отпише от заведението, което не ѝ приляга.

Обяви

По онова време Маргарет живее при своя вуйчо господин Таконис в Скевенинген, елегантен балнеолечебен курорт близо до Хага. Като всички девойки без работа тя здравата скучае там. Разбира се, доволна е, че вече не е осъдена да се блъска в някоя детска градина, но не вижда пред себе си никакво бъдеще. Маргарет прави опит да се откъсне от действителността евтино, като се хвърля да чете книги – книги за приключения и пътешествия. Тъй като няма пукната пара и дължи всичко на „милостта“ на близките си, само си мечтае пред няколкото магазинчета, от които не може да си купи нищо. Когато се разхожда по вълнолома, Маргарет вече изпитва влечение към униформите, тегли я към театралното, към костюмите... Много скоро, без дори да го е осъзнала, тя е омаяна от красивите военни. Те са символ на измъкването... Това е някаква представа за прекрасния принц, а, както казахме, вероятно и материализация на едно влечение към признание, към социална стабилност, от която тя смята, че е жестоко лишена.

Скука, красота и бедност – ето едно опасно съчетание, дало началото на не една главозамайваща кариера...

Разбира се, може да ни учуди това, че Маргарет не е била заставена незабавно да работи. Без занаят и без пари бъдещето на една жена съвсем не е прекрасно в края на XIX век. Момичетата без пари тогава неизменно се озовават в заможни семейства, за да четат книги на глас или като придружителки. В краен случай им намират някое местенце, където да вършат нещо незначително, сметнато за подобавашо... Положение, лишено от привлекателност, деликатно и неприятно, принизяващо спрямо господарите и съвсем малко по-високо от положението на прислугата, от която бедните девойки се отличават по облеклото и по часовете, в които се хранят. Маргарет обаче принадлежи към особена категория на изпадналите, съумяващи да поддържат някакъв ранг, към които близките им са по-снизходителни... Междинно състояние, в което човек си създава представа за всички среди.

Какво да прави човек, като не умее да върши нищо? Всички, изпаднали в такова положение, знаят отговора: да си доставя дребни удоволствия, не много скъпи. Например да чете вестника. Така в началото на месец март 1895 г. Маргарет си купува *Het Nieuws van den Dag* (Новините на деня) и се настанява на една пейка, за да го прочете, възползвайки се от първите слънчеви лъчи, възвестяващи пролетта. Подминава политическите страници, чете внимателно рубриците за произшествия и си оставя най-хубавото накрая – обявите, които

винаги сякаш предвещават някакви нови възможности. През този ден вниманието е се насочва към един съвсем кратък текст, от който тя не пропуска нито дума:

„Офицер в отпуск, служещ в Холандска Индия, търси жена с приятен характер. Материално положение без значение... Пишете до вестника, който ще препрати.“

Материално положение без значение... Маргарет не вярва на очите си. Обикновено се споменава зестра, доход или поне „надеждност“. За пръв път излиза такава обява. За пръв път Маргарет подхожда за нея, след като иначе никога не се чувства на мястото си. Тази обява е за нея, тя е сигурна. Отговаря незабавно и, вече уверена във физическата си привлекателност, но също тъй показвайки усет за съвременност и решителност, прилага и снимка – нещо крайно рядко за онази епоха...

Щастлив като Бог във Франция

А през този ден Маргарет няма и представа за едно: както се случва често, тази обява не е много сериозна. Всъщност си е почти шега. Въпросният офицер никога не е писал или пускал обявата, която вече преобразява неговия живот.

Тогавя Рудолф Маклийд тъкмо се е върнал от колониите. Прекарва по-голямата част от времето си в кафене за стари военни и любители на спомените: кафенето на American Hotel в Амстердам. Там се е запознал с Балбиан Верстер, журналист, който се занимава с откъдморска тематика и все гледа да се запознае с военни, завърнали се от Индия. Така успява да се сдобие с информация от извора, която не е филтрирана от цензурата. Журналистът веднага забелязва, че сътрапезникът му е мрачен, и го задява за постоянната му киснатост. Един ден я обсъждат с неколцина други офицери и решават, че Рудолф Маклийд се нуждае от женско присъствие до себе си. Върнал се е от два месеца, а изобщо не са го виждали да флиртува. Всъщност закоравелият ерген не се чувства особено уверен с европейките. Те винаги му се струват прекалено объркващи. Предпочита младите азиатки, туземките – но, разбира се, и дума не може да става да се жени за тях... Тук всеки се досеща за проблема и го разбира, тъй като се е сблъсквал с него. Без да го предупреди, Балбиан предлага да съчини текста на малката брачна обява и да я пусне в своя вестник, един от най-четените в страната. Разказват, че когато научил за нея, Рудолф свил рамене и заявил, че ще върне всички писма, без дори да ги отвори.

Само че не става така.

В действителност Рудолф тайно се чувства поласкан от получените отговори (те ще бъдат около петнадесетина) и ги прочита, уж да се позабавлява. Няколко от тях изглеждат сериозни и дори многообещаващи... Жените, които са се отзовали, може да не са до една девойки, но някои изтъкват приличните си доходи, които във всеки случай са достатъчни, за да не бъдат пренебрегнати. Рудолф обаче няма отношение към парите – иначе би се насочил към друг занаят. Всъщност той е горещ, страстен, първичен човек, обиква и намразва внезапно. Отнася „своите“ писма на приятелите си, за да се посмеят заедно на глупостта на онези, които са се хванали, ала ето че изведнъж е покорен. Отваря един плик и от него изпада снимката на Маргарет... Той я вдига, заглежда се в черните очи, в пищната коса, в странно отнесения е вид, който му напомня за Ориента с полъх на метрополия. Тази жена не го плаши, допада му, привлича го...

И ето че той е пише. Уговарят си среща на 24 март 1895 г. в Амстердам пред Кралския музей за живопис, в 15 часа. Сърцето на Маргарет тупка, тя умира от притеснение. Въпреки грубоватото си, недолялано поведение Рудолф също е смутен. Срещата е съвсем банална.

Времето е навъсено, и двамата се чудят какво да кажат, обикалят около музея, без да влязат в него, търсят кафене... Едно нещо обаче е сигурно: това е любов от пръв поглед, и то споделена. Рудолф намира Маргарет за по-хубава, отколкото на снимката, а най-вече за откровена и непресторена. Маргарет не обръща внимание на започващото му оплешивяване. Струва ѝ се, че нейният военен изглежда великолепно със своята обшита със злато униформа. Когато се разделят, и двамата са готови на всичко, като двама корабокрушенци, докопали се всеки до своя спасителен пояс...

Всички около тях се радват. За Маргарет това е неочакван късмет, вуйчо ѝ Таконис се надява, че тя няма да го изтърве. Без да го изрича гласно, той вече се е чудел какво да прави с това височко момиче, което е започнало да става досадно. За Рудолф това пък е краят, който се надяват да му натрапят. Тридесет и осем годишен е, вече е крайно време да улегне, сестра му Луизе несъмнено го поощрява. Иначе между Рудолф и Маргарет има двадесет години разлика, но засега никой не обръща внимание на това. Вуйчо Таконис избягва темата и уверява своята племенница, че зрелият мъж означава сигурност. Маргарет е напълно съгласна с него, тя несъзнателно търси един отлитнал бащински образ. От своя страна Луизе си внушава, че е по-добре жената да бъде млада, така Рудолф ще може да я оформи по свой вкус...

Всичко изглежда розово, приказно, всички са доволни, дори дребните неудобства сякаш засилват удоволствието. Рудолф живее при сестра си, Маргарет – при вуйчо си. Двете гълъбчета си нямат гнездо, където да се срещат. Нищо, това препятствие засилва чувствата! Едва ли е нужно да казваме, че се сгодяват веднага, че Маргарет се сдобива с пръстен от много добър бижутер и че това е период на романтични фантазии.

Тъкмо тогава Рудолф описва вълшебния живот в колониите, обрисова очарованието на една въображаема Азия, разпалвайки естествено въображението на Маргарет, която е изчала куп розови романи. Проявява отведнъж лиричност и романтичност и неусетно напипва всевъзможни аргументи, достойни за сержант, майстор в набирането на бойци. Можем да предположим, че Маргарет вече си е представяла как ще бъде като някаква махарани, обслужвана и обсипана със скъпоценности, и ще прекарва времето си, приемайки разни чуждестранни официални лица, или пък ще си лежи под палма, докато вълните я гаят в лъчите на залеза...

Нека добавим, че Рудолф притежава всичко, което може да събуди мечти – поне за жена като Маргарет. Освен аромата на екзотични приключения (той се кичи с внушителния Ацехски кръст, с който биват възнаградени мъжете, отличили се при един жесток бунт на Суматра) Рудолф носи и допълнителен престижен ореол – той има аристократичен произход. Потеклото му е шотландско, действително е потомък на стар благороднически род, настанил се в Холандия през XVIII век. Има чичо генерал, бивш адютант на крал Вилем III, двама братовчеди адмирали, а майка му по рождение е баронеса Швеертс де Ландас, съвсем истинска баронеса, независимо че семейството ѝ е напълно разорено. Накратко, имаме си работа с мъж, чиято история напомня за родословията, които Маргарет явно цени. Нещо успокоително – корени за една фиданка без корен...

От своя страна Маргарет разполага със свежестта и блясъка на своята младост. Не може да претендира, че има пари, и не се опитва. Но и тя лъже. Не като Рудолф, естествено, по-малко... Маргарет лъже, като премълчава. Представя се за сираче, макар всъщност, при все че е загубила майка си, баща ѝ да е напълно жив. Това е същият Адам Целе, за когото вече споменахме. Господин Целе е свършено разорен. Маргарет не го е виждала от години. Той

се е оженил отново от известно време и води доста тежък живот в един от най-бедните амстердамски квартали. Маргарет се страхува, че прекрасното бъдеще може да е избяга, и малко наивно се опитва да го заличи като лош сън. Едва ли има основание да бъде упреквана, този човек я е предал и изоставил. Впрочем кой би могъл да предположи, че нейното минало не е неопетнено? Получила е отлично образование, свири на пиано, вече говори няколко езика и би могла да впечатли и най-изгодната партия.

Брак наслуки

През време на годежа Грит и Джони (така се наричат помежду си) преживяват бурни, възбуждащи мигове, мигове със сладостния аромат на забранения плод. Непрестанни пътувания между Амстердам и Хага. Разтуптени сърца, целувки във файтоните, любовни залози... Все дребни безумства в съответствие с наложената традиция през XIX век.

А иначе още тогава по малко прозира и една друга реалност.

Изхабен от живота в колониите (и от множеството излишества, които го съпътстват), Рудолф е зле здравословно, макар и относително млад. Независимо от бойкия си вид той е преждевременно състарен човек. Диабетик е (а по онова време това заболяване не е лесно лечимо), мъчат го различни ревматични болезки. Понякога кризите са толкова лоши, че се озовава прикован към леглото и не може да стъпи на краката си. При всяко движение надава вик. Разбира се, тези беди не му се разминават. Няколко пъти срещите биват отменени. Веднъж на Рудолф дори му се налага да помоли сестра си Луизе да пише вместо него до Маргарет.¹ Засега, заслепена от онова, което смята за своя вълшебна, надхвърляща очакванията е съдба, Маргарет не иска да се безпокои. Отдадена на своята любов, тя му отговаря с трескаво и пламенно писъмце:

„Да не би да сте страдали дотам, че да не можете да ми пишете лично? Правилно съм отгатнала, нали? Инак бихте го сторили. Смятате ли, че ще можете отново да излезете в неделя? Надявам се, скъпи, но никакви непредпазливости. Да, отначало ми стана много мъчно, а после си наложих да гледам на нещата оптимистично и разумно, понеже като си седя, обзета от черни мисли, хич няма да ви помогна, нали така?... Когато успеете, пишете ми и ми кажете как е положението. Целунете ме сладко и просто си представете, че съм с вас, както правя аз от своя страна. Хайде, Джони, сбогом с нежна целувка от вашата любяща женичка Грит...“

През тази прекрасна холандска пролет сякаш нищо не може да угаси пламъка на една страст, която доста прилича на трагична самозаблуда, на нещо, което днес бихме нарекли затъване в придобита невроза.

Засега Маргарет се проявява във всичко като жена, каквато Рудолф би желал: тя приема, търпи, опростява. Опростява и в най-същинския смисъл на думата – решава да спечели време и да се отдаде на съпруга си преди брака, свидетелство за невероятна смелост или за усет към модерното. По онова време такова поведение е немислимо, немислимо и ужасно рисковано... На някои девойки, отстъпили пред настояването на своите избраници, преди да бъдат обвързани с тях посредством свещените връзки на брака, им се случва да бъдат натирени подир свършената работа като долнопробни курви.

В друго, днес доста известно писмо Маргарет съобщава на Рудолф (да припомним, че годината е 1895, а тя е осемнадесетгодишна девица):

„Питаш ме дали съм готова да върша глупости? Да, десет пъти да! Можеш да направиш каквото искаш, нали след няколко седмици тъй или иначе ще съм твоя жена. Не е ли чудесно,

че и двамата сме такива темпераментни?!... Не се тревожи, че може да съм неразположена. Дойде ми точно на датата, преди няколко дни, така че утре можеш да искаш от мен каквото ти хрумне!“

Едва ли би могла да бъде по-ясна, та дори прозаична...

Защо Маргарет е постъпила така? Защо се е отдала изцяло, след като нищо не я е подтиквало да го стори? Вероятно поради ред причини. Първата, най-очевидната, е онази, която тя сама изтъква: между тези две създания съществува мощно сексуално привличане. Също тъй обаче, и това не бива да се пренебрегва, вероятно у Маргарет се проявява една черта на характера, която тя ще съумее да оползотвори: удоволствието да руши табутата, да не се съобразява с правилата. През целия си живот Маргарет, а после и Мата все по-явно ще излиза от утъпканите пътища.

Когато датата на бракосъчетанието приближава, настъпва времето и за по-други разкрития. Маргарет е малолетна (пълнолетието още се признава на двадесет и една години) и за да има сватба, е необходимо разрешение от баща ѝ. Нейният кръстник господин Висер ѝ напомня за суровата действителност. Маргарет е отчаяна. Смятала е, че ще ѝ бъде нужно единствено разрешение от законния ѝ настойник. След като трепери известно време, решава, че който се страхува от бъдещето, прекалява със страховете, и се впуска в начинанието. Признава всичко на Рудолф, включително причините за „загубата на паметта ѝ“... За щастие Рудолф (който не е хлапак) не се впечатлява от нейната лъжа. Противно на онова, което твърди, известно време Маргарет се бои да не би баща ѝ да осуети брачните ѝ намерения. Внезапно тя изцяло започва да се осланя на онзи, за когото ще се омъжва, на новия мъж в живота си:

„Ще пиша на татко (продължавам да го наричам така) само тези думи: „Ела да ме посрещнеш на гарата.“ Ще му кажа и ни най-малко не се страхувам какво ще се случи, защото с мен той не смее да се държи както пред другите, понеже има доста неща, които знам за него и които се осмелявам да му кажа. След като поговоря с него, ще го оставя в някое кафене и ще дойда да те взема, за да се видиш с него и ти. Мой мили Джон, какви неприятности заради този мухльо...“

Но пък като по чудо Адам Целе проявява пълна сговорчивост. Всъщност самохвалкото съзира в сватбата възможност да бъде оплакнат и да шашне съседите си, а може би и да му отсрочат някой-друг дълг за седмица-две. След като е хвърлил едно око на бъдещия си зет и го е преценил набързо, поисква младата двойка да се върне и срещне с него отново в дома му, което в края на краищата е съвсем естествено. Само че Адам Целе иска неговата дъщеря да пристигне с карета, а бъдещият му зет да е с парадна униформа. Детинщина, която Маклийд приема без особен възторг, но и без да спори. Цената на съгласието е определена, а капитанът бърза...

И тъй, на 11 юли 1895 г. в сградата на Амстердамската община Маргарет Гертруде Целе¹, в присъствието на баща си, за когото са взели фрак под наем предвид обстоятелствата, се омъжва за Рудолф Маклийд независимо от всичко, за добро или за зло... Сватбеният обяд се състои в American Hotel, където е започнало всичко без участието на най-заинтересованата страна. Разправят, че младата двойка се отгървала от Адам Целе, като го зарязала, без да му каже къде ще бъде гошавката. Това е напълно възможно. Едно е сигурно обаче – Адам винаги ще храни омраза към Рудолф. Омразата си ще превърне в звонкова пара, написвайки книгата, която ще публикува твърде умело през 1906 г. и за която вече стана дума.

Нека се върнем малко назад, за да подчертаем няколко основни момента в тази съществена, по хусарски протекла идилия:

- Шест дни след първата среща на Маргарет и Рудолф те са вече сгодени.
- Три месеца и половина по-късно младата двойка сключва брак (на 11 юли 1895 г.).
- Маргарет се е „отдала“ преди сватбата, нещо необичайно за епохата.

За няколко седмици една съвсем млада жена изкарва наяве нещо, което винаги ще бъде същина на нейната природа: импулсивността.

Първо пробуждане

Още на следващия ден след сключването на брака младата двойка заминава на сватбено пътешествие. Отиват във Висбаден, в Германия. Тогава балнеокурортите са на голяма почит, те са места за срещи на европейската аристокрация. Без да има ореола на Мариенбад, Карлсбад, Баден-Баден или дори на Бад Ишл, Висбаден е елегантно средище, може би мъничко по-„семеино“ от другите големи немски курорти.

Рудолф не е избрал градчето случайно, множество „колониалисти“ и доста офицери имат навик да си почиват там. Действително тамошната минерална вода е известна с благотворното си въздействие върху ревматизма, а се знае, че той е слабото място на немалко изселници, завърнали се от тропическите страни. Отдаден на своята млада и красива съпруга, Рудолф харчи безогледно и все тъй се старее да я удиви, да спечели нейното възхищение. По негов избор отсядат в най-хубавия градски хотел, Насауерхоф, смятан от някои пътешественици по онова време за най-великолепното заведение в Империята... Военният не е сгрешил. Темпераментната Маргарет, която обича лукса и лесно изпада във възторг, незабавно е заслепена от този нов свят, пълен с кристали и позлати. Всъщност тя най-сетне се чувства у дома си, като че ли някоя фея я е върнала с вълшебната си пръчица в истинската ѝ среда. По-късно, когато ще сипе измишльотини относно разкоша в детството си и ще откровеничи пред десетки журналисти, тя ще използва този момент във Висбаден и ще измисля разни места, подкрепящи благородния ѝ произход... Не е съвсем случайно и трябва дапомним, че Маргарет за пръв път има чувството, че разцъфва за нов живот именно в балнеокурорт. Както ще видим, след няколко години, в един далеч по-опасен миг от нейното съществуване съдбата ѝ добива твърде странна насока отново в град с лечебна вода...

Засега, отдадена на радостта си, сред блясъка и възторжеността на своята младост Маргарет има усещането, че се е озовала на едно безкрайно соаре, където може да се окаже безспорно най-ярката звезда. Всяка вечер търсещи приключения (не военни) млади лейтенанти се тълпят (вече) да я канят на танц. Без да има нещо наум, без да помисли и за Рудолф, Маргарет ликува и се забавлява да им завърта главите.

През този кратък период като че ли е загатнато всичко, което ще се случи в живота на тази неубедително споена двойка, пукнатините, които ще я разделят, раздраженията, омразите, които ще нараснат. След като са се хвърлили в играта на любов и хазарта, Маргарет и Рудолф бързо прозират един в друг и всеки започва да се разкрива какъвто е в действителност. Маргарет е лекомислена, копнее за забавления, огненият ѝ темперамент тъкмо се е пробудил и се стреми да се разгърне и утвърди; Рудолф пък с всеки изминал ден все повече напомня на някое от Молиеровите старчета, загрижено да не изтърве своята Агнес¹. Разказват, че когато някои младежи се приближели прекалено до Маргарет, за да ѝ отправят комплименти, или пък си позволявали по-смели жестове, той се обаждал високо и ясно:

– Ако обичате, тази дама е моя съпруга!

Следва да добавим, че по-малко от седмица след пристигането си Рудолф и Маргарет вече са стигнали до първите семейни сцени и престоят им бива съкратен, като вместо предвидените три седмици остават едва десетина дни.

Когато се прибират, двамата се настаняват при Луизе, сестрата на Рудолф, където той е живял и като ерген – същата Луизе ги подслонява и няколко години по-късно, при завръщането на двойката от Индонезия. Известно време обсъждат дали да не наемат апартамент, но всъщност засега май трябва да карат по-икономично. Сватбата и пътешествието доста са намалили спестяванията на Рудолф, а съжителството с Луизе изглежда добре дошло, преди да поемат към колониите.

Впрочем всичко минава добре, поне в началото. Луизе, „добрата Луизе“, както я нарича известно време Маргарет, е женена за някой си Волсинк, с когото имат две дъщери, на дванадесет и на четиринадесет години. Маргарет за тях е нещо като по-голяма сестра, екстравагантна голяма сестра, която им разказва какво ли не и вече умее да се гримира. Всички са толкова щастливи, че са заедно...

Истината е, че Грит вече се самозалъгва по малко. Отрезвяването е доста тежичко. Явно Рудолф и тя имат малко общи вкусове, а трябва да се признае също, че отвъд позлатите на униформата положението му съвсем не е толкова блестящо.

Но има и по-лошо.

Рудолф всекидневно се проявява като груб, впиянчен и още отсега неверен. Все по-често се запилява някъде с разни момичета. Балбиан Верстер, който донякъде е отговорен като първопричина за срещата на двойката Маклийд, много бързо разбира, че са сгрешили. Рудолф го кара да стои при жена му през многобройните си отсъствия. Журналистът прекарва доста вечери с Маргарет, която не се издава и любезно свири на пиано, но е очевидно, че отлично разбира какво се случва, и е дълбоко засегната. Няколко месеца след сватбата подобно положение не предвещава нищо добро.

А и нещата се влошават. Маргарет, която не е обръщала особено внимание на действителното здравословно състояние на своя съпруг, сега е наясно: когато остава у дома, често е, защото е прикован към леглото от някоя от разнообразните си кризи. Най-нетърпимо става съжителството с Луизе. Много бързо двете жени вече не просто се наблюдават взаимно, а започват да изпитват едва прикрита омраза една към друга. Луизе („Лавизе“) не одобрява поведението на своята снаха, която е склонна (според нея) да се държи като привилегирована гостенка, а не като отговорен възрастен човек. Маргарет става прекалено късно, Маргарет дава лош пример на децата, Маргарет мисли само за забавления. Всъщност постепенно назрява един класически и неизбежен конфликт: неприязънта на една нещастна жена се сблъсква с безгрижието на една девойка с безмерни очаквания спрямо живота... В основни линии обаче Маргарет, която по-нататък ще проявява значително лекомислие, по онова време няма никаква вина.

Всеки наблюдател би установил, че двойката върви към катастрофа. Ала макар да са наясно с трудностите (това е най-малкото, което може да се каже), Маргарет и Рудолф като че не си представят нещата така. Те не искат да приемат положението и все още се опитват да вярват, че имат бъдеще. И според двамата на Изток всичко ще се оправи. Причината за заслепението им е съвсем проста: независимо от несекващите изневери на вечно немирния съпруг двойката парадоксално си остава споена от мощно физическо привличане, а и двамата си внушават, че това е основното. Самата Маргарет не се съмнява, че нейният съпруг

вечно ще се връща при нея заради нейния чар. Рудолф пък смята, че няма да изтърве жена си покрай своята мъжественост.

Затова, колкото и странно да изглежда, след няколко едва ли не адски месеца положението като по чудо се стабилизира. Отдадени са на ново сближаващо ги настроение, в което двойката ще се вкопчи: скорошното заминаване за Индонезия, земята на боговете. Нещастията им идват, понеже са в Холандия, щом животът им се промени, проблемите ще изчезнат. Всъщност докато на Грит е се иска да вярва, че отгатък моретата я очаква едва ли не владетелско съществуване, Рудолф, който е твърде вътре в нещата, не бърза да се завърне по местата, където се е изтощил и състарил преждевременно... Той два пъти твърди, че страда от тежки ревматични болки, за да отложи тръгването, но когато Маргарет се оказва бременна, като по чудо стъпва отново на крака. Няма да поемат на път, докато бебето не се роди.

Несвоевременно

Маргарет дава живот на детето на 30 януари 1897 г. Момченцето е чудесно, наследило е тъмния тен и здравото телосложение на майка си. Тъй като Маргарет е смятана за „безродна“, а и няма особени претенции, не настоява за някое име, което да напомня за семейството ѝ. Детето получава имената Норман и Джон – и двете са „Маклийдови“ и напомнят за дядото и за един негов чичо, които са били изтъкнати военни. Двама бележити предци, които би следвало да го закрилят.

На първи май семейство Маклийд се качва заедно с малкия Норман на SS Princess Amalia, параход, заминаващ за Холандска Индия. След като толкова е чакала и се е надявала, Маргарет би следвало да тържествува...

В действително вече почти ѝ се плаче. Да, започнала е да съжالياва, че се е стигнало до това тъй мечтано отпътуване.

Какво се е случило?

Няколко седмици по-рано, на 23 април, двойката Маклийд е била приета в кралския дворец. Подобно на други заминаващи офицери, Рудолф Маклийд трябва да се представи с младата си жена пред кралицата регентка I и пред младата, още малолетна кралица, бъдещата Вилхелмина. Маргарет е заслепена, това е нейната детска мечта. Никога не е виждала такъв разкош, такъв блясък. Също както във Висбаден, но в още по-феерична обстановка, тя забелязва и усеща вперените в нея мъжки очи... И наистина, сред другите, малко блудкави, притеснени, пристегнати жени Маргарет прави такова силно впечатление, че дворцовият маршал тихичко ще я определи за кралица на събитието... Тя се запознава с множество млади офицери, които напират да ѝ бъдат представени. И един малко по-възрастен мъж също се приближава и дискретно ѝ целува ръка, това е барон Едуард ван дер Капелен, мъж, чиято елегантност Маргарет забелязва и когото дълго време не може да забрави. Техните пътища отново ще се кръстосат, отначало незабележимо, къде ли не из Европа, а и доста по-късно, но засега нещата са различни... Маргарет отново се прибира и витае сред своите мечти... Ето че сега не ѝ се заминава чак толкова.

Ами ако истинският ѝ живот е тук? Все това си повтаря.

Маргарет хвърля от кея поглед към горната палуба. Тя умее да преодолява разочарованията. След като няма избор, ще възобнови своята мечта за Ориента. Да, горната палуба – там ще застане, за да обърне очи към залеза. Сърцето ѝ се свива, Маргарет е обзета бегло от съжаление и уплаха, целува своя син, притиска го до себе си и се качва бодро.

Каквото и да се случи, никога вече няма да бъде сама. Тя е на двадесет години и ѝ се струва, че целият свят я чака.

Към какво се стреми Маргарет?

За какво са всички тези мечти?

Случайно ли понякога прилича на момиченце, залутано между два свята, търсещо изгубения рай? Нека навлезем в най-потайната, в най-дълбоката ѝ същност... Да се потопим навътре и да преоткрием въображението на едно дете. Дете, което един ден ще омайва света.

*Леуварден, 1876 г.**Rosebud1*

Да, коя е Мата Хари? Коя е тази жена, която ще се озове на подсъдимата скамейка пред Трети военен съд с обвинение в сътрудничество и съучастие в сътрудничество с врага? Коя е тази жена, дошла от нищото, която с несъкрушимата си дързост направо ще омагьоса Париж? Коя е тази жена, която ще се омъжи и ще отпътува към колониите? Коя е тази безпарична ученичка, съумяла тъй рано да очарова, да си спечели любви и омрази? Откъде идва? Каква е нейната среда? Нейната история? Нейната тайна?

Маргарет Гертруде Целе се ражда на 7 август 1876 г. в Леуварден, Холандия, по-точно в провинция Фризия. Тя е дъщеря на Адам Целе и на Анти ван дер Мойлен. Тогава Леуварден е голямо селище с 27 000 жители, протестантско и буржоазно.

Когато Мата се ражда, Адам е на тридесет и шест години. Той е висок представителен мъж с дълбоки черни очи и гъста брада. Корените на семейството му са във Вестфалия, то се настанява в Холандия през XVIII век, открит е един Целе, Херман Ото, пристигнал и настанил се като тъкач в Леуварден през 1770 г. Адам пък по професия е шапкар, преуспяващ шапкар с мания за величие, издигнал се, уважаван човек, който няма нищо общо с ужасния господин Целе, от когото Маргарет с усилие ще успее да се отърве няколко години по-късно. Никога не излиза без цилиндър – тъй наречения моден тогавашен „осем отражения“, – така изтъква положението си на преуспяващ бюргер. Неговият магазин De Klok (Часовника) има претенцията, че предоставя превъзходен избор и съперничи на най-добрите търговци в Хага и Амстердам. На реклама, излязла по времето на величието му, четем:

„Голямо разнообразие от шапки и каскети последен модел, аксесоари, униформи, оръжия, дребни артикули...“

Всъщност той е сноб, малко смешно, самодоволно парвеню.

Адам е забогатял покрай шапките, поне оттам идва поначало имотността му, но честолюбиво се е надявал да завоюва един ден нови хоризонти. Смел и доверчив, по време на икономическата експанзия той влага парите си в петролни книжа. Кладенци в Индонезия. Още отсега се появява Холандска Индия. Отначало инвестицията се оказва крайно рентабилна и дивидентите му позволяват да увеличи доста месечните си доходи, а после и банковата си сметка. Съгражданите му го наричат „барона“, понякога вземайки на подбив претенциите му, друг път с известно уважение, без да им е съвсем ясно дали титлата е истинска, или си я е присвоил. Произходът на това прозвище си остава оспорван. Адам, който си пада по благородническите титли, впрочем ще направи всичко, за да се опита да го узакони, дотам, че ще си измисли родословно дърво, което го изкарва потомък на стар, знаменит фризийски род, от чиито клонове са произлезли херцози и крале... Митоманията му достига своя връх през 1906 г., когато излиза споменатата вече негова книга Животът на Мата Хари, история на живота на моята дъщеря и моите обвинения към нейния бивш съпруг...

Дотук по тази тема.

Нещо по-сигурно и доказуемо е участието на Адам Целе в една от най-важните прояви,

разгърнали се в района. През 1873 г., тоест три години преди раждането на Маргарет, току-що оженилият се крал Вилем III обикаля владенията си и решава да почете градчето Леуварден с височайшето си присъствие. Нотабилите незабавно изпадат в паника и започват да действат. Трябва да се състави конна гвардия за тържествено посрещане на Негово Величество и почти естествено е взето решение Адам да я води. Той изглежда добре, успял е да „изблъфира“ (излиза като семейна черта) неколцина относно действителния си произход, а се знае и че ще представи града по-добре от когото и да било. Много горд с това „издигане“, което сякаш потвърждава претенциите му, Адам поръчва на случаен художник да обезсмърти сцената, изобразявайки го като знаменосец, с бял брич, черни ботуши и официален фрак. Изглежда малко смешен, но известно е, че от това не боли. Напротив, той е успял да се утвърди и Маргарет ще се роди в семейство, на което завиждат. Понесъл ореола на несъмнен престиж, късметлия в сделките, Адам действително вече се радва на висок статут, който го поставя малко неясно между бюргера и земевладелеца... нещо като пъстър петел, който се перчи с паунски пера.

Жена му, милата Анти, е доста по-безлична, домакиня, която дейно ще произвежда наследници. След най-голямата, Маргарет, ще ѝ се родят три момчета, за които в действителност не знаем почти нищо.

Едно е сигурно – Маргарет прилича на баща си. Прилича физически, взела е от него едно почти циганско излъчване, във всеки случай е тъмна за северна страна като Холандия. Прилича на него и като мислене, от него ѝ е това влечение към величието, тази хронична митомания, стремежът да принадлежи към аристокрацията.

Хубава жена

Редом с обществения си възход в тези години на бърза и лесна експанзия Адам може най-сетне да осъществи мечтата си, да се настани в най-елегантния квартал в Леуварден и да купи там една от най-хубавите къщи, една от онези къщи от дялани камъни, които страшно приличат на „частен дом“. Маргарет е съвсем мъничка, когато семейството се настанява на улица Гроте Керк, или Голяма Църковна. За Адам Целе това е върхово постижение, материален израз на неговия успех, кой знае, може би той ще основе велик род?... Следващите години са основополагащи, за да сме в състояние да проумеем Маргарет, а после и Мата Хари, за да разгадаем историите, с които тя толкова ще обича да се кичи. Маргарет явно никога не е живяла в прословутия замък Каминг, но може да го види от стаята си и поне да си го представя. Действително точно срещу нея се намира една очарователна стара къща, която всички наричат дома Амеланд. Тази къща с просторна тайнствена градина дълго време е принадлежала на уважаваното семейство Каминга. Виждаме как Маргарет ще преобразява действителността. Тя никога не е живяла в замък Каминг. Впрочем такъв няма. Съществува само малко загадъчна къща, която разпалва въображението ѝ, род, достоен за легендите за крал Артур – и готово, ето възможност за надграждане на реалността...

Подобна склонност да се преобразява всичко, та действителността да се сроди с мечтите, естествено, е въпрос на характер, но в случая с Маргарет доста неща ще допринесат.

Всъщност още от деня на раждането си Маргарет се чувства различна, като друг вид същество, а и всичко ѝ внушава тази представа. Първо външният ѝ вид. Както видяхме, Маргарет е тъмнокоса, с мургава кожа, подобно на баща си, разбира се, но не и на братята си, а още по-малко на другите деца, които я заобикалят. С големите си черни очи и бакърените

си къдрици обективно Маргарет не може да не се отличава. Баща е пък току разправя за техния произход, вълшебен произход, според който Мата била потомка на тайнственото племе вудкери, страшни воители, нападали някога Северна Холандия. Любопитното е, че Адам не си приписвал подобна обвързаност (да не забравяме, коренът му е от Германия), отнасял я към Ван дер Мойлен, семейството на милата Анти.

Адам ще се погрижи към тази чисто физическа отлика да се добавят множество други. Нека добавим, че по това време той е направо луд по Маргарет, по „своята“ М'грит, и ще е посвещава внимание, каквото не отделя на нито един от синовете си. Странно за човек с подобна едва ли не династическа жажда за родово налагане, но е така. Без да пести, решава да даде на дъщеря си най-доброто възможно образование. Маргарет трябва да е в състояние да си съперничи с момиченцата от най-отбраното общество. Естествено, записва я в училището на госпожица Буйс. Тогава училището на госпожица Буйс несъмнено е най-доброто в Леуварден. Ученичките са малко, цената на обучението е висока и, разбира се, там се учи всичко основно, но също и танци, пиано и френски.

Правопис, добри маниери и чужди езици – всичко това може да изгради едно бъдеще. Адам Целе е убеден в това и безспорно събитията ще докажат, че е бил прав.

Но това не е достатъчно. Адам Целе иска да даде на дъщеря си нещо, което никое друго дете не притежава, нещо, с което тя окончателно ще се възвиси. Човек се пита какви са били същинските му подбуди. Луда любов? Нарцисизъм, самолюбуване, подтикнало го към самовъзвеличаване? Вероятно по малко и от двете.

Тъй или иначе, за шестия е рожден ден Адам подарява на любимата си дъщеря най-чудната играчка, за която може да се мечтае тогава: количка, теглена от две козички, същинска мъничка каляска за Пепеляшка, единствена по рода си, която прави огромно впечатление. (Дори след петдесет години жителите на градчето още говорят за Маргарет и за нейната bokken-wagen...)

Кралска самота

И тъй, Маргарет живее сред разкош в ранното си детство, едно златно детство. Като предзнаменование за бъдещето тя се наслаждава на впечатлението, което прави. Обича да изненадва, да смайва, да доминира. Впрочем – а това е едновременно дразнещо и донякъде тъжно – малката Маргарет е като едно постоянно представление. Роклите е винаги са умопомрачителни, тя дори се появява веднъж на уроци при уважаваната госпожица Буйс в екстравагантна червена рокля – нещо най-малкото учудващо за онази епоха. Каляската е, потребността да се изтъква, ярките рокли – всичко сякаш предвещава неоспорим усет към зрелищното, но всъщност я откъсва от другите деца.

Тя ще чувства, ще търпи, ще понася тази самота през целия си живот...

Разбира се, както и по-късно в професионалното училище, Маргарет си има страстни противнички и привърженички. Докато някои се надяват тя да падне или да се изцапа, когато си играят заедно през междучасията, вече споменатата госпожа Де Керкхоф ще заяви очарована много години по-късно:

– Маргарет беше царствена, наистина различна! Когато тя беше сред нас, изглеждаше като орхидея, попаднала сред скромни лютичета...

Привидно щастието е налице. Бавно, но сигурно Маргарет развива явен комплекс за превъзходство. Тя си има бог, нейният екстравагантен баща, иска е се и тя да бъде под неговия непрестанно създаван въображаем ореол.

През 1889 г. обаче внезапно настъпва драмата. Прекалият със спекулациите Адам Целе отведнъж фалира. Мата е тринадесетгодишна. Нейният мил, захарен свят рухва завинаги. Принуден да прекрати търговията, загънал в дългове, Адам напуска Леуварден и заминава за Хага, където се надява да стъпи отново на крака. Без уговорки зарязва цялото си семейство – Анти, Маргарет и трите момчета. Трябва спешно да напуснат хубавата къща и да се натъпчат в несравнимо по-скромен апартамент на Вилемскаде. Край с прислугата и красивите рокли. Сега трябва да помага на отпадналата си майка. Тогава Маргарет ще се грижи за братята си и ще им дава уроци, поради което ще решат, че става за детска възпитателка...

Но има и по-лоши неща от миенето на чинии и прането: погледите на другите, вторачени с удовлетворена злоба или безразличие, което понякога е по-добре, друг път по-зле. След славата идва унижението, а като знаем колко жестоки са момчетата пред пубертета, едва ли Маргарет е била пощадена. Все няколко приятелки ще да са останали верни, другите се държат с нея като с изпаднала беднячка и се подиграват със и без повод.

Адът обаче едва сега започва. Адам не успява да си възвърне изгубеното. Изпраща пари, но не винаги редовно. Анти мълчи. Тя остава мрачна и безмълвна. Маргарет осъзнава, че навярно има и друга жена, която я отдалечава още от този баща, станал съвсем неузнаваем. Предателството е пълно. Настъпило е без предупреждение и силно накърнява доверието, което Маргарет би могла да има в човешкия род. Така и няма да проумее как този баща, на когото се е уповавала за всичко, който е трябвало да я защити, който все е повтарял, че е светлината на очите му, е могъл да я изостави така. Възможно ли е хората да не са такива, каквито изглеждат? Маргарет ще има и нов подобен случай с Рудолф, който от страстен любовник се преобразява в стиснат скъперник, готов да я остави в калта. За жалост ще преживее същото и през Първата световна война, но този път няма да има нито сила, нито смелост да се вдигне отново. Доста се е твърдяло, че Маргарет, а после и Мата се възползвала от мъжете. Обективното проучване на нейния живот обаче води до тъкмо обратното заключение...

Нека се върнем към тези ужасни години на погубена младост.

През 1890 г. надеждата като че ли се завръща. Адам отново се прибира у дома. На всички им се иска да вярват, че нещата ще бъдат както някога. Той твърди, че разчита много на последното си капиталовложение, хвърлил е в него всичко, което му е останало. Отново илюзии: последните парици бързо и окончателно се изпаряват. Може би, да имаше още малко любов... Но отношенията с Анти и Маргарет не са същите. Адам е от онези слаби хора, които са наясно какво са сторили, ала не понасят да ги съдят. Един ден той отново изчезва, като изоставя семейството си...

Сякаш репетирайки бъдещето, родителите се разделят без развод. Определението е издадено на 4 септември 1890 г. Девет месеца по-късно милата Анти умира от сърдечно заболяване. Семейството се разпада напълно. Останали са толкова малко пари, че Маргарет не успява да запази нищичко, само една тетрадчица, в която майка е преписвала любимите си стихотворения.

И в нищетата обаче – макар протритите черни рокли още да поддържат някакъв външен вид, този път тя е несъмнена – Маргарет не прекланя глава. Някои си спомнят, че в деня, когато полагат майка в ковчега, Маргарет сядя зад пианото, докато всички прозорци са отворени. Часове наред свири погребални маршове – Шопен, Бетовен... Някои верни близки се удивляват, поведението е скандализира доброто общество, което не си е помръднало

пръста, за да им помогне, а Маргарет отвърща:

– Бях тъжна и имах нужда да го изразя...

Театър, театър, отстранение от себе си, стремеж да се покажеш и винаги да бъдеш различна някъде другаде, да надскочиш живота...

Братята е са разделени и разпръснати при чичовци и братовчеди. Маргарет е поверена на попечител, нейния кръстник господин Висер. Скоро ще дойде ред на Лейден. После Рудолф. После Индонезия. После Париж...

Маргарет е петнадесетгодишна, съдбата е следва своя ход.

Тя ще бъде страховита, самотна и великолепа.

Маргарет, М'грит, Грит, Мата...

Една сложно устроена жена.

Жена с множество лица.

Дъщеря, която търси баща.

Майка, която търси син.

Жена, която винаги може да се измъкне и на нейно място да се появи друга...

Да – всичко това, а и много други неща.

На 13 февруари 1917 г., в деня, когато я арестуват, животът на Мата внезапно ще се превърне в ужас, ще се родят куп легенди, скриващи драма, по-страшна от всичко, което са си представяли. Ще бъде съдена не просто шпионката, била тя истинска или неистинска, не просто фаталната жена, не просто жената вамп, а една жена от плът и кръв.

Години са били нужни, за да се отсеят фактите, да има обективна представа за случилото се. Версии на едни, версии на други, наслагвали се истини – всичко е спомагало да бъде видоизменяна правилната преценка за действителността. Няма нищо чудно – отвъд страстите, злонамереността, разпалеността, лъжите, породени от тази афера, тя си остава един от най-сложните случаи, които може да се разкажат. Това е човешка драма, но и символична драма, чиито мащаби едва сега осъзнаваме.

Символична, защото припомня като контрапункт всички ужаси на една епоха, на годините, довели до най-кръвавия век на всички времена.

Сложна, защото обвиняемата лъже или по-скоро ще признае различни истини; сложна, тъй като обвинението е манипулирано и отказва да се вслуша в каквото и да било разумен аргумент.

На 26 май 1917 г. госпожица Анриет Доайен, наречена Данжвил, заявява на Пиер Бушардон, имайки предвид Мата: „Забелязах у нея някаква представа за величие. Твърдеше, че е високопоставена, и говореше, че била собственица или наемателка на замък в Турен. За нея беше характерно желанието за външна изява.“

По-нататъшното развитие на събитията ще бъде трагично доказателство за това.

РАЗУМ И ЧУВСТВА

Забързана жена

Времето е прекрасно, пролетта на 1914 г. е към своя край и се очертава юни да бъде превъзходен. Файтони и автомобили задръстват широките улици, засенени от кестени, разминават се по Паризер Плац.

Намираме се в Берлин, в квартала с луксозните хотели, символи на мощта на Втория райх. На две крачки е Кайзерхоф, знаменит с изтънчените вечери, които се сервират там след театралните представления; после Бристол, не толкова биещ на очи, най-сетне най-новият – Адлон (отворен е през 1907 г.), който може да се похвали, че императорът много пъти е вечерял там. Впрочем Вилхелм II е оставил след себе си отличен спомен, не се поколебал да отиде до кухнята да поздрави прекрасния главен готвач господин Бодар, който винаги кара хората да настояват, за да разкаже случката, явно от скромност...

Скоро обедното време ще свърши. Пиколата и портиерите са готови да се погрижат за несекващия балет на пристигащи и заминаващи, който ще започне отново.

Пъстра тълпа по тротоара.

Униформи, много униформи...

Но нека да се приближим към Бристол.

Една жена тъкмо е излязла оттам. Върви бързо по широката улица, водеща към Театър Метропол, Беренщрасе. Изглежда висока и елегантна с дългата си светложълта рокля и широката наметка, дискретно поръбена със златиста кожа. Мъжете се обръщат след нея, но не смеят да подсвиркват.

Разпознали сте я – това е Мата, Мата Хари, вечно летяща между хотели, любовници, пътувания, животи... Триумфиращата Мата, повлякла след себе си неустоим дъх на бяс и завист. Или поне така можем да предположим, защото този път положението е не е така блестящо и успехът не я сподиря както някога. 1914 година е, Мата е на тридесет и осем и не е е лесно. Без ангажименти, без пари любимката на Париж е дошла да се скрие в германската столица с цел да се опита да даде нов тласък на кариерата си. Ликвидирала е цялото си имущество, дом, карети, коне, и ето я тук, прави опит да се върне към онова, което е е осигурило слава. Провали ли се, никой не би могъл да определи бъдещето е.

Странно. Как жената, която оставихме на върха, същинска модерна богиня, пръв идол на XX в., е могла да пропадне толкова бързо?

Дали успехът я е изхабил?

Или пък липсата на професионализъм?

Или променливият нрав на публиката?

Не, нищо такова – или по-точно не само. Печалното развитие на нещата се дължи най-вече на характера на Мата. В много отношения тя е наранена жена, нищо не я задържа, липсва е опора и тя иска да изживее всичко цялостно, като непораснало дете, като създание, което не е уверено в утрешния ден. Налице ли е успехът, Мата се възползва от него. Възползва се докрай. Тя е изключително сериозна и работлива, трудът не я плаши. Срещне

ли обаче мъж, който е харесва, който съумява да пробуди нуждата е от нежност, да задоволи някак огромната празнина в чувствата е, тя мигновено зарязва всичко. Често е споменавано, че за Мата любовите са преди кариерата е – това не е вярно. Всъщност Мата няма никакви приоритети. Тя иска да се възползва напълно от всичко, като че ли собствената е съдба е и отнела свойството да избира. Тази незрелост на характера, тази невротичност е истинският ключ към нейния живот, червената нишка, която дава обяснението за не един поврат в нейния път. От гордост, поради своя нрав (както сама ще заяви пред един журналист) Мата винаги следва моментното настроение, без да се тревожи за последствията... Тя е импулсивна и първите седмици на идилията е с Рудолф несъмнено го доказват. Когато веднъж холандски журналист от Nieuwe Courant я пита за тайната на нейния успех, на стремглавото е издигане, Мата обобщава съвсем простичко:

„Имах готов револвер и бях взела решение. Склонна съм винаги да следвам моментния импулс. За щастие боговете бяха с мен. Случва ми се също да си мисля да се оттегля и да се отдам на съзерцание в някой стар манастир, някъде в Индия или в Тибет. Сам виждате, моят свят е бездънен.“

Мата има усет за мига, но тя не толкова действва, колкото реагира и парадоксално ще бъде повече играчка в житейските промени, отколкото изглежда.

Залъгалки

Нека си припомним, че се разделихме с Мата през 1906 г. Тя тъкмо се е изявила в Испания, в Курсаал в Мадрид, после в Монте Карло, където е пожънала триумф в Крал Лахор на Масне. Там е срещнала Алфред Киперт, млад, красив и богат императорски хусар с офицерски чин. Последвала го е в Берлин, като е занемарила кариерата си, за да се отдаде изцяло на новата си любов. Но – има и но... нещата съвсем не са толкова розови, колкото изглеждат. Както често се случва в живота на Мата, няма светло без тъмно. В случая красавецът Алфред е женен за твърде богата унгарка от добро потекло. Разбира се, за един военен, който иска да се издигне, от обществена гледна точка не може и дума да става за развод. Алфред и Мата могат да живеят заедно, но само като любовник и метреса.

Доста жени биха се примирили на мястото на Мата с това положение. Алфред е напълно предан и не е отказва нищо. В края на краищата той е в нейното ложе и кесията му е на нейно разположение. Всевъзможните танцьорки и куртизанки рядко са били склонни към брак, освен ако вече залазват. Но, както казахме, Мата е различна. Тя не е просто жадна за диаманти, тъкмо това я прави тъй привлекателна. Тя е смесица от буржоазка и курва, съчетава умело невъздържаност и свенливост и това ще бъде нейната фабрична марка. Удивително, но на Мата е е противно да бъде „нередовна“ и тя не си представя да остане задълго с един мъж, да живее с него, ако той не сложи пръстен на ръката е. Съвсем не случайно тъкмо тя е направила опит да се противопостави на развода. Сега, след като е свободна, тайно е се иска да се омъжи отново. Детинщина? Може би, дори със сигурност – ако се поровим по-дълбоко, ще съзрем в този простодушен стремеж нещичко от подмятаното, излъгано момиченце, което се опитва да си има свое огнище независимо от ветровете и бурите.

Подир няколко месеца, прекарани в безоблачна идилия, страховете на Мата отново взимат връх. Макар да го крие, тя започва да се чувства откъсната от всичко и от всички в своя разкошен берлински апартамент на Находщрасе 39. Подсъзнателно Мата усеща някаква опасност, във всеки случай несигурност, и скоро осъзнава, че малко прибързано е изоставила

една дейност, която е напомняла нещо като кариера, единствената, която си е само нейна и на която всъщност е можела да разчита. За щастие е запазила сърдечните си отношения с основните си парижки връзки: адвокатата Едуар Клюне и агента Габриел Астриук. Струва ѝ се уместно да ги „задвижи“ отново, за да се върне на пазара. Само че, естествено, за две години нещата са се променили и всичко ще се окаже по-трудно, отколкото през 1904 г. Ефектът на изненадата не може да свърши работа: свещените танци са известни. Клюне ѝ е дал всички адреси, с които разполага, а Астриук нещо се дърпа. В действителност Клюне си остава неизменно верен, докато отношението на Астриук е по-професионално. Той със сигурност е привързан към Мата, но сега е зает с нови течения в изкуството, а и всъщност само донякъде гледа сериозно на нея. Остава Масне, но иначе очарователният композитор се задоволява с пламенни изявления, без да обещае нищо. Мата е най-красивата, най-вълшебната, един ден несъмнено... Засега обаче не.

Пообърканата Мата с основание си задава въпроси. Дали очарованието ѝ вече не е престанало да действа? Нима всички, на които е смятала, че може да разчита, ще се измъкват така? Като една натежала ранена чайка тя си изгражда някакъв мираж, който да я поддържа в полета. Щом нищо не е сигурно, щом нищо не може да съгради, необходимо ѝ е да постъпи както е правила винаги: да поеме отново на път и да търси нови източници. Подобно на други жени от онова време, инак твърде различни, но търсещи себе си и сблъскали се с грубостта на хората по дирите на нещо абсолютно, което никой мъж не би могъл да им даде, Мата ще пътува, ще пътува, следвана от своя красив офицер. Като Елизабет Австрийска, като Лу Андреас-Саломе дамата заминава, отлита, за да търси другаде нещо друго. Сиси има своите морета и кораби, Мата – хотелите и балнеолечебните курорти...

Одисея

Първо Виена, космополитната, еврейска, великолепа Виена. Тогава столицата на Хабсбургите е пръв по значение град в Европа. В културно отношение я надминава единствено Париж. Франц-Йосиф царува там вече шестдесет години. Застинал е на трона като мумифицирана икона, но в сянката на клатещата се корона блика буен извор на младост и творчество, като че млади издънки покарват редом с гниещия стар дъб. Виена – това означава Климт, Цвайг, Шиле, Фройд, невероятен сбор от таланти, предусещащи бездната. След Франция, естествено, човек трябва да се покаже там. Астриук би следвало да се сети.

В една прекрасна утрин Мата пристига като буреносен вятър с десетки куфар-гардероби, като вдига много шум и пушилка... Наивно разчита някой виенски композитор, либретист или салонен директор да ѝ предложи, да я умолява да изиграе някаква роля в ревю, спектакъл или опера. Нищо не се случва. И в танца също както в любовта Мата винаги ще иска да я желаят, това е разбираемо, но що се отнася до хореографската област, налага се все тя да прави първите стъпки.

Трябва да се каже, че Мата се появява в доста лош момент. Тогава танцовата сцена е претъпкана, а в самата Виена две видни личности вече са монополизирали сцената: Мод Алан и Айседора Дънкан. Обикновено Мата е затъмнявала конкуренцията, но този път щастieto не е на нейна страна. Новите звезди са завоювали мястото си с яка реклама и Мата изглежда малко като претоплена. Трябва да се измисли хитрина, за да заеме отново някогашното си място. Без особено желание Мата ще предложи тъкмо онова, което ѝ се е искало да избегне на всяка цена: да поднови спектакъла при Гиме. Може би изглежда странно подобно връщане към старите трикове, след като се стреми да „изтупа прахта“.

Споменавано е за война на разсъбличания, което е невярно – съблича се единствено Мата. Става дума за нещо друго. Постъпвайки по този начин, свещената танцьорка доста умно утвърждава своята легитимност. Оригиналната е тя, само тя знае какво има предвид. Другите са бледи копия, ерзаци, които се опитват по своему да я имитират, вдъхновявайки се от разни екзотични и забравени танци. Щом светът на изкуството не се устремява към нея, щом сякаш никой не забелязва възможностите ѝ, Мата ще им покаже... След умело раздута кампания тя се появява съвършено разголена в Залата на изкуствата, а после излиза с трико в театър Аполо. Обективно, макар да не иска да си го признае, Мата се е върнала назад, принудена е да възобнови скандалния си успех, след като вече е възнамерявала само да „прави изкуство“. От друга страна – а в нейните очи това е важното, – успява, както е предвиждала, да обърне положението в своя полза посредством ориенталските си артистични обяснения и нравствените си основания. Повече от всякога Мата става онази, която представя истинския Ориент на непосветения Запад. Например тя поисква диригентът на Аполо да изсвири преди нейната поява Лутеровия химн: „Чудна твърдина е нашият Бог“.

Сега вече триумфът е налице и в това е невероятното ѝ вълшебство. Пресата се развихря и представлението ѝ минава за голям успех, сравним с онзи в Париж и Мадрид. Във вестниците се чете: „Дънкан е мъртва! Да живее Мата Хари!“...

Успокоена, Мата се хвърля да дава интервюта и представя все нови и нови версии на изумителната си биография. Баба ѝ била явайска принцеса, а тя била възпитана в девически колеж във Висбаден. Била се омъжила шестнадесетгодишна и била живяла в Делхи... Безкрайни вариации, с които дори тя самата може би се самозалъгва за миг. Защото силата на Мата е в това, че тя си вярва на всичко, което разказва, вярва, както дете разправя приказка, за да стане играта: „Все едно че...“

Нима всичко ще започне отначало?

Нима е достатъчно да щракне с пръсти, за да се озове светът в краката ѝ?

Привидно – да, но само привидно, защото Мата е твърде проникателна, та да влезе сама в капана. Мнозина са се опитвали да я изкарат непрактична, а това е груба грешка. Друга нейна характерна черта е, че е интуитивна, има усет като животинче. За разлика от предишните пъти, този път магията явно не ѝ въздейства по същия начин. Публиката отново е спечелена, разбира се. Това е удоволствие, и то истинско, но сега Мата има достатъчно опит, придобила е зрялост и е наясно с мимолетността на победата. Като няма как да се вкорени истински, трябва непременно да намери някакъв начин за обновление. А какво по-добро от мечтите, от миналото, след като настоящето и действителността няма как, няма с какво да я задоволят.

След като прекарва известно време във Виена, през 1907 г. Мата взима решение да посети Египет. Изглежда като празна приумица, като каприз на държанка, но всъщност тя от дълго душа се стреми да набере сили от допира с една нова митология. В действителност – вариациите, които е вплела в биографията си, го издават – Мата се е надявала да се завърне подмладена от това пътуване, като че ли е достатъчно човек да поднови визуалните си възприятия, за да избегне старостта. Детинска представа, представа извън времето, също и дълбоко модерна представа...

В края на януари тя се качва заедно с Киперт на борда на Шлезвиг, луксозен германски презокеански кораб, пътуващ до Александрия. За пръв път я придружава новата ѝ камериерка Анна Линтенс, холандка, по-възрастна от нея с петнадесет години, която тя е наела и с която вече няма да се раздели. Подир царството на валсовете – земята на фараоните. Мата бяга все

по-далеч... Опитва се да избяга, търсейки нещо, до което не може да се добере, а същевременно изпитва потребността да бъде придружавана от своя „землячка“, с която може да разговаря за неща, разбираеми само от тях двете. Всъщност отвъд това привидно противоречие прозира една истина: стремежът за завръщане към корените, към корените на цивилизацията чрез пирамидите и йероглифите, към корените на личната е история посредством Анна, та и в двата случая да намери търсеното успокоение, основанието да започне пак всичко отначало... Същевременно сякаш е безгрижна, държи се като хамелеон, зальгващ околните, неумело предава неударжимата си потребност да бъде приета, а всъщност – обичана. Един журналист от Льо Тан, известния парижки всекидневник, споменава това в своя статия:

„Едва днес получихме пълния списък на пасажерите. Но парижаните, които са на борда, още от Марсилия са разпознали една знаменитост: Мата Хари, прочутата индуска танцьорка, показала ни свещените танци, за които се изисква голота. Тя се е отрекла от Шива и от своя култ. Станала е берлинчанка, говори немски с колкото се може по-слаб ориенталски акцент и възнамерява да прекара остатъка от дните си по бреговете на Шпрее...“¹

Без постоянна обвързаност, без цел, Мата продължава да търси сливане с непосредствената си среда. В Париж тя ще бъде парижанка; в Берлин ще бъде берлинчанка. Тази особеност е и нейно съвсем не маловажно качество, едно от онези, които е позволяват винаги да се адаптира. Сигурно е обаче, че хубавицата не я свърта на едно място – официално за да търси вдъхновение за изкуството си, а в действителност и вероятно, тъй като дълбоко в себе си тя все тъй очаква голямата си любов.

Можем да предположим, че трите месеца, прекарани по Нил, не са е донесли утехата, онзи лек, на който се е надявала... Тя ще пише на Астриук: „За жалост всичко красиво е изчезнало, танците са само незначителни и без грация...“

Великата създателка на легенди простодушно си е въобразила, че може да вземе нещо от действителността...

Проклятието на огледалото

Тогава Мата се връща в Европа, без да е наясно къде да кацне. След кратко пребиваване в Монте Карло, за да си помечтаят за пореден път на мястото, където ще се издигне вила Примавера, семейството на Киперт, раздражено от похожденията му и от скандала, предизвикан покрай връзката му с „неговата“ танцьорка, го заставя да се раздели с нея. Откаже ли, ще му наложат съдебно попечителство. Дето се казва, ще го оставят без издръжка. Военният, лишен от средства, е лишен от оръжие. Така че в началото на 1908 г. Киперт се примирява с раздялата. Проявява се като съвършен джентълмен – нещо достатъчно рядко, за да бъде подчертано – и дава на Мата грамадна парична сума (300 000 марки, част от които във вид на ценни книжа), която би следвало да е осигури истинска независимост. Би било лъжа да твърдим, че тя е потресена. Запазила е своята привързаност към Алфред, но наистина му е било дошло времето. Съдбоносната морална намеса дава възможност и на единия, и на другия да скъсат, без да се наранят взаимно.

Голям късмет, но това няма да продължи.

Всъщност Мата трябва да си направи равносметка. А истината е, че в случая огледалото не е предразполагащо към посегналата.

В професионално отношение 1907 г. не се вписва само като годината на нейното „голямо пътешествие до Египет“, за жалост тя бележи и един мъчителен неуспех, който

Мата твърде трудно ще преодолее психологически. Тя научава, че Габриел Астриук се кани да поставя Саломе на Рихард Щраус. Тъкмо това е търсила Мата сред египетските пясъци – възможност да се завърне и да предизвика удивление с роля, съответстваща на нейните мащаби. Тя незабавно (спектакълът е предвиден за 10 май) взема най-хубавото си перо и пише на своя агент: „Музиката на Щраус е силна и имам желание да сътворя и пресъздам тази представа за танца, който е слабото място на операта...“

Хитроумно Мата преобръща реалността, изтъква подводната скала в представлението и представя себе си като сила, която дава възможност за пълно тържество. Нещо повече – като завършен човек на изкуството, а съответно и като жена, проумяла, че трябва сама да си прави реклама, тя добавя за Астриук бележка до Рихард Щраус, в която възхвалява качествата си. Уви, Астриук трябва да е сметнал, че появата на Мата не би допринесла с нищо съществено. Той така и не предава въпросното писмо, то просто си остава тикнато в едно чекмедже. Премиерата на Саломе се оказва триумф, но Мата дори не е поканена...

През същата година Мата се озовава в неприятен период и от сантиментална гледна точка. Както казахме, не скъсването с Киперт я е притеснило – има нещо по-сериозно, по-драматично, по-значимо. Задълбочава се разрывът с нейната дъщеря, с Нон. Да си припомним – Рудолф е отвлякъл Нон при все още необявен развод, отказал е да я върне подир наложено с решение свиждане няколко месеца след раздялата, преди Мата да предприеме първото си пътуване до Париж. Тогава е 1903 г., следователно майката и дъщерята не са имали възможност да се видят почти четири години. Усещайки се изправена пред поврат, по-сигурна във финансовото си положение и безспорно изпитвайки потребност от обич, Мата ще се опита да намери отново път към нея много внимателно и същевременно някак стеснително и човек не може да не се трогне от това. Тя пише писмо на своя бивш съпруг, едно почти умолително писмо, след като тъкмо неговото поведение е било незаконно – писмо, с което му иска разрешение да се види отново с дъщеря им. Познавайки характера на Мата, нейната гордост, нейната храброст и огнения ѝ, неударим нрав, няма как да не останем поразени от такова неподобаващо за нея принизяване. В действителност за кой ли път под черупката, под позлатата прозира нараненото дете, уязвената жена и майка. Удивително, но Рудолф се съгласява. Защо? Може би от човечност? Или може би защото жена му се е поиздигнала и току-виж се оказало опасно да се отнася прекалено грубо с нея. Срещата е определена на едно предразполагащо към бързина и без особени възможности място: 6 юни на гарата в Арнхем, точно в пет.

В уречения ден Мата, скривайки смущението си, слиза от пристигналия от Берлин влак. Тя е много елегантна, може би прекалено, следва я майордомът на Алфред Киперт, който носи пакетите. Рудолф я гледа, както би гледал Вавилонската блудница. Мата е сметнала, че постъпва правилно, но този пресен лукс оскърбява майора в оставка, който е ядосан, че бившата му жена толкова успешно се е измъкнала от дъното, към което я е запратил. С готовност би я заплюл в лицето, но се въздържа. Мата пък не забелязва нищо, всъщност тя е вторачена в Нон, изцяло и само в нея. Сега тя е осемгодишно момиченце, високо за възрастта си, с огромни тъжни очи. Мата коленичи, обсипва я с целувки – и тук прекалява... Поднася е подаръци, все прекалени... Нон благодари, говори ѝ на „ви“, не знае какво да мисли, поглежда към баща си, сякаш да го пита дали може да целуне красивата дама, която мирише толкова хубаво. Значи това е нейната майка, ами тя прилича на фея. Нон няма представа, че феите плачат... На Мата толкова ѝ се иска двете да останат за мъничко заедно... да могат да отидат на разходка. Нон се усмихва, ужасно ѝ се иска да приеме. Но също така я е страх, а и

чува как гласът на баща е грубо се разнася като изсвистяло острие:

– Късно е. Трябва да се прибираме!

Мата е пребледняла. Рудолф се усмихва, все така той е победител, знае къде да нанесе удара. Срещата е траяла по-малко от десет минути. Мата остава сама на перона... Потича сълза. Зад нея майордомът чака, а тя се обръща и казва:

– Няма нищо... Просто сажда.

Ще се свържем с вас

Можем да си представим, че Мата е прекарала новогодишните празници през 1907–1908 г. без особена печал и е изпратила една година, която би желала да забрави. Би било обаче психологическа грешка да не отчетем, че тя така и няма да се отърве от горчивия привкус, останал е след този период.

Мата напуска Берлин, където е прекарала малка част от времето през последните две години, и се завръща в Париж в началото на 1908 г. Тъй като вече не разполага с апартамент, се настанява в хотел Мъорис, разкошното заведение на улица Риволи. С пристигането си, както си е навик, вдига пушилка заради журналистите, но този път появата е лишена от блясък. Макар Мата да описва двегодишното си отсъствие като изпълнено с приятни изненади и преживявания и да подновява някои данни за живота си, публиката отказва да се хване на въдицата. Съвсем доскоро е трябвало да се отбранява от натиска и недискретността на пресата, а ето че сега е трудно да заинтересува онези, които биха изявиали желание да я изслушат. Само два значими вестника скланят да пратят хора и да публикуват материали за нейните нови „разкрития“.

След като си е правила сметки как отново я очакват, понеже е единствена, Мата с ужас ще установи, че вече не само тя танцува гола. Други са се заели с подражателство и са я заменили, повечето са по-млади. Например някоя си Колет, добила скандална известност с излагането на показ на сапфическата си връзка с дъщерята на херцог Дьо Морни, си е извоювала внушителен успех в Мулен Руж... За Мата това не е просто невъзможност за сдобиване със средства, а ужасно богохулство. Тя първа е използвала трика с голотата, но е успяла благодарение на невероятното си умение да е придаде интелектуално отношение. За нея, а и за нейните почитатели, в нейните спектакли няма нищо вулгарно. С леко поизсилване може едва ли не да се каже, че човек се е възпитавал, че се е издигал нравствено чрез тях. Мата е твърдяла, че добре изпълненият индийски танц направо утолява желанията, които привидно възбужда. Сега онези, които се правят на баядерки, продават единствено голотата си. Унизена, усещайки се предадена и осквернена, Мата отново става пуританка. Тъжно и символично е, че тъкмо в реч в Понт-о-Дам, приют за стари комедианти, на празник, организиран от Коклен¹ на 20 септември 1908 г., Мата успява най-добре да изрази натрупаната горчилка:

„Три години изминаха, откакто изнесох своя първи спектакъл при частно събиране в музея Гиме. След тази паметна дата някои дами, присвоявайки си титлата „ориенталски танцьорки“, се намножиха и ми отдадоха почит със своите подражания. Бих се почувствала извънредно поласкана от този знак на внимание, ако проявите на тези дами притежаваха някаква стойност от научна и естетическа гледна точка, но няма нищо подобно.“

Когато първите пробили започнат да се пишат „високоморални“, значи са закъсали. Но има и по-лошо. Всъщност общественото мнение се занимава само с онази, която Мата съвсем наскоро е успяла да победи във Виена: американката Айседора Дънкан. Тъкмо нея

преследват, тълпят се при нейния хотел, докато тя се фука, хванала под ръка своя „червен милиардер“, не без основание наречения така Парис Сингер, наследника на шевните машини². Благодарение на него (и на милионите му) тя току-що е основала в Мьодон свой храм на танца – Дионисион, – а в това ново освобождаване на тялото някои съзират едва ли не нова революция. Мата не се справя зле, но е достатъчно хитра, за да проумее, че губи играта. Париж е повърхностен град, който отказва да забележи назряването на опасностите отвън, Париж е като шампанско, довчерашните загадъчни богини бързо губят значението си. Градът на просвещението е сменил своята жрица и си пада вече по гръцката митология... Една страница е обърната, и то тъкмо когато светът скоро ще навлезе в една нова, жестока глава от своята история.

Сладко солено

От този момент разочарованата Мата трябва да се задоволи с благотворителни представления и празненства за подпомагане. Това е началото на пропадането, макар засега тя да не иска да го признае пред себе си. Неведнъж ѝ се случва да гастролира в Трокадеро¹, в Улгат или в Трувил². Тогавашните вестници дори споменават, че е измислила нов танц, танц на цветето, което се ражда и умира в една нощ.. Безмълвна, безсилна притча, свързана с отлитащата слава. Астриук все така я приема усмихнат, макар сега да му се случва да закъснява и да я кара да чака. Остава си любезен, но се е отдал на лансирането на един нов талант, в който наистина вярва: скоро придобилия известност Фьодор Шаляпин, който ще даде път на новата мода с руските опери, предвещаващи балетите на Дягилев.

Разбира се, Мата е достатъчно богата, за да си позволи да танцува безплатно, но е наранено самочувствието ѝ, тя страда заради разбитата си велика мечта. Въпреки това не издава състоянието си и не желае да се дразни, сякаш приема всичко като удари на съдбата. Удивителното е, че проличава до каква степен е изгубила желание да води битки. Знаем, че иначе не е в природата ѝ да се отказва лесно. За пръв път обаче Мата е наясно, че ѝ липсва нещо – цел, мотивация, която да я накара да премине в настъпление. Безусловно през тези години Мата изглежда задрямала, като спящата красавица, в очакване някой велик проект или някой мъж да я пробуди.

Постепенно тя намира спасение в ролята на светска жена. Посещава хиподруми и модни къщи, започва да се появява повече на страниците за елегантни, а не на страниците за изкуства. Например през 1908 г. я виждаме в Лоншан с пищен кадифен тоалет, а няколко дни по-късно, на 4 октомври, „облечена с изумителна прилепнала рокля от фино кадифе в античносиньо, с украса от чинчила...“ Без да се уточнява, се споменават някои от любовниците ѝ. Сред тях е Алфред Месими, бъдещ военен министър. Един от многото, от незначителните, които просто създават възможност да си тръгне подръка с кавалер.

Удивителното е, че тази светска активност, изпъстрена с редки хореографски появи, е достатъчна, за да поддържа Мата на небосвода на знаменитостите. Вярно е, че Франция не е Америка и манталитетите са доста по-различни. Там два неуспеха са достатъчни, за да преобразят някого в „бивша звезда“, докато тук придобие ли се известност, най-често това е за цял живот. При подобен ритъм приходите от добрия Алфред биха могли да се окажат недостатъчни. Наистина Мата още получава „подаръчета“, но е време да си търси ново препитание. Внезапно късметът отново надниква тъкмо когато най-малко се очаква, когато сякаш вече няма начин да се появи.

Ето как става това.

В края на 1909 г. Андре Антоан, известният основател на едноименния театър, изобретател на „свободния театър“, а сега и директор на театър Одеон, предлага на Мата да я ангажира. Той има намерение да постави нов спектакъл, Антар, по либрето на френско-алжирския писател Шекри-Ганем и по музика на Римски-Корсаков¹, съчинена през 1868 г. Цялото трето действие е посветено на смъртта на Клеопатра и Андре Антоан е сметнал, че Мата Хари пасва идеално за ролята. Излишно е да се обяснява, че това е съвсем ненадейно, всяка танцорка би убила човек, за да се вреди...

Мата сякаш сънува.

През януари 1910 г. тя е първата изпълнителка на ролята в Монте Карло... Нов триумф. Навсякъде вече говорят само за нейното изпълнение на Танца на огъня... Определят я ту като мистична, ту като усмихната и страховита. Този път Мата безспорно натрива носа на Айседора Дънкан и успява да се измъкне от своите обичайни пантомими. Най-сетне тя отново е желана.

Много бързо обаче настъпва разочарованието. Когато идва време спектакълът да бъде представен в Париж, Антоан уволнява Мата след три дни репетиции. Заявява, че тя е непоносима и надменна и повтаря пред всекиго, че винаги закъснява. Това е съвършено невярно и издава една доста по-страшна истина, която Мата ще разбере отлично, тъй като едва ли някой умее по-добре от нея да чете между редовете. За разлика от журналистите Антоан не е харесал Мата като изпълнителка. Тя му се е сторила изкуствена, сметнал е, че прекалява, че се самоизтъква, вместо да се слее с героинята. Накратко – той не се нуждае от нея в Париж, защото тя не се връзва с артистичния му замисъл.

Бясна от яд, ненужно оскърбена (Антоан дори твърди, че не е имала никакъв успех в Монте Карло), Мата наема адвокат и поисква да ѝ бъде изплатено обезщетение за нанесени вреди. Произнасянето на съда по делото ще стане след две години и половина и ще бъде в нейна полза. Нека отбележим като дребна подробност от историята един момент, който едва ли говори добре за знаменития постановчик. Ядосан, задето са го осъдили, Антоан ще изчака смъртта на Мата и ще поиска да му се върнат разходите чрез постъпления от личните ѝ вещи. Антоан изтъква следния аргумент: една жена, екзекутирана, задето е изменила на Франция, несъмнено би могла да измами съдиите по делото. Затова било законно да му върнат глобата, която тя му е измъкнала. С други думи – всеки може да бъде голям артист и нищожество като човек.

Подир тази мъчителна случка Мата сякаш е на кръстопът. След някои върхове и сринове прошка няма и обратната реклама (пък била тя и неоснователна) може да навреди трайно, ако е дело на здраво установили се величия.

Какво ли ще стане с Мата?

Дали постепенно ще избледнее като помръкнала звезда?

Дали има още трикове, с които да се върне във висините?

Въпроси и отговори

Тъкмо когато имаме основание да си зададем подобни въпроси, Мата среща богат закрилник – женен мъж, банкера Ксавие Русо, който я настанява на улица Уиндзор в Ньойи (срещу годишен наем от 5500 франка), в малък частен дом, вила Мадрид, нещо като нормандска къщичка, строена в шестдесетте години на XIX век. Мадрид, Русо – отново две многозначителни имена, две имена, които по-късно ще отекнат смъртоносно за Мата... Мата

се настанява като буржоазка, както в началото на парижкия си период, наема си прислуга и готвачка. Съвсем рано сутрин минувачите могат да я видят как язди някой от любимите си коне – Раджа или Какатоа, – които тя гордо разхожда из конните алеи на Булонския лес.

Скоро този едва ли не отшелнически живот ѝ се струва пак прекалено градски и Мата се настанява в дълбоката провинция. Официално причината е в събитията: Париж е засегнат от тежките наводнения (прословутия разлив на века от 1910 г., който преобразява богатите квартали в своего рода Османова Венеция¹), къщата в Ньои е пострадала, а докато се извършва ремонтът, тя трябва да отиде да живее другаде. Иначе това явно е само извинение, тъй като Мата ще замине, без да се обади и без да остави адреса си. Никой, дори Астриук няма представа къде да я открие и този път пресата си задава напразно въпроси.

Рекламен трик?

Явно – не.

В действителност по искане на Мата Ксавие Русо е наел наскоро за неопределен срок замък в Турен, замъка Ла Доре. Това е просторно буржоазно обиталище в стила на XVIII в. с възхитителни конюшни, изцяло облицовани с червено кадифе. Мата се настанява там под името госпожа Русо и нейният „съпруг“ идва при нея в края на седмицата. Ксавие Русо и Мата са се срещнали благодарение на неговия син. Докато бащата има доходен бизнес във фирмата си на улица Вивиен 41, синът се прави на музикант и се възхищава от Мата, като явно е успял да намери отговор за своето възхищение. Та и нещо отгоре. Онези, които са общували с тях, са единодушни: очевидно Ксавие и Мата се разбират доста добре. Дватама любовници току се смеят и яздят часове наред, макар иначе да спят в отделни стаи, нещо често срещано по онова време между съпрузи и по-рядко – между любовници...

Така че със сигурност се разбират, направо са си близки. Дали обаче това обяснява внезапното решение на Мата да зареже всичко? Замъкът е извънредно приятен, с голям красив парк и гори наоколо, но си спомняме Мата в доста по-светска среда, а тук тя живее съвършено сама (като се изключат уикендите), единствено с неколцина прислужници.

Дали е решила да се нарежда някак за постоянно?

Дали най-сетне е мирясала?

Или пък най-сетне е открила онзи, когото е чакала тъй дълго – мъжа на своя живот?

А може би просто се е преместила за през зимата?

Всъщност дали пък причината не е по-дълбока?

Както винаги, когато е в криза, Мата е подирила убежище при някой мъж, който ѝ дава сигурност, който може да я спаси. Търсила е успокоителния, бащински образ на по-възрастен мъж, като че само той е в състояние да ѝ съдейства да се възстанови. С камериерката Анна, едно символично майчинско присъствие, Мата си измисля нещо като семейство, както си е създавала присъствие, занаят. Подир всички бури тя отчаяно се стреми към изгубеното някога уютно пашкулче, дори иска да го надхвърли, да се добере най-сетне до бреговете на рай, където никой вече няма да я достигне, да я тормози, да я наранява. Този път тя ще се засели в своя замък Каминг. Да, Мата изпитва желание да забрави всичко, да забрави времето, да се потопи тепърва във вечността.

Ако съдбата не се бе намесила, невероятното приключение би завършило тук. Но ето че... Русо е банкиер и като множество хора, опериращи с пари, го тегли към спекулации. По онова време колониалните вложения дават големи приходи, изглежда, че ще дават още по-големи. А Мата е трябвало да внимава, помнела е случилото се с баща ѝ... Само че Русо е делови човек, това му е работата. И все пак... Без да е извършил нещо непочтено, но

несъумявайки да се застрахова срещу рисковете, един прекрасен ден Русо загъва във фалит. Отведнъж идва завръщането към реалността: край с живота в замъка. Още по-зле, някои изненади излизат съвсем солени: в своя фалит банкерът е глътнал почти изцяло средствата, които Мата му е поверила. От 300 000 марки, дадени ѝ от Киперт, 200 000 изчезват яко дим...

Принудена да се завърне в Париж, Мата скъсва със своя любовник, но се отказва да подава жалба срещу него.

Нещо повече, тя ще съумее да прояви вяност.

Настанява се отново в Ньойи, във вила Мадрид, отказва да приема Русо (на когото все пак има зъб), банкерът продължава да настоява. Понякога направо я преследва. Въпреки това, когато две години по-късно, на 11 април 1914 г. той попада в затвора за злоупотреба с доверие, Мата ще изпрати две пламенни писма, едното до президента на републиката, другото до министъра на правосъдието, за да се опита да издейства освобождаването му.

Рокамбол

През въпросния февруари 1912 г. Мата здравата е закъсала. Вече няма как да поддържа начина си на живот и трябва да търси бързо решения, за да спаси мебелите си. След двегодишно затишие тя пише на Габриел Астриук на осми същия месец:

„Имате ли познат богат приятел, който има склонност да покровителства артисти, нещо като капиталист, който би желал да сключи сделка? Много съм зле и ми трябва веднага тридесетина хиляди франка, за да се оправя и да разполагам със спокойствието, нужно за моето изкуство. Би било наистина жалко да се съсипе едно толкова хубаво бъдеще. Като гаранция срещу заема ще дам всичко, с което разполагам в моя дом, включително конете и каретата...“

За жалост Астриук не познава никого. Когато Мата бива върната грубо към действителността, се пречиства и търси истинска житейска цел. Така действа на тази фокусница безжалостното изчезване на димната завеса, с която така добре умее да се обкръжава. Използвайки съучастничеството на любимата си камериерка Анна Линтенс, тя ще се опита да направи невъзможното: да отвлече дъщеря си Нон.

Пет години са изминали от тъжната среща на перона на гарата в Арnhem, а Мата все още не се е отказала. Нон изниква непрестанно в сънищата ѝ. Нон, чието име отеква като вопъл по едно забравено щастие. Хулителите на Мата често са осмивали тези епизодични майчински пориви. Това е, защото не са се вгледали истински в нейния живот. Близкото бъдеще ще докаже, че нейните изгубени деца вероятно биха я спасили.

Както често се случва при Мата, планът е достоен за рокамбол. Постоянно смесвайки реалност и измислица, преуспявайки без специално образование, тя пропуска нещо основно: да се обърне към професионалисти. Когато ще иска да се занимава с шпионаж, тя ще се впусне в битката със същото простодушие. Този път ролята на храбривия рицар е поверена на Анна – на нейната прислужница. Добрата камериерка трябва да се върне във Велп, да застане пред училището на Нон и да я качи в кола, която да полети към Антверпен и да пристигне там точно за връзка с експреса за Париж. В уречения ден Анна застава на поста си ни жива, ни умряла. Звънецът вече бие и Анна се кани да осъществи своя „план“, но възниква нещо, което обръква работата. През въпросния ден Рудолф е дошъл лично да прибере дъщеря си. На Мата често ѝ върви така – наопаки. Твърде изплашената Анна напълно изгубва хладнокръвие. Вместо да отложи изпълнението, тя се спуска направо към Маклийд и съвсем пребледняла му казва:

– Една дама ми даде подарък за вашата дъщеря...

Рудолф не проявява и капчица доверие, а я стрелва с очи:

– Дъщеря ми не приема подаръци от непознати. Ако има подаръци, давам ѓ ги аз!

Нон наблюдава случилото се, без да разбира нищо. Баща ѓ я улавя здраво за ръката и се отдалечава с решителни стъпки.

Дотук с идеята. Анна се връща в Париж, без да предприема нищо повече, като благодари на светиите, че не са я арестували.

Инстинкт за оцеляване

Бихме предположили, че Мата ще рухне, но нуждата я подтиква към действия. Щом е осъдена на самота и пак трябва да печели, за да оцелее, тя ще се бори... Мата умее да се бори. На тридесет и шест години е и е наясно, че няма право на грешки. Нека бъдем справедливи – този път Астриук ѓ помага. Не е успял да намери на Мата „покровител“, но ѓ осигурява невероятен шанс: договор с Ла Скала, с Миланската Ла Скала, с най-голямата, най-хубавата, най-знаменитата опера на света. Ако успее да танцува там, Мата с основание ще може да се смята за окончателно „утвърдена“, това би бил голям успех за една доста неравномерна кариера.

Любопитното е, че животът на Мата сякаш винаги върви в две посоки. Възникват непредвидени спънки, съдбата все ѓ попречва да достигне желаната цел, но се явяват и шансове, случаи, възможности, каквито мнозина няма да имат.

В Ла Скала Мата трябва да участва в два спектакъла, в единия ще бъде Венера, в другия ще може да изиграе споменатата вече пантомима за цветето, което живее и умира. Все тъй модерна в своите изпреварили времето представи за „маркетинг“, Мата решава да се снима още преди да замине с костюмите (или с онова, което е останало от тях) от различните си участия. Така тя оставя на Астриук „материал“, който той може по желание да изпраща до различни чуждестранни вестници. Най-сетне, за да увенчае стореното, Мата смята за уместно да поизтупа отново своята „автобиография“... Ето че тя вече е истинска индонезийска принцеса, израснала в най-добрите колежи на Европа.

Как протича експериментът? Нека кажем, че резултатът е полусполучлив полупровал. Публиката я приема по-скоро добре, но доста консервативната в естетическо отношение миланска преса е най-малкото раздвоена. Уомо ди Пиетра, представителен за цяло едно течение, предлага от Ла Скала да поугоят Мата, за да се изяви в мятането на гъобеци, и заключава, че след като толкова мимове умеят да танцуват, „от Ла Скала са счели за уместно да докарат танцьорка, която се проявява добре като мим“...

Стараетки се да пренебрегва неприятните нотки, Мата (в този случай) се старает да не забелязва което не ѓ изнася и раздува успеха си. Изпраща на Астриук само хвалебствените статии от Кориере дела Сера или от Ломбардия, в които ѓ приписват изящество, хармония и „твърде рядка изразителност“.

Това доста необичайно за Мата самодоволство цели нещо съвсем определено. Тя е решила да запали Астриук, да го убеди веднъж завинаги в неподражаемите си артистични умения. Наистина след Ла Скала Мата се стреми към едно: да я наеме Дягилев...

Руски балет

Тогава Руският балет навлиза в Европа с гръм и трясък. Цялата интелигенция съзира в него проява на невероятната славянска душа и най-смелите твърдят, че покрай едната

революция ще има и друга, много по-удивителна. В действителност малцина имат представа за какво става дума и също както при Мата приказките преувеличават явлението... Очакването е като на нов Месия. Те предизвикват скандал, но не и разочарование и са страшно на мода след триумфа в парижкия Шатле през 1909 г. Това съвършено новаторско артистично течение ще даде път на Стравински, на Прокофиев, но – също толкова удивително – и на тогава отхвърляни или неразбрани френски композитори като Сати или Дебюси...

Опитвайки да се присъедини към славната трупа, Мата се е устремила доста нависоко. Руснаците не се нуждаят от външни хора. Компанията, ръководена от Сергей Дягилев (Serge de Diaghilev), разполага със свои собствени утвърдени или бъдещи звезди. При мъжете това са Нижински и Фокин, при жените Карсавина и Павлова, и още много други, които скоро ще омаят световните сцени. Колкото и талантива да е била Мата, няма никаква подготовка. Разбира се, тя е известна, дори много известна, но това не може да направи впечатление на човек като Дягилев.

Тъй като е твърде задължен на Астриук, Дягилев се съгласява да приеме Мата, но определя условията. Съкращавайки престоя си в Италия, за да замине при него в Операта в Монте Карло, Мата е очаквала той да я посрещне като звезда, като своята звезда, едва ли не като благодетелка... Вместо това Дягилев иска от нея нещо, което никой не се е осмелявал да ѝ иска, нещо толкова немислимо, че тя го кара да повтори:

– Бих искал да минете през прослушване, госпожо. Да, прослушване, за да добия представа за възможностите ви...

Мата онемява. Поколебава се, но бързо проумява, че ъ се налага да се съгласи. Тепърва обаче ъ предстои да се ядосва. Нямайки особено желание да наеме Мата, но принуден да не засяга техния общ приятел, Дягилев ще направи всичко, за да спечели време и да я накара да се откаже. Той се преструва на ужасно претрупан, всеки път отлага репетициите за ролята, която възнамерява (евентуално) да ъ повери. Мата трябва да се появи в един кратък „Танц на Богинята“... Понеже „засега“ няма възможност да работи с нея, хореографът предлага на Мата да се свърже с неговия художник по костюмите, талантивия Лев Бакст. Безсъвестен, груб, вероятно със съответните нареждания, Бакст приема Мата в театър Босолей и иска от нея да се съблече напълно гола, за да види над каква анатомия ще му се наложи да работи. Мата се съгласява като добро момиче (тя винаги проявява известна дисциплина), но същата вечер пише на Астриук, преди да се качи на влака: „Съблякох се напълно пред Бакст и това ми стига. Не смятам, че има за какво да правя това отново на сцената на Босолей, където служителите минават безпрепятствено...“

Можем да я разберем.

Излишно е да уточняваме, че проектът така и няма да се осъществи. Мата е надценила възможностите си. Получила е плесница, която ще запомни. Нещо по-лошо – стремейки се да насили нещата и да се изтъкне предварително, тя е разтръбила навсякъде, че ще става велика звезда при Дягилев. Оказва се наранена, но също така и става за смях, което понякога е по-зле...

На 30 април тя пише на Астриук: „Трябва да ви кажа, че историята с Руския балет ме постави в извънредно затруднено положение, тъй като се бях разприказвала прекалено много.“

И тъй, завръщането ъ в Париж съвсем не е съпроводено с фанфари. Обвиненията се посипват върху Астриук, а той не е в настроение да се остави да го ругаят. Представленията в

Ла Скала не са довели до реални последствия. Мата се оказва горе-долу в началното положение, пристигат фактури за плащане, все повече, тъй като хубавицата наистина не умее да се въздържа. Неосъзнато тя вероятно прилага будистката поговорка, според която да харчиш означава да ставаш по-богат и трябва да изпразваш чашата си, ако искаш да я видиш отново пълна...

До голяма степен независимо от намеренията си Мата е принудена да преразгледа своето поведение. Била е огнена Венера, а сега търси случайни ангажименти. Тъй като е на ръба, приема по-ниски възнаграждения. Уведомява Астриук, че ще изнася гала-представления за 1000 франка, дори за 600 франка на вечер. Дори при тези намалени цени обаче клиентите не се блъскат. Осъзнавайки положението, Мата престава да се големее, тя пише на Астриук просто за да го помоли да ѝ намери „нещо“... В действителност Мата малко тъжно трябва да приеме тихомълком да слезе от пиедестала, на който се е издигнала с толкова усилия. При пълна тайна тя се превръща в лека жена. Елегантна, с шапка и воалетка, тя може да бъде забелязана да се прокрадва час по час към домовете за срещи край Авеню дю Боа. Всеки път Мата разиграва театро, доста изпипано, уверявайки поредната съдържателка, че води „своите хора“ единствено при нея... нещо като трик, за да си осигури дискретността им и същевременно да вдигне цените. Улица Галилей номер 5, авеню Клебер номер 14, улица Лорд Байрон... Все адреси, които Мата вече посещава редовно. Тарифите ѝ са известни: 1000 франка за обслужване. Любовта носи на Мата повече приходи от благотворителността. Тъкмо тук при рутинен преглед в квартала при площад Етоал тя среща един човек, с когото ще ѝ се наложи да се види отново: доктор Бизар, лекар към полицейската префектура.

Това не е нищета, тъкмо напротив, но...

Мечти и действителност

Кой би предположил, че на Божествената (тя е такава далеч преди Гарбо, която ще я играе на екрана) ще ѝ се наложи да минава през медицински преглед като проститутка? Никой – Мата все още има и репутация, и вид. Повече от всякога успява да заблуди околните. Налага ѝ се – въпрос на оцеляване. Докато се смята, че я слагат на „челно място“ по афишите, има шанс да се върне там. Никога, просто никога няма да приеме представата да бъде „бивша“, да бъде изложена на подигравки. Така че тя продължава да се перчи, да изнася представления в своя частен дом, язди и на кон като същинска професионалистка.

И все пак, макар да харчи все повече, за да се залисва, да залъгва себе си и останалите, Мата е наясно, че трябва да намери решение. Разбира се, би могла да се оттегли, да изнамери някой застарял любовник, който да плаща сметките ѝ и да ѝ осигури минимума (!), от който тя се нуждае. Но след като едва се е посъзвела подир провала при Дягилев, Мата се стреми към друго. Истината е, че тя иска реванш. Преследва я натрапчивата мисъл да докаже най-сетне на всички истинския си талант, да се добере до най-големите европейски сцени и да изпълнява „истински“ роли, с които да се наложи окончателно. Все пак иначе е толкова далеч от мечтата си, че когато позатихне мигновеният възторг, Мата започва да долавя истината, но само колкото да я отхвърли. Тези приливи и отливи ще очертаят съдбата ѝ. Всъщност блуждае съвсем без посока и вече не знае на кой бог да се моли. Обзета от моментно отчаяние, тя се хвърля едва ли не в краката на своя импресарио, който вече ръководи Театр де Шанз-Елизе: готова е на всичко за една роля, просто каква да е, зле платена роля. Астриук, който все пак продължава да изпитва известно мило чувство и някак си запазва верността си, щом го притисне неговата поривиста някогашна звезда, полага

значителни старания да я уреди. Трябва обаче да се надлъгва, да преодолява подозрителността на Мата и непостоянните намерения на директорите на зали. Астриук заслужава признание, защото се случва неговата „клиентка“ да изпада отведнъж в дива ярост, да го ругае, да го обвинява, че е съсипал кариерата ѝ, а след това отново да пада на колене пред него... Все пак той ще направи всичко възможно да ѝ помогне. Мата трябва да се примири с по-простовати представления, с повече дрехи, а всъщност дори по-лековати. Париж се забавлява повече от всякога, стреми се да се забавлява, за да забрави струпващите се облаци. С една дума, от изкуство трябва да се направи преход към вариете. Мата ще потисне гордостта си и ще приеме всичко.

Така че в началото на сезона на 1913 г. ще я открием по афишите на развлекателни спектакли. През пролетта се появява в музикална комедия на Жан Ришпен, Минаре, с Хари Бор, в Театр дьо ла Рьонесанс. Пиесата е ужасно блудкава, но костюмите са от Пол Поаре и свещената танцьорка отново е посрещната от аплодисментите на публиката. За щастие тя няма представа, че Кора Лапарсри, която финансира спектакъла, я е взела само пробно. Издъни ли се – заминава си същата вечер. Ала след един месец на относителен успех, от 18 април до 18 май, ето че тя отново е безработна. Стремейки се разочарованието да не ѝ личи, Мата се преструва, че сама е избрала едно отдръпване, съобразено с промяната във вкуса. Тя споделя желанието си да се оттегли от светския живот пред журналист от Монитор театрал:

„Тук не ме разбират. Публиката вижда само движенията и не улавя смисъла. За да се танцуват нашите танци, е необходимо нашето възпитание, нужно е нашето усъвършенстване, продължило три хилядолетия. А и съвсем друго нещо е да танцуваш в зала, пред театрален декор. Нищо не може да замени палмовото дърво, блесналата луна...“

И все пак тя ще побърза да се включи в един крайно съмнителен спектакъл още през следващия месец. Участва в Ревю по риза на Фоли-Бержер, един доста палав спектакъл, в който изпълнява хабанера и още няколко испански танца. Значително е отдалечаването от избраната публика и артистичната изисканост при дебюта. Неколцината посветени, натъпкани в библиотеката на музея Гиме, имат твърде малко общо със съмнителната публика във Фоли след вечерта на премиерата...

Баща господар

Все пак Мата не иска да губи вяра в своята щастлива звезда. Постепенно си внушава, че е било глупаво непременно да се опитва да остане в Париж. Припомня си добрите дни в Италия. Там още има нейни почитатели, видни хора като княз Сан Фаустино, който е поръчал неин портрет. Тъкмо когато се е върнала тук, е започнал непреодолимият упадък. От Монте Карло и Дягилев до хотелчетата около Етоал. Не, трябва да започне отново, да се подчини на своята чергарска съдба, да си възвърне любовта към пътешествията, която винаги я е спасявала.

Впрочем ето че откъм Италия сякаш се задава нов шанс. Член на видна сицилианска фамилия, Игнацио Флорио, я кани за изпълнение в своето заведение – Трианон. Мата незабавно се възползва от възможността. Синьор Флорио се държи очарователно и убедително. Мата е убедена, че в Палермо ще я посрещнат с подобаващо отношение и почести.

Тя не подозира, че се натъква от Харибда на Сцила.

Трианон не е никак лъскаво място, напротив. Представява някакво зле поддържано, противно кабаре, в което се редуват треторазрядни атракции. Мата трябва да излиза там два

пъти на ден между кинопрожекция и номер с дресирани кучета. Ужас. Задълбаем ли се пък, всичко тук грубо е напомня за самата нея. Палермо, този носталгичен град, претрупан с разкошни, близки до разрухата дворци, така добре се връзва с кариерата ѝ, че можем да си представим колко се е стреснала още с пристигането си. Разкош и упадък...

След като се е завърнала в Париж, можем да си представим колко огорчена, Мата за кой ли път доказва своята упоритост. Възползва се от ориенталската вълна, която ѝ е донесла такъв успех, прави опит известно време да поднася египетски балети, опирайки се на „познанията“, които е придобила при пътуването си в страната на пирамидите. Пише на Гиме, за да му предложи представлението си, дори обявява нов спектакъл в Галиера с надеждата да запали капиталовложители. Напрасно.

През въпросната 1914 г. ироничната и жестока съдба сближава участта на Европа и на тази жена, заплашена от провал и твърде слабо заинтересувана от световните проблеми. Ядосана, разочарована от своите приятели французи, които си остават глухи за молбите ѝ и се отвръщат от нея, Мата ликвидира своя дом в Ньойи. С болка разпродава любимите си коне, мебелите, каретите, оставя домашното бельо и съдовете на съхранение при Мапл, на улица Жонкиер 29, в седемнадесети район. Поема обратно за Италия, без да изплати доста текущи сметки. Излишно е да спестяваме истината: Мата просто се измъква.

Италия?

Да, но не Италия на синьор Флорио, а на онази Ла Скала с избраната публика, която някога ѝ е създала илюзията, че още я има. Там, в Милано, херцог Ди Грацано ди Модроне, когото Мата нарича херцог Висконти¹ (смесвайки титлата и фамилното име), ѝ дава съвет да отиде в Германия, където по-лесно би успяла да изгради отново кариерата си. Берлин е единственият голям град на континента, в който тя никога не се е появявала, а разполага с доста приятели там.

Забързана жена (2)

И тъй, Мата се озовава сега в столицата на Райха почти случайно. Още щом пристига, нейният приятел Жюл Камбон, тогава посланик на Франция в Берлин, я предупреждава за опасността. Херцог Ди Модроне няма представа за реалната политическа ситуация.

– Скъпа, боя се да не би съветът да дойдете тук да е бил малко лекомислен. Повярвайте ми, идвате в лош момент. Ако бях на ваше място, бих побързал да се върна в Париж...

Мата почти не го слуша. Жюл е очарователен човек, но всеки знае, че е малко паникьор. Още през 1907 г., а после и през 1910 г. се е говорило за прословутия конфликт, който така и не настъпва. Танжер, Агадир – кризите се редуват и накрая винаги се уреждат. Впрочем те никога не засягат Холандия. В качеството си на поданица на неутрална страна Мата може да ходи, където си иска, без да поема никакъв риск. Впрочем, без да има представа за това, тя се е хвърлила право в устата на вълка. Отказвайки да се завърне във Франция, както е препоръчва Камбон, от небрежност тя задейства верижна реакция, която ще доведе до нейната гибел. Безразсъдна, изцяло отдадена на своята кариера, Мата му изказва благодарност и мигновено го забравя. Тя си има други, далеч по-съществени грижи. Необходимо е да си намери ангажимент, а нещата явно са по-сложни, отколкото е предполагала.

Берлинската Опера не е парижката, нито пък Операта на Монте Карло. Благополучната Германия на Вилхелм II посреща добре волностите, ала не и прекалено откровеното себепоказване поради немската протестантщина. Весело си раздават тихомълком пощенски картички с доста тлъстички и доста разгопени дами; военни спят един с друг дори на най-високо равнище (доста скандали избухват сред прякото обкръжение на самия кайзер), но не може да става и дума да бъде показана събличаща се жена на една от официалните сцени в Империята. Посланието на властите е ясно: ако Мата иска да се изяви на сцената, на която пеят Вагнер, трябва да се откаже от всякакво разхвърляне, дори повърхностно, при обожаването на Шива...

Понеже ненавижда забраните, а няма и как да постигне ефект без известна дързост, Мата си потърсва друга зала. Зарязва първоначалното си намерение да поднови ориенталските танци и хипотетичното сътворяване на египетски балет и си урежда да я наемат на 23 май в знаменития Метропол Театер, мюзикхол, който търси звезда за своето ревю *Der Millionendieb*¹. Шестмесечен договор, започващ от септември 1914 г. (за тогава е предвидена премиерата), трябва да е осигури хонорар от 48 000 марки (около 60 000 златни франка). Не е чак толкова главозамайващо, но си е твърде внушително.

На 28 юни 1914 г. ерцхерцог Фердинанд и неговата морганатическа съпруга Зофия Шотек са убити в Сараево, но кого го е грижа? Франц-Йосиф май не е чак толкова недоволен, задето се е отървал от своя доста досаден наследник. Виенският двор дори не излиза в дълбок траур. Впрочем времето е толкова хубаво... Мата не е свикнала да живее без мъжко присъствие, все тъй няма отношение към политиката и скоро има неколцина

любовници в града. Наброяват се поне трима през това прекрасно лято, когато светът рухва: един военен, един банкер и един полицаи. Трима отбрани мъже в една версия в стил „началото на ХХ век“ на знаменитата тройца *le chic, le chique et le choc*, която ще бъде върхът за буржоазката през шестдесетте и седемдесетте години.

Така че тя бива забелязана последователно под ръка с: директора на Société Générale в Берлин, един женен французин, господин Констан Базе; с чиновник, натоварен да контролира нравствеността в театрите, някой си Макс Грибел; а най-сетне и с един морски офицер, командир на хидропланова база, капитан Рунце.

Но отвъд тези дребни забавления, отвъд тези „приспособенчества“ Мата преди всичко прави опит да завърже отново връзка с един човек, оказал се твърде стойностен, който винаги е проявявал огромна щедрост към нея и е съумял да я закриля – две качества, неизменно будещи признателност у една самотница. Кой е този идеален покровител? Алфред Киперт, разбира се, Алфред, който се е грижил за нея като за кралица и е скъсал изискано като паша.

Нима би могло да се желае повече?

Онази вечер те вечерят в Бристол, в ресторанта на хотела, където е отседнала Мата – както видяхме, едно от най-старите разкошни заведения в града, обрастващ непрестанно с все нови прелестни местенца. Алфред е все тъй шармантен и двамата много се смеят на нещастията си – Алфред се надсмива над своята скука, Мата над своите митарства...

Той се удивлява, че се е изрусила.

Действително Мата си е боядисала косата, пристигайки в Берлин. Твърди, че е, за да пасва по-добре на немския вкус. Пак ли нейната хамелеонщина? Този път – не. В действителност е забелязала множество бели косъмчета в тъмните си къдрици и е избрала този начин, за да ги заличи.

Алфред се преструва, че е вярва, намествайки лисичите кожи на рамото е.

Колкото повече го гледа Мата, толкова по-уверена е, че любов вече няма, но си е налице очевидна взаимна привързаност и остатък от физическо желание, което много скоро ще бъде задоволено. Така сякаш започва една свършена връзка: вече без ревност, при истинско познание за другия и за неговите нужди. Да, няма съмнение, удоволствието е съвсем близко.

Письмца

Има обаче някои реалности, които любовниците май подценяват. Когато се срещат, и Алфред, и Мата смятат, че са проявили дискретност, но Мата не е от типа жени, които могат да минат незабелязани през хотелска трапезария дори през време на европейската криза. Още на заранта срещата им е обстойно отразена в един от онези канавкаджийски вестникарски парцали, които обожават да се занимават с личния живот на хората. Алфред е се обажда по телефона, докато тя довършва закуската си:

– Мата, скъпа, жена ми е бясна... Невъзможно ми е да излизам повече с вас, но не се безпокойте, скоро ще дойда при вас в Париж.

– В Париж ли?! – отвръща учудено Мата. – Скъпи, нали знаете, че ще остана в Берлин поне още половин година. Заради театъра...

– Ще се озовете в Париж много скоро, също и аз.

– Алфред...

Мата не успява да си каже приказката, красавецът военен е затворил.

„Ще се озовете в Париж много скоро, също и аз...“ Отправяйки се към театъра, Мата

премисля загадъчното изявление, което непрестанно се върти в съзнанието ѝ. Познава Алфред достатъчно добре, за да бъде наясно, че той никога не говори, без да знае какво. Минава покрай портиера на Метропол, без да го погледне, едва дочува как той тича подир нея и ѝ вика:

– Госпожо, костюмиерът ви чака вече почти половин час!

Точно сега ли му е времето да се занимава с проклетия костюмиер, набит простак, търгаш, спорещ за цената на платовете като селяндур, който пробутва болната си крава на пазара. Нали ѝ отказа втория тоалет за предфиналната сцена заради някакви си загубени бюджетни ограничения? Мата свива рамене и се затваря в гримьорната си. Незабавно вади хартията за писма и започва да реди с изискания си равен почерк.

„До господин,
господин военен министър...“

Забравяйки за миг моментните проблеми, тя се обръща към Адолф Месими, един от бившите си любовници, натоварен със задачите по националната отбрана в кабинета Вивиани.

Лекомислена ли е Мата?

Да, но не чак толкова.

Против всякакви очаквания тя възнамерява да предупреди френското правителство за положението в Германия. Самовъзприемайки се вече като първокачествена осведомителка (каквото и да прави, не може да не е първокачествено), Мата иска френският министър да дойде да се срещне с нея колкото се може по-бързо в Берлин, понеже трябва да му предаде новини с огромно значение.

Просто ей тъй...

Може би изглежда простодушно? Със сигурност е добронамерено.

Твърде вероятно е Жюл Камбон вече да е докладвал на Ке д'Орсе и информацията да е достигнала където трябва.

Месими отговаря (дори това е удивително, имайки предвид състоянието на нещата), че понастоящем не може да пристигне в Германия и да прекосява границата „в своето положение“...

Няколко дни по-късно Мата подновява опита. Сега пише не до Адолф Месими, а до летеца Анри Капферер, с когото също се е познавала добре. Капитан Рунце, нейният хидропланен офицер, е потвърдил намекнатото от красавеца Алфред: кайзерът възнамерява скоро да пие шампанско в Париж... Като не искат политиците да ѝ обърнат внимание, може поне един военен да изпълни дълга си и да предупреди когото трябва.

Този път Мата няма дори да получи отговор.

Щом никой сякаш не се интересува от онова, което е на път да се случи, дори онези, които би трябвало да се безпокоят, Мата за какво да се тревожи?

Дните минават.

Грешка в разпределението

„В края на юли 1914 г. вечерта се хранехме в частна квартира с един от моите любовници, Грибел, шефа на полицията¹, когато чухме шум от голяма манифестация. Манифестацията явно беше спонтанна и Грибел, който не беше в течение за нея, незабавно

се отпрати към мястото, като ме взе с автомобила. Видях огромна тълпа, отдадена на френетична демонстрация пред императорския дворец, която ревеше Deutschland iber alles.

Това става месец преди премиерата, предвидена в Метропол. Няколко дни по-късно тя ще бъде осуетена поради едно събитие: обявена е Първата световна война.

За Мата това е преди всичко началото на поредица от усложнения, за каквито никога не е хрумвало. Над всички чужденци вече тегне подозрително отношение. Всъщност то е повлиява дълбоко и тя говори за него с уплаха дори подир ареста от 13 февруари 1917 г., когато всичко се повтаря по още по-трагичен начин.²

Нека си представим сцената.

Осем часът сутринта.

Навсякъде в хотелите униформена полиция заприщва фойетата и коридорите.

Чукат по всички стаи.

Грубо изискват документите ви, за да проверят от каква националност сте.

Незабавно ви арестуват, ако идвате от вражеска страна, от пътник се превръщате във военнопленник. Ако сте от неутрална страна като Мата, оглеждат ви чак под носа, проверяват отново и отново документите ви.

През същия ден Мата бива многократно нагрубена и дори арестувана на улицата. Часове наред я задържат в полицейското управление, където е отведена, с цел да изтръгнат от нея признанието, че е руския (Мата е склонна да засилва своите „р“-та). Когато установяват грешката, пускат я с нежелание, без дори да помислят за извинение.

Но става и по-лошо.

Метропол Театер е затворен. Хич даже не се и отваря дума за спектакъл наесен. Договорът на Мата отпада, а тя не е взела и пукната пара (по онова време репетициите не се плащат).

Нещо повече, Хансгезелшафт, банката, в която Мата е депозирала всичките си пари и бижута, блокира авоарите ѝ. Според новите разпоредби Мата трябва да бъде смятана за францужойка, понеже е пребивавала над десет години в страната. Съответно всичкото ѝ имущество в Германия е поставено под запрещение.

Черешката на тортата е, когато майсторът костюмиер на театъра, злобен и дребнав човек, пристига, за да из земе кожите ѝ (те са на стойност над 80 000 златни франка, не е никак малко) и така да бъде възмезден за разходите си.

Напълно объркана, сама, без никакви средства, Мата решава да се обърне тогава към единствения мъж, който тогава като че ли проявява все още известна човечност – Макс Грибел¹. Трогнат от бедите ѝ, театралният чиновник ѝ дава нужните пари, за да си плати сметката в хотела и да вземе билет за Франция през Швейцария.

На 3 август Мата пише лаконично в дневника си: „Война – Напускам Берлин – Театърът затворен.“

Нека отбележим, че при тежки обстоятелства Мата има един-единствен рефлекс: да се прибере във Франция. Няма адрес там, няма вече къща, но тя се чувства у дома в Париж и никъде другаде. Ако бе успяла да се върне край Сена, днес никой не би си я спомнял, а може би щеше да стане дори национална героиня, ако я бяха разстреляли германците...

На швейцарската граница пътниците са приканени да слязат за традиционната проверка на самоличността. Представяме си блъсканицата, стреса, жаждата (много е горещо). С оглед събитията недоверчивият по природа швейцарец удвоява своята бдителност. Формалностите се точат безкрайно. Става нощ. Прекомерно усърден чиновник открива, че документите на

Мата не са в ред. Липсва е разрешение за транзитно преминаване и... възрастта е е указана по особен начин. Наистина в разрешителните за пътуване Мата е вписала действителната си възраст, тридесет и осем години. В нарцистичния си стремеж да спре времето обаче тя несръчно е замазала осмицата, та да я превърне в нула. Да си смъкнеш осем години от възрастта в такова смутно време... опитай само. В случая, целейки да избегне неизбежното, Мата си затваря вратичката, през която би могла да се измъкне. Париж става недостъпен за нея заради едно кокетничене, издаващо всъщност дълбокия е страх. Отново съдба. Разправят се, телефонират. Не, нищо не може да се направи. Внезапно влакът потегля, а танцьорката дори не е успяла да прибере (твърде) многобройните си багажи.

Остава без нищо.

Спират я и трябва да се върне в Берлин.

Напълно съсипана, Мата се завръща в Бристол, където не са е запазили стаята. Директорът на хотела се смилява и е намира някакво кътче, където да остане, докато положението е се уреди. Никак не е луксозно, но поне може да спи, да се поосвежи, ако не да се измие. Телефон. Трябва е телефон. Този път обаче Грибел не отговаря. Получил е заповеди, или по-скоро съвети да бъде предпазлив. Връзките му с тази чужденка са известни и му казват да бъде по-дистанциран. „Съжалявам, не мога да направя нищо повече...“ – това е, кажи-речи, единственото, което може да си позволи да е каже оттук насетне.

Между 7 и 14 август Мата ще блуждае от служба към служба, като всеки ден ще се връща в хотела все по-изтощена.

Добрият самарянин

Забелязвайки високата жена, която току преминава през фоайето на Бристол, един холандец, някой си господин К., се осведомява коя е. Научава, че е холандка като него...

– Знаете ли, това е онази танцьорка... Мата Хари.

Безусловно интересът на господин К. е погъделичкан, освен това той изпитва съчувствие към нея, а вижда, че може и нещичко да му падне в играта. Приближава се до Мата и се обръща към нея на родния език.

– Ах, господине, може би вие бихте ми помогнали...

Мата мигновено и без подканяне разказва за сполетелите я беди. Незабавно, без дори тя да го помоли, господин К е предлага необходимите пари, за да вземе билет до Амстердам.

– Амстердам ли? Аз искам да отида в Париж – отговаря Мата, поемайки кърпичката, която непознатият е подава.

Париж. Все този Париж. Но Мата трябва да се примири, границите между Швейцария и Франция стават все по-мъчни за преминаване, а тя не може да си позволи риска от нов провал, подобен на оня, отнел е дори и роклите, с които да се преоблича. Господин К. сполучва да убеди Мата. Има влак, който тръгва същата вечер. Ще пътуват заедно, така нищо няма да е се случи. Озове ли се в Холандия, все може да е хрумне нещо. Мата просто се чуди как да му благодари. Най-сетне идва краят на кошмара.

Господин К. е човек, който си държи на думата. Изтичва до най-близката агенция, за да купи вгори билет. След като го взима обаче, решава да не прекалява. Може да се окаже опасно да пътува с една толкова забележима жена, смятана и без това за вече съмнителна от германците. Впрочем неговата съпруга трябва да го посрещне на гарата в Амстердам и с основание би могла да се удиви от присъствието на подобна внушителна съседка по купе. След като размисля, господин К. бързо се убеждава, че ще е по-разумно да замине сам.

Съответно той напуска Бристол по-рано от предвиденото, ала оставя на рецепцията писмо за Мата, в което са билетът за железницата и адресът му в Амстердам.

Въоръжена с документ за пътуване, Мата се добира до Франкфурт, където си урежда паспорт и изходна виза.¹ Давайки воля на изначалния си страх, тя прави отново същото, което вече е струвало толкова много, и пак замазва възрастта, отбелязана върху документа. Този път няма последствия. Най-после. Изкуствено подмладена, но и изтощена, и облекчена, Мата пристига в Холандия.

Тя не се е завръщала в родната си страна от 1904 г. (ако изключим краткия престой на гарата в Арnhem, колкото да зърне Нон). Няма никакъв контакт с братята си, а баща е Адам е умрял през 1910 г. С други думи, не разполага с нищо, дори и с връзки (ще разберем защо, поне без полезни засега връзки). С характерната е прямота тя наема файтон и нарежда да я закарат до дома на господин и госпожа К. Всъщност освен материалните нужди тя изпитва и силна потребност да види макар едно познато лице. При определени обстоятелства няма нищо по-добро от хубава вечеря и малко човешка топлина. Можем да си представим сцената. Но бихме се заблудили. Господин К. е разказал всичко на жена си. Можел е да го направи съвсем спокойно, нямало е за какво да се упреква... а госпожа К. ни най-малко не се намръщва, когато Мата се появява.

Чудна жена е тази госпожа К., във всеки случай – удивителна. Със сигурност е добрячка, няма съмнение и че е била заинтригувана от жена, до такава степен различна от самата нея. Все пак сме в Холандия, протестантска, малко провинциална страна. За госпожа К. Мата би следвало да е просто едно „създание“... Ала ето че госпожа К. приема Мата най-добронамерено, едва ли не сякаш приема своя двойница, каквато самата тя никога не е била – жената, която „се е осмелила“. Би могла да гледа на нея като на евентуална съперница, а не изпитва към нея никаква ревност, дори напротив. По-скоро чувството е любезност. Тя казва на своя мъж, че е постъпил добре, че Мата трябва да е страдала много и че е било християнско да е се помогне. Отвъд тази безспорна доброта има и една по-друга истина, също и по-интересна: госпожа К. е запленена, за пръв път тя ще може да поговори... През няколкото дни, които Мата ще прекара под техния покрив, госпожа К. и Мата остават неразделни. Ако някой се оказва настрани, това е по-скоро господин К., който трябва да ги остави, за да върви на работа. Двете жени си говорят безспир часове наред. Любопитство, съучастничество, съжаление. Остава ни съвсем малко нещо от тези увлекателни беседи, един откъслечен спомен. Госпожа К., която е наясно с кого си има работа, пита Мата защо не е преспала с мъжа е, а Мата отвръща мигновено:

– Беше ми останал само един комбинезон, всичко ми бяха взели и, честно казано, мислех, че не съм достатъчно чиста.

Почти век по-късно се шашваме пред подобна духовна разкрепостеност у една буржоазка от Ханзата и пред подобна липса на двуличие у една жена в затруднение.

Разбира се, подобно съжителство не може да бъде трайно. Но този забавен епизод позволява да бъде разбрана по-добре природата на Мата и придава друг нюанс на понякога удивителните разкрития, които тя прави при следствието по нейното дело, водено от Пиер Бушардон.

Фатерланд

Тъкмо след обявяването на войната, останала без средства, Мата се озовава в Амстердам в съвсем същото положение, както през 1904 г. в Париж. Същите причини пораждат същите

результати, с неоспорима логика тя ще приложи същите средства.

Подир няколко дни, прекарани сред топлотата на дома на господин и госпожа К., Мата се настанява в хотел Виктория, най-люксовото заведение в града. Следвайки класическия план, остава ѝ само да разпъне мрежите и да открие онзи, който ще ѝ позволи да се „свърже“. Впрочем Мата ще открие не в хотела, а на улицата, по-точно на излизане от една църква, банкера Ван дер Шалк, отговарящ напълно на нейните критерии. След като забелязва, че той я следва, тя ще вложи много умение, за да го накара да ѝ заговори. Малко смотаният, силно заинтересуван банкер си позволява някакво банално встъпление. Обръща се към нея на френски, очевидно в елегантността ѝ има нещо вносно... (блажени времена, когато френският е бил международният език) и той я взима за рускиня, а Мата побързва да го увери, че е така. Но нека я оставим да разказва:

„Скрих националната си принадлежност и го оставих да смята, че съм рускиня. Така че той четири седмици ми показваше собствената ми страна, без да подозира, че я познавам не по-зле от самия него...“¹

Мата си има точна цел, за да крие по този начин картите си. Истината е, че тя не е чак толкова без никаква опора в страната си. Разполага в нея с бивш любовник, барон Едуард ван дер Капелен, твърде богат кавалерийски полковник, който доста ѝ се е възхищавал, докато е била само госпожа Рудолф Маклийд. Срещнали са се за пръв път на прословутия бал в кралския дворец, точно преди двойката да поеме към Холандска Индия, а нататък се е случвало да се видят тук-там... Мата би могла лесно да се свърже с него, тя отлично знае адреса му. Не прави обаче нищо подобно. Защо? Защото е опитна и знае – трябва да се внимава с погрешните стъпки, със съдбоносните липси на деликатност. Баронът е женен мъж, а и държи особено на „чистотата“... Мата не може да му се представи като беднячка. Трябва първо изцяло да се „издокара“¹. Когато решава, че вещите ѝ са подобаващи за жена с нейното положение (искаш ли заем, изглеждай богат), Мата написва дълго писъмце до своя стар обожател.

Естествено, Мата става отново любовница на барона, твърде доволен от появата на пърхаща вихрушка като нея под сивото холандско небе. Шансът никога не е самичък – пак тогава Мата си връща притежанията, останали блокирани в берлинската Хансгезелшафт. Банкерът Ван дер Шалк е изпратил адвокат в немската столица и накрая е постигнал целта. Така че Мата си възвръща известни материални предимства, макар за нейна ярост да ѝ се налага да се откаже от кожите, заграбени от негодника костюмиер.

В крайна сметка работата не е съвсем зле. Мата е успяла да стъпи на крака и щетите не са чак толкова много. Можем да се чудим на едно: как Мата се прехвърля от мъж на мъж, лъже ги, направо ги омотава, казано простичко, и как никой не ѝ търси сметка. Сякаш както в случая с госпожа К. надделява предимно нейният чар. Ван дер Шалк, с когото тя все пак направо се е подигравала, ще си остане за нея приятел и тя дори се сеца за него по-нататък, за да разработи големия си шпионски проект. Още една случайност – банкерът е твърде вътре в играта на германските интереси и скоро ще заема ключов пост, идеален за проникване в управленската централа на Райха...

Сбогуване

През декември 1914 г. Мата се появява в Кралския театър в Хага и в театъра в Арnhem. Това е нещо като завръщане към изворите. Никога не е била на турне в родната си страна. Никога не е танцувала в нея. Всъщност това е нейната лебедова песен, не ѝ е съдено повече да излезе на сцена. Символично кръгът се затваря.

Разбира се, Мата няма и представа за това.

Холандската публика напират. Открито или не, всеки изгаря от любопитство. Искат да видят сънародницата си, предизвикала скандал в чужбина, от плът и кръв. Макар и не в центъра на вниманието, тук Мата е звезда: танцувала е гола, но е и успяла в Париж. Иначе зрителите не виждат кой знае какво от онова, което е изградило славата на свещената баядерка. В нещо като сборна програма от различни нейни прояви Мата дава представа за различните аспекти на своето изкуство, но и дума не може да става да смъкне воалите. Дали от свенливост? От потребност да бъде уважавана? Вероятно. Мата излиза в театъра в Арnhem. Арnhem? Та нали там живеят Рудолф и Нон? Мата не може да е забравила. Следователно явяването ѝ там не е без задни мисли. Дали чак толкова е била заинтересувана да се покаже на места, представляващи всъщност просто провинциални салончета? Може пък Рудолф и Нон да се изкушат да дойдат. Трябва да им докаже, че онова, което прави, е достойно за уважение, дори за възхищение. Мата трябва да е била спохождана от подобни мисли. Може дори да е изпратила покани. Има основание да го подозираме. Едно е сигурно: нито бившият ѝ съпруг, нито дъщеря ѝ идват да я видят как танцува. Все тъй елегантният Рудолф е отговарял на всеки, който би желал да чуе мнението му:

– Аз я знам отвсякъде. Колкото до мен, няма какво да ѝ гледам повече!

Нон пък, знаем, е твърде тихичка, за да си позволи да предизвиква страшния си баща.

Дали Мата е изпитала определено вълнение, задавайки си въпроса там ли е дъщеря ли и наблюдава ли я?

Никой така и няма да разбере. За пръв път обаче тя за малко не се спъва на сцената...

Еснафски живот

Дори в мирно време животът в Холандия не може да допадне на жена като Мата. Тя действително се е завърнала в началната точка на своето пътуване, но това не е венец – завръщането е малко противно. Строгата, пуританска Холандия сега прилича на грамадна казарма, в която се перчат хиляди чистички войничета, вървящи в крак и трепващи още щом чуят барабана. Разбира се, тук човек е на сигурно място, правителството е успяло (за разлика от белгийското) да наложи позицията си на неутралитет. Лишенията обаче отравят живота, а войната сякаш е накарала всичко да застине.

Неизбежно и много скоро Мата става мрачна. Наистина финансово бъдещето ѝ е обезпечено, но ѝ е ужасно скучно. Баронът не е често на разположение (той е на граничен пост и рядко излиза в отпуск), а артистичното бъдеще е изключено. Мата се е опитала да не се примири с това и донякъде е била ентусиазирана подир спектакъла в хагския Кралски театър. Сега разочарованието я обзема бързо. Холандия не е Франция, та дори не и Германия или Италия. Нещо повече, като любовница на женен, безпокоящ се за репутацията си мъж, вместо да се пъчи, Мата пак е на заден план, и то във второразряден град, след като е била склонна едва ли не да се смята за светска кралица... Вярно е, че през август 1915 г. Ван дер Капелен ѝ намира къща в Хага, на Nieuwe Uitleg номер 16, и Мата може да си нареди отново свой дом, ала след възбудата от избора на платове и епичните сцени с декоратора, някой си Сойт, монотонността отново взема връх.

В действителност пред Мата има само една перспектива: да наблюдава собственото си остаряване... Тя приближава четиридесет години, една съдбоносна възраст за жените по онова време, граница, от която връщане няма за неуспелите да се уредят в периода на славата си. Нима красивата, умна, човечна, горда и честолюбива Мата ще заспи бавно и послушно? Иначе казано – присъщо ли ѝ е да се отказва? Изтъквали сме вече, темпераментът на Мата е противоречив или двойствен, според гледната точка. Не е невъзможно при този нов завой съдбата ѝ да се промени из основи. Макар и неочаквано, Мата е можела да се примири със съдбата си. Била е склонна към това с някакъв ориенталски фатализъм. За целта обаче е било нужно едно условие, съвсем просто: да ѝ се даде шанс реално да преизгради унищоженото.

Ако съществува съдба, това си личи най-вече при Мата.

Докато Европа е в пламъци, Мата за кой ли път ще търси начин да намери покой за сърцето си. Като хвърлена в морето бутилка Мата отново се стреми да се види с дъщеря си, с Нон... Все Нон, все тя... Сега Нон е шестнадесетгодишна, почти жена. Расла е без майка, естествено е да изпитва някакви чувства към нея. Любопитно е, че нейната известност е обитавала детското всекидневие, Рудолф ѝ е позволил да си купи и да запази тенекиена кутия за сладкиши с образа на Мата Хари. Тя носи ученическата си закуска във въпросната кутия, с което Мата се превръща в майка-хранителка от нов тип.

На възрастта на Нон Мата е на път да се омъжи и сега дъщеря ѝ навярно е по-склонна да се вслуша в нещо, различно от яростните нападки на своя баща. Този път Мата ще ѝ напише писмо. Тя дълго се колебае как да постъпи и се решава на този начин, който ѝ се струва по-

подобаваш, като за възрастни хора. Без да лъжат емоционално, писанията си остават и дават време за обмисляне, за да се вземе правилното решение. Така поне смята Мата, стремейки се да уважи чувствата на Нон. За жалост Нон не е душевно независима като майка си. Тя показва писмото на своя баща, който незабавно го изпраща на адвоката¹ си с коментар, съдържащ кратък, но ясен изказ: „Мръсница!“

Тепърва Маклийд поема нещата, Мата трябва да се обръща към него, ако желае да види дъщеря си. Губейки всякаква лична гордост, когато става дума за истинска любов, Мата се подчинява и приема да мине през иглените уши, наложени от скъпия ѝ съпруг. Написва му трогателно писмо с молба да „разреша онова, което толкова желая“.

Ала също тъй както няма никога вече да танцува, Мата няма да види повече и дъщеря си. Маклийд си играе на котка и мишка, бави свиждането и трупа пречки след пречки. Мата проумява, че по никакъв начин няма да ѝ бъде позволено да види един ден едничкото си дете. Опитала е всичко и нищо не е помогнало. Тя се отказва с болка на сърце.

За щастие има нещо, което никога не е знаела, нещо, което навярно би я успокоило, същевременно пронизвайки сърцето ѝ. Неведнъж Нон трябва да се е доближавала до нея, без Мата да разбере. В дневника ѝ четем (тя също си е водила дневник):

„Вчера минах покрай къщата [на Мата]. Около нея не бродеха мъже, но прозорците бяха с очарователни завески...“

Свенливост, поразена любов, фалшиви сплетни – жертви на глупост и душевно уродство. Нон и Мата – задушени от „хорската безчувственост“.

Без цел, без занимания, а с все още огромен потенциал, Мата е отлична жертва за онзи, който би се полакомил.

Предвербовка

Навсякъде из неутралните страни воюващите сили разполагат с мрежа от агенти и вербовчици, които трябва да преценят способните да работят за тяхната кауза. Англичани, германци, руснаци, французи се засичат в едни и същи хотели, в едни и същи ресторанти, масите напомнят съюзите и противниковите отношения. Всеки се самоконтролира, оставайки в сянка, и чака да отбележи точка. Райхът е особено умел в тази игра, особено в страните с немски говор. В Холандия извънредно активната, скромна по размер организация е ръководена от Карл Кремер, главен консул на Германия в Амстердам. Вечно търсещ нови хора, осведомен за всяка поява или отпътуване, той твърде лесно се натъква на Мата Хари. Впрочем танцорката никога не се е отличавала с голяма дискретност. Дори повърхностно разследване би позволило да се установи, че тя е имала внушителни връзки в най-различни среди. В Германия – разбира се, където се бе запознала с най-висшето общество под ръка с Адолф Киперт, но също и във Франция, където се бе радвала на такава любов, на такова възхищение... Със сигурност тази жена не може да е противница на Райха, миналото ѝ го потвърждава, а сред нейните приятели са най-значимите хора в Париж: Жюл Камбон, Алфред Месими, Анри Капферер, Габриел Астрюк, Сесил Сорел, Гастон Мение...

Скоро за Кремер няма място за колебания: Мата е превъзходен обект. Така че той се е заинтересувал от нея много бързо, още щом тя се е настанила в хубавата си къщица край канала. Трябва обаче да бъде предпазлив, да маневрира ловко, за да не я стресне и да не привлече внимание. Холандия е малка страна и нашият човек без особени затруднения открива някой, който „невинно“ да го свърже с новата му цел. В случая работата свършва някой си Вурфбайн. Приятел на Кремер, крупният банкер върти сделки из окупирана Белгия.

Предната година Ван дер Шалк го е представил на Мата и още им се случва да се виждат. Тя няма високо мнение за него, намира го за груб и недодялан, но от време на време успява да я разсмее с откровеността си.

Така че се срещат. Обикновена троица хора...

Скоро по добре организирана случайност милият господин Кремер се оказва няколко пъти в присъствието на Мата Хари. Пътувайки често из Холандия за своите „работи“, той редовно се озовава между Хага и Амстердам. Сега вече редовно я поздравява, когато се срещнат, скоро от простия поздрав преминават на по две-три разменени думи. Разбира се, незначителни дреболии, но Мата толкова скучае, докато чете и бродира, че би разговаряла и с уличен стълб.

Обзета от печал, въртейки се като лъвица в клетка, Мата току се потапя в двата разкошни албума, където година подир година е залепяла всичко, свързано със самата нея. Ето статия за първия ѝ триумф при Гиме; ето снимка от Монте Карло... Неведнъж сме споменавали, че Мата си е запазила всичко, включително отрицателните отзиви, и днес съжالياва, че не е пренебрегнала нищо. Часове наред тя може да изживява наново своето минало. За щастие Мата е отново с Анна Линтенс, нейната вярна прислужница и довереница, която поддържа жилището ѝ, но на Мата ѝ се говори все пак не просто с прислужница, пък била тя и най-скъпа на сърцето ѝ.

От известно време през главата ѝ минава луда мисъл: ами ако се върне в Париж?! В края на краищата би следвало да е там, ако събитията не бяха се развъртели така, а Мата мрази да я ръководят обстоятелствата. Още не е посмяла да спомене за това на барона. Знае какво ще ѝ отговори той... Лудост! Не може сама жена да пътува през облян в кръв, пламтящ континент.

Лудост?

Привидно да, разбира се, но Мата винаги е скачала, щом зарът се обърне. Тя дискретно се е осведомила вече. Друг неин познат, в случая съсед, френският главен консул Анри Пьотипие, който живее на две крачки от нея, я е уверил, че ще получи виза без особени затруднения. След многобройните си ангажименти в армейския корпус Мата се е прехвърлила в дипломатическия, без да знае обаче, че и оттам не я изпускат из очи.

Междувременно добрият Кремер продължава да я наблюдава. Напипва пулса. Хитър човек, професионалист, знае, че в тези неща успехът зависи от момента.

Значи Мата Хари е решила да види отново Париж...

Шпионажът – нова роля?

През есента на 1915 г., навярно през ноември, когато мъглата бавно набъбва откъм водите на каналите, когато влагата притиска крайниците ви и дните сякаш са завършили, преди да са започнали, консултът преминава в настъпление. Чака само стога. Ето че Мата е на легло. Лоша хрема, която не иска да мине. Това е повече отвсякога случай да се появи. Изпратени цветя. Питаме за новини. Тревожим се. Все куп дребни внимания, които няма как да не трогнат сърцето на една жена, принудена да пази леглото. Скоро и бележчица с някакво подобно съдържание:

„Прескъпа госпожо,

Щом ви стане по-добре, бих желал да ви видя насаме. Уведомете ме през коя вечер бихме могли да се срещнем. Ще ви бъда задължен, ако запазите пълна дискретност...“

Заинтригувана, Мата отговаря веднага:

„След три дни, моля, заповядайте на чай след вечеря... Прислужницата ми ще си е

легнала...”

Дали смята, че съседът я ухажда?

Може би...

В действителност няма значение: нещо се случва, само това е важното!

В уречения ден, вероятно в началото на ноември 1915 г., Мата се занимава с подготовка за тайната си среща. Инстинктивно, по рефлекс тя се разкрасява. Не прекалено... Твърде ловка прелъстителка е, за да изглежда като в очакване. Само каквото е нужно, за да бъде напълно неотразима, без да си личи, че е работено за целта.

Няколко бижута.

Пръсчица парфюм.

Десет е, когато най-сетне на вратата се хлопа. В съответствие с уговорения код – Мата отваря сама. Влиза именно хер Кремер с шапка в ръката. Мата го оставя да ѝ целуне ръка и го отвежда към хола. Предлага му чаша чай и той я приема с почти ласкава усмивка. Доста дълго си говорят за времето. По-малко за войната. Най-сетне за живота в Париж. Когато става дума за булевардите, очевидно познати и на дипломата, Мата започва да се оживява. Дворецът Гарние, Кафе Англе, Паяр, Ларю, площадът при Мадлен – все места, където Мата се чувства като у дома си. Самите названия стоплят сърцето ѝ. Иде ѝ почти да заплаче. Спомня си онзи пролетен ден, когато, едва пристигнала във френската столица, на излизане от Гранд Отел се озовава насред площада при Операта. Времето е разкошно и изведнъж сякаш всичко е възможно. Центърът на Париж, центърът на Франция, центърът на Европа, центърът на света! Каквато и да е националността на човек, трябва да бъде там, ако иска действително да съществува.

Мата оставя чашата си за чай. След този миг на екзалтация провинциалният ѝ живот тук, в Хага, ѝ се струва отведнъж още по-тежък. Тя млъква. Кремер я гледа продължително.

Притеснение?

Мата се ужасява от мълчанията и винаги намира някакви темички, за да ги избегне – тези светски празноти, през които може да изчезне всяка репутация, както на духовития мъж, така и на почтената жена. Този път обаче не ѝ се налага да се напруга, за да измисли клюка. Тя оставя пустотата да набере мощ, сякаш предчувства, че именно сега консултът ще ѝ предложи онова, с което да запълни безсмислието на живота си.

Кремер се изправя. Високата му фигура затуля пламъците на камината. Той потрива ръце пред огъня, преди да се обърне:

– Мога ли да бъда откровен с вас? (Мата все така мълчи, а Кремер продължава.) Вие мечтаете да се върнете във Франция. Зная, че баронът няма желание да ви пусне да заминете. Можем да си окажем взаимно големи услуги. Достатъчно ясен ли съм?

Мата си дава сметка, че Кремер не е дошъл за развлечение. Всъщност тя е достатъчно интуитивна, за да знае какво ще ѝ бъде предложено. Въпреки това от вкус към играта или пък за да чуе онова, за което се досеща, без да ѝ се вярва, подмята:

– Би могло и повече...

– Искате ли да работите за нас? Отивайки в Париж, можете да събирате там всевъзможни сведения, които биха ни заинтересували. Ако искате да правите това, мога да ви дам 20 000 франка.

Значи Кремер е шпионин. Да, шпионин. Изглежда толкова спокоен, така отстранен от всичко. Вярно, немски консул, но тази служба напълно би могла да бъде и почетна. Скромна еснаф денем и авантюрист след здрач. Мата би следвало да се изненада. Тя е твърде свикнала

на притворство за подобно нещо. Усмивва се и си взима сладкишче с апетита на светска жена:

– Това не е много...

– Вярно – отвърща консултът и прави пауза. – За да получите повече обаче, трябва да ни покажете на какво сте способна и тогава ще получите всичко, което пожелаете. Моето правителство умее да бъде много щедро към онези, които му служат добре...

На свой ред Мата прави пауза.

Тя се взира в Кремер също тъй втренчено, както и той в нея – като два едри хищника са, които се колебаят още дали да си имат доверие. После си взима нова чаша чай, за да прикрие смущението си и му казва с умишлено премерен глас:

– Какво очаквате от мен?

– Всевъзможни сведения. В тази война всяко нещо е от значение и една подробност може да ни осведоми за придвижването на военни части. Вие познавате хора. За вас няма да е особено трудно, достатъчно е да слушате... И да ми разкажете всичко.

Мата поклаща глава:

– Разбирате, че трябва да поразмисля. Дайте ми няколко дни...

– Напълно разбирам. (Консултът е говорил извънредно бавно.) Знаете къде да ме намерите...

Отведнъж той отново надява приветливото си изражение, целува с ръка още веднъж и излиза, без Мата дори да се сети да го изпрати.

Когато чува захлопването на вратата, оставя чашата за чай.

20 000 франка – неочаквано.

20 000 франка не са нищо особено... 20 000 франка са всичко...

20 000 франка са нищо!

Мата е объркана, двоуми се, тя е привлечена, втрещена, свръхвъзбудена.

Никога не е хрумвало да шпионира за Германия. Нито пък изобщо да шпионира впрочем. Откакто е преживяла негодите около обявяването на войната, Райхът не е вдъхва особена симпатия. Не е забравила колко грубо са се отнесли към нея. Тези хора, които тя смяташе, че познава, можеха внезапно да започнат да се държат като животни. Да работи за швабите. В края на краищата... Та те така и не е върнаха онези кожи... 80 000 франка чиста загуба, сега получава възможност да си върне поне част. Ще вземе парите, нищо не им дължи. По-скоро е обратното.

Хиляди противоречиви мисли минават през главата ѝ, за миг сякаш почти ѝ се вие свят. Скоро обаче Мата е обсебена само от една мисъл, проста и силна: пак потръгва. Този път обаче, за пръв път в живота ѝ, реалността ще надхвърли въображението. Тя, отблъснатата, която е трябвало да се натиска, за да играе дребни роли, сега е ухажвана, и то не от кого да е... а от представител на една от първите държави в света. Речи го, все едно от самия кайзер. Какви безумци са били онези, които вече не са вярвали в нея и в нейните умения.

Мата вече е потънала в този спрял извън времето миг. Всъщност решението ѝ е взето още преди да е била наясно с него. На другия ден тя сядат зад бюрото си и написва простичката фраза:

„Размислих. Можете да ми донесете парите.“

Агент Н21

Няколко дни по-късно.

Пак е нощ.

Трите уговорени почуквания...

Мата и консулт отново са един срещу друг. Срещата им пак е обградена от подобаваща тайнственост с оглед сигурността. Отново тук е хер Кремер, но той изглежда по-другояче. Поздравява я набързо и влиза подир нея в салона с почти военна стъпка. Никакви учтивости и усуквания. Той бръква в палтото си и вади дебел плик. Вътре има 20 000 франка във френски банкноти, разбира се, по хиляда франка, внимателно подредени и употребявани.

– Можете да ги преброите... – заявява той, когато Мата ги поема, за да ги прибере.

– Излишно е, не смятам, че е във ваш интерес да ме подведете.

Отново пауза.

– Ще трябва да ни пишете още щом се озовете в Париж.

Мата се стяга. Тя мрази заповеди, а добрият консул отведнъж е заговорил с неприятен за нея тон, с тевгонски привкус, от който кръвта ѝ се смръзва.

– Това не ми харесва много – казва тя. – Особено ако трябва да подписвам с името си.

– Ще слагате вместо подпис кодовото си наименование... H21.

– Хаш 21? – повтаря смаяно Мата.

– Да, H21. Всички наши агенти имат кодови наименования. Това е елементарно изискване за сигурност, но бъдете спокойна, не е единственото!

Мата умишлено придобива съвсем хладнокръвен вид:

– Нямам понятие от тези неща.

– Човек свиква много бързо. (Кремер рови в един от джобовете си и измъква калъф с три малки тубички.) Ще използвате това мастило. То е секретно, никой освен нас не може да го прочете. (Показва ѝ трите шишенца едно по едно. Всяко е номерирано... 1, 2 и 3.) Както виждате, първото и третото флаконче съдържат бяла течност. Във второто има зелена течност. Дайте ми едно парче хартия. (Кремер намокря листчето с течността от първия флакон, написва нещо със съдържание, взето от втория, а с третия изтрива всичко, което е отбелязано.) Ето как трябва да постъпвате. След като сте съставили вашето съобщение и сте го заличили, както ви показах току-що, можете да напишете отгоре обикновено писмо с незначително съдържание. Ще ми изпратите вашата кореспонденция в хотел Европа в Амстердам. Кремер е толкова популярно име в Холандия, че никой няма да обърне внимание.

Толкоз за пратките. След тази среща за Мата вече няма колебания.

Благодарение на парите на Кремер ще може да замине за Париж. Само това има значение.

Онова, което е изглеждало нелепа мечта едва преди няколко дни, сега е на път да се сбъдне. Без да се бави, тя съобщава на барона за своето намерение да се върне във френската столица. Впрочем има за това и едно съвсем приемливо основание. Няма да е задълго – колкото да си прибере съдовете и спалното бельо от къщата в Ньойи. Както и всички вещи, оставени на съхранение на улица Жонкиер, когато е напуснала Париж през 1913 г. Едуард ван дер Капелен смръщва вежди. Но Мата явно е предвидила реакцията му.. В края на краищата не му приляга да ѝ забрани да замине. През последните месеци се е виждал с нея само за два-три дни в най-добрия случай. Едва ли не заради принципа баронът се опитва да я разубеди. В действителност знае, че ако Мата е решила нещо, излишно е да се опитваш да я спираш.

Точно както ѝ е обещал френският консул Анри Пьотипие, Мата получава без

затруднения виза за престой във Франция. Тя не може да се сдържи и си я разглежда отново и отново. Ето го значи пропуска за нейния нов живот. В този миг срещата с Кремер е се струва твърде далечна, едва ли не нереална. Само да не бяха двете пачки банкноти и трите шишенца – те е напомнят, че не е било сън. Кремер, Кремер – все ще му дойде и на него времето. Ако всичко стане тъй, както тя се надява, ще може много скоро да го забрави. Иначе все ще се справи някак. Тъкмо когато приключва с багажа си, тя се спира за миг... после взима трите стъкълца със симпатично мастило и ги пъха в чантичката, която смята да носи със себе си.

Вдъхновение

На 30 ноември Мата вече пътува по море.

Тя отива във Франция с кораб за втори път. Първият е при нейното завръщане от Египет. През 1915 г. вече и дума не може да става за пътуване по суша, поне из тази част на Европа. Фронтът се простира като дълъг белег, недопускащ никакво преминаване. Така че човек трябва да се качи на кораб в Холандия, да мине през Англия и пак да се върне към континента. Дълго, изморително пътуване. Странното е, че макар да е краят на ноември, времето е хубаво, небето е светло и всъщност всичко е съвсем както трябва: удобна каюта, очарователни съседи... Ако не са напрегнатите лица на някои офицери – едва ли не пътуване за удоволствие.

Мата дори остава няколко дни в Лондон, като за момент се надява да има участие в близко бъдеще в английската столица. Откакто е напуснала Холандия, всичко пак е се струва възможно. Чувства почти същата лекота, както при своя дебют.

После идва часът на тръгването за Диеп.

На митницата в Саутхемптън я разпитват, както и всички останали, за самоличността е и за причините за пътуването е. Тогава Мата обърква полицейските въпроси с интервю за сензационен всекидневник и внезапно се впуска в словоохотливи излияния относно произхода си и намеренията си. Била източна принцеса... в нейните жили течала кръвта на всички раси и тя била същинска весталка в това сурово военно време...

Знаем я тази песен.

Британските служби обаче – не.

Естествено, надали е нужно нещо повече, за да насочи вниманието към себе си. А в нейния случай тъкмо това е което трябва да се избягва. Тревога е обявена за цял Скотланд Ярд, а с него не може човек да си прави майтап, това не е някое фино клюкарско изданийце. Мата е разпитана допълнително за самоличността си и се връща към по-точни данни, но машината е задвижена: след като веднъж е заподозряна, няма да я пуснат току-тъй. Странна несръчност дори за току-що вербуван агент – но Мата не е от хората, умеещи да минават незабелязани, пък било то от предпазливост.

И все пак сякаш ангел бди над нея.

Звездата на Мата не помръква и последвалият инцидент за сетен път ще я убеди, че е закрияна, че може да си позволява всичко.

Докато я разпитват, сандъците, куфарите, дори чантичката е са изцяло проучени. Нищичко не е пропуснато, всичките е вещи са разопаковани, проверявани часове наред. Не е спестено дори личното претърсване.

Ами мастилото на Кремер?

Ще открият ли англичаните мастилото на Кремер?

Друга вероятно би била незабавно арестувана, но ето че хрумването на Мата е било добро. Още когато корабът се е откъснал от брега в Холандия, тя е изпитала странно предчувствие – трябва на всяка цена да се отърве от шишенцата... Лудост е било да ги мъкне със себе си. Трябвало е досега да ги изхвърли.

С разгуптяно сърце излиза на палубата...

Мрак.

Никой наоколо.

Само една двойка, тъкмо спряла да се целува.

Мата изчаква. Когато се уверява, че е вече сама, отваря чантата си и хвърля трите тубички в канала, между Амстердам и морето. Без да е наясно още защо, изпитва огромно облекчение. Сякаш се е „пречистила“...

Странно усещане, което сега добива напълно своето значение. При това положение английските служби не откриват нищо у нея, защото няма какво да се открие. Мата може да се облече с леко сърце, дори да протестира, докато се качва на кораба, задържан заради нейния случай...

Сирена...

След няколко минути SS Arundel ще вдигне котва и ще се устреми към Франция.

Мата се усмихва.

За кой ли път инстинктът не я е подвел. Каквото и да прави, никога не е успявала, следвайки заповеди, опирайки се на друга дисциплина, а не на вътрешния си усет. При всичкото важничене и опит на Кремер заради неговите нареждания тя щеше да бъде арестувана, ако го бе послушала.

Мата рови в чантата си, дава бакшиш на пиколото, което я отвежда до нейната каюта. Най-сетне сама, тя сваля шапката си и си поема дълбоко дъх. Минала е през пролуките на мрежата.

Има обаче нещо, което не знае... и което окончателно ще доведе до нейния житейски провал...

Убедени, че са попаднали на опасна жена, тайните служби на Негово Величество съчиняват вътрешна нота, която да се разпрати из цялата страна. В нея се съобщава, че дамата Целе-Маклийд, наречена Мата Хари, „изглежда твърде подозрителна и следва да е се откаже разрешение да се завръща в Обединеното кралство“. MI5 бди. Нотата е отправена и до Диеп, и до Хавър, за сведение на френските власти. Дали поради небрежност или поради некадърност обаче, Второ отделение, тоест Дьозием бюро, или френските тайни служби, не се и помръдва.

Пак късмет.

Засега.

Разочарования

Така че Мата се настанява най-спокойно в Гранд Отел на улица Скриб. Човек не си променя навиците (нека си припомним, че тъкмо отгук започна „истинският живот“ на Мата през 1904 г. ...). Тя пристига там на 3 декември 1915 г. Сметката е 26 франка дневно за пълен пансион. Нейният скромнен капитал (20 000 франка) е дава възможност да поизчака събитията.

Още щом оставя багажа си обаче, Мата се разочарова силно от видяното: Париж вече не е Париж. Кафенетата, ресторантите, театрите са затворени. В автобусите, такситата и

трамваите, навсякъде са все жени вместо мобилизираните до един мъже. Почти не можеш да срещнеш някоя елегантна, само се мяркат госпожици с добър произход или дами от висшето общество със сестрински униформи, с които приличат на доста странни монахини.

В други моменти от нейното съществуване човек може да бъде трогнат, да се забавлява и дори да се диви на повърхностното отношение на Мата, но в случая тя е просто безразсъдна, нелепа егоистка.

И тъй, през зле започналото си пребиваване Мата ще възобнови своите обичаи. Много бързо намира любовници. Сред мъжете, които ще преминат през леглото ѝ (почти всички са военни), двама са от най-често срещаните: маркиз Дьо Бофор и маркиз Дьо Маржри, които са ѝ и приятели. Маркиз Дьо Бофор е командир на Четвърти белгийски конен полк. Колкото до Маржри, той се познава с Мата отдавна. Срещнали са се в Хага през 1903 г., когато Маржри е аташе към посолството, и са имали възможност да се видят пак, когато тя е танцувала във Виена няколко години по-късно.

Както можем да предположим, общуването с военни ще бъде отчетено като крайно подозрително, когато Мата се оказва арестувана. Дали не е подбрала тези мъже, за да ги разпитва, за да им измъкне разни сведения? Изглежда възможно, но не е било така. Освен че тогава повечето „годни“ за консумация мъже носят униформа, покрай което силно нарастват шансовете за връзка с военен, Бофор и Маржри свидетелстват, че никога Мата не е правила никакви опити да им измъкне каквито и да било данни. Иначе, докато Бофор е бил само обикновен офицер от белгийската армия, Маржри е към шифровата свръзка на Ке д'Орсе, иначе казано, разполагал е с ключовете за секретните ни кодове, което би могло само да заинтересува един чужд агент. Ала и да е разчитала да открие във френската столица лековатата атмосфера от минали години, Мата явно не се е престаравала, за да изпълни ангажимента, поет спрямо немските тайни служби. В действителност на практичната Мата е неприятно, че се е озовала сама в Париж. Тя си избира любовници като коли под наем, ни повече, ни по-малко. Тук остава вярна на имиджа си на куртизанка, концепцията ѝ за любовните взаимоотношения тогава е свършено утилитарна.

Материализъм?

Отчаяние?

Или нещо друго, предстоящо най-сетне да бъде разкрито един ден? Защото, ако се взрем, с изключение на няколко забезки, на няколко убежища, на няколко случая „по обстоятелства“. Мата никога не е била влюбена.

Едно нещо обаче като че ли все тъй е от голямо значение. След като е пристигнала в Париж, Мата и не помисля за мисията си, но е изцяло отдадена на артистичните си планове. Не е забравила мъчителния неуспех покрай Руския балет и ѝ се иска да подхване нещата оттам, докдето е стигнала. Без да се стеснява, все едно е на върха на славата си и Бел Епок не е отминала, Мата пише на Габриел Астриук:

„Минавам през Париж и след някой и друг ден се завръщам в Холандия. Виждам, че Дягилев още е налице. Разполагам с някои нови странни хватки, дали не можете да ме ангажирате при него? Знаете, че аз сама си измислям всичко. Не е за пари, имам добра издръжка от един гвардейски офицер на кралицата, само от интерес и заради усещането за превъзходство. Той няма да се оплаква, смятам, че съм му интересна.“

Астриук, който знае, че за Мата шансът е дори по-малък, отколкото преди няколко години, учтиво ѝ отказва. Също като първото идване през 1903 г., и това пътуване се оказва едно пълно фиаско. Единствен извод за Мата би било логично да предположи, че и в Париж,

и в Холандия, макар и по различни причини, за нея няма никакви възможности.

Ала останала и без семейство, и без любов, тя трудно би приела и това.

Светски разговор

В началото на януари 1916 г. Мата решава да се завърне в Хага. Парите е вече попривършват (освен редовните харчове Мата е пообиколила и луксозните магазини), а няма на какво да разчита... засега, както е се иска да смята. Трябва да пази и позициите си – баронът, който не е одобрил пътуването, би могъл и да се ядоса, ако то се проточи. Мата е прибрала десет големи сандъка от хранилището и ги регистрира за отнасяне. Винаги любезният Маржри я придружава до влака, но ще му е нужно търпение, тъй като Мата решава на два пъти в последния момент да поостане още. Най-сетне скланя да замине на 10 януари. Самото пътуване си остава същинско изпитание. Този път маневриращите войски не позволяват да се замине за Англия откъм Северна Франция. Трябва да се пътува през юга. С други думи, дълго и уморително премеждие, и то през Испания, откъдето е възможно да се излезе в морето...

Отначало Мата отива в Барселона, където още разполага с доста приятели, особено с един – сенатора Хуной. Оттам продължава за Мадрид, където смята за полезно да привлече вниманието на английските шпиони, като уверява гръмогласно как идването е насам било цял кошмар, как най-безочливо я пребъркали във Фолкстоун, едно съвсем излишно претърсване, а при това „нищо не биха могли да открият у нея, защото забравяла онова, което не можела да си спомни“... Оттам Мата се качва на влак за Лисабон, откъдето трябва да тръгне към Холандия. Ще видим по-късно как това преминаване през португалската столица ще се окаже не тъй безобидно, колкото изглежда...

Пътуването протича без спънки.

Мата тъкмо разопакова багажа си с Анна, когато някой почуква на вратата е. Поглежда през прозореца: консул Кремер. Пак той, все той. На Мата е се ще да го забрави. Отначало казва на Анна да отиде да отвори. Госпожата я няма... После се отказва, по-добре веднага да се сблъска с неизбежното. Остава Анна да изпразва сандъците и слиза по стълбите. Секунда престой на площадката. Мата си поема дъх, хваща дръжката на вратата... Кремер е се усмихва престорено. Влиза в къщата направо непоканен. Къде е Анна? Да вървим в салона, там ще бъдем по-спокойни за разговора. Още щом вратата се затваря, Кремер се обръща към Мата. Укорява я, че не е писала със симпатично мастило. Мата свива рамене. Слава Богу, че е успяла да се отърве от него, преди англичаните да я претърсят. Понеже той я разпитва, Мата си дава сметка, че трябва да му предложи нещичко. Припомня си моменти от разговори, чути-недоизречени неща... Всичко, което е могла да прочете и чуе. По-специално за лошите отношения между французите и англичаните, които, макар и съюзници, явно неприкрито се мразят... Нищо работа, клюки от салоните за чай... ала тя се опитва да им придаде важност, както си е свикнала.

Дали всичко това има истинска стойност?

Мата е неспособна да прецени.

Професия шпионка

Несъмнено Париж не е от най-ведрите места, но пак е рай в сравнение с Хага. Мата вече съжالياва, че е тръгнала. Колко глупаво, че не е успяла да се позабавлява по-добре! Вярно, преживя шок и нещата бяха силно променени, но въпреки привидната строгост имаше възможност човек да се поразсее, във всеки случай повече, отколкото тук. Дори във война Париж превъзходеше мирна Хага, където прииждаха бежанци отвсякъде, без да замирише ни най-малко на космополитизъм.

Едва-що пристигнала, Мата се чувства като в изгнание, гони я носталгия.

Вярно, че през годините Мата Хари е станала съвсем францужойка или поне до голяма степен „парижанка“. Тя пише, мисли и мечтае повечето време на нашия език. Някои, като Рудолф Маклийд, приемат тази промяна за преструвка. В случая с Мата става дума за нещо повече. Твърде много хамелеонщина има у нея, твърде силно е повлияна от парижките миражи, за да не се промени и в дълбочина.

И тъй, понеже баронът е налице само един уикенд от два, Нон е е напълно недостъпна, маркиз Дьо Бофор е пише много нежни писма, настоявайки за близостта е, а е липсват и домашни рокли... Има всъщност хиляди причини, които я убеждават, принуждават я да се върне в Париж, така че Мата се свързва отново с Кремер. Нека е дадат пак 20 000 франка и този път тя ще се справи по-добре.

Както през 1904 г., пощальонът звъни винаги два пъти и всичко ще се разиграе при повторното пътуване. Германците са потребителски настроени, дори повече, отколкото преди няколко месеца, когато Кремер се е появил за пръв път. Независимо от нищожните резултати Мата още ги интересува. Наистина те са изгубили току-що най-добрия си агент във френската столица, барон Фон Шлуга, на поста от 1870 г. Старият аристократ е издъхнал след дълги години на дискретна и ползотворна служба. Така че те му търсят заместници, лица, способни да се движат в обществото... От самото начало при Мата им допада едно и също, но този път и тя трябва да вложи нещичко. Накратко, понеже първите е резултати са лоши, германските служби настояват тя да премине през истинска агентурна подготовка. Когато Кремер е съобщава условията, тя потръпва: по дух у нея няма нищо военно, а подобен курс е се струва съвсем армейски. Когато обаче разбира, че няма да получи нищо, ако не се преклони пред тази „формалност“, най-сетне се съгласява. Тя ще отиде в Германия между 3 и 10 май 1916 г., първо в Кьолн, където ще я приеме майор Николай, върховният ръководител на тайните служби, после я пращат във Франкфурт. Съществува неяснота дали Мата е продължила подготовката си в Германия, или се е прехвърлила по-нататък в Антверпен, в окупирана Белгия...

Госпожица Доктор

Каквито и да са нещата, днес се знае от сигурен източник, че тъкмо при това пътуване Мата се е срещнала с една от най-митичните личности в историята на шпионажа: Фройлайн

Доктор... Госпожица Доктор, с която се сблъскваме при всички дела и при всички шпионски инструктажи, свързани с Германия. Госпожица Доктор смайва тайните служби в целия свят, тя е супершпионката на кайзера, немският Джеймс Бонд или по-скоро Мистър М., тъй като със сигурност е по-скоро водач, а не прост изпълнител, било то и блестящ. Дъщеря на пруски военен, тя е също доктор по политически науки (откъдето идва и прозвището ѝ) и притежава страховит усет за ефективност. Нека преценим сами: на двадесет и шест години тя е натоварена с германския шпионаж във Франция, по-точно с вербуването на „висша класа“.

Позната е под множество имена: разбира се, Фройлайн Доктор, но също Русата жена, Фройлайн Елза, принцеса Жан, Тигрицата от Антверпен... Госпожица Ренмюлер, Жената с руските цигари... Всъщност Госпожица Доктор се е казвала Елизабет Шрагмюлер¹.

В непубликуван секретен доклад, свързан с друго дело, аферата Мони, шпионин, арестуван на 3 август 1916 г., Пиер Бушардон описва точно маршрута на подготвяните за шпиони. Винченцо Чиро Мони е бил привикан в Антверпен – но независимо дали там или във Франкфурт, при подобни условия трябва да се е озовала и Мата Хари. В този миг Мата и Мони влизат в контакт със страховитата непозната, със скъпата Госпожица Доктор, чието описание се колебае между някакво предварително подобие на Марлене Дитрих и активна лесбийка, което пък в крайна сметка не е и особено противоречиво:

„След като пристигнал в комендантството на гарата в Антверпен, той [Мони] бил отведен под свод, където чакала германска кола. Влязъл в нея, отбелязал за себе си, че завесите са спуснати и че на седалката редом до военния шофьор седи и друг войник.

Първоначално колата се отправила директно на улица Пепиниер, в сградата, където е разположена основната организация за германски шпионаж в Белгия.

От аферите Деи Паси и Кондоянис знаем, че там една жена стои в дъното на всичко и царува като същинска господарка.

Мони чакал доста дълго в богато обзаведен салон на първия етаж. Капаците били спуснати и прекалено острата светлина просто режела очите. Чувал как в съседните стаи тракат пишещи машини, после видял да влиза руса, доста яка жена, немски тип, обсипана със сравнително безвкусни бижута. Това била тамошната кралица и Мони чул как я наричат „Фройлайн Елза“. Знаем и други нейни имена. Не е без значение да бъдат отделени някои подробности от твърде внушителното описание, което е дал за нея Мони:

Хубаво момиче е, но стъпва много тежко. Говори като жена, чиито заповеди не подлежат на обсъждане, и постоянно държи подръка да ѝ е или поставен на масата, или пъхнат в джоба малък броунинг. Винаги е забързана. Прекъсва разговор, за да отскочи за няколко минути до други части на къщата. Говори винаги много високо, никога не се усмихва и не приема никога отказ. Притежава известна хипнотична сила и при случай използва заплаха. Властва като абсолютна господарка над шпионската централа и капитан Кьофер, когото съм виждал редом с нея, ѝ отдава почит като войник на офицер...

Мони забелязал, че всяка от вратите към салона (общо четири) била пробита тъй, че да се вижда само отвън.

Русата жена предложила на обвиняемия сандвичи и цигари. Самата тя пушела¹ много и говорела френски без никакъв акцент. Най-напред предложила на Мони да отиде да се занимава с шпионаж в Америка, обещавайки да го снабди там с доста внушителна сума. Хитрецът обаче вероятно предпочитал нещо в джоба пред нещо предстоящо, и то след дълъг път, и отклонил предложението. Тогава станало дума за подобна мисия във Франция или в Италия, но нищо не било решено през въпросния ден.

Интересна подробност, която показва, че антверпенската шпионска школа е в крак с всякакви нововъведения, е, че Мони забелязал по време на разговора наличието в един ъгъл на залата на звукозаписна фуния за фонограф, а тъкмо когато идело време да го отпратят, съзрял един подчинен да се доближава до апарата и да изважда от него навосъчен цилиндър. Несъмнено думите му били записани. Не пропуснал също и жеста, с който през време на разговора русата жена включила фонографа посредством един от електрическите бутони, наредени като клавиатура върху бюрото е. Видял също множество микрофони, разположени из стаята и по масата.

Все тъй предпазливо, както и на отиване, Мони бил откаран в Антверпен от комендатурата до гарата. На другия ден в съответствие с получената заповед се върнал в шпионската централа при същите условия като предния ден.

Този път той приел да замине и да се занимава с шпионаж в Италия и във Франция. Русата жена му предписала да посети много градове във Франция, по-специално Дижон, Марсилия, Бордо и Вердюн. Поискала да отбелязва придвижването на войски и да си записва номерата на полковете. После от заповеди преминала към заплахи и от заплахи към още по-привлекателни обещания и прибягнала до следните изрази:

Ако се измъкнете, ще разпоредя да ви отровят. Нашата шпионска служба е най-силната в целия свят. Имаме агенти навсякъде, дори на места, където изобщо не бихте предположили. И в Шангай [sic] да отидете да се скриете, ще ви спипаме. В замяна на това сме много богати и ако ни служите добре, като ни изпращате ценни сведения, незабавно ще получите между 20 и 30 000 франка.

Мони бил сметнат за твърде умен, не се наложило да го обучават повече и да кара курс по професионална подготовка. Освободили го от изпитанията, на които подлагали понископоставени агенти. Просто му дали номера AF 231 и получил инструкция да праща сведенията си на Убалдо Пиати в Люцерн и на Гадони в Лугано. Не му дали кода, който получавали някои шпиони. За тайната си кореспонденция трябвало да използва просто лимонов сок. В действителност той винаги си служел с вода от тоалетните...“

Ето така трябва да са изглеждали нещата... Мата и Госпожица Доктор, както разбрахме, трябва да са били доста различни. Впрочем не е препоръчително две лъвици да бъдат държани в една клетка. Явно не са си допаднали. Контакт не се е получил още когато са се срещнали за пръв път в един малък салон на Франкфуртер Хоф. Положението не се е подобрило и през време на подготвителния срок. За да припомни колко е важна, Мата пристигнала с албумите си, съдържащи всичко написано за нея, снимки, статии, дори визитни картички... но проявявала съвсем бегъл интерес към свързаните с шпионажа неща.

В края на подготовката, когато е трябвало да се направят коментари, Госпожица Доктор е завършила своя рапорт с пренебрежителна гримаса. Авторитарна, но и дисциплинирана, тя все пак се подчинява пред мнението на висшестоящите, които по онова време приемат кого да е. Така че взима на свое пряко подчинение Мата, оставяйки е предишното означение, H21. Разправят, че казала, след като вратата се захлопнала подир Мата: „Само ще си имаме неприятности с тази демимонденка...“

На Мата е разрешено да мине отново през Хага, преди да се завърне в Париж. Тя получава благословията на Берлин и този път взима 15 000 франка, за да предприеме второто си пътуване до френската столица. Както виждаме, има отбив в цената поради недоволство.

Установихме, че при спирането в Англия през време на първото пътуване до Париж Мата е привлякла вниманието на английските власти с необмислени изявления. Тя повтаря несръчния си ход на връщане при паузата в Мадрид. Затова през май 1916 г., когато иска да замине отново за Франция, изникват първите трудности: визата за Париж е е дадена без проблеми, транзитната от Англия е е мигновено отказана.

Все тъй безразсъдна, но и побесняла от яд, Мата, която не обича съпротивата, не се колебае да надигне вихрушки и тайфуни. Взима най-хубавото си перо, пише до един свой повърхностен познат, външния министър на Нидерландия, за да го помоли да се намеси. Мата никога не се обръща към дребни риби. Човекът поисква сведения от Лондон и получава недвусмислен отговор: британските власти „имат основание да смятат влизането в Англия на споменатата дама за нежелано“.

Дали е само заради малкия спектакъл, разигран от нея вдъхновено пред британските митници при първото е пътуване?

Да, но не само.

Дребната интермедия е послужила като превключване.

Скотланд Ярд е насочил око към нея и не възнамерява да го отклонява. Английските служби може и да не са били чак толкова ефективни, колкото германските, но са разполагали с доста страховита мрежа по целия континент. Според вътрешни германски доклади имат близо триста агенти в Холандия, триста агенти, разпръснати къде ли не, из гари, странноприемници, търговски пунктове, посолства. Още от юли 1916 г. се знае, че всяко лице, излязло от германско консулство в Нидерландия, бива незабавно фотографирано, а описанието му – изпратено в Лондон. Още при завръщането си от Холандия през януари 1916 г. Мата е обект на дискретно, но твърде ефективно проследяване от страна на английски агенти. Те правят много бързо връзката между Кремер и танцьорката. Докато първите посещения на немския консул е можело да минат незабелязани (тъй като са били редки), а Мата не е била под лупата на Интелиджънс Сървис, и най-беглата им среща е станала абсолютно подозрителна, при положение че Мата не е смятана за невинно създание. Следователно нищо чудно, че на „споменатата дама“ се гледа като на „нежелано“ на британска територия лице.

Всъщност този епизод е трябвало да стресне Мата. Тя явно е „изгоряла“, що се отнася до съглашенските тайни служби... Иначе защо ще я отхвърлят? Човек може и да поеме риска, ако няма в какво да се упрекне, но в нейния случай... Мата обаче не иска и да знае. Вярна на себе си, тя е решила да замине и ще замине! Щом англичаните е отказват преминаване, ще тръгне по по-дълъг път и пак ще мине през Испания. На 24 май 1916 г. тя се качва на кораба Zeelandia, който трябва да спре във Виго, на атлантическото крайбрежие на Иберийския полуостров. Времето е прелестно и светът отново ще бъде неин.

Закъсняла реакция...

Иначе в края на тази пролет едно нещо се променя безвъзвратно. Осведомени отново от Лондон и MI5, френските служби са принудени да се поразмърдат. Да не правят нищо би било знак за липса на активност, за позорно бездействие, та дори за прикрито съучастничество. Тогава капитан Жорж Ладу решава да вземе положението в свои ръце.

Кой е Жорж Ладу?

Той е ръководител на СЦС (Служба за централизация на сведенията), на знаменитото Второ отделение към ГЩ на армията (френското контраразузнаване). Този великан,

наближаващ петдесетте, е кадрови военен. Обучавал се е в Сен Сир, откъдето излиза през 1897 г. с чин помощник-лейтенант. След съвсем обичайна кариера и преминаване през администрацията на 4 август 1914 г. е назначен лично от Жофр на настоящата си длъжност. Той е сложна личност, ловък и амбициозен, знае, че е на ключов пост, и му допада властта, произтичаща от това. Често играе различни партии едновременно неуловим, опортюнист, Ладу прилича малко на котките, които очакват най-сгодния миг, за да нанесат удар. И той има склонност към жестоки игри. Често подценяваната му роля е основна и преди, и подир следствието, както ще докажем.

Осведомен от Лондон, че Мата е решила да се завърне на френска земя, Ладу отначало решава да я отпратят, а сетне, верен на природата си или на стратегическите си приумици, си променя мнението и в крайна сметка я оставя да мине.

Защо е тази промяна?

Сега той има изработен план или поне отчасти. За да го осъществи, Мата му е необходима на френска територия. Осъзнава, че е било глупаво да ѝ пречи да влезе. Ако англичаните са се разтревожили основателно, защо да се лишава от един направо опакован подарък? След като Мата е идентифицирана, поне да послужи като примамка... Ще разпореди да я следят и тя може да доведе до някоя интересна диря. Ако действително е едра риба, ще избере подходящ момент за задържането ѝ. Ако пък британските служби са се заблудили, Ладу може да привлече за себе си едно създание, което разполага с доста козове.

Черно, червено, и едното, и другото печели...

Мата изобщо не подозира нищичко. Парадоксално, след като цял живот фабрикува романи за собственото си съществуване, дори не ѝ хрумва, че е в центъра на интрига, която скоро ще се окаже много по-сложна от всичко, което е можела да си въобрази. Когато пристига на испанско-френската граница на 14 юни и я отхвърлят, тя решава, че отново е в плен на някое от многобройните транспортни ограничения, предизвикани от войната. Ето как тя разказва и си обяснява наивно ситуацията на 21 февруари 1917 г. пред своя съдия Пиер Бушардон:

„Толкова бях изненадана, когато на гара Анде ме оскърбиха най-необичайно. Преровиха багажите ми с прекомерно внимание и ме вкараха в специална полицейска стаичка, където се озовах пред трима господи, един от които ме подложи на същински разпит относно най-вече произхода ми и роднините ми. Накара ме да подпиша и после ми заяви, че няма да вляза във Франция. Аз протестирах и попитах за причините на тази забрана. Той ми отговори: „Не съм длъжен да ви осведомявам, върнете се в Сан Себастиан и поискайте обяснения от вашия консул.“ Разбрах, че няма смисъл да настоявам, и отидох в Сан Себастиан. Холандският консул беше испанец, винотърговец, стори ми се неспособен да проумее моя проблем. При това положение подготвих писмо до господин Камбон, главен секретар на вашето Външно министерство, и на следващия ден с документа в ръка се появих отново на гара Анде.

Изглежда, бях намерила ключа, който да ми открие пролука в границите на Франция, защото моите разпитвачи от предния ден ме пуснаха да мина без затруднения.“

Едно име, за да преминеш границата: явно Мата не разбира, че това тук не е балът на Операта. Както видяхме, чисто и просто Ладу е променил заповедта. Неподозиращата Мата вече е пъкнала крак в капана... капана, който ще я отведе до пилоната за екзекуции.

Засилено наблюдение

На 17 юни вечерта Мата най-сетне пристига в Париж подир изтощителното пътуване и с

наслада се потапя в огромната вана на стаята си в Гранд Отел.

Още на другия ден, 18 юни, вече я следят и това ще продължи с малки прекъсвания до деня на арестуването ѝ – 13 февруари следващата година.

В секретния доклад можем да прочетем образец-доклада относно първия ден:

Париж, 18 юни 1916 г.

Наблюдението, осъществено през този ден от 9,30 ч. сутринта до 9,45 ч. вечерта над лицето от женски пол Маклийд в Гранд Отел, не даде никакъв резултат.

Вишеупоменатата не излезе от стаята си и поиска да ѝ изпратят храната под претекст, че била много изморена от дълго пътуване през Холандия и Италия.

Жената Маклийд май няма друг занаят освен галантния.

Други сведения доведоха до знанието ни, че се представя за роднина на холандския консул и имала сметка в Креди Лионе.“

Тонът още от самото начало е отрицателен (Мата била „под претекст“ изморена; при нейното премеждие дори в по-лек вариант това би било нормално), откриваме измишльотини (дълго пътуване през Холандия и Италия), може би полицейски или матахариевски...

Отпочинала, но изтрезняла, Мата скоро си дава сметка, че пощата ѝ се отваря, че подслушват телефонните ѝ разговори и че един или двама мъже са неотстъпно зад нея.

В дневните фишове на полицаите можем да прочетем:

Париж, 21 юни 1916 г.

... Ръководителят на рецепцията на Гранд Отел ни осведоми, че след като се прибрала, именуваната Маклийд се обърнала към пиколото и го попитала дали познава господина, който я следвал и когото била забелязала...

Париж, 12 юли 1916 г.

... Пътем тя [Мата] се обърна многократно и ясно показа, че знае за следящите я...

Всъщност мъжете, натоварени да я следят, нямат мисията да бъдат дискретни. Съвсем напротив... Впрочем липсват разпореждания и за редовната им подмяна и винаги (или почти) същите двама души, инспекторите Моние и Тарле, се занимават с „пакета“. Защо ли такава явно само привидна небрежност? Разбира се, за да бъде обезпокоена Мата, за да я предизвикат да се издаде, да направи погрешен ход... Освен ако Ладу е имал и нещо друго предвид.

Играта вече е едва ли не започнала.

Сама жена

Преди да продължим нашия разказ, ще цитираме два от документите за проследявания. Полицейските бележки често са досадни, но свързаните с Мата са увлекателни, понякога направо смайващи. Най-вече благодарение на тази своеобразна, нежелана от основното лице интимност някои аспекти от живота ѝ и от нейния характер изпъкват силно. А и безспорно е, че начинът, по който Мата си прекарва времето, ни дава повече сведения за нейното съществуване, отколкото всякакви приказки.

Париж, 19 юни 1916 г.

През този ден в 11 ч. именуваната Маклийд отиде до касата на хотела, където получи пари, после излезе и взе автомобилна кола-такси да я отведе до полицейската префектура, службата за чужденци, където попита какви са формалностите, които трябва да изпълни, за да прекара един месец в Париж.

След това нареди същата кола да я отведе на кея Волтер номер девет, където остана към петнадесет минути, после на Шосе д'Антен номер осем, в магазина „Хиляда и една нощ“.

Върна се в Гранд Отел и седна на масата в 19,05 ч. ...

В 22 ч. назованата не излезе отново и наблюдението бе прекратено.

Париж, 26 юни 1916 г.

Наблюдението над назованата Маклийд бе продължено през този ден.

В 11,30 ч. лицето излезе от Гранд Отел заедно с млада жена със скромна външност, която като че ли бе пласьорка 1.

Двете отидоха до магазините „Троа Картие“, после се върнаха заедно в хотела, където Маклийд обядва сама.

В 14,30 ч. тя отиде пеш до Националната сконтова каса на Плас дьо л'Опера номер 2 и слезе до сейфовете.

У Кийс, на булевард Капюсин 9–11.

В „Те Рекамие“ на улица Мон Табор.

До бижутера в „Колие д'Амбр“ на улица Кастилионе номер 3.

При „У. Х. Смит & син“, книжари, улица Риволи 248.

Улица Камбон 21 (в сградата има множество фирми за дамска мода).

Коафьор на улица Скриб номер 1.

Вишеупоменатата се прибра после в хотела, откъдето излезе твърде скоро и се отправи с такси-автомобил до бакалница Фошон на площад Мадлен 26, където купи сладкиши, а после до булевард Малзерб 154.

Тогава плати за колата и влезе на въпросния адрес, за да излезе почти веднага. Поиска информация от млекаря на номер 157, после взе друга кола и отиде до улица Шово-Лагард номер 5 в една аптека, подир което се върна в Гранд Отел.

Към 18 ч. посети обушарница „Хайлайф“ на булевард Капюсин 12. Вечеря сама в 19,30 ч. и не излезе повече.

Наблюдението прекратено в 21 ч.“

Уф! И какво възхитително здраве!

Преследвачите със сигурност не могат да докажат, че Мата се е отдала на шпионска дейност, но поне са сигурни, че здраво са си изтъркали подметките.

Тогава защо да се занимаваме с тези доклади?

Защото от тях личат три неща, характерни за Мата: свръхактивност, разходи и самота. Тя вечно е в движение, като палячо, изскокнал от кутийка, излиза от магазинче, за да се спусне към някоя чайна, от чайната се спуска при някой шапкар или бижутер и тъй нататък. Има и по някое светско задължение, но нищо особено вълнуващо, ако се вгледа човек. Сред отчетите личат най-вече стари театрални знаменитости. Например някои имена се появяват често: съпрузите Юсе, „рентиери, бивши артисти“; госпожа Доайен, бивша комедиантка; пак някоя стара танцовачка от Олимпия... спомени от стари времена... останки от известни

провали. Понякога изникват мъже, съвсем бегло, но като се изключи маркиз Дьо Бофор, любовникът от първото е идване, същият, който е пишеше тъй нежно и който ще прекара няколко дни с нея (от 14 до 19 юли), това са само бегли срещи, често само няколко думи, разменени на тротоара, чаша чай или вечеря. Така е с някой си Бернар Антоан, син на производител на алкохол от Пюи дьо Дом, с когото Мата отива в Ларю, знаменития ресторант при Мадлен, на 20 юли, а полицаите отбелязват, че „тази среща очевидно прилича само на флирт“... Всъщност просто вечеря, за да не остане сама, на другия ден след отпътуването на маркиза, нищо повече, нищо повече...

Впрочем след повече от месец наблюдение Ладу е почти с празни ръце. От начина на вписване личи ясно какво трябва да бъде внушението: Мата или по-скоро Маклийд, „назованата“, „изчезва“ в някоя сграда и вече не я откриват; „невъзможно е да се знае къде е била“; разговаряла е с жена, чиято самоличност не е установена; „натрапва се по особен начин в хотела с поведението си спрямо офицерите, към които се обръща на всевъзможни места“; „обядва с генерал Баумгартен... От известно време Маклийд се стараяше да установи контакт с този офицер...“ Изглежда, сякаш иска да се настани за постоянно и търси апартамент под наем...

Клюки, нищо конкретно или окончателно.

Все пак – не съвсем...

От различните проследявания и подслушвания става ясно, че Мата би желала да отиде до Вител с лечебна цел.¹ Страдала от „разни болки“, а водата в курорта е била помогнала преди войната. А както е обозначено в донесенията на превъзходния инспектор Моние, Вител е в района, където са разположени въоръжени сили. За да се отиде дотам, е необходимо специално разрешение.

Ето най-сетне мечтания случай, момента, който Ладу чака с повече или по-малко сдържано нетърпение.

Козичката

На 21 юли Мата се прибира в Гранд Отел. Насочва се към рецепцията, за да поиска ключа си. Малко е уморена и иска да си почине преди обяд. Тъкмо се кани да се качи на асансьора, когато пиколото е носи визитка на поднос: става дума за някой си Жан Алор, който е махва от мястото си в едно кресло в малкия салон.

Тогава Жан Алор е мъж на тридесет години. Мобилизиран е като помощник-лейтенант, но сега е „временно негоден“ поради рана в крака. Така че се наслаждава на заслужен отдых. С Мата вече са се срещали. Мата се е срещала с толкова хора... Спомня си донякъде за него. Идвал е в нейната тоалетна стая във Фоли Бержер малко преди войната, когато тя е танцувала хабанера там...

Мата с любопитство се отправя към него.

Алор се надига и се навежда, докосвайки с устни пръстите е. Той е с един от приятелите си, композитора Пол Леви. Самият той е либретист. Внезапно Мата става по-съсредоточена. Алор сякаш не си дава сметка за това и продължава малко срамежливо:

– Скъпа Мата, не вярвах на очите си, но наистина сте вие. Забелязах ви вчера. Пол и аз искаме да ви предложим нещо. С нас се свърза собственикът на Фоли, който подготвя новия сезон. Ще ни се да работим с вас, да ви напишем нещо...

Да работят с нея?

Да е напишат нещо?

За Мата вълшебните думи са прозвучали.

В следващите дни (полицейските доклади са налице и свидетелстват за това) Алор става много мил, дружелюбен, дори любезен. Той придружава Мата до разни адреси, тъй като тя наистина търси апартамент. Решила е да се настани трайно в Париж, във Франция, която усеща като своя истинска родина. Затова иска да наеме някакво местенце, където да си е у дома. Обикаля около Мадлен, надниква в Първи район, колебае се на улица Дюфо, но не открива нищо, което да ѝ е напълно по вкуса. Като провинциалистка е против шума. Толкова добре ѝ е било в замъка Ла Доре и дори в къщата в Ньойи. Най-сетне именно с Алор се решава за авеню Анри Мартен 33. Голям апартамент с изглед към върхарите на кестените. Помощник-лейтенантът изтъква близостта на Булонския лес. След края на военните действия Мата лесно ще може отново да се заеме с езда...

Както сме доловили, този приятел, изскочил като по поръчка, не е съвсем без свои интереси. Алор е помощник на Ладу, ни повече, ни по-малко. Мата обаче няма и представа за това. Ръководителят на Второ отделение, на френското контраразузнаване е избрал именно него за примамка. Какво по-добро от един либретист, за да се разприказва една танцьорка? Какво по-ефективно най-вече, за да има човек пряк достъп до нея?

Много скоро Мата вече няма тайни за младия помощник-лейтенант. Той с лекота направлява разговора в желаната посока. Мата среща затруднения във връзка с отиването си до Вител, където би желала да прекара три седмици. След доста дни чакане на 31 юли – удобна случайност – са ѝ отказали пропуск от полицейския комисариат на улица Тебу. Алор се преструва на учуден и я съветва да се обърне по-нагоре. Да отиде до службата за чужденци във Военно министерство, на булевард Сен Жермен 282. Мата го слуша внимателно. Знаем си я, винаги предпочита да се обръща направо към Господ, а не към светиите. Така че именно Алор я съветва да потърси някого в службата за чужденци.

Булевард Сен Жермен 282? Странно е, че там е и адресът на едни други служби. Например на Второ отделение. Но Мата продължава да си няма и представа за това...

В устата на вълка

На другия ден, първи август, Мата отива до службата за чужденци, където за появата ѝ, разбира се, е предупредено. Един мъж я чака и се кани да я приеме: капитан Ладу, който от месец и половина знае всичко за нейния живот.

Срещата им е първата от цяла поредица такива, при които ще се реши съдбата ѝ. Днес знаем, че Мата и Жорж Ладу са се видели четири пъти през август: на първи, на 7, на 8 и на 11.

Дълго онова, което се е случило първия път, си остава тайна. Сцената може да бъде възстановена с напасване на няколко противоречиви свидетелства.

В 14,20 ч. Мата, която тъкмо е обядвала с Алор, напуска Гранд Отел. Взима такси и слиза при Военно министерство.

Задуха. Тя се насочва към чакалнята на службата за чужденци, която се намира на партера.

Там чака... дълго. Внезапно става нетърпелива и се изправя. Приближава се до масата, където един военен попълва документи:

– Повече от час чакам, за да получа виза! Още дълго ли ще трае това?

Човекът едва повдига глава. Махва с ръка и ѝ посочва другите, които също чакат:

– Би било жалко да си тръгнете сега и да изгубите реда си в списъка на чакащите.

Полураздразнена, полупримирана, Мата отива да седне отново, когато една вратичка се отваря. Един офицер се приближава до нея и ѝ казва дискретно:

– Госпожо, бихте ли ме последвали?

– А! Най-после!

Без колебание Мата, която е уверена, че нейната съпротива е отчетена, се качва след него по една задна стълба. Когато стигат до площадка, офицерът отваря малка врата и въвежда Мата в голям кабинет с изглед към улицата. Срещу нея е цивилен мъж с физика на бик, напомнящ панаирджийските борци, но с особени малки мустачки, противоречащи на общото впечатление за сила. Той сплесква една цигара, оглежда Мата от глава до пети и ѝ казва без предисловие:

– Аз съм капитан Жорж Ладу, ръководител на Второ отделение. (Мата изразява удивление и той уточнява.) Ако предпочитате, френските тайни служби. Не съм човек, който мотае нещата. Вие сте подозрителна. Седнете.

Мата се колебае за миг, после сяда на стола, който той ѝ е посочил:

– Наистина бях забелязала, че пощата ми и аз самата сме следени настойчиво...

Значи това трябва да е човекът, на когото е задължена за вниманието.

– При това положение би следвало да сте наясно, че никога няма да получите пропуск за Вител.

Ладу говори бързо, с монотонен глас.

– Е, тогава ще отида във Фиуджи, там водата има сходни свойства.

Мата става с очарователна усмивка. Кани се да излезе, но Ладу я кара да седне с една реплика.

– Може обаче все пак да ви помогна...

– А!?

– Мисля, че можете да ни бъдете полезна.

– А!

– Наясно сте, че жена с вашите качества може да свърши доста работа. По време на война интелигентността и красотата са твърде търсени качества.

– В мирно време също... – добавя Мата, която разбира вече точно накъде води нещата той. – Тази история е доста неочаквана за мен. Аз искам да отида във Вител, а вие ми предлагате да стана шпионка.

Ладу бругално сменя тона.

– Една дума да кажа, и ще ви изхвърлят.

– Сега пък ме заплашвате...

– Как сте оцелели през принудителното ви изгнаничество в Холандия след обявяването на войната?

– Имам там доста богат любовник, барон Ван дер Капелен. Познавам влиятелни хора...

– Това потвърждава моята информация. Разбира се, всичко това си има стойност...

– Бих ви интересувала доста по-малко, ако бях евтина – отвръща Мата със смях.

После изпреварва въпроса, за който се сеща по очите му, и уточнява:

– Още нищо не съм приела.

– А! – Ладу изглежда разочарован. Явно човекът няма време. – Ами върнете се, когато решите.

Това прозвучава като излайване. Мата се изправя:

– Всичко това заради едно лечение. Трябва да призная, че не разбирам много добре. Но в

края на краищата...

Отправя му една от най-чаровните си усмивки и излиза.

Няколко секунди по-късно един офицер влиза в кабинета на Ладу. Това е Жан Алор. Ладу го тупва по рамото:

– Браво, друже. Добра работа! Мисля, че всичко ще заработи както трябва.

Кармен и дон Кихот

Отвѣд привидностите

Странна бъркотия.

Какво цели Ладу, постъпвайки така?

Сега, след като е имал време да я наблюдава, да добие представа за нея, би следвало да вземе решение. Ако смята, че Мата е шпионка, би следвало да я арестуват. Ако пък тъкмо напротив вярва, че тя може да му свърши работа, за какво му е да я тормози?

Ладу постъпва съвсем иначе. Двусмислие, двусмислия...

В действителност ръководителят на контраразузнаването безспорно играе двойна партия. Впрочем той е майстор на жанра и постоянното му двуличие ще го докара след няколко месеца до подсъдимата скамейка. Жените, хубавите жени са негов специалитет. Внимава с тях, привлича ги, използва ги или ги унищожава. Така постъпва с Март Ришар, тази млада францужойка, призвана да срещне двойна слава, първо като героиня след Първата световна война, а след Втората като Мадоната на затварянето на бардаците... Sic transit gloria mundi... Заподозряна също като Мата, тя ще бъде привлечена от Ладу, преди да влезе в службите. Съдбата на Март Ришар е твърде различна от съдбата на Мата, макар пътищата им да вървят доста успоредно. Само че ето нЪ, Март Ришар е непозната, докато Мата е знаменитост. Така че и едната, и другата ще бъдат по своему манипулирани. Бидейки наясно с нещата, Март Ришар предизвиква скандал в известното предаване на Арман Жамо Досиета на екрана през 60-те години, като заявява чисто и просто:

– Мата Хари и аз много си приличахме. Само дето тя получи дървен кръст, а аз получих железен.

Нека отворим скоба.

Мата не настоява да отиде до Вител. Тя е напълно искрена, когато съобщава на шефа на френските служби, че е готова да се откаже от пътуването си и да отиде във Фиуджи. Дори отива до полицейската префектура и иска виза за Италия.

Дълбоко в себе си обаче Мата се колебае. Все тъй непоследователна, опиянена, че толкова я търсят отвсякъде, тя се опитва да стигне до яснота. Съвсем добре съзнава, че не би могла да свърши каквато и да било работа за германците сега, след като е разкрита от Второ отделение. Ако Франция иска да я наеме, може пък тогава да успее да свърши нещо голямо... Същевременно – а Мата не знае това – е доста тънка работа да искаш да се правиш на похитър с такъв неясен човек като Ладу. Засега тя вероятно преценява как да стане двоен агент, без да си дава сметка с какво се захваща, без да обозре поетия риск. Открай време е свикнала да живее ден за ден и да му мисли после.

Този път обаче Мата направо не знае как да постъпи.

Да, неудържимата се колебае, нещо ѝ подсказва, че е изправена пред голяма опасност. Няма как да признае цялата истина, но решава да потърси съвет, който би бил от полза само

частично, тъй като основанията са фалшиви, но все пак – съвет... Всъщност Мата, която е сама, винаги сама, има нужда да поговори, да остави да се излеят донякъде изпълващите я чувства. Сеща се първо за своя любовник-съучастник маркиз Дьо Маржри. Той е наясно с нещата. Дали няма да изрече нещо, което да я накара да се реши?

Мата го посещава на Ке д'Орсе и му разказва какво е и предложил Ладу. Коментира съвсем трезво:

– Според мен капитан Ладу греши относно важността на сведенията, които бих могла да му дам.

– Напротив, аз мисля, че имате всички качества за подобна работа, скъпа. Като французин мога само да ви подтикна да следвате този път... Като приятел...

– Е?

Маркизът прави пауза.

– Няма да скрия от вас, че е много опасно да приемате подобни мисии. Имате шанса да сте от неутрална страна, Мата. Бягайте от тази воняща на смърт война. Върнете се у вас, докато още е време.

Мата със сигурност е направо попарена при подобно сърдечно предупреждение от страна на човек, който по-нататък ще докаже своята откровеност и своето достойнство на благородник. Няколко дни по-късно обаче решението е взето и промяна няма да има: тя заминава за Вител, като приема всички предложения на Ладу.

Какво се е случило, та след толкова колебания Мата прави пълен завой?

Мата е влюбена... Влюбена, влюбена до полуда за пръв път в живота си.

Любов безумна

„... В салона на госпожа Данжвил на улица Тронше номер 30, който посещавам отдавна, се запознах с един руски офицер, господин Гасфелд, който ме представи на своя другар капитан Вадим дьо Маслоф от Първи специален императорски руски полк...“¹

Трети август е, два дни след първата среща с Ладу. Мата внезапно изгаря от непредвидима, абсолютна страст. Бързеят от емоции, които тя винаги е успявала да сдържа, контролирайки живота си, е разрушил всички прегради. Мата е обезумяла... безумно влюбена... просто се разтваря, гори... заради мига. Абсолютен... нищо... всичко... Човек се сеща за текста на Изолда у Рихард Вагнер: „... Да се разтвориш сред ефира, сред сладните морски талази, сред звука на въздушните вълни, сред висшето дихание на Всичкото, удавена, погълната, о, безсъзнание, висша радост...“

Вадим дьо Маслоф пък е безусловно поласкан от интереса на една толкова търсена жена като Мата. Със сигурност е поласкан, може би и влюбен, но пламъкът при него нито е ярък, нито е огромен, както при Мата.

Кой е той впрочем?

Млад руснак от кръга на добре поставената буржоазия, родом от Одеса. Не принадлежи към аристокрацията, както би могло да се допусне заради благородническата частица. Такава частица в Русия няма¹ и вероятно той сам я е добавил, когато е пофренчил името си в Париж. През онази епоха това е обичайна практика. Massloff или Masloff, името му всъщност не е особено елегантно, тъй като „масло“ на руски си е просто масло – нещо, за което Мата изобщо не подозира.

Хубавец, симпатичен, но невъздържан, без житейски опит. Комарджия, харчлив, безотговорен. Ето няколко термина, които спокойно могат да го охарактеризират – трябва

обаче да се добавят и такива като нежен, мил, зависим... Взривоопасна смес за жена като Мата. Впрочем той я нарича Марина, сякаш иска да я препокръсти и двамата са се разбрали да създадат ново лице, непринадлежало до днес никому. Човек се сеща за Бонапарт, прекръстил съпругата си от Роз безвъзвратно на Жозефин, или за принц Гвидо Хенкел фон Донерсмарк, големия приятел на Вилхелм II, също оженил се за куртизанка, Терез дьо Пайва, която нарича Бланш. Девство, държим си на тебе... Вадим е като всички тези млади мъже, които се възползват от съществуването си, без да знаят дали ще са живи на утрешния ден.

Така че Мата е луда по Вадим, Вадим е отдаден на Мата... Безумни са и защото могат да си отделят взаимно съвсем малко време. Когато се срещат, Вадим е в края на отпуска си и времето не достига още при започването на историята им. Така че ще се любят, ще се любят лудо като две бегли сенки, които могат да бъдат заедно и да се вкопчат една в друга само за кратко. Откъснати мигове. Забранени мигове. Райски мигове. Мигове на страх, истина, също и на тревога.

След като са се любили за първи път, Мата става и отива до банята. Затваря вратата и вдишва дълбоко. Открива образа си в огледалото и грабва една кърпа, сякаш за да се затули зад нея. До тази минута е се е искало да забрави за това, но нейният любовник е с двадесет години по-млад от нея. Тя се вглежда в лицето си, подръпва очите, бузите си.

– Мата!

Вадим я вика, излегнат на леглото.

Мата захвърля кърпата, взима някаква лека дрешка, която слага, сякаш иска да се затвори в нея. Връща се в стаята, където Вадим е подава чаша шампанско.

– Защо си се облякла? Искам да видя тялото ти. (Той бавно започва да оголва рамото е.) Никога не съм имал нещо подобно преди...

– Толкова си млад!

Тя инстинктивно скрива рамото си.

– Толкова си красива!

Вадим я притиска в прегръдките си.

– В моя живот няма място за теб...

Мата се насилва да говори. Думите глъхнат в гърлото е.

– Престани да лъжеш. Знаеш също като мен, че след като веднъж сме се срещнали, вече нищо няма да ни раздели. Съдбата е по-силна от нас.

– Тогава трябва да избягаме от тази война, от този ужас... Не бих понесла!

– Невъзможно е, знаеш това.

Този път Вадим изглежда по-отговорен от нея.

– Виждаш ли?

Млъкват за миг. Мата се обажда първа:

– Кога тръгваш пак за фронта?

– ...Тази сутрин.

– Господи! (Мата вижда сипналата се зора.) Пиши ми, пиши ми, пиши ми всеки ден, та да знам, че си още жив...

– Всеки ден, обещавам ти!

– Имам само теб, само теб, разбираш ли...

Никога Мата не е била толкова искрена.

Объркване на жанра

Можем да се изненадаме как Мата, толкова опитна в любовните дела, а при това и в деликатна ситуация, може до такава степен да се потопи в страстта. Отговорът би могъл да е, че характерно за страстта е именно да бъде неразумна, което е грешка за всекиго, и за Мата още повече... Колкото и прозрачен да е Вадим Маслов (а бъдещето ще го доутвърди като такъв), той не е какъв да е мъж: на двадесет и две години е и има лице на архангел. На двадесет и две – почти възрастта, на която би бил Норман, ако бе оцелял... Така че Вадим е за Мата повече от обикновен любовник, той е символ на нейното минало, което тя не може да заобиколи. Вадим е красив, крехък, може да умре всеки миг. Той е детето, което тя не е успяла да удържи, да спаси и което е излязло от дълбините на нейното разкаяние, за да я накаже или помилва.

Няма как да проумеем ужасната съдба на Мата, нейните грешки, нейния гняв, нейните завои, нейните внезапни решения, нейните прошки, без да вземем предвид това измерение. Вадим е не само нейната голяма любов, той е и нейното огромно съжаление, повторен, единичък шанс, неин спасител и палач. Мата като любовница; Мата като майка. Мата сред една абсолютна бъркотия в чувствата.

Вадим – това е водещата мисъл за делата и действията на Мата тепърва. Ето защо тя ще се върне отново при Ладу, ще приеме неговите условия и ще постави свои...

Любовта на Мата – какво общо има тя с политическите и финансовите главоблъсканици?

Привидно – нищо. В действителност – всичко!

Вадим е русин. А Русия е в Съглашението с Франция и Англия. За Мата вече е невъзможно, немислимо да работи против лагера, с който е обвързан човекът, превърнал се в единствена нейна цел в живота. Срещайки Вадим, тя вече не може да работи за германците, а това променя всичко. Срещите между Мата и Ладу съответно ще добият по-друг характер.

По-късно рязката промяна ще бъде използвана срещу Мата. Ще се стремят да твърдят, че тя е направила всичко възможно, за да „инфилтрира“ френските тайни служби, и то от първия ден. Истината е съвършено различна. Отначало колеблива, малко схваната, замаяна и несигурна, в крайна сметка Мата се хвърля в обятията на френските служби, но това е едва след като среща Вадим, не по заповед на германското висше командване. А това е съвсем друго нещо.

Друг момент, чисто обстоятелствен – но в тази афера всяка подробност е от значение, – се проявява, когато Мата иска да задоволи Ладу. Още при срещата си с Вадим тя вече е решила да не заминава за Фиуджи, така би се отдалечила прекалено от своя любим. Разбира се, това не я тласка към Вител. Само че ето н'У, тя е получила писмо: Вадим е ранен, засегнал го е отровен газ и лявото му око е зле. Ако Мата отиде във Вител, той може да дойде в Шалон-сюр-Марн, където е базата му, за да прекара част от възстановителния период с нея. Това е достатъчно за Мата, за да вземе решение. Тя се спуска при Ладу. Този път не я карат да чака. Двучието най-сетне е свалило своята маска. Мата влиза при Ладу, все едно си е донякъде у дома, и подмята без предисловия:

– Капитане, по принцип приемам. Направете необходимото, за да ми издадат пропуск за Вител.

Ладу е вдигнал очи. Пак е заприличал на котарак:

– Нека поговорим малко, ако обичате. Можете ли да отидете в Германия или в Белгия? Имате ли план?

– Първо трябва да отида във Вител. Оставете ме да се полекувам, после ще дойда при

вас...

Ладу замлъква за миг, после се усмихва широко:

– Както искате. Спомнете си обаче за нашата спогодба. Не бива да се опитвате да контактувате с офицери от френската армия.

– В момента нямам никакво отношение към френската армия...

И Мата отфучава навън.

Разполага тъкмо с време, колкото да мине през местенцето на авеню Анри Мартен и да се види с наетия от нея декоратор.

Щастие като Божието във Франция

В своите албуми Мата е отбелязала върху пожълтяла фотография: „Вител 1916 – спомени от най-хубавите няколко дни в живота ми с моя Вадим, когото обичам повече от всичко“.

Действително на първи септември Мата пристига в Гранд Отел де Бен. Вали и хотелът е почти празен: неколцина военни, няколко възрастни дами. Мата е все тъй с двамата любезни инспектори зад гърба си, които отбелязват всяка нейна постъпка или жест. Тя послушно чака Вадим два дни, без да прави опит да заговори някого. Когато Вадим пристига най-сетне, Мата подлудява от щастие и от тревога. Все майката и любимата се борят в нея... Луда е от щастие, че го вижда отново, луда от безпокойство за раненото му око. Повече от всякога безумно влюбена, тя бди над него и го глези, за да се насладят на всяка минута, която ще прекарат заедно.

Вадим има отпуск четири дни. Миг... вечност.

Моние и Тарле прозаично отбелязват:

„В 5,30 ч. ги забелязваме двамата на прозореца на стая 363, заемана от Маклийд, целуват се. В 6 ч. двамата, хванати под ръка, излизат да се разходят в парка. Капитан Маслов носи превръзка на лявото око... В 6,30 ч. се прибират за вечеря, повече не ги виждаме...“¹

Мата е разказала онова, което е недостъпно за старателните инспектори. Ето какво се случва, след като влюбените спускат завесите и приключват с любовните ласки.

Мата и Вадим са прегърнати.

Внезапно Вадим решава да говори:

– Ако се случи беда... Ако... ако ослепея, както ще правиш?

Мата се притиска по-силно към него:

– Никога няма да те напусна. (Тя го гледа и гали косите му.) За мен ти ще бъдеш винаги един и същ, единственият мъж, когото някога съм обичала. Аз винаги ще бъда същата жена.

Вадим я слуша безмълвен и след една безкрайна пауза изрича:

– Искаш ли да станеш моя съпруга, наистина моя съпруга? Искаш ли да се омъжиш за мен?

– Да, да, да... – отвръща Мата. – И ще бъда най-щастливата на тази земя...

– Ще ми бъдеш ли винаги вярна?

– Винаги.

Мата затваря очи. Иска ѝ се изобщо никоя друга дума на земята да не бъде произнасяна. Но ето че Вадим отронва с тъжен глас:

– Не мога, нямам право да искам това от теб.

– Защо?

– Затънал съм в дългове от комар. Бих бил твърде лош съпруг.

– Не се безпокой. (Мата почти изпитва облекчение. Само това било.) Скоро ще имаме пари, много пари...

Значи Вадим я обича дотам да иска да се ожени за нея – и за пръв път Мата е покорена до такава степен, че това ѝ стига, за да се чувства не на себе си. Тя майчински му гали косите и чака той да заспи. Сега всичко е вече ясно. Вадим и тя са от един вид, те са човешки същества извън общоприетото, албатроси, заплетени в човешката дребнавост. Трябва да бъдат щастливи, щастливи на всяка цена...

Но нека чуем самата нея:

„Ето че животът ми е добре очертан, казах си, ще поискам от капитан Ладу достатъчно пари, за да не мамя Вадим Маслов с други. Ще зарежа маркиз Дьо Бофор, ще зарежа капитан-барона¹, ще отида до Белгия да направя каквото поиска от мен капитанът², ще разпродам мебелите и ценните си вещи в Холандия. Ще дойда в Париж в наетия апартамент, капитан Ладу ще ми плати и ще бъда най-щастливата жена на света...“³

Красавицата и звярът

Париж. Краят на септември 1916 г.

Мата тъкмо е слязла на булевард Сен Жермен, срещу номер 282. Отправя се към дежурния офицер и иска да бъде приета от капитан Ладу.

Ладу я посреща след миг. Днес той дори приема Мата с топлота. Поздравява я за поведението ѝ във Вител и ѝ съобщава, че вече няма да бъде под полицейско наблюдение, а после в съответствие със своя неизменен метод рязко сменя тона:

– Обмислихте ли моето предложение?

– Не съм променила решението си.

Мата седи срещу голямото тъмно дървено бюро. Ладу очевидно е доволен от отговора. Предлага на Мата цигара, която тя отказва. Той си взема една и докато палва кибритената клечка, я пита полугласно:

– Къде смятате да действате?

– В Германия или в окупирана Белгия.

Мата изглежда сега също толкова твърдо решена, колкото несигурна и неубедена е била по време на предната им среща.

– Германия не ни интересува толкова. Би трябвало да се отиде в Белгия, в Брюксел, където е висшето ръководство на германците. Имате ли някаква идея?

Мата обмисля за миг:

– Имам един бивш любовник банкер, Ван дер Шалк... В Амстердам той ме запозна с някой си Вурфбайн, дясна ръка на генерал Фон Бисинг, главен губернатор на окупирана Белгия. Ужасно не ми допадаше, но само да бях рекла... (Тя се изсмива гръмогласно.) Още го чувам... „Ама елате да ме видите в Брюксел, имам там великолепна къща. Занимавам се с най-големите сделки от името на германския Генерален щаб. Знаем ги всичките там. Ще видите какво развлечение е в домовете с разните му там унгарски, немски и белгийски кокотки!“

Ладу явно споделя неговия ентузиазъм:

– Твърде интересно наистина...

– Ето какъв е моят план. (Мата инстинктивно снижава глас.) От къщата си в Хага ще напиша мило писъмце на Вурфбайн и ще му предложи чаша чай. После ще отида в Брюксел със страхотни рокли, ще се поусуча около Генералния щаб, ще се вмъкна навсякъде и бързо

ще се добера до важни документи.

– Например плановете за придвижване на войските...

– Да, нещо такава. Предупреждавам ви обаче, че съм много спонтанна и после нямам намерение да се мотая там. Удрям един път, но яко, и изчезвам.

После разговорът става по-технологичен, поне привидно. Ладу се осведомява откъде смята да мине за Холандия Мата: през Швейцария, прекосявайки Германия (като поданица на неутрална страна това е възможно за нея), или през Испания, по море? Мата се колебае за кратко, но се старае това да не се забележи. Истината е, че швейцарският път е много по-кратък, но тя не държи да минава през Германия, където тайните служби като нищо могат да е потърсят сметка... Но тъкмо това тя не може да каже на капитан Ладу. Мата успява да излезе от положението: през Швейцария е по-пряко, но ще мине по-скоро през Испания, където има доста приятели. Капитанът като че ли остава удовлетворен от отговора:

– Отлично. На колко оценявате услугите си?

– Ако се проваля, няма да ви струва и сантим, но ако успея, ще ми дадете един милион. (Ладу си остава мълчалив, никакво вълнение, сякаш води игра на нерви, така че Мата смята за необходимо да добави нещо.) Е?

– Може пък да си струва... Обичате кръглите числа.

– И изчислената до косъм работа, капитане!

Ладу размазва цигарата си в пепелника:

– Това е голяма сума, но ако наистина ни направите услугата, която искаме от вас, ще съумеем да я платим. Вече ни се е случвало да платим на одного два милиона и половина...

Мата се чувства внезапно поуспокоена, почти на познат терен:

– Не ме изкушавайте...

Сега Ладу я гледа право в очите:

– За какво всъщност приемате да се впуснете в едно толкова опасно начинание?

Мата долавя, че и този път той иска да я провери:

– Като че ли не знаете! Обичам един русин. Той е затънал в дългове, а аз не съм от онези, които пътуват във втора класа. Искам да мога да прекарам остатъка от живота си с него, без да трябва да му изневерявам по финансови причини. Помагам на Франция и променям живота си – двойна печалба!

– Били ли сте вече в Белгия?

– Да. Последният път беше с барон Ван дер Капелен, за да разгледаме една изложба на миниатюри в Брюксел.

Нещо странно проблясва в погледа на Ладу:

– Ами Антверпен? В Антверпен били ли сте?

Мата не се колебае и секунда:

– Никога!

– Знам, че сте били. Дадоха ми такава сведение.

Мата става, без да издаде нищо.

– Трябва да са се заблудили.

Разбирателство наужким

Всеки освен Мата би изпитвал известно притеснение при такава явна сдържаност на Ладу. Разбира се, и в този случай, ако нямаше в какво да се упреква, би могла да рискува, но в нейното положение тя просто си търси неприятностите. По-нататъшните събития би

следвало да я разтревожат, ала и това не става.

Едва завърнала се в хотела, Мата си казва, че не е била права да не поиска някакъв аванс от капитан Ладу. В края на краищата нали тя оставя капаро при поръчка дори в най-незначителните магазинчета. Защо да е различно при шпионажа, където човек рискува живота си? Пък и нали, когато германците са я наели, Кремер е дал 20 000 франка?

Истината е, че на Мата отчаяно ѝ трябват пари. Освен средствата, които харчи за любовните си нощи с Вадим и подаръците, които му прави, пристига и сметка за 15 000 франка от нейния тапицер Дьоламар... 15 000 франка за довършването на апартамента на авеню Анри Мартен, гнезденцето, което тя подготвя за бъдещия си живот със своя млад любовник. Отгоре на всичко научава, че я застрашава изземане на всичките ѝ лични вещи в съответствие с жалба, подадена от директора на Мъорис: при последното си пребиваване там през 1913 г. напуснала хотела, без да си плати сметката.

Мата не е жена, която би се стреснала от подобни дреболии, но със сигурност този път ѝ липсва желание за схватки. Краят на септември е, парите на Кремер са изцяло похарчени, а ѝ трябват още, за да осъществи грандиозните си начинания. С какво да плаща за предстоящото си пътуване? Освен разходите за транспорт (както сама се изразява, тя не пътува във втора класа) жена като нея не може да изпипа замисления голям удар, без поне малко да пооправи гардероба си. Разбира се, тя просто няма вече какво да облече. Във всеки случай нищо, с което да смаже вълната от прословути германски и белгийски кокотки. Е, позакупила си е някои дреболии, но и те трябва да бъдат платени. Не, не се получава, тя трябва да се пазари отново за договора си. Жалко, че Астриук не може да се намеси, иначе все той се занимава с тези въпроси. Мата незабавно сядва и написва дълго писмо на Ладу, все едно пише до директор на мюзикхол. Греша, сравнявайки шефа на Второ отделение с Андре Антоан, уредника на Театр Либр. Понеже и след няколко дни няма отговор, упоритата Мата се връща на булевард Сен Жермен. Вече се държи съвсем като таен агент, дори отива късно вечерта, както ѝ е препоръчал Ладу...

Все едно човек чете за Фантомет1...

Ладу е чел писмото ѝ и очаква тя да пристигне скоро, така че не е особено удивен. Мата почти е свикнала да я приема, без да я кара да чака, един от най-опасните хора в страната. За нея това е напълно естествено, нали тя се смята за звезда на ревюто. Влиза в кабинета му и тръсва без предисловия:

– Не получихте ли писмото ми?

Ладу едва повдига глава, подръпвайки от лулата си:

– Получих го.

Мата е смаяна от подобно лекомислие:

– Ами какво чакате тогава? Необходимите ми тоалети няма как да бъдат осигурени за един ден. Губим време!

Най-сетне Ладу благоволява да остави досието, над което е работел:

– Авансово не плащаме. Такова ни е правилото, когато наемаме нов агент. Разходите ще са за ваша сметка.

Отговорът действа на Мата като студен душ. Тя почти залита:

– А...

Виждайки, че така може да я изгуби, Ладу смята за уместно да добави добронамерено:

– Ако успеете обаче, милионът ще си е ваш, бъдете спокойна!

Мата се съвзема малко:

– Надявам се!

Ладу я кани да седне с жест:

– Мога все пак да ви дам малка компенсация... нещо като допълнителен стимул: 25 000 франка за всеки шпионин, когото ми посочите.

Мата трепва. За кого я мисли той? Наистина този Ладу никак не е допада, но щом трябва да мине през него, поне ще му каже какво мисли:

– Капитане, нека да се разберем: готова съм да ви дам всякакви военни или дипломатически сведения, но ми е противно да издавам хора...

– Както пожелаете. (Ладу продължава разговора с обичайния си неутрален тон.) Какво да направим?

Мата свива рамене. Тя не може да скрие недоволството си:

– По-скоро аз трябва да ви задам този въпрос.

– Искате ли да ни пишете от Брюксел със симпатично мастило?

– Не, това са шмекерии, не подхождат на характера ми.

– Желаете ли да ви посоча някого за контакт там?

– Не, смятам да действам сама!

Неволно тя повишава тон. Във въздуха минават искри. Ладу кима, после подмята:

– Удивен съм, че германски колеги не са се опитали да ви вербуват.

– Не са го направили по една много проста причина: не ме познават...

Ладу решава да я бодне по болното място. Добавя иронично:

– Как биха могли още да не познават Мата Хари?

Мата му отговаря с най-чаровната си усмивка:

– За танцърката ли говорите? (Този път тя грубо сменя тона.) Капитане, дала съм ви дума, да не разваляме добрите си отношения...

Ледена тишина тегне над стаята.

– Един от моите хора ще ви даде нашите инструкции.

– Как ще го позная?

Капитанът с усмивка пише върху листче хартия. Сгъва го на четири и го дава на Мата. Мата го разгръща и вижда грубо изписан номер: АФ 44.

Ладу я наблюдава. Всъщност дебне и най-дребните е реакции.

– Е?

– Е, какво? – отговаря Мата, като му връща листчето.

– Не знаете ли този номер?

– Никога не съм го виждала.

На Мата ужасно е се иска да нареди хубавичко Ладу, но няма как. Той продължава:

– Мислех, че е вашият. Не сте ли агент АФ 44 от разузнавателната централа в Антверпен?

– Разбира се, че не!

– Но един от нашите инфилтрирани агенти твърди, че ви познава...

Внезапно Мата се изправя. Тя е вбесена. Само за минута се е възстановила напълно и се обръща към Ладу като към някакъв нелюбезен доставчик:

– Вижте, капитане, каква игра играете вие?

Ладу не е наясно дали е уцелил. Той вади един от предполагаемите си резервни козове:

– Нищо ли не ви говори името Фройлайн Доктор?

Тогавя Мата избухва:

– Капитане, спрете да ме подозирате под път и над път или се откажете да работите с

мен. При това положение доникъде няма да стигнем!

Отишла е до прага на вратата, готова е да си тръгне. Ладу смекчава гласа си. Той става почти любезен, сякаш е играл роля, сякаш Мата е преминала през поредица от изпитания с успех:

– Донесете ни доказателства. Когато бъдем сигурни, че сте с нас, ще бъдем плътно с вас! Във всеки случай отук идете на булевард Пале номер 7 и потърсете господин Монури с бележчицата, която ви давам. Той ще ви приеме незабавно и ще ви даде всички разрешителни за вашето пътуване.

Мътни води

Без заповед, без номер Мата би следвало да проумее, че Ладу не играе откровено с нея.

Всъщност тя проумява, но е все едно. Целта е само една: да докаже, че той не е прав.

Стимулирана от предизвикателството, вкопчена най-вече в обещанието за заветния милион, Мата е готова на всякакви безразсъдства. Невероятното все още е се струва по-осезаемо от жестоката истина и за кой ли път тя е уверена, че сама ръководи съдбата си.

Засега обаче трябва да се сблъска с неприветливата реалност: няма пари и трябва да си осигури. Щом Франция е отказва, ще се обърне към Холандия. В тази конфликтна епоха, както забелязахме, комуникациите между страните са затруднени. Мата обаче е в много добри отношения с главния консул на Холандия в Париж (това е то) – консул Бунге. Той винаги е предлагал да използва дипломатическата поща, ако има съобщение за предаване. Съответно на 13 октомври Мата го моли да изпрати писмо в Холандия. На 4 ноември пак по същия път Мата получава чек за 5000 франка, който може да осребри в Сконттовата каса на площад Опера номер 2. Незабавно урежда директорът на Мьорис да прекрати преследването срещу нея, като му дава аванс от 500 франка, и се втурва към пощата на улица Глук да изпрати запис на своя скъп Вадим. Милият Вадим, който винаги има нужда от средства...

Откъде идват парите ли?

Всички биографи на Мата предпочитат да смятат, че те са от добрия барон Ван дер Капелен. Мата била писала на вярната си прислужница Анна Линтенс, та да предаде молбата е на нейния закрилник.¹ По-нататък ще видим, че това твърдение е неоснователно. След като не е успяла да си осигури пари от французите, Мата си ги осигурява... от германците. За нея това е просто фокус. Скоро военното правосъдие ще го оцени другояче.

Да се ангажираш искрено във френските служби, бидейки финансирана от службите на Райха... Това се казва да дърпаш дявола за опашката или поне да се смяташ над закона.

Във всеки случай това подхожда на темперамента на Мата, която е убедена, че ще осъществи велики неща. Не знае само едно: всеки един от лагерите я наблюдава и чака. Съгласно обичайната формулировка, която намираме в рапортите за наблюдение:

„Съответните телеграми бяха изпратени...“

Иначе казано, понеже Мата е избрала испанския път, за да се върне в Холандия, преди да стигне до Белгия, цялата мрежа от френски тайни агенти в Испания е уведомена за това.

10

Кармен и дон Кихот

На 5 ноември вечерта¹ двама носачи се придвижват по перона на гара Орсе. Тикат шест тежки грамадни куфара с джунджуриите, които Мата мъкне със себе си... Дребна работа, колкото да не е липсва нищо. Точно в 9 часа танцьорката се качва в спален вагон номер 2492

на влака, заминаващ за Мадрид. Там трябва да прекара съвсем кратко време, преди да се прехвърли във Виго, откъдето да се насочи към пристанището.

Четири дни по-късно, без да се види с когото и да било в испанската столица, Мата Хари, тайна агентка в служба на Франция, се качва на Hollandia, търговски кораб на холандския филиал на Лойд, осигуряващ връзката с Ротердам.

Така и няма да достигне до целта си.

To be or not to be...

През 1916 г., няколко месеца преди да се развихри докрай подводната война, Великобритания все още контролира без конкуренция моретата. Съответно английската флота по навик се заема почти винаги с неутралните кораби и ги ескортира до британски пристанища, за да проконтролира товара и самоличността на пътниците им. През първите месеци на годината Адмиралтейството е издало особено строги заповеди, за да може всичко да се контролира. Така че корабът с Мата Хари се озовава отклонен от военен съд на Негово милосърдно величество и отведен до Фолмът, в края на Корнуол. Наистина сякаш каквото и да прави, Мата се озовава преследвана: сега пък хората на коварния Албион са насреща ѝ.

„При нашето пристигане в това английско пристанище корабът бе завладян от морски офицери, полицаи, войници и суфражетки¹, като последните бяха натоварени да претърсват жените. Две суфражетки преровиха куфарите и каютата ми с наистина нечувано старание. Дори отвинтиха огледалата от стената и надникнаха под кушетката ми с електрическо фенерче...“²

Дали Мата е издадена?

Дали се заяждат с нея?

Дали инспекторите от английската митница са били наясно с предишни доклади на MI5, според които тя е опасна и подозрителна?

Дори не и това.

Засега Мата е с правата на другите простосмъртни. Тогава обаче съдбата (все тя) ще се намеси и по навик ще бъде подпомогната от характера на Мата.

Щом слиза, Мата става обект на особени грижи. Един млад офицер, инспектор Джордж Рийд Грант, я подлага на сериозен разпит. Той е старателен и специално натоварен с някои случаи. От няколко месеца британските власти се стремят да арестуват една германска шпионка, която все успява да им се измъкне, някоя си Клара Бенедикс. Още щом забелязва Мата, той е сигурен, че тя е търсената шпионка.

Защо?

Вероятно защото Мата е прекалено зрелищна, прекалено забележима, прекалено ексцентрична, за да изглежда „почтена“. Да бъде човек извън нормата помага доста, за да бъде забелязан. В мирно време това е понякога немалък плюс. Когато обаче е по-добре човек да се слива със сивия цвят на стените, е неприятен минус. Нека припомним, че освен другите си отличителни черти Мата е висока около метър и седемдесет и пет, а с точета и шапка трябва да е достигала, та дори и надвишавала метър и деветдесет... и е приличала на ярка платноходка, възхитително украсена и оборудвана. В това провинциално пристанище ще да е напомняла за някоя Клеопатра (впрочем тя я е играла на сцената), слязла посред простосмъртните... Интервюиран години по-късно от Би Би Си, Джордж Рийд Грант заявява: „Трябва да призная, че когато видях тази жена за пръв път, веднага си казах, че е най-очарователното същество, което човек може да си представи...“

„Очарователно“ може би не е най-точната дума, май стеснява обхвата, макар че и Мата е понякога умишлено съвсем крехка. Както и да е, едно е сигурно: в този случай прекомерната прелъстителност е вредна, но Мата не е склонна да го проумее. Озовала се на сушата, тя не прави нищо, за да се слее с останалите. Когато я разпитват, се глези както си е свикнала. Разбира се, без да предполага докъде може да я доведе това, реди противоречива информация. Внезапно Грант смръщва вежди и рязко вади една снимка от джоба си. На нея личи жена в испански дрехи. Портретът е некачествен. Вярно, има прилика с Мата, но Мата знае отлично, че не е тя.

– Това на снимката не сте ли вие?

– Ама, инспекторе, нали виждате, че тази жена е много по-дребна и по-дебела от мен! Погледнете по-добре тук. (Тя сочи ханша и корема на Клара Бенедикс. Грант сякаш не реагира, а впрочем липсва и възхищението, на което е разчитала, затова Мата решава като по-уместно да го посвети, да му разкрие коя е в действителност.) Слушайте, инспекторе, няма да крия от вас, аз съм френска агентка. На път съм за Холандия, където трябва да осъществя МНОГО важна мисия... Сега разбирате ли ме от половин дума?

Грант за миг застива от удивление, след което отговаря с типичната британска флегматичност:

– Така ли? Е, в такъв случай ще ви помоля да ме последвате.

За кой ли път тя е смятала, че всичко това е театър, случайно пък я взимат за друга, за немската агентка на име Клара Бенедикс – тъй или иначе, Мата незабавно попада под подозрение и я изпращат в Лондон, където от Скотланд Ярд я хвърлят в затвора. Напълно объркана, без нито един близък човек, тя не може да повярва, че се отнасят с нея като с престъпница и че трябва да търпи непрестанните въпроси на неколцина инспектори, които не ѝ дават нито миг покой.

„В Лондон ме замъкнаха в Скотланд Ярд, там един господин, след като влезе в стаята, където чаках, ми нареди да стана и ме нарече Клара Бенедикс. Колкото и да протестирах, той упорито ме наричаше така. После ме заведоха в една стаичка и ми отнеха бижутата и парите. След това в продължение на четири дни множество господа в униформи ме разпитваха. Доведоха да ме разпитва на холандски един белгиец, който явно ненавиждаше хората от моята страна. После ми зададе въпроси за холандски градове, в които съм живяла, като се стремеше да ме хване в неточност...“¹

Привидно английските инспектори имат само една цел: само Мата да признае, че е Клара Бенедикс, и ще я оставят на мира... Но нещата са по-сложни, отколкото изглеждат. В Лондон Мата е прехвърлена на службите на Специалния клон на Скотланд Ярд, а именно онзи, който е натоварен да разпитва шпионите. Ръководител му е някой си сър Базил Томсън, високопоставен чиновник от Гражданската служба, който дълго е работил в колониите. Той много бързо разбира, че има грешка, че Мата вероятно не е Клара Бенедикс. Иначе обаче със сигурност играе някаква много странна игра. Без да е наясно защо, сър Базил интуитивно долавя, че си има работа с тъмно лице или пък с безразсъдно създание, което неволно самлъ се е натопило. Когато той се среща с Мата Хари, тя го моли да информира Ладу и посланика на Холандия във Великобритания, единият и другият щели да бъдат гаранتي за нейната самоличност и добросъвестност.

Ладу ли? Въпросът е на Базил Томсън: какво общо има пък тук шефът на френските тайни служби?

Тогава Мата повтаря своите твърдения: тя е агент в служба на Франция.

Сър Базил остава изумен.

Явно инспектор Грант е счел за ненужно да съобщи цялата информация, с която е разполагал. Докато Мата му обяснява подробности относно мисията си, та дори и нещо повече, сър Базил започва да се пита как Ладу е могъл да наеме някой, който е толкова несръчен. Нека уточним, че Грант е решил във Фолмът да се заеме и с Мата, понеже както винаги тя е замазала паспорта си, за да се подмлади, променяйки рождената си дата. Сър Базил няма как да не проумее очевидното: замазан паспорт, пък било то от кокетство, когато човек трябва да мине незабелязан – това си е чисто аматьорство. Сега пък Мата си припомня, че е срещала прословутата Клара Бенедикс... Било през 1915 г., по време на първото ѝ пътуване между Мадрид и Лисабон.

Дотук обаче не свършват несръчността и неуместните постъпки.

Малко по-късно, когато сър Базил задава на Мата известния въпрос защо е предпочела да мине през Испания, вместо да поеме по по-прекия път през Швейцария и Германия, танцьорката внезапно се оказва странно неспособна да даде някакво обяснение... Разбира се, отговорите, задоволили Ладу и уж приети от Монури, нямат никакво приложение отгатакъ Ламанша. Мата пелтечи, променя версията си и твърди, че не бързала да се върне в Холандия, понеже едва ли не се бояла да се прибере заради процес, започнат срещу нея от Сойт, ужасния декоратор на къщата ѝ в Хага. След като доскоро е била извор на неизчерпаеми подробности, за да убеди събеседниците си, сега напълно ѝ липсва убедителност.

Излишно е да се казва – сър Базил е все повече нащрек. Смутен, полицаят все пак ще изпълни двете молби на танцьорката. Изпратена е телеграма до Второ отделение, до самия ръководител капитан Ладу, предадено е и писмо до холандското посолство. Можем да си представим, че сър Базил не изпитва никакви нежни чувства към агенти, били те от мъжки пол или не, работещи срещу неговата страна. Мата обаче му се струва различна, от по-друго тесто в сравнение с всевъзможните предатели и опортюнисти, които му се налага да преследва обикновено. Завършвайки един от техните разговори, той не успява да се сдържи и дава на тази твърде красива, изтощена жена, която се намира срещу него, следния почти бащински съвет:

– Госпожо, нямам представа какви точно са вашите планове, но ако сте склонна се доверите на мнението на един човек, който е почти два пъти по-възрастен от вас, зарежете ги.

Смелост, да бягаме

В Париж Ладу пребледнява. Телеграмата, която е получил от Лондон, рискува яко да го натопи.

Нека припомним ситуацията.

Той се съмнява в Мата, но не е направил нищо, за да я арестува. Само пробва, за да види на коя страна ще падне зрелият плод. Ако англичаните смятат, че тя е немска агентка, ако имат доказателства, ще стане за смях, ако не и по-лошо... скоро биха изскочили и предишните предупреждения на MI5. Преструвайки се на несведущ, следвайки двойствената си линия на поведение, той дава отговор:

НИЩО НЕ РАЗБИРАМ/ВЪРНЕТЕ МАТА ХАРИ В ИСПАНИЯ.

С едно драсване се е отказал от предложената му от Мата „мисия“. Важното е да се покрие, да не стане лошо за него. Спряна в Лондон, препратена в Мадрид, Мата няма да е опасна за репутацията му. Може дори да му свърши и работа. Така че Ладу си измива ръцете

и чака да види как ще се развият събитията. Последвалото ни позволява не без основание да предположим, че е щял да направи и нещо повече... Действително пускат Мата, но тя пак не е свободна. Остава под контрола на лондонската полиция. Признават, че не е Клара Бенедикс, но отказват да я сметнат за напълно невинна. Протоколът на Скотланд Ярд гласи, че:

„Госпожа Целе-Маклийд бе уведомена... че не е Клара Бенедикс, но няма да ѝ бъде разрешено да продължи пътя си към Холандия и ще трябва да се върне в Испания... Дадени са инструкции да напусне Великобритания с първия кораб... междуременно остава в хотел Савой...“

Защо е тази половинчата мярка?

Защото, макар да не са способни да докажат, че Мата работи за германците, „тя е под силно подозрение, че се отдава на дейности, противни на неутралитета“. Към първите доклади на MI5, изработени при първото ѝ пътуване и завръщането ѝ в Холандия, сега се добавят и други подозрения. А откъде идват тези „подозрения“, ако не от неяснотите в душата на прекрасния Ладу, който все тъй си подготвя отстъплението? Сега знаем, че той действително е пратил на британските служби псевдодоклад, според който бил установил, че танцьорката е виновна като агентка на Дойче банк. Тази фантазмагорична информация, изработена за случая, е била с цел да втрещи – изразът не е пресилен – английските „другари“, като им докаже, че и Второ отделение е способно да им покаже туй-онуй.¹ Впрочем в показанията си от 3 май 1917 г. Ладу ще признае пред съдията Пиер Бушардон:

„Тя [Мата] се оказва задържана във Фолмът, откъдето ми пише. Англичаните ме питат за мнението ми за нея, заявявам им, че я подозирам, но не съм успял да открия доказателства за виновността ѝ. Тогава те я връщат в Испания, където тя се озовава без средства и без възможност да контактува със службата, която я е изпратила².“

Изоставена от Ладу и осъзнала напълно този факт, Мата все пак не се отказва. Тя се опитва да се справи с английските власти и да продължи пътуването си независимо от забраните. Ето че прави опит да се качи на американски кораб на път за Ротердам... Но се заблуждава относно ефективността на британските служби, които ѝ напомнят, че е длъжна да се върне там, откъдето е дошла. Няма да я оставят дори да се отърве от някои обемисти багажи, забранено ѝ е да ги регистрира на кораб, отпътуващ за Холандия. Всичко това е съвсем по английски, съвсем джентълменски. Писмото на сър Базил с отказа завършва например с учтивост, която в този случай прилича на онези нонсенси, по които англичаните толкова си падат:

„I am,
Madam,
Your obedient servant.“

Мата е напълно блокирана. Между арестуването и повторното ѝ отпътуване минават дванадесет дни, през които тя вече е можела да си представи какво още я чака...

Хабанера

На 6 септември танцьорката отново стъпва на испанска земя вбесена, но по-решена отвсякога да постигне желаното. Мнозина биха се отказали, но за Мата отказът би означавал да изгуби Вадим, а това тя не иска, не може, не би понесла. Не бива да се забравя тази вездесъща мотивация, която непрестанно я движи, кара я да поема всевъзможни рискове, да върши какви ли не безумия... През този налудничав период в една Испания, където всеки има нещо за продаване и за купуване, Мата ще намери към кого да се обърне.

Отивайки естествено до холандското консулство, за да ѝ подпечатат документите, Мата

среща аташе към посолство, някой си Марсиал Казо, французин по произход, който обаче работи за нидерландската легация. Когато му разказва своята одисея, дори не е хрумва, че в случая се обръща към някой, който е дори по-заинтересуван, отколкото тя би могла да се надява. Още на другия ден, докато Мата крачи за кратко по вълнолома (тя трябва да замине за Мадрид едва на следващия ден), бодрият дипломат се приближава до нея направо с тези думи:

– Бихте ли работили в Австрия за руснаците? Техни хора идваха...

– Защо не? – отвръща Мата, на която е все тая докъде могат да стигнат нещата.

– Какво бихте им искали?

– Един милион и 100 000 франка аванс.

– Много скъпо!

– Мислите ли? Ако спася 100 000 души, все си струва по 10 франка на глава.

– Мисля, че преговарят с американци, които го правят по-евтино. Все пак ще спомена на руския агент, като дойде. Къде може да ви намери при нужда?

– В Риц. По какво ще го позная?

– По половинката от визитната ми картичка.

Казо вади картичката си, скъсва я на две и дава едното парче на Мата.

Сър Базил решително има право. Мата е толкова непредпазлива в общуването, че скоро цяла Европа ще бъде наясно – тя се занимава с шпионаж. Дали Мата се изтъква? Дори повече от това. Като че ли е невъзможно да направи и крачка, без да вдигне шумотевица. Например пътуването е от Виго до Мадрид за малко не довежда до ръкопашен бой:

„В нощта на моето пътуване с мен се случи инцидент. Влакът беше завладян от офицери от военния кораб Алфонсо XIII. Беше ми трудно да защитя вратата на купето си от тези млади хора. Наложих се да викам за помощ. От съседния вагон дойде един млад, приличен на вид господин, който предложи да остане при мен. Съгласих се и се излегнах на седалката. Моят спътник, който говореше френски и сигурно беше от вашата страна, макар да твърдеше, че бил испанец, прояви такава многопосочна настойчивост, че се наложи да го озаптявам. В един момент ме попита какво мисля за войната. Отговорих му, че такъв въпрос не се задава на жена посред нощ. Тогава той стана още по-настойчив и се наложи да го приканя да ме остави сама: бях убедена, че е нещо като агент-провокактор. На другия ден в Мадрид видях отново този човек, който напусна купето ми без особено желание. Не ме поздрави...“¹

Вече е 8 декември, Мата е пристигнала в Мадрид и, както е съобщила на Казо, се настанява в Риц – така е свикнала. Още с пристигането си пише до Ладу, за да го осведоми за положението си и да поиска нови инструкции. Успоредно с това телеграфира на Казо, за да го попита докъде е стигнал с преговорите... Няма отговор нито от единия, нито от другия. Едва след няколко дни от Виго пристига писмо, забавено от паднала снежна лавина, в което Казо моли Мата да потърпи още малко.

Мата не е от търпеливите, ако ще да става дума за буря или за ураган...

Кървави арени

Както казахме, през 1916 г. Испания е един гигантски, много особен пазар, а Мадрид не е град като другите. Той е още съвсем провинциален през 1914 г., а сега е столица на една от малкото страни, които не участват пряко в конфликта. Както и Женева (и в по-малка степен Хага), той е поле за всякакви интереси и споразумения, същински работен терен, задръстен от хора, пари и разговори. Иначе казано, Мадрид е едно шпионско свърталище, мравуняк,

гнездо на оси – или пък идеално място за пребиваване, зависи от гледната точка. Всяка страна има тук свои агенти, те се срещат, не си обръщат внимание, избиват се. Франция присъства чрез Март Ришар, която известно време също е в Риц, но на друг етаж; Германия – чрез Паула Вайлер; Австро-Унгария – чрез Марсиал Казо... Посолствен коктейл, при който е уместно да поздравяваш, без да си говориш, ако сте във война, да стискаш ръце, ако сте съюзници, и винаги, винаги да държиш всекиго под наблюдение...

Мата усеща, знае, че е така. Тук тя смята да получи реванш, да докаже на Жорж Ладу, че не е бил прав да не я подкрепи и да не ѝ окаже доверие. В края на краищата всяко зло за добро, трябва да се мисли най-доброто. Мата винаги е следвала успешно това правило. Щом ѝ забраняват да продължи мисията си в Германия или в окупирана Белгия, тя ще докаже възможностите си в Испания и ще изкара своя милион. Засега трябва да действа незабавно, тъй като е останала почти без пари (английското приключение и прекарването в Савой освен неудобства са ѝ стрували доста скъпо). Иначе Мата има отношение към знаците, би трябвало да се сети, че на езика на Сервантес псевдонимът ѝ звучи доста зловещо. „Мата“ означава „убивай“, това е вик за смърт на арените. Но това не се случва...

В самия ден на пристигането си тя поисква от хотела дипломатическия указател. Това е нещо като светски справочник, нещо като Who's who за посолствата, практичен за гостите. Без никакви новини или инструкции тя сама ще си състави нов план и ще го изпълни. Сред имената от консулството и посолството на Райха тя се натъква на някой си капитан Арнолд Кале, за когото си спомня, че някога го е срещала. Незабавно му написва бележчица, за да поиска среща, и нарежда да я отнесе портиерът на хотела, като пъхва в пликчето една от парфюмираните си визитни картички. „Капитане, бих желала да поговоря с вас. В кой ден и час би ви било удобно да ме приемете?“

Зарът е хвърлен.

Почти осемдесет и пет години са били необходими, за да се възстанови онова, което се е случило през тези почти три седмици, в които Мата е била в Мадрид, между 8 декември 1916 г. и 1 януари 1917 г. За пръв път ще следваме Мата стъпка по стъпка; Мата, но също и немските тайни служби, които тя се опитва да подведе. Трагична игра на криеница със смъртта, при която жертвата смята, че тя е диригентът.

Нека възстановим всекидневието ѝ и да видим нещата така, както тя ги е преживяла...

9 ДЕКЕМВРИ

(Събота, ден след пристигането ѝ)

15 часът, Мата излиза от Риц през главната врата. Чака секунда, после се качва в приближилото се такси. Казва на шофьора адрес:

– Улица Каstelана 23.

Мата е сложила най-„привлекателната“ си рокля, не бива опитът ѝ да излезе ялов, защото в края на краищата човек може да направи за пръв път добро впечатление само веднъж. Възползва се от пътуването, припомняйки си какво трябва да премълчи и какво – да разкрие. Днес, служейки на Париж и целейки да спечели доверието на „своя“ германец, тя отново е агент на Госпожица Доктор, Н21, както я е кръстил Кремер...

Колата спира пред красива строга сграда. Мата се изкачва по широкото бароково стълбище и звъни на една врата. Представя се. Без да я кара да чака, метрдотелът я въвежда в пищен салон, където майор Кале тъкмо пише.

Той мигновено се изправя и траква токове:

– Госпожо, не зная на какво дължа честта на вашето посещение. Нямам навик да приемам жени, които биха могли да ми бъдат изпратени от наши врагове, но видях, че във вашия случай това не е така.

– По какво разбрахте?

Мата му подава ръка да я целуне.

– От поне десет месеца съм с чин комендант и агентите, изпратени от врага, са наясно с тази промяна. Трябва да сте си послужили със стар справочник, когато сте ми писали. От визитната ви картичка виждам, че сте холандка. Говорите ли немски?

– Също както и френски. Живяла съм в Берлин три години.

Гласът на Кале става по-ласкав. Той се отказва от френския и продължава на езика на Гьоте:

– Сигурно познавате офицери? Берлин е толкова... военен град.

– Бях близка приятелка на лейтенант Киперт...

Мата не се съмнява, че името на красивия офицер, известен във всички висши кръгове, е осигурява пълното доверие на майора.

– Ах!!! Спомням си... – възкликва той. – Вие сте жената, която Алфред толкова ревнуваше. Виждал съм ви да вечеряте с него в Карлтън. Вие го последвахте през време на маневрите в Силезия. Нали? (Погледът на Кале се плъзва по сладната е фигура.) Какво мога да направя за вас?

Мата умее да стои, докато я гледат.

– Тръгнах от Испания за Амстердам, а корабът ми бе отклонен от англичаните. Заподозряха ме, че съм немска шпионка, която пътува с фалшив холандски паспорт, Клара Бенедикс. Сметнах, че тази информация би следвало да ви интересува. (Тя си сваля ръкавиците.) Не успях да продължа пътуването си и ме върнаха тук.

– Аз не се занимавам с тези неща. (Изведнъж Кале сякаш някак се затваря в себе си.) Барселонските служби имат грижата за подобни случаи, но незабавно ще поискам обяснения от барон Фон Роланд.

– Толкова е топло при вас...

Мата му отправя мамеща усмивка.

– Извинете ме, държа се неподобаващо.

Кале се връща при Мата, взима палтото е и я кани да седне. Мата е свикнала да преценява мъжете и за няколко секунди е вече наясно с противника. Харесва я, тук няма съмнение. Може би би могла да научи от него неща, с които да удовлетвори френските служби и най-малкото да си осигури свободно преминаване през Швейцария и Германия, за да се добере до Холандия и до окупирана Белгия. За целта трябва силна игра от нейна страна и да съумее да се наложи.

– Аз съм във вашите служби. Консултът Кремер ме ангажира в Хага. Вече съм била два пъти във Франция за сметка на Райха.

– Така ли? Нямах представа – отвърща все по-учуденият Кале.

– Кодовото ми име е H21. (Мата бълва информацията широко усмихната, следейки ефекта.) Мисля, че доста добре поработих за вашата кауза. Капитан Ладу ме ангажира във френското контраразузнаване.

– Това е много интересно.

– Ще мога да получа много важни сведения. Просто ми трябва пари... 10 000 франка, и то възможно най-бързо.

Кале се присъединява към Мата на дълбокото канапе, където тя се е настанила.

Пауза...

Погледи...

Уловена и отдръпната ръка...

Военният аташе вече я пита какво е научила там, но Мата, която очаква въпроса, се връща към сценария, поднесен навремето на консула Кремер, когато я е разпитвал след първото ѝ завръщане от Париж. Припомня си последните прочетени вестници и съставя нещо като донесение за приказките във френската столица... клюки за принцеса Мари Бонапарт, любовница на Аристид Бриан, която въртяла интриги, за да се възкачи съпругът ѝ принц Жорж на гръцкия трон... Няколко обичайни неприятни забележки относно англичаните, сега Мата и без това има основания да не може да ги търпи... Все баналности, човек трябва да умее да ги поднесе, за да изглежда интересен и мотивиран. А Мата има защо да демонстрира самодоволство. Явно трикът ѝ е постигнал пълен успех.

„Фон Кале се държеше все по-свойски, предложи ми цигари. Поразмърдах крака закачливо. Направих това, което една дама може да направи при подобни обстоятелства, ако иска да завладее някой господин... Накратко, разбрах, че Фон Кале е мой. В един момент той ми каза, както беше отпуснат на един стол: „Уморен съм. Понастоящем работата ми е да прехвърлям от една подводница германски и турски офицери и муниципи на брега на Мароко във френската зона и всичкото ми време отива за това.“ Напуснах го, след като го бях завладяла. Същата вечер писах на Ладу, като му изтъкнах, че съм се срещнала с високопоставен германец, че от него знам как в Мароко има десант от подводница... изобщо това, което казах, също и че барон Фон Роланд е начело на немското разузнаване в Барселона. Добавих: „Чакам вашите инструкции, мога да направя каквото си поискам с моя информатор.“¹

Както постъпва винаги, слизайки за вечеря, Мата спира на рецепцията, за да предаде пощата си.

10 ДЕКЕМВРИ

(Неделя)

22 часът. На другия ден след това „установяване на контакт“ Мата се отдава на радостите на светския живот, който се вихри из испанската столица. Едната половина на Европа не признава другата – тук никога не е имало толкова посещения, труфене и събличане с цел придвижване напред в играта. Всяка вечер някъде има бал и само ако човек познава двама-трима души, отвсякъде започват да ваят покани. На въпросния 10 декември има празненство в хотел Палас. Мата отива да вечеря там заедно с хора от холандското посолство. Там ѝ представят един доста възрастен мъж, с Почетния легион на гърдите и леко накуцващ: полковник Данвин. Полковник Данвин е френският военен аташе, съответствието на Кале във френското посолство в Мадрид. Любител на хубавите жени, той незабавно е омаян от новодошлата и не изпуска Мата от поглед. Все пак изчаква един ден, преди да се включи. Това се случва на следващата нощ, на една гала-вечеря в Риц.

11 ДЕКЕМВРИ

(Понеделник)

23 часът. След като се е уредил да влезе за вечеря в същата зала като Мата, Данвин изчаква тя да стане от масата, за да прекоси цялото помещение и да се приближи до нея.

– Госпожо, никога не съм виждал нищо по-хармонично от вашето влизане вчера в хотел Палас – промълвя той, целувайки ѝ ръка.

После вече не я оставя, настанява се до нея и започва да я ухажда така настойчиво, че на Мата ѝ става почти неудобно. Едва ли е нужно да уточняваме, че трябва да е било наистина прекалено, за да я смути... Опитва се да отклони разговора, споменавайки някои евентуални общи приятели. За миг разговорът се върти около адвоката Клуоне. После полковникът я пита каква е причината за пребиваването ѝ в Мадрид, а Мата го поглежда право в очите и напълно сменя тона.

– Полковник, успокойте се, аз съм от вашите – промълвя тя и започва да говори по-тихо. Той стиска ръката ѝ, а тя добавя: – Да ви бях познавала преди ден, нямаше да си давам труд да изпращам сведения в Париж. Щях да ви предам писмото и щеше да стане по-бързо.

– Какви сведения? – пита старият военен, който не се е и надявал на чак такъв късмет.

Мата незабавно му предава подробности относно срещата си с Кале и изтъква важността на добитите данни. После, тъй като и други гости се присъединяват към тях, разговорът се отклонява към по-леки теми.

Но Данвин не я изпуска.

12 ДЕКЕМВРИ

(Вторник)

14 часът. Ставайки от масата, Мата влиза сама в салона за четене на Риц. Полковникът я чака вече двадесетина минути. Осведомил се е за навигите ѝ и знае, че Мата прекарва там винаги около половин час в началото на следобед. Къде като дипломат, къде като свенлив влюбен, той започва, питайки Мата с кого е обядвала, после си дава сметка, че така доникъде няма да стигне, и кара направо:

– Размислих относно нашия вчерашен разговор. Не бихте ли могли да узнаете къде в Мароко са дебаркирали офицерите?

– Полковник – отговаря Мата, – в любовта и в деловата дейност не бива да се прибързва.

Той обаче си знае своето. Настоява Мата да действа колкото се може по-скоро. Когато става дума за сведения, твърди Данвин, скоростта е всичко и информация с голяма стойност днес може да се окаже ненужна утре. Без да отстъпва по принцип, Мата все пак решава да отиде при Кале по-рано от предвиденото. Ще се престори, че е забравила да го пита нещо.

Може с основание да си зададем въпроса за какво толкова независимата Мата скланя да послуша заповед, която според самата нея е неразумна, та дори опасна. Причината е просто, че за първи път едно френско официално лице благоволява да я приеме на сериозно. Докато Ладу винаги се е отнасял много зле с Мата, Данвин явно действително приема за важни първите ѝ разкрития. Милионът и Вадим сякаш се задават, както и един малък личен реванш... Мата е силно привързана към униформата. Данвин е полковник, а Ладу е само капитан. Тя няма представа за реалната йерархия в Генералния щаб и си внушава, че си има работа с началник на онова човече, което я прие толкова лошо в Париж...

Така че Мата отново поема към улица Кастелана 23 и отново се озовава на канапето на германския военен аташе. Твърди, че може да ѝ се наложи да се прибере по-бързо вкъщи, и пита Кале дали би могъл да улесни пътуването ѝ. Днес обаче, макар Мата да използва целия си чар, бързо си дава сметка, че Кале е нервен, дори брутален. Опитвайки се да разведри атмосферата, тя му казва с най-сладкия си глас, изпускайки дим от цигарата:

– Е, какво, вечно уморен, вечно болен, все разтревожен, така ли?

– Не ми говорете – изръмжава Кале. – Чак като мине всичко, ще се успокоя.

– Трябва да е доста трудно да се свалят с подводница войски на брега на Мароко. Къде успяхте да свършите тази работа?

Кале просто я пронизва с поглед.

– Красивите жени не бива да питат прекалено много!

Той се изправя внезапно и се приближава до писалището, където има револвер. Стресната (и как ли не), Мата незабавно сменя темата и насочва разговора към множеството снимки, с които е затрупана стаята.

Половин час по-късно Мата излиза ядосана от срещата. Вечерта, когато се среща отново с полковник Данвин в Риц, здраво го смъмря. Не е трябвало изобщо да го слуша. Заради него е направила погрешен ход. В бъдеще тя ще решава кое как. Стратегията трябва да бъде променена радикално, за да може и сега човек да разчита да разбере нещо.

Данвин се оттегля смутен, но по-влюбен отвсякога. Той е от хората, които нямат нищо против известни прояви на авторитарност.

14 ДЕКЕМВРИ

(Четвъртък)

Мата се чуди в салона за четене на Риц какво да предприеме. С един от най-хубавите си тоалети е, също и един от най-привлекателните, за да може да откликне при покана от Кале. Понеже сега това е планът е: да накара немския офицер да изпита нужда от нея и да я извика. Това вече е разумна стъпка... Уменията е се възвръщат. Офицер или не, военният аташе е мъж като другите. А Мата познава мъжете... Особено военните. Докато се надява да види пиколо с плик на сребърно подносче, се задава нейният стар накуцващ обожател. Полковник Данвин изглежда смутен: получил е нови заповеди. Скоро трябва да напусне Испания и да придружи Лиоте, бившия главен представител за Мароко, който тъкмо е назначен за военен министър и минава през Мадрид на път за Франция.

– Много съм зает, Мата. Нещата се ускоряват... всичко върви много бързо, но не бих искал да си замина без един спомен от вас.

– Спомен ли?

– Да... Дайте ми вашата кърпичка и букетчето виолетки (което Мата носи до деколтето си).

Мата се смее, колебае се, после дава на стария военен всичко, което е пожелал, все едно е дете.

– О, благодаря ви, скъпа, не зная как да ви изкажа признателността си! Има ли нещо, което бих могъл да направя за вас в Париж?

– Да, можете много. (Мата улавя ръката му.) Идете при капитан Ладу и го помолете да действа по-мило и по-открито с мен. Кажете му, че сте ме видели в действие и че съм жена, на която може да се има пълно доверие.

Данвин обещава и убеждава Мата да му изпрати във Военното министерство каквито сведения успее да събере.

– Пишете ми през посолството, питайте за моя заместник маркиз Дьо Паладин.

– Много добре. Но аз също скоро се надявам да бъда в Париж.

– Тогава елате да се видим. Ще бъда в хотел Орсе. Ще вечеряме заедно. Ще ви върна кърпичката.

Полковникът пак прави опит да я целуне, Мата го избягва и се извинява: трябва да се

качва в стаята си.

Минават осем дни.

Мата не е получила нищо отникъде и авоарите ѝ намаляват. Чакането я подлудява, но си е обещала: ще търпи, докато онзи Кале се обади сам...

22 ДЕКЕМВРИ

(Петък)

Кале е пратил да донесат писмо в хотела. Кани Мата на чай и я чака в три часа. Най-сетне успех!

Ала още щом Мата влиза в кабинета, Кале ѝ се струва по-сдържан... сякаш е бил осведомен за отношенията ѝ с полковник Данвин. Внезапно, след като се е преструвал известно време, че се шегува с известна горчицина, той почти изкрещява:

– Я елате тук на светло! Със сигурност сте раздрънкали това, което ви казах. Французите непрестанно пращат радиосигнали, за да разберат къде дебаркираме в Мароко.

Мата потръпва:

– Могли са да научат и от друго... А и как можете да знаете какво си разправят французите в техните радиограми?

Кале млъква за миг, отива до прозореца, после внезапно омеква:

– Разполагаме с ключа на техния код. На хубавите жени всичко се прощава... Ако обаче се разбере, че аз съм казал това, добре ще ме наредят от Берлин.

Сега той се приближава до Мата и я взима в прегръдките си. По-късно тя ще каже на своя съдия Пиер Бушардон:

„Като видях, че пак е покорен... поускорих нещата и го оставих да прави каквото иска... Да, но така успях да науча, че немски агенти отиват във Франция със симпатично мастило, скрито под ноктите им, а Берлин знае, че френски авиатор прелита над фронта, за да пуска шпиони в тила на германските позиции. Същата вечер писах на полковник Данвин, за да го информирам. Дванадесет страници!“

Този път Мата поверява писмото на службата към посолството на Франция, както ѝ е предложил Данвин.

В края на месец декември 1916 г. Мата се опитва да напусне испанската столица. Подир хиляди трудности тя е уверена, че има „своите заслуги към отечеството“ и може да се върне във Франция като победителка.

Въпреки всички трудности без помощ отникъде тя е успяла да се докопа до някои от най-важните тайни на германците и ги е поднесла на тепсия на Военното министерство. При такава дейност и Ладу ще бъде принуден да я признае.

Вадим... Вадим и тя, ето кое ще бъде важно сега.

Но действителността е съвсем различна.

Змийско яйце

Още от вторник, 12 декември, датата на повторната ѝ среща с Кале, Мата е изгоряла. Разбира се, това не е толкова видно, както в Холандия, когато англичаните ѝ отказват транзитната виза, но... Инстинктът не я е подвел и тя с основание е притеснена и извън себе си, когато напуска мястото на улица Каstelана 23, с основание упреква Данвин, задето я е накарал да ускорява нещата. Но когато тревогата е отминала, Мата набързо се е съвзела, решила е да забрави за опасността още веднъж, опирайки се на неизлечимия си оптимизъм.

Но какво се е случило?

Само прибързаността на Данвин ли е довела до сгромолясването на всичко?

Трябвало ли е Мата да откаже през този прословут ден да отиде у Кале и да го обсипва с неумели въпроси?

Не, играта е вече изгубена, и то от друго място.

Както видяхме, Мадрид е град, претъпкан с шпиони, а Мата не я бива много в тази работа. Хотелите са основно място, където да има агенти, а германците са особено добре инфилтрирани в хотелите Риц и Палас. По този повод Март Ришар разказва един показателен анекдот. Агент на служба при Ладу, тази военна вдовица с елзаски произход е била също като Мата двоен агент. Служела е на Франция, но германците са били убедени, че е била на тяхна страна. В Мадрид тя е била официална любовница на един твърде важен човек, някой си Фон Крон, германския военноморски аташе, който в действителност е контролирал една от многобройните шпионски мрежи на Райха. Един ден тя оставя на тоалетката си, на видно място, една покана за чай. Незабавно камериерката на хотела, която е в стаята, я взема и ѝ казва сухо да не оставя такива неща да се търкалят така, защото „шефът“ не обича това. Март Ришар съответно заключава не без основание, че скромната дребна камериерка принадлежи към германските служби, откъдето можем да си представим каква дискретност е необходимо да се спазва във всеки един момент. Знаем, Мата не е от тези, които минават незабелязано. Няма навик и да се съобразява с макар минимални мерки за сигурност.

Но има и по-лошо.

Свикнала с хотелския живот, Мата поверява кореспонденцията си на рецепцията и дори не си дава труда да изтича до пощата в съседство. А днес се знае, че рецепцията на Риц във висша степен е била в ръцете на германците. Още когато влиза в контакт с Кале и отива на улица Кастелана 23, започват да я следят. Още от 9 декември пощата ѝ се чете изцяло и се докладва на немските тайни служби. Така че Кале е могъл да разполага с впечатленията на Мата от първата им среща доста преди Ладу:

„Чакам вашите инструкции, мога да направя каквото си поискам с моя информатор...“

Само толкоз, и всичко е ясно...

Затова от 13 декември, след като е приключил със своето малко разследване¹, майор Кале започва пръв да изпраща поредица от телеграми в Берлин. Това е начало на доста оживен обмен между германския военен аташе в Мадрид и властите в неговата страна, който ще бъде прехванат и разшифрован от радиоцентъра на Айфеловата кула. Тези телеграми ще послужат като основа за обвинението на Мата Хари, съдържанието и правдивостта им ще бъдат разгледани по-нататък. Дотук може да ни стигне и само това, че в тях Мата е описана като първокласен агент, успял да се внедри във френските служби, за да им навреди максимално.

Например:

„Агент Н21 от Кьолнската секция за централизация на сведенията, изпратена през март за втори път във Франция, пристигна тук. Престорила се, че приема предложенията на френската разузнавателна служба, че осъществява две пробни пътувания в Белгия за сметка на тази служба. Със съгласието на френската служба е искала да премине от Испания в Холандия на борда на Hollandia, с цел да използва и да възобнови връзката си с централата в Кьолн. Макар да притежавала френски документи, я арестували на 11 ноември във Фолмът, тъй като я помислили по погрешка за една германка, която познавам и която е в Мадрид;

след като грешката била призната, върнали я в Испания, тъй като англичаните продължават да я смятат за подозрителна. Сега има намерение да отиде в Холандия през Париж и Швейцария.

Даде твърде пълни доклади по въпросите, които ви предавам с писма или телеграми.

Получила е 5000 франка в Париж в началото на ноември, сега иска 10 000.

Моля бързо за инструкции.“¹

Първата бомба е пусната.

Ще последват и други.

Убеден, че Мата е предала тяхната кауза, Кале е решил да „отвърне на удара“. Той изпраща цяла поредица информации, използвайки код, за който знае, че е напълно разкрит. Скоро ще даде достатъчно подробности относно мистериозния агент Н21, та да няма никакво съмнение за неговата самоличност. Кале оставя на френските служби да свършат „мръсната работа“... Тук Кале е верен на философията на тайните служби на своята страна. Да си припомним предупреждението на Госпожица Доктор към Винченцо Мони при неговия инструктаж в Антверпен:

„Ако се измъкнете, ще разпоредя да ви отровят. Нашата шпионска служба е най-силната в целия свят. Имаме агенти навсякъде, дори на места, където изобщо не бихте предположили. И в Шангай [sic] да отидете да се скриете, ще ви спипаме.“

Така че подир последната е среща с немския военен аташе на 22 декември, когато Мата използва дипломатически път, за да изпрати писмото си до Данвин, е вече твърде късно. Разбира се, тя съобщава съвсем дословно всичко, което е могла да научи, сведения, които смята за невероятно важни. Няма обаче представа, че Кале (а той е наясно за какво става дума) е дал просто трошици, неизползваеми или известни вече новини. Всъщност той е готви решаващ удар, а тя смята, че побеждава.

В дългото си послание до своя стар обожател Мата избягва, естествено, да уточни, че Кале е дал 3500 песети. 3500 песети за агент Н21, който толкова се нуждае от пари... Кале плаща и със сигурност не е пропуснал да осведоми висшестоящите с телеграма. Към това сведение добавя и друга молба: трябвало да осигурят на Мата сумата 5000 франка във френската столица по холандската дипломатическа поща. По този начин Мата е получила своя първи чек от 5000 франка през ноември 1916 г. Тази информация също бива дешифрирана от службите на Айфеловата кула... и няколко часа по-късно попада в ръцете на ръководителя на френското контраразузнаване. В това време Мата наивно обмисля какво да предприеме и се самозалъгва, че топката още е в нейното игрово поле.

Отпътуване от Мадрид

Нима Мата безразсъдно си въобразява, че е героиня на приказка? Все пак, колкото и замъглено да е съзнанието ѝ, някои събития наистина би следвало да я разтревожат.

Първо, тя все така няма новини от капитан Ладу. Това я учудва, но Мата бързо се успокоява: Данвин трябва да е взел нещата в свои ръце, капитанът вероятно дори не участва вече...

По-съществено или поне по-явно е, че в неделята преди отпътуването си тя получава едно писмо. Не от Париж – писмо от Барселона, написано от сенатора Хуной, виден испански парламентарист. Старецът, чието име ни бе попаднало веднъж, я е виждал навремето да танцува в Мадрид и е представил доста свои приятели от политическите и дипломатическите среди. Той е истински джентълмен, или по-скоро идалго.

Ето какво е пише той:

Скъпа госпожо,

Случи се нещо, за което смятаме, че трябва да ви уведомим. Посети ни френски таен агент, който твърдеше, че е изпратен от министъра на външните работи в Париж и му е наредено да ме разпита, мен, относно взаимоотношенията ми с вас. Запита ме защо съм пил кафе с лице, известно като враждебно на Съглашението¹. Отговорихме, че ви познаваме като жена очарователна, интелигентна и духовна и че нито дума [sic] за политика никога не се е отронвала от устните ви.

Тази визита ни се струва много странна, ние сме испански благородници и ви отправяме това като предупреждение.²

Този път Мата подскача. Тя изтичва до френското посолство и иска да види маркиз Дьо Паладин, заместника на полковник Данвин. Да си припомним, че самият Данвин е бе оставил този контакт за всеки случай. Неделя е, Мата не открива никого и отива на личния адрес на аташето. Малко изненадан, той прочита внимателно писмото на сенатора. Поглежда я, двоуми се, сетне заявява след кратко колебание:

– Това не е по наша линия. Ако беше така, щях да съм осведомен, а аз нямам представа за тази история. Сенаторът навярно е попаднал на някой нисшестоящ, който се е престарал.

Мата се успокоява, чула е само онова, което е се иска да чуе, така че на 30 октомври получава заверка в паспорта си и се качва на влака вечерта на 1 януари.

На 3 януари 1917 г. най-сетне стига до гара Орсе...

Бой по всичко

На въпросния 3 януари 1917 г., когато Мата се връща в Париж, Ладу разполага с всички основания, за да я арестува. Телеграмите на Кале са на бюрото му и са внимателно разшифровани. Може дори да е наредил да изготвят знаменитото недатирано писмо³, очакващо подписа на Лиоте, с адресат военния губернатор на Париж, което ще доведе до задържането на Мата.

Все пак между завръщането на танцьорката и мига на нейното задържане на 13 февруари ще измине повече от месец.

Защо?

Просто защото сега шефът на Второ отделение разчита да пипне голямата печалба. Щом Мата е шпионка, която най-малкото е била наета от немските служби, трябва да бъде поразена и тя, и цялата ѝ мрежа. След като дивечът е надушил опасността, трябва да се стресне още, та да постъпи непредпазливо... Затова Ладу оставя танцьорката на свобода, но ще я следи, и то толкова видимо, толкова грубо, че този път наистина ще ѝ бъде неприятно.

Впрочем още слизайки от влака, Мата веднага си дава сметка, че положението далеч не е розово. Едва стъпила на перона, съзира двама стари познайници: инспекторите Моние и Тарле, получили заповеди да подновят наблюдението. И без това не особено дискретни, двамата полицаи дори не се крият и сякаш правят всичко, за да бъдат забелязани, да „има натиск“, както се казва.

Знаем напълно как е използвала времето си Мата от този трети януари до бледата зора, която ще я отведе в мрачния затвор Сен Лазар. Дълго преследване. Това е последната ѝ дияря. Все тъй склонна да се вихри около Шанз-Елизе, тя отива първо до уличката Ла Рен 28, в хотел Пале. След като не намира стая, каквато ѝ се иска, взима пак такси и нарежда да я закарат до Плаза Атене, където се настанява в малък апартамент със салон срещу 30 франка дневно. Когато човекът на рецепцията почтително я пита колко време смята да остане, Мата не е в състояние да съобщи трайността на пребиваването си. Всъщност тя няма представа дали ще са три дни или три месеца. В този миг тя е още клиентка като всяка друга и я придружават с обичайните усмивки. „Насам, госпожо. Ако обичате...“ Ала още щом е влязла в асансьора, Моние и Тарле отиват на рецепцията да предупредят служителите да внимават с „лицето“, отседнало в заведението им. Никаква поща, никаква комуникация не бива да напуска хотела, без първо да им бъде предоставена. Нищо не бива да им убегне. Удивляват се, но се подчиняват. Първи и единствен срив се получава, понеже е тъкмо новата смяна и нареждането не е оповестено незабавно на целия персонал. Така че Моние и Тарле ще успеят да създадат на място истински непропусклив „филтър“ едва след един-два гафа.

Така например те записват:

„Още с идването си в хотела Маклийд е написала две писма, адресирани, според портиера, на когото са предадени, едното до един руски капитан, другото до полковник в Министерство на войната¹. Тези две писма нямаше как да бъдат иззети, тъй като са били,

както бе казано по-горе, предадени на пощальона от портiera. Тепърва той ще ни предава цялата кореспонденция.“

Подир „договорка с телефонистката“² двамата инспектори, които вече здраво са се наместили³, могат да научат, че към 5 часа същата вечер Мата е поискала връзка с номер 282 на булевард Сен Жермен. Незабавно се доближават до централата. Тарле слага и слушалки, за да не пропусне нищо. Ето разговора такъв, какъвто той го е записал:

Мата: Капитан Ладу, вие ли сте?

Отговор: Не, госпожо, за момента капитанът е зает.

Мата: Тогава, ако обичате, свържете ме с полковник Данвин.

Отговор: Полковник Данвин? Изчакайте за момент. (Очевидно войникът на пост е оставил апарата и говори тихо с някого.) Не, госпожо, съжалявам, капитан Данвин не е познат в министерството.

Мата: Не е познат? Това е невъзможно, той е военния ви аташе в Мадрид!

Отговор: Нищо не мога да направя, госпожо.

Мата: Но...

Войникът от другата страна е затворил.

Преследване

Отвъд хладния полицейски доклад можем да си представим в какво състояние е вече Мата. Тя е наясно с каква сложна игра се е захванала, бърза да докладва, да си уреди работите и да ъ платят. Вместо това няма дори враждебност, а най-лошото, за да започнат и съмненията: мълчание, отсъствие, великото нищо... Затова независимо от умората след пътуването (по онова време от Мадрид до Париж се пътува над тридесет и шест часа) Мата разсъждава известно време и решава да действа, както е постъпвала винаги: да хване бика за рогата. Тя се изкъпва набързо, преоблича се и поръчва кола, за да отиде до Военното министерство. По пътя спира за малко. Дисциплинираният Моние отбелязва:

„... Маклийд предаде пощенска картичка, надписана в салона на хотела и адресирана до капитан Vadime de Massloff... Предавайки тази карта, тя попита за колко време би стигнала до Вердюн.“

Мата пише за втори път на Вадим, откакто е пристигнала. Дълги страници или къси бележчици, все с един смисъл, все колкото да го призоват. Жалки, повехнали хартийки, които остават днес единствен свидетел на тази трагична страст и се ронят през този януари като бели камъчета, като бутилки в морето, хвърлени от една отчаяна жена...

„Мили, ще имам ли скоро новини от теб? Можеш ли да дойдеш? Целувки. Твоята Марина“

„Мой Ди, днес е твоята Коледа. Целувам те дълго. Твоята Марина“

Това е началото на същинска писмовна мания, Мата ще изпраца до три-четири писма на ден. Докато светът се отдалечава от нея, тя се мъчи да съхрани своята любов. Тази луда любов, която я е отвела дотук и която и тази вечер я отнася към неизвестното...

Да си представим сцената...

Мата е потънала в нощта. В Париж вече светят фарове. Тук вдясно. Моние и Тарле тъкмо са ударили спирачки малко след Камарата на депутатите. На няколко метра отсреща е номер 282 на булевард Сен Жермен. Мата тъкмо е слязла от автотакси – голяма червено-черна машина. Тя моли шофьора да я изчака. Влиза в сградата от дялан камък, която така скучно прилича на буржоазните кооперации около нея. С разтуптяно сърце се обръща към офицера

на пост и поисква да види капитан Ладу.

– ... Спешно!

Офицерът взема телефонната слушалка, осведомява се, после съобщава на Мата, че капитан Ладу „тъкмо е напуснал министерството“.

Мата не иска да повярва, опитва се да мине през вратата и да се насочи към стълбището, водещо до добре познатия ъ кабинет.

Появяват се хора.

Офицерът на пост предупреждава:

– Госпожо, намираме се във Военно министерство. Не ме принуждавайте да ви извеждам оттук със сила.

Мата го гледа известно време безмълвно, после рязко излиза. Мята се в таксито и казва да я закара до Пале д'Орсе.

Няколко метра по-нататък реното на Тарле и Моние възобновява преследването. Двете коли продължават по булевард Сен Жермен. Нощ е и падащият вече дъжд прави настилката неприятна и плъзгава. Автотаксито е свърнало към улица Солферино. Сега се насочва към сградата на Орсе...

Шофьорът намалява малко грубичко.

Мата влиза в сградата. Минава през рецепцията, надниква в салоните, после отива до трапезарията.

Един метрдотел се приближава:

– Госпожо, с какво мога да ви услужа?

– Търся полковник Данвин. Може би знаете къде мога да го намеря.

– Данвин? (Метрдотелът смръщва вежди.) Данвин... Не, не, госпожо, съжалявам, не познавам никого с това име. Вероятно биха ви упътили на рецепцията.

– Благодаря, благодаря... – подхвърля Мата и едва се сдържа да не се върне тичешком към входа.

Доближава се до портиера и му задава същия въпрос.

– Данвин... Данвин? Не, съжалявам, нямам представа...

Човекът със златните ключове внезапно изглежда съвсем дистанциран и се извинява, извикал го е друг клиент. Мата се озовава насаме с един служител от рецепцията, който има честно и открито лице. Тя е дезориентирана и не знае на кого да се опре. Обръща се към младия човек, който не е пропуснал нищичко от разговора, и му повтаря почти механично:

– Трябва да го видя. Непременно трябва да го видя... Аз съм негова братовчедка от Мадрид.

Вероятно развълнуван от объркването ъ, младият служител се навежда напред и промълвя:

– Полковник Данвин преди малко си плати сметката, госпожо. Той напуска Париж още тази вечер и се качва на влака в 9 часа и 40 минути за Испания. (Той поглежда часовника си.) Ако побързате, още можете да го хванете.

Мата безмълвно му благодари с поглед и се втурва в посока гарата. Същата гара, на която е пристигнала сутринта...

Тълпата навсякъде е внушителна.

Жени, деца, но най-вече войници. Ранени, които отиват да се дооправят, свежи войски, минаващи през Париж, преди да се отправят към фронта. Тази сутрин пероните са били почти празни, а вечерта на тях едва може човек да си поеме дъх. Мата се опитва да мине през

тълпата. За малко да изгуби чантата си, но най-сетне е близо до началото на влака. Внезапно един контролор я вика:

– Госпожо, вашият билет...

– Не заминавам – извиква Мата. – Дошла съм само да видя един приятел.

– Достъпът до коловозите е забранен без билет – отвръща чиновникът.

– Но аз не заминавам...

– В такъв случай ви е необходим перонен билет. Имате ли перонен билет?

– Моля ви, умолявам ви!

– Невъзможно, госпожо. Такъв е правилникът.

Мата усеща, че човекът се е запънал, като се хваща за малката власт, която му носят задълженията му. Като вижда, че никога няма да е стигне време да купи перонен билет, тя набързо надрасква бележка в контролорската канцелария на компанията Спални вагони и дава бакшиш на един носач, като го моли да я предаде на полковника. Носачът взема бележката и е благодарен:

– Знаете ли, госпожо, имате още един шанс да зърнете вашия приятел. Влакът спира на гара Аустерлиц.

– Кажете му, че ще бъде там!

Искрица надежда връща смелостта на Мата, която хуква тогава да хване друго такси.

Въпреки дъжда шофьорът се е справил блестящо. Мата пристига до грамадните сгради на гарата в посока Испания преди влака за Мадрид. Този път шансът най-сетне е на нейна страна! Двамата инспектори отбелязват, че я виждат да взема къс пътен билет от гише до бюфета. Мата ги гледа, без да ги вижда. Едно нещо само е от значение: тя може да бъде на перона, когато влакът ще се появи на гарата.

Гледа навсякъде дали полковник Данвин не е застанал на някой прозорец.

Няма никой.

Тогава Мата хваща един човек от персонала на Спални вагони:

– Господине, във влака е полковник Данвин, френският военен аташе в Мадрид. Кажете му, че искам да говоря с него. Той знае, че го чакам.

След няколко минути, които изглеждат като векове, Данвин най-сетне се появява на вратата на един вагон. Мата веднага забелязва, че той има твърде притеснен вид и ни най-малко не прилича на любезния мъж, когото тя е познавала само преди няколко дни.

– Как само си отивате, полковник, без да ме предупредите! Ами нашите работи? Какво става? Споменахте ли за мен на капитан Ладу? Предадохте ли сведенията ми?

Данвин изглежда двадесет години по-стар и явно не е на себе си. Той отговаря с гласец, какъвто Мата никога не е чувала от него:

– Нямах възможност да се видя по-надълго с капитан Ладу, но се видях с началника му полковник Губе.

– Какво мисли той за мен? За моята служба?

Данвин прави пауза, после сякаш подбира думите:

– Смята ви за много интелигентна жена, способна да се справи и с най-трудни задачи...

– И това е всичко? Не разбирам – изпуска се Мата, която наистина е очаквала нещо повече.

– Попита ме също така дали съм в течение на вашите познанства. Отговорих, че не съм.

– Не? Ами нашите разговори? Ами писмото ми? Моите сведения? Защо сте излъгали?!

– Момичето ми, бедното ми момиче. (Данвин сякаш е изплашен, изплашен да не каже

прекалено много, изплашен, че е казал прекалено много, изплашен, че се е компрометиран.)
Поставете се на тяхно разположение.

Изсвирване оповестява, че влакът тръгва.

– Тъкмо това се опитвам да направя. Полковник, трябва да ми помогнете...

Влакът бавно потегля. Данвин се отдръпва навътре във вагона, прави няколко крачки, после се връща, колебае се, кани се да каже нещо, после се спира и за последен път жално повтаря към Мата:

– Ах, момичето ми, бедното ми момиче!

Тежкия локомотив дръпва напред сред грохот на желязо и огън...

„Това бе всичко, влакът тръгваше и служителите ме помолиха да се дръпна. Останах като вцепенена на перона.“¹

Когато Мата идва на себе си – за миг ъ се е сторило, че губи съзнание, – тя машинално се обръща, за да си върви. Внезапно забелязва инспекторите Моние и Тарле, които я наблюдават. До този миг те са ъ се стрували като два призрака, две второразрядни фигури в драмата... Но сега всичко сякаш е наопаки, животът ъ се разнища като парче захабена коприна... Тя има нужда от сблъсък. Сякаш задвижена от някаква направляваща я сила, тя тръгва право към тях. Но двамата мъже изчезват, преди да е могла да ги доближи.

Маски и маскирани

Минават два дни.

Два тревожни дена.

Мата се старее да не забелязва погледите на камериерките, които я отбягват и се дърпат от пътя ъ; не иска да слуша шепненето, когато влиза и излиза; не обръща внимание на пиколото, което я гледа, сякаш е чувава... Моние и Тарле са разровили всичко край нея, много важно! Мата не е от хората, които ще се оставят току-така. Тя няма да се предаде.

На другия ден, 4 януари, докато Данвин може спокойно да предъвква остатъка от собствената си подлост, тя отново е на булевард Сен Жермен 282 и пак иска да се види с Ладу.

„На попълнения от мен лист написаха думата „отсъства“.

Повторих опита на следващия ден. Чаках около час на партера и получих син пропуск, който ми даваше възможност да бъда приета на следващия ден.“¹

Настойчивостта печели.

От любопитство, от страх да не стане скандал, от стратегически съображения... Ладу отстъпва.

На 5 януари в 6 часа вечерта Мата е отведена при шефа на Второ отделение. Жорж Ладу е наведен над масата, все тѣй зает, все тѣй неясен, но в този случай и доста неучтив. Ала не това заинтригува Мата най-много. Тя е свикнала с промените в настроението на капитана и никога не е подценявала неговия мощен потенциал от грубости. Не, нещо друго... Нещо неопределимо, от което ъ става някак странно зле... Ладу ъ се струва особен. Обикновено след първата размяна на ударчета той поомеква и става по-любезен.

Този път – не.

Ладу е прекъснал работата си и никак не се усмихва. Напротив, мрачен е и сякаш нещо му тежи на сърцето. Мата се насилва някак и веднага го пита:

– Говорихте ли с полковник Данвин? Той каза ли ви всичко, което съм направила за Франция?

Ладу с отсъстващ вид промърморва през зъби:

– Нямах възможност да се видя по-задълго с полковника. Той мина оттук набързо и нищо не ми съобщи.

Внезапно Ладу сменя тона и сякаш се нахвърля върху Мата. Намеквайки за срещата с маркиз Дьо Паладин, той изсъсква:

– Значи така, при най-дребната неприятност отивате да хлопате направо на вратата на френското посолство в Мадрид. Преследвате аташето до дома му. Заявявате, че сте свързана с мен. Не бива да забравяте никога, че не ме познавате и аз не ви познавам!

При това предупреждение, отекнало като обида, Мата се развихря:

– Много съм учудена от вашия прием! Това ли са благодарностите за услугите, които ви оказах?

– Какви услуги? За барон Фон Роланд и за подводницата ли?

– Забравяте за радиосигналите, за авиатора и за симпатичното мастило.

– Голяма новина!

– Как, полковникът нищо ли не ви каза?

– Повтарям ви, че той само мина оттук. Как? Твърдите, че имат шифъра за нашите радиосъобщения? Кале ви се е подигравал!

Мата е извън себе си, но е доволна от постигнатия ефект:

– Дори да има шанс едно на сто, че това сведение е вярно, пак би си струвало да се провери!

Най-сетне Ладу сякаш сваля гарда:

– Ще проверим, не се безпокойте!

– Искам да ми се плати!

Ръководителят на Второ отделение прави пауза:

– Разбирам, но е малко рано.

Мата отново е като ударена.

– Много добре. В такъв случай обаче искам да си вървя у дома, защото вече нямам пари да остана в Париж.

Ладу кима. Само за миг той сякаш напълно се е променил. След като е бил толкова студен по време на цялата им среща, после почти застрашителен, сега е сърдечен, дружелюбен, едва ли не по-съучастнически настроен отпреди:

– Останете още малко, имате възможност. (Мата го гледа заинтригувана. Обещание ли е това? Ладу най-сетне се усмихва, за да я успокои.) Една седмица, само едничка. Междувременно ще поискам доклад от Мадрид.

– Добре, но тогава наредете да спрат да ме следят.

– Да ви следят? – отвръща Ладу с невероятно лицемерие. – Уверявам ви, не съм издавал подобна заповед. Трябва да е от други служби!...

Без посока

Колко тъжен е този януари без Вадим. Каквито и трудности да търпи Мата, нищо не ѝ се вижда толкова мъчително като липсата на новини от младия ѝ любим. Направо ще полудее, ако не успее да се увери, че той е още жив. Да, поне жив... Нито веднъж не е получила отговор на писмата си. Знае, че неговият полк е заминал за най-опасния отрязък от фронта, само при споменаването човек го побиват тръпки: Вердюн.

Мата крачи по улица Божон; както всеки ден, тя се разхожда часове наред, за да залъже

страха си. На двадесетина метра зад нея се влячат Моние и Тарле. Мата почти се е отказала да се бори, но този път иска да се отърве от тях поне за час, за половин час макар... колкото да направи опит да се свърже с онзи, когото обича, да му поговори, без да я слушат. Тук ще свие вляво. Ако върви достатъчно бързо, ще я изпуснат заради кръстовището. Да, готово. Мата се размива... За пръв път, откакто е отново във Франция.

Мушва се в една поща на улица Балзак.

Залата е почти празна. Само един стар господин с монокъл, странен остатък от друга война, който е дошъл да се осведоми как да изпрати един пакет на изток.

Мата се навежда към телефонистката. Исква да я свържат с военния лагер в Майи.

Няколко минути, които траят цяла вечност. Най-сетне се чува остър женски глас:

– За лагера в Майи – кабина три.

Мата грижливо затваря дървената врата и откача слушалката:

– Бих искала да говоря с капитан Маслов... Върнал ли се е?

От другата страна на жицата руски войник отговаря с нечленоразделни звуци на мъчителен френски, че капитана го няма... Мата няма да научи нищо повече. Военна тайна. Надявала се е, че Първи руски полк е бил върнат назад. Няма да научи обаче дори това.

– Много ви моля, кажете му, че... госпожа Целе се е опитала да се свърже с него... Да, точно така, госпожа Целе, Ц-Е-Л-Е. Умолявам ви...

Мата почти е извикала, тя вика от отчаяние, от страх, че няма да я чуят. Затваря и остава за миг без глас, без дъх, сякаш в шок след сражение. После бавно се връща към действителността, сякаш отново влиза в тялото си. Ако продължава да няма новини, ще се обърне към руското посолство. Да, именно към руското посолство. Там все някой ще се намери да ѝ помогне...

За миг Мата остава неподвижна, после отваря вратата и излиза от кабината.

Точно пред нея Тарле разговаря на гишето, Моние пък оставя слушалките на телефонистката. Мата се колебае... Ще го наругае ли, ще му се разкреши ли, та поне да даде воля на уплахата и на гнева си? Не, няма да им достави това удоволствие, радостта да я видят как отстъпва, как рухва. Така че тя загръща широкото си палто и излиза отново на улицата. Казва им предизвикателно:

– Връщам се в хотела. Свечерява се, та да не би нещо да ме изтървете.

Дърветата отдавна са без листа и вятърът фучи по авеню Монтен. Газените фенери са запалени, разпръскват блед светлик, който се разсейва поради започналия да пада ситен дъжд. Не е дори един свестен дъжд, та да отърве града от вонята му... Не, само капчици, които проникват навсякъде и създават у всекиго усещането, че остане ли си на място, като нищо ще изгние.

Мата ускорява ход. Има вече само едно желание – да си легне. Да си влезе в стаята. Да се пъхне между чаршафите. Да заключи, та да държи на разстояние този свят, който само се чуди как да я съсипе.

Пък и кой знае, може да има най-сетне и писмо за нея? Писмо, знак от Вадим... Мата усеща как сърцето ѝ бие малко по-силно. Още няколко метра и ще бъде в Плаза. Би искала да изтича, да разбере. Ами ако и този път няма нищо... Тя почти се насилва да върви бавно, за да продължи мигът на несигурност, който за нея в тази секунда още прилича на надежда.

– Мръсна швабка! Мръсна швабка! Мръсна швабка!

Ругатнята отеква като камшик и Мата дори не забелязва хрчката, изцапала една от ботинките ѝ. Младият пиколо я гледа с триумфално предизвикателен вид, после смига

съучастнически на Моние и на Тарле. Инстинктивно Мата се е обърнала към тях. Тъкмо те са изплюли омразата си срещу нея, а не това петнадесетгодишно хлапе, което дори не знае за какво говори. Не, грешка, Моние и Тарле не са виновни. Ладу, чудовището, предателят Ладу е причината за всичко. Мата внезапно се отърсва от вътрешната отпуснатост, повиква такси, което тъкмо излиза от улица Бокадор, и нарежда високо, така че преследвачите да я чуят:

– Булевард Сен Жермен 282... Ама бързо!

Късно е, но в тези военни времена канцелариите са винаги отворени. Мата бута тежката врата на сградата, отива при подофицера зад бюрото и иска да говори с капитан Ладу.

– Трябва да го видя, каквото и да става.

Сержантът вдига очи към Мата и ѝ казва, след като се е престорил, че проверява на служебно табло:

– Невъзможно, госпожо...

– Ще бъде възможно, сержант, налага се!

– Госпожо, капитанът е на Лазурния бряг на инспекция. Ще се върне чак в началото на идущата седмица. Разбира се, ако искате да го чакате, можете да легнете на тази пейка...

Ироничната нотка съвсем не звучи дружески. Мата разбира, че нищо не може да направи, че е безсмислено да настоява, че трябва да измисли нещо друго. Писнало ѝ е да я презират, трябва да измисли друго... да спаси положението... нещо, за което да се хване.

– Тогава ще се насоча другаде.

– Както пожелаете, госпожо.

Мата е разбита. Засега независимо от гордостта си, която я крепи, тя не знае вече към кого да се обърне. Все пак се опитва да не се издава колко е наранена и излиза отново от министерството. Навън таксито ѝ е тръгнало. При такава сигурност, такава убеденост, че обстоятелствата ще паснат на енергията ѝ, че Ладу ще бъде тук, принуден да ѝ обясни кое защо... Да, за миг Мата е решила, че единствено нейната сила ще съумее да обърне нещата. Освободила е колата. Сега е сама в нощта, потъва сред пустия булевард. Ако бе повдигнала глава, ако се бе сетила да го стори, би видяла как от един прозорец на третия етаж един човек я наблюдава, повдигайки леко тюловете. Един човек, когото тя познава добре и който я измъчва. Ладу се усмихва зад прозореца... Скоро танцьорката ще бъде напълно гола.

В хладния полицейски доклад на Моние и Тарле е отбелязано:

„Към времето на вечерята Маклийд беше изпаднала в дълбока тъга. Видяна е да ридае. Претекстът е липсата на всякакви новини от нейния годеник капитан Маслов.“

Да, Ладу може да бъде доволен.

Банкноти

„Отбелязваме, че тази жена [Мата] взима различни мерки; често се обръща и когато прекосява улично платно, под претекст, че гледа дали не идват коли, хвърля обзорен поглед...“¹

– Не зная вече какво да правя...

– Мата, заради вас може да опитам да се свържа с граф Игнатиев. Той ми е стар приятел, може би ще ме осведоми, без да издаде военна тайна. Но моля ви, не правете нищо, не правете вече нищо. Според мен тъкмо вашата настойчивост спрямо този млад офицер трябва да ви е спечелила вниманието на френските власти. Мата, чувате ли ме?

Мата изглежда напълно разнебитена. Както си ѝ е навик, потърсила е приют в холандската легация. Граф Лимбург-Щирум ѝ е отдавнашен познайник. При отсъствието на

консул Бунге, на легло поради неприятен грип, той движи нещата в консулството на авеню Малакоф 133. Разбира се, Мата не му е казала нищо за дейността си в разузнаването. Само е споделила тревогата си за Вадим и се е оплакала от „административните“ си неволи.

– Имайте милост, бъдете разумна. Върнете се в Хага.

– Имам още въпроси за уреждане...

Мата се стяга. Мисълта да замине ъ се струва непоносима. Пред Ладу е заявила обратното и тогава то е било истина, но не и сега. Тя иска да види отново Вадим. Да го види на всяка цена...

– Мата... Баронът е бесен и не си спестява труда да ни го внушава.

– Кажете на нашия приятел да прояви малко търпение.

– Не мисля, че той вижда нещата така.

– И вие като мен го познавате, ще съумеете да намерите точните думи.

Внезапно самочувствието на Мата се връща. Споменаването на родната ъ страна, на барона... Всичко това ъ създава усещането, че отново е сред реалността, че отново владее положението. Сега тя слуша уверенията на секретаря с лека усмивчица. Тук знае, че е на приятелско място, и дори упреците не са така горчиви. Тя се изправя и пъха в чантата си петте банкноти по 1000 франка, които той тъкмо ъ е предал... пари, изпратени от Холандия с посредничеството на вярната Анна Линтенс. 5000 франка – Мата винаги се чувства някак по-ведро, когато паричните проблеми не са толкова остри. Пък било то и за кратко. Дали Мата си спомня, че е искала пари от Кале... дали се пита откъде идват тези банкноти... Тук са, идват от Холандия, това е важното. Баронът или Кремер – много важно.

Както си е свикнала, Мата е принудена да играе няколко игри. Колкото и невероятно да изглежда, тя още се надява да пипне своя милион, прословутия милион, за който е обърнала гръб на всичко и от който още не е видяла дори петак. Повече от всякога Мата живее с настоящето и гори от желание да види пак Вадим. Страстна и безразсъдна, в някои отношения, разбира се... Но Мата държи също на живота, на свободата и на достойнството си. При тежка криза съумява да преоткрие онзи свой инстинкт за самосъхранение, позволил ъ да преодолее толкова прекеждия. При положение че във Франция всичко пропадне, ъ е необходимо да пази пътя си за отстъпление и съответно да има предвид чувствителността на милия Едуард ван дер Капелен. Стратегията може да изглежда малко цинична, но нима Мата има друг избор?

– Предайте на барона, че вече няма да се бавя.

– Така е по-добре. Колкото до вашите сегашни... проблеми, ще дойда да ви видя след няколко дни в хотела, за да покажа на всички колко ви уважаваме.

Граф Лимбург-Щирум, който няма представа за сериозността на ситуацията, смята, че Мата просто се сблъсква с неприязънта, вдъхвана от чужденците във военно време във всяка страна. Знае, че сами жени по принцип се приемат зле. Класови предразсъдъци, ревност, общоприетото... Нищо не е на тяхна страна. Той е уверен, че е достатъчно да се появи един-два пъти в салона на Плаза, и полицейските недоразумения ще секнат.

– Благодаря ви, графе.

– Мата, Мата. (Той взима ръката ъ, за да я целуне.) Поне ви предупредих. Би следвало да заминете, да се приберете у дома и да се отдалечите от тази отвратителна касапница.

Дали още може да чуе това предупреждение, напомнящо същото, изказано от маркиз Дьо Маржри преди няколко месеца?

Мата си самовнушава, че е открила мощни съюзници. Да, тя е чужденка и онова, в което

я обвиняват, сега ще е свърши работа и ще я отърве от неприятностите. Френското правителство няма да се захване с гражданка от неутрална страна. Би се стигнало до скандал, който надали би изглеждал уместно...

Пространство–време

Реалността бяга от Мата и тя се опитва да я пресътвори по своя угода. Не е случайност, че тъкмо по това време я виждат отново в Ренси, в една скромна работническа къщица, вила Мирей на алея Бланш номер 4. Там живее с многолюдното си семейство някоя си дама Йожени Базен, по-добре известна под псевдонима Мадам Зина, гледачка по занятие.

По някое време, преди да тръгне за своята „мисия“ в Белгия, Мата вече е идвала да се консултира с гледачката. Работейки с три тестета, Мадам Зина е предсказала неприятности по море, промяна в първоначалните планове, но я е уверила, че все пак ще постигне целта си. Нещата са станали точно както медиумката е предрекла, а Мата идва да търси тук малко успокоение, което е липсва ужасно.

Мадам Зина я е сложила да седне в малката задръстена стаичка, където обикновено предсказва бъдещето. Съдбата на клиентите се реди върху стара кухненска маса. Мата би могла да посети гледачка от „богаташките квартали“, но по инстинкт предпочита да дойде тук. А човек трябва да е силно мотивиран, защото самото идване е истинско премеждие. Мата трябва да се качи на трамвая при Операта и да се остави да бъде возена почти един час сред все по-опърпани квартали с чувството, дори с тръпката, че отива при магьосница с тайнствена мощ... Адресът е бил даден от едно чиракуващо момиче и Мата веднага си го е отбелязала. Без да знае защо, единствено в тази област хваща вяра на по-скоро бедна женица, отколкото на някоя здраво напарфюмирана матрона.

Мадам Зина гледа картите.

– Да, младият мъж е жив и ще го видите отново...

Мата е готова да я разцелува.

– Скоро ли?

Гледачката прави пауза.

– Да, скоро...

– Ами другите ми работи?

Мата гледа разстланите срещу нея фигури.

– Покрийте тези карти.

Мадам Зина е сочи трите в центъра.

– Е? (Мадам Зина мълчи, Мата настоява.) Какво виждате?

Мадам Зина сякаш се колебае. После, след мълчание, което изглежда почти безкрайно, отронва:

– Няма да отпътувате закъдето смятате. Няма да ви дадат парите. Виждам смърт. Смърт от пушка. Ще бъдете разстреляна.

Мадам Зина е пребледняла...

– Направете го пак. (Мата почти крещи.) Направете го пак, сбъркали сте!

Мадам Зина се насилва и отново нарежда картите. Трепва:

– Съжалявам... Вече нищо не виждам, вече нищо не виждам...

Този път лекът е бил по-лош от болката. За какво да среща отново Вадим, ако трябва да умре? На връщане Мата прави опит да убеди себе си, че Мадам Зина е сгрешила. Старата луда... Когато се връща в хотела, е почти успокоена. В крайна сметка сблъсъкът със смъртта,

макар и като символ, и оцеляването е дават отново известна сигурност. Тя забелязва младия пиколо, който я е оскърбил предната вечер. Този път ефекта на изненадата го няма. Тя умишлено забавя крачка, за да може да го измери с поглед. Когато стига до него, го поглежда право в очите и младежът е толкова изненадан, че цялата му наглост се стопява. Да, това е то, Мата е грешала през всички тези дни. Изплашила се е, попаднала е в капана на Ладу.

Тя полекичка се прибира в хотела... Приближава се до рецепцията и отправя към портиера най-хубавата си усмивка:

– Ключа ми, ако обичате. (Портиерът е подава ключа, а Мата забелязва Моние и Тарле, които сядат във фойето.) Един чай в стаята ми, моля.

Тя се прави, че не забелязва двамата инспектори, насочва се към асансьора, хвърля машинално око наоколо, после се връзва и подмята:

– В крайна сметка ще си изпия чая долу.

Да, днес на Мата е се иска да се позабавлява. Да си поживее... Като нормално същество, не като затворница.

Докато сяда, Мата усеща погледите на редовните посетители върху себе си. Разбира се, има няколко военни в отпуск, но също и жени, много жени. Тъкмо те е хвърлят убийствени погледи. Също тъй бързо, както е дощя, смелостта на Мата изчезва. Дали заради мудността на метрдотела, който се преструва, че нея я няма и се кани да продължи така колкото се може по-дълго, все едно тя е прокълната, дали заради всички тия погледи, чието значение отгатва... Мата се изправя рязко и отива до асансьора. Мушва се вътре и промълвя към дежурния:

– Трети етаж.

Докато тежката машина отлепя, а желязната решетка пада, портиерът подмята към един келнер, който прекосява фойето:

– Мисля, че ще трябва да отнесете чай на госпожа Целе.

Любов, амоге

Мата се е проснала на леглото си. Няма вече сили дори да плаче, обзета е от бяс, от умора, от желание да крещи. Само да можеше да изпотроши всичко, за да започне отново.

На вратата се чука. Трябва да е камериерката с подноса, който изобщо не си струваше да поръчва.

Мата се съвзема и се насилва да говори, без да погледне:

– Влезте. Оставете го тук.

Вратата се отваря.

Мълчание.

Мата се обръща. Тя не вярва на очите си. Вадим е тук, пред нея. Вадим... Вадим, най-сетне! Къде е бил досега? Тя сякаш ще полудее. Мата го обсипва с ласки и целувки.

– Любов моя, любов моя...

Те се смеят и падат върху леглото.

Нощ е.

Мата и Вадим са сред все още смачканите чаршафи.

На Мата не е се приказва. Ако можеше да избира, точно в тази секунда би си пожелала да престане да съществува. Нищо никога не би могло да е толкова свършено. Само който е познал рая след буря... само той би могъл да я разбере в този миг.

Вадим се обажда първи:

– Генералът, който командва моята част, получил писмо от граф Игнатиев.

– Руския военен аташе в Париж.

Мата знае името, тъй като е било произнесено от граф Лимбург-Щирум. Нали идеята бе чрез него да се получат новини от нейния млад офицер.

– Да. (Вадим изглежда странно сериозен.) Игнатиев казал на моя генерал, че ти си...

– Е?

– ... че си авантюристка. Моят генерал ми заповяда да не се виждам повече с теб, понеже си опасна жена...

– Какво?

– Ти си опасна жена.

Мата се е надигнала рязко и гневът ѝ избликва:

– Как смеят?... Ти вярваш ли им?

– Какво да вярвам?

Вадим се доближава до нея и я прегръща. Изведнъж сякаш усмивката му се е върнала, сякаш се забавлява да си играе с огъня или сякаш му е все едно за утрешния ден.

– Това, което казват тези, дето искат да ни разделят...

Мата търси с очи погледа на младия офицер. Тя, която е дала всичко заради него, иска да знае дали той ще я защити срещу своите ръководители, ако ще би срещу цялата руска армия...

– Вярвам само в това, което виждам, а виждам най-красивата жена на света.

Вадим целува раменете ѝ.

– Заклевах ли се?

– Кълна се! (Лицето на Вадим отново е станало някак детинско и това къса сърцето на Мата, без тя да може да си обясни защо.) Аз съм тук, заедно сме. Да не оставяме никого да разваля тези мигове. Да излезем. Да се разходим навсякъде. Искам да ти покажа...

Вадим я повдига от земята и танцува валс с нея. Отведнъж сякаш всички облаци са изчезнали. Нищо не би могло да ги досегне, докато се обичат така...

И все пак, сякаш ръководена от инстинкт за самозащита, Мата внезапно се изтръгва и отива до прозореца. Долу на тротоара двама души продължават да пазят. Вече не са Моние и Тарле, но Мата би разпознала тези чакали и от хиляда левги. Тези двамата са само за нея. Чакаат, чакаат, могат да чакат живот след живот. Чакалите, чакалите на Ладу.

– Имам по-добра идея. (Мата се мъчи да бъде весела, може би малко пресилва, но какво значение има? Никой не бива да омърсява последния свят, който тя някак е съумяла да запази.) Имаме твърде малко време, за да ми се ще да те делия с някого. Ще останем тук, само ти и аз.

Вадим я поглежда, забавно му е. И неговото настроение се мени рязко, и непостоянството на Мата не го удивлява.

– Както кажеш, гълъбице моя.

– Не си ли ми гладничък?

Мата е дръпнала завесите и нервно е припалила цигара.

– Бих изял цялата земя...

Вадим отново се е доближил до нея и я целува по врата.

Мата се размива и се измъква. Вдига телефона:

– Искаме да вечеряме. (Тя се обръща към любовника си.) Какво искаш да хапнеш?

– Теб!

Мата се размива отново и казва в слушалката:

– Хайвер. (Още веднъж се обръща към Вадим.) Какво искаш да пиеш?

– Теб!

Внезапно на Мата ъ става толкова леко.

– Шампанско. Да, много шампанско – казва тя на човека от рецепцията, преди да прошепне на Маслов: – А какво друго?

Вместо отговор Вадим затваря телефона и я дръпва на леглото.

Ранно утро е.

Вадим си облича униформата.

Мата се събужда рязко.

– Вече? (Тя нахлузва пенъоар и изтичва, за да се вкопчи в него.) Ще отговаряш ли на писмата ми? Винаги ще ти казвам къде можеш да ме намериш... Виждам, нещо те тревожи.

– Само да знаех кога ще се видим пак.

– Друго е... Имаш нужда от пари. Знам. (Мата отива, взима чантата си от масичката от розово дърво.) Колко искаш?

Вадим прави отрицателен жест:

– Не, не, Мата, аз ще се оправя.

Мата изважда една пачка. Банкнотите, които ъ е предал граф Лимбург-Щирум. Банкнотите от Холандия...

– Колко? (Тя иска да помогне на Вадим. Това е единственият начин да успее да си остане с него.) Не се тревожи, тъкмо съм получила 5000 франка.

Тогавя Вадим се пресяга:

– Ще ми трябват 3000. Става ли?

Три хиляди франка са доста повече от половината ъ средства. Мата знае това, както и че не може да разчита на никого да ъ помогне. Нищо, ще се оправя някак. На Вадим нищо не бива да му липсва. Тя не може да го разочарова, да го зарече. Това чувство е по-силно от всяко друго, ще ъ остане до последния ъ дъх.

– Да. Да, разбира се.

Без да се колебае, Мата му дава трите хиляди франка. Вадим се кани да ъ благодари, а тя го целува по устата. Дълго, страстно.

– Сега трябва да вървя...

Вадим вече си е сложил фуражката. Мата отваря вратата:

– Тогавя бягай!

Иска ъ се да затвори очи, да не вижда.

Вадим е още тук. Асансьорът скърца, изкачва се, за да ъ отнеме, да го отнесе...

Внезапно Мата се спуска към него. Имала е нужда да го целуне и да го прегърне отново. Толкова по-зле за прислугата, която започва работа.

Този път Вадим не разбира.

Откъде този внезапен изблик?

Няма желание да знае.

Той закъснява.

Отива си.

Мата, която усеща толкова неща, знае, че те никога вече няма да се видят... НИКОГА ВЕЧЕ!

Отвън невъзмутимите двама агенти на Второ отделение все така осъществяват пазителската си мисия.

Сега

Мата е на рецепцията в Плаза.

Тя моли да ѝ дадат сметката и да пренесат багажа ѝ в Елизе Палас.

– Разчитам на вас да препращате пощата ми – добавя тя с известна ирония към портиера.

После, след като е помолила да ѝ викнат такси, се приближава до агентите на Ладу, които стърчат при въртящата се врата.

– За да не ви се налага да разпитвате, знайте, че отивам в Елизе Палас. Стаите са поевтини и въздухът пък се диша...

Мата кима рязко и за разлика от навика си напуска хотела, без да остави бакшиш. Ако знаеше какво става в момента на булевард Сен Жермен 282, би се засмяла – прекрасният Ладу беснее в кабинета си, докладите за наблюдение не са довели до нищо, до абсолютно нищо от онова, на което той се е надявал. Затова е ангажирал свои хора. Ала много скоро си дава сметка, че те не са по-умели от Тарле и Моние. Освен ако Мата няма нищо за криене. Ами тогава телеграмите на Кале?... Лъжа или истина, това е единствен шанс, неочакван, патриотичен шанс да се самодокаже!

Ладу... Тъкмо за него си мисли Мата. Преди да напусне Плаза, тя му е написала късо писмо и се е отказала, преди да го пусне. За да бъде съвсем сигурна какво прави, тя ще поиска съвет от специалист и съответно ще се интересува от мнението на своя скъп приятел адвоката Едуар Клюне.

– Улица Галилей 40 до Шанз-Елизе – казва тя на шофьора, качвайки се в колата.

Клюне препрочита текста:

„Какво искате от мен? Склонна съм да направя всичко, което бихте пожелали. Не ви питам за ваши тайни, не искам да познавам вашите агенти. Аз съм интернационална жена. Не обсъждайте моя подход, не разваляйте свършеното от мен с тайни агенти, които не могат да ме разберат. По закон имам право да пожелая да ми бъде платено, но искам да замина.“

Старият адвокат погалва заострената си брада и леко вдига глава.

– Разбирам, мила Мата. Разбирам...

– Писмото ми е точно, нали, господин адвокат?

– Думата „платено“ е може би малко груба, като се имат предвид сегашните обстоятелства.

– Защо, господин адвокат? Не ви разбирам вас французите или може би – вас, мъжете... Щом не ме е срам да си получа парите, няма защо да се срамувам да го кажа.

Клюне я поглежда с безусловно възхищение:

– Винаги ще ме удивлявате, Мата, но всъщност трябва да призная, че имате право.

Мата се усмихва широко за пръв път след раздялата с Вадим. Щом адвокат Клюне е съгласен с нея, значи законът е на нейна страна. Тя го целува мило и си тръгва с олекнало сърце. Остава ѝ само едно нещо, да пусне писмото в пощата на авеню Клебер. После ще отиде до префектурата да си поиска виза за Швейцария. Граф Лимбург-Щирум е прав, трябва да замине, в Париж вече не може да се диша. Ако Ладу иска да плати, може да го направи навсякъде – повтаря си тя, за да събере смелост. Все ще му се наложи да си даде сметка за свършената работа. Да, тя пак ще му бъде необходима... Пък и кой знае? Озове ли се веднъж в

Берн, може да отиде да се види с тамошния немски военен аташе и да използва при него същия номер, както при Кале... После ще отиде в посолството и ще им даде всички сведения, които е успяла да събере... Така нашата вече съвсем приказна героиня си върви бавничко до кабинета на господин Монури, който е изготвил документите при предишните ѝ пътувания. Високопоставеният чиновник е твърде любезен, но потвърждава пред Мата, че капитан Ладу бил „на Ривиерата“ още поне за три седмици и нищо не можел да подпише в негово отсъствие...

„От немай-къде отидох до службата за чужденци. Попълних обичайния формуляр, посочих, че искам да се върна в Холандия през Швейцария. Минаха десет дни, нямаше отговор. В понеделник, 12 февруари, се върнах в службата и ми отговориха, че документите още не били пристигнали...“¹

Истината е, че Мата ще да е последната, неосведомена как два дни по-рано три етажа по-нагоре шефът на Второ отделение се е въртял като лъв в клетка. Алор тъкмо му е показал различните молби на Мата за напускане на страната. Те са подкрепени от консулството на Нидерландия. Всичко е редовно и танцьорката има всички шансове да получи правото да отпътува, ако той не се намеси незабавно.

– Никаквица! – промърморва Ладу и отваря чекмеджето на бюрото си. Вади оттам изписан предварително лист хартия, знаменитото писмо до военния губернатор на Париж, подписано саморъчно от маршал Лиоте:

„Имам честта да ви уведомя, че лицето Целе, разведена съпруга на Маклийд, наречена Мата Хари, танцьорка, холандска поданица, е под силно подозрение, че е агент в служба на Германия...“

Ладу препрочита набързо и написва датата с перо. За миг остава тъй, без да промълви, после подава листа на своя заместник:

– Сега!

В мразовитата ранна утрин двама мъже „висят“ пред един хотел на Шанз-Елизе: Елизе Палас. Техният началник, комисарят Приоле, нервно пуши цигара. На стена зад него има афиш: Мълчете, врагът ни слуша. На първия етаж в стаята си Мата спи неспокоен сън. Комисарят Приоле гледа часовника си. Шест часът, дава заповед за действие. Инспекторите незабавно се спускат във фойето, сподирени от доста жандарми. Полицайте са навсякъде, във фойето, из коридорите. Нощният портиер и камериерките са изплашени. Приоле нарежда да блокират асансьора и се спуска по стълбището. Мата се събужда рязко. Три кратки почуквания по вратата. Приоле влиза със свитата си:

– Госпожо, вие сте арестувана.

На този 13 февруари 1917 г. Мата изгубва окончателно свободата си.

Започват нейните страсти, страсти ужасни и смазващи, които трябва да се опитаме да осветлим обективно.

ТРЕТА ЧАСТ

ЦЕЛТА КАТО СРЕДСТВО

Мата никога не е успявала да бъде разузнавачка.

Тя е преди всичко жена.

Нейният случай би минал незабелязано при други обстоятелства, но годината е 1917 и Франция се подготвя да играе една от най-съществените игри в своята история.

Вековете започват със закъснение

Преди да продължим с това изключително приключение, нека да си зададем един основополагащ въпрос: в какъв контекст се развива случаят Мата Хари? Крайно необходимо е да си създадем точна мярка (макар това да е почти невъзможно, толкова голям е ужасът), за да разберем онова, което биха чувствали тези, пред които Мата се явява и ще трябва да се обяснява.

От 1914 г. са минали три години. Франция е дала над един милион мъртви и милион и половина ранени или пленени. Войната, която всички са се надявали да бъде свежа и радостна, се превръща в най-ужасния катаклизъм в историята. Това е европейска гражданска война, от която западният свят няма да се съвземе. Всъщност изчезва една форма на хуманизъм и това ще доведе логически до страховития бъдещ Холокост. Няма нито едно семейство, където да няма изчезнали: син, баща, годеник... Да не забравяме, умират най-вече мъжете, жените си остават... обикновено сами.

Съмърсет Моъм, който е бил санитар, а после таен агент през този ужасен конфликт, обобщава положението по-добре от всекиго.¹ Един ден край Сомата той влиза в църква, превърната във временна болница. Навсякъде мъртъвци, ранени, умиращи върху сламата, стига да има такава, повечето на земята... мирис на мърша... лекари и сестри, които тичат къде с трион, къде с превръзки в ръце. Внезапно чува до себе си стенещ войник. Очите му са превързани и наистина вече няма човешко лице, ала ето че се стяга, почти подскача и припада, надавайки вопъл:

– Мамо, мамо, мамо...

Като всички останали и той е едва на осемнадесет години.

Отвъд образа, бил той и страшен, тази 1917 г. представлява един решителен, основен, окончателен поврат: от тази година можем да датираме истинското начало на XX век. Наистина, ако началото на XVI век може да се датира с битката при Маринян (1515 г.), началото на XVII – със смъртта на Анри IV (1610 г.), началото на XVIII век – със смъртта на Луи XIV (1715 г.), началото на XIX век – с окончателното поражение на Наполеон (1815 г.), то със сигурност през мрачната 1917 г. започва най-смъртоносният век за нашата цивилизация. Действително тъкмо през тази година, докато Мата се упражнява в шпионаж с дантели, се случват няколко мощни събития, които завинаги ще променят лицето на света:

Руската революция избухва през февруари и завършва през октомври с взимането на властта от болшевиките на Ленин.

На 2 април Съединените щати влизат във войната, използвайки като претекст торпилирането на няколко кораба, превозващи американски граждани, от германски подводници².

Това е годината на процъфтяването на болшевизма, против който скоро се появява фашизмът.

Започва могъщият възход на двете нови „велики сили“, които ще доминират над интернационалната шахматна дъска – СССР и САЩ.

Всичко е вече на мястото си за продължението на събитията, сред които все още живеем.

Ретроспекция

Докато 1916 г. е била ужасна, 1917-а се готви да бъде основополагаща в политическо и военно отношение.

Като че ли нарочно зимата е особено тежка. Времето сякаш обича да ускорява революциите и да издевателства над нас, за да покаже своята мощ тъкмо когато сме най-слаби: през 1788 и 1789 г. житните добиви са катастрофално ниски, а по-късно преживелите я има да си спомнят за зимата на 1942 г. На 31 януари 1917 г. Боне руж, издание, за което пак ще стане дума, вади заглавие за Франция, преобразена в ледник... и наистина дори камъните се пукат от студ: –10 в Париж, –15 в Лион, –18 в Клермон...

След ужаса на Вердюнската битка и неуспешния опит за пробив при Сома, отнели цялата 1916 г., без да донесат някакво решение или важно предимство, войските са с възможно най-нисък дух. Тези две страшни сражения сами по себе си са образец за невероятната глупащина и ужас, в които са затънали военните. Докато германците правят неуспешен опит да постигнат внушителна победа на запад, нападайки Вердюн, Жофр се заинатява в своята велика идея: контраатака от север. Резултатът е над 100 000 мъртъвци месечно от всички националности и една страшна забележка на генерал Файол, командващ VI армия, който заявява още през юли:

„Тази битка поначало е безцелна. И дума не можеше да става до пробием. А ако една битка не цели пробив, за какво е тогава?“

Навсякъде гледката е една и съща и се стеле такава задушаваша миризма на трупове, та чак фронтоваците ни твърдят, че била по-лоша от бойните газове. За пръв път се появяват различия между френското и английското командване, Жофр се опитва да се държи като генералисимус и дава заповеди на британския главнокомандващ генерал Хейг, комуто това никак не се харесва. Тук-там се говори, че френско-английските отношения като нищо ще охладнеят, ако липсва третата страна на терен. Мата ще бъде обвинявана, че е дала тази информация на консула Кремер...

В тила гласовете на опозиционерите вече се чуват. Отначало в комисиите в парламента, после и в пресата. Навсякъде из Европа започва да набира мощ една идея: необходим е мир, мир на всяка цена. Още през месец април 1916 г. една интернационална конференция събира всички пацифисти в Кинтал, в Швейцария. Гласувано е решение да не се подкрепят повече военни кредити. Присъстват трима френски депутати от иначе твърде патриотичната Социалистическа партия: Александър Блан, Пиер Бризон и Рафен-Дюжан.

1916 г. изтича, без да са налице обещаните успехи, кабинетът на Аристид Бриан неведнъж изпада в затруднено положение. Налагат се впечатляващи мерки, за да бъде спряно вътрешното разложение. Министър-председателят се осмелява да стори немислимото: той отнема на Жофр командването на частите на север и на североизток. Победителят при Марна, историческият герой от първата половина на конфликта е заменен с едно драсване с перо. Хапът е горчив за онзи, който е спасил страната през 1914 г., макар да го правят маршал... За негов приемник е избран генерал Нивел, който тъкмо се е проявил при Вердюн, като е превзел отново укрепленията при Во и при Дуомон. Мнозина смятат, че той е

идеалният в случая: майка му е англичанка и във всички случаи ще се разбира по-добре с главнокомандващия войските на Негово величество, избухливия генерал Хейг. Речите му в дух „всички на война“ с усещане, че скоро му идва краят, поуспокояват нещата и откъм политиката. Същевременно генерал Рок, заемал поста военен министър, е уволнен. Прекалено е близък с Жофр, заменя го Лиоте, по онова време главен представител в Мароко. Тъкмо него полковник Данвин следва в Париж, когато той минава през Мадрид, за да заеме поста си.

В Женева неколцина смахнати създават дадаизма – а истината е, че ситуацията си е сюрреалистична още отпреди в най-лошия смисъл на понятието...

Яростен оптимизъм

В началото на 1917 г., обратно на това, което си мислят нашите ръководители, положението всъщност е съвсем несигурно. Разбира се, разни хора са заменени, но страната е изтощена. На Западния фронт нещата са се затлачили, но и на Източния не са блестящи. Нашите съюзници румънците са в деликатно положение и за малко не са сринали напълно пред настъпващите сили на централните империи. Гърците, официално неутрални, сякаш все повече клонят към Германия и Австро-Унгария.

Във Франция обаче се иска пълен оптимизъм. Онези, които са решили да се доверят на Нивел, се радват, че са били прави. Неговият чар всеки ден извършва чудеса. На Лондонската конференция през януари 1917 г. прави толкова силно впечатление на британския премиер Лойд Джордж, че той му предоставя ръководството на британските сили. Най-сетне ще има реално единно командване... Нека отбележим, че генерал Хейг е бесен от това, което за него винаги ще бъде неприемливо вмешателство. Той също е назначен маршал „като компенсация“ – наистина това е жезъл, който от двете страни на Ламанша се подхвърля малко като кокал за гложгане.

След като единството е налице между двата основни съюзника, обстоятелствата започват да изглеждат по-обнадеждаващо. Така поне повтарят основните печатни средства за масова информация и онези, които създават общественото мнение. Разбира се, трябва да се направи избор на тактика, но всеки е наясно към каква ще се ориентират. Всички опити за мир явно ще търпят поражение¹ пред мощта на желаещите борбата да е докрай, остават само насилието, потребността да се стигне до твърда победа на бойното поле. Игнорирайки реалното състояние на населението и на войниците, главните командвания и кабинетите решително застават на тази позиция. Странното при настъпването на тази година е, че никой не оспорва избора им: всички вярват, искат да вярват, готови са да зложат всичко в едно последно усилие, което ще доведе до мир и до... слава.

Такава е поне повърхността на нещата.

Шмен де Дам¹

Планът на новия генералисимус е прост. Трябва да се мобилизират всички наши сили и да се пробият германските позиции на над шестдесеткилометровия фронт. Идеята не е нова. Робер Нивел я е открил в папките на Жофр, винаги верен на политиката си да атакува.²

Отвъд привидната промяна всъщност имаме пак старата политика.

Илюзия, драматична илюзия... все пак изтъкната от неколцина; майор-генерал Пон, генерал Франше д'Еспре, генерал Месими (сам той бивш военен министър и бивш любовник на Мата) се опитват да предупредят: за да има успех, трябва изненадата да бъде пълна, а германците явно са съвсем наясно с това, което има да става...³

Все пак въпреки тези уговорки, въпреки враждебността на самия Лиоте, който си подава оставката в знак на протест⁴, въпреки съмненията в новия кабинет на Рибо, наследил правителството на Бриан, което пада през март 1917 г., Нивел се заинатява: атаката ще се състои. Срещу всички свои опоненти главнокомандващият пуска несъкрушим довод: не се знае докъде ще доведе младата руска революция. Засега новите власти в Москва приемат да поддържат натиска на Източния фронт, ангажирайки една немска дивизия на два фронта. Всеки момент руският премиер, княз Львов, може да си промени мнението или на свой ред да бъде свален. Съответно съглашенските сили трябва да се възползват от сегашното си числено превъзходство, което може да бъде изгубено за миг. Само болшевиките или други привърженици на мира да вземат властта в Петроград – и край с двойния фронт, който отслабва силите на кайзера...¹ За да довърши разсъжденията си, Нивел добавя, че ще подаде оставка, ако се откажат от неговия план...

Разсъждението и този ход се оказват достатъчно силни, за да бъде взето решението. И тъй, на 16 април генерал Нивел задвижва своето голямо настъпление по Шмен де Дам. В крайна сметка възраженията просто не са взети предвид, а и има патриотична треска, която сякаш съпътства начинанието из цялата страна в няколкото часа, последвали началото на сраженията. Илюстрацион, едно от най-знаменитите списания по онова време, вече е с готова корица: пълна страница в прослава на победата на новия Цезар...

А поражението е пълно. Дори по-лошо – страшна картина, може би най-ужасната през цялата тази война. Врагът извършва тактическо оттегляне и оставя нашите хора да влязат в същинска клопка. Зле подготвени, нашите бойци се подлагат на изстребление пред немските фортификации, които демонстрират страховитата си ефективност. 35 000 мъртви и 100 000 ранени за няколко часа... 120 000 мъртви за три дни... Дори нашите танкове, ангажирани за пръв път, тази нова кавалерия, от която толкова се е очаквало, са напълно разбити.² Заслепен от самолюбието си (ако не и от нещо по-лошо), Нивел все пак казва на пратеника на президента на Републиката Реймон Поанкаре:

– Дори да бях диктувал заповедите си на Хинденбург, пак нямаше да е направил всичко точно тъй, както го исках... Врагът е в отстъпление. Войната с придвижване започна...

Все едно съм наяве, макар да е неуместно думата да се споменава пред ужасния разгром на нашите войски.

Но това все още не е дъното, съвсем не... По-малко от месец след първата си катастрофална офанзива, на 5 май Нивел подновява натиска. Новата битка за Шмен де Дам е още по-трагична.

Една касапница в повече

В Париж доверието намалява, липсват осезаеми резултати, сменят се министри – и все напразно.

По-тревожното е, че сега вече цялата страна сякаш върви към разруха. При такова нехайство и такъв ужас решенията сякаш трябва да дойдат отдругаде. Избухват стачки и разкъсват последните останки от „свещения съюз“, под чийто знак са преминали първите години на конфликта. Още от пролетта има брожения в почти всички сектори, но най-вече във фабриките за муниции, шевната и мебелната индустрия. Удивително зрелище, симптоматично за новите времена – манифестират предимно жени, същите жени, които тихомълком са заели местата на „своите“ мъже в почти всички дейности.¹ При липсата на истинска информация, та дори и благодарение на „дезинформацията“, организирана от мрежата от германски агенти в столицата, започват да се носят какви ли не слухове:

полицията била стреляла и избила десетки работнички. Говори се за нова Кървава неделя²...

Най-сетне на 15 май Нивел е отстранен и заменен от генерал Петен като командващ северните и североизточните войски, докато Фош наследява функциите на ръководител на Генералния щаб. Петен е натоварен да внесе ред на място и да върне доверието на бойците.

Но вече е твърде късно.

По същото време, на 23 май 1917 г., започват първите бунтове на фронта. Някои войници размахват пушки и крещат: „Събудете се, убиват жените ни!“ Отровната атмосфера издава мислене, при което всеки подозира за нещо ближния си, а класовата борба като че ли е на път да измести междуотечествената... Руските части вече са прехвърлени по-далеч от фронта, в централните департаменти, за да няма разпространение на заразата... Към тях се числи и лицето Вадим Маслов. Въпреки това фронтоваци току пеят Интернационала и развяват червени знамена. Някои батальони, разквартирувани в Соасон, обмислят да тръгнат за Париж и да вдигнат революция. Офицерите са наясно, че две трети от френската армия може да се превърне в дезертиращи или непокорни войници, та дори да се обърне със сила срещу тях.

Тъкмо в това време човекът, свързан с катастрофата от май 1940 г. и с колаборационизма, печели своите истински отличия. Враждебен към плана на своя предшественик, той винаги е проявявал мъдрост, като е пестял кръвта на войниците си. Като психолог е забелязал, че никога няма бунтове в частите, които се бият на предна линия. Войниците се бунтуват не защото са предатели, готови да зарежат позиции, откъснати трудно от врага. Всъщност се иска нещо основно: те се отказват да мрат за нищо, искат промяна на тактиката и да се взема предвид животът на бойците, презирани от дотогавашните ръководители. Твърдо подкрепен от Пол Пенлеве¹, новия военен министър, Петен разпорежда да се спрат незабавно проектите за нападения и ще съумее като по чудо да възстанови дисциплината сред армия от над два милиона фронтоваци... За тази цел налага избирателни и умерени репресии. 75 разстреляни сред бунтарите несъмнено означава 75 смърти в повече, но катастрофата е избягната с минимални щети...² Нека припомним, че по онова време, когато смутовете са най-силни и се крият, доколкото е възможно, от пресата и от общественото мнение, правителството е стигнало дотам да разчита само на една дивизия между Соасон и Париж... Дейността на Петен не се свежда само до този прост успех на репресии – иначе как да си обясним невероятната му популярност, която ще му позволи нататък да открие за себе си по-друга съдба. Онзи, който ще въведе останалата известна формулировка: „Чакам американците и танковете“, проявява изключителна грижа за качеството на живот на войниците си. Започва с нов режим на отпуските, намалява времето за престой на предната линия, следи за по-добро снабдяване с тютюн и храна. За пръв път войниците имат усещането, че водачът им се отнася с тях като с хора, а не като с пушечно месо.

Петен действително успява като по чудо, но някои драми от онова време не могат да бъдат забравени или сведени до проста статистика. Те позволяват също така да се вникне по-ясно в трагедията, която ще се случи с Мата Хари. През тази страшна 1917 г. милост няма: съдят жена, но разстрелват дори герои. Два случая остават известни и сами по себе си въплъщават нелепостта и безцелността на този период – двама изключителни мъже завършват пред взвода за екзекуции.

Първият се нарича Брюнел. Бил е капрал, тридесет и осем годишен. Храбростта му в боя му е донесла назоваване пред строя:

„Капрал, набор 1899 г., доброволец, винаги готов да поеме и най-опасна мисия. Сам влиза във вражеска траншея и докарва 83 напълно здрави пленници. Тежко ранен няколко минути по-късно, не е спирал да поддържа духа на хората си с думи и с личен пример.“

Дванадесет куршума за него!

Вторият се е казвал Льофевр. И той е капрал, но няма и двадесет години. Дошъл от север сам, за да се запише войник, като прекосил вражеските линии, за да отмъсти за баща си, когото германците разстреляли пред очите му. През най-тежките бунтове заплашил офицер с пушката си.

Дванадесет куршума!

Тигъра

В тила също се търси нов подем. Започват да се ширят слухове. Отначало ги пускат самите генерали. Скоро са заместени от общественото мнение: и в правителството, и в различните администрации, и в пресата са се инфилтрирали врагове. Това е една от причините Републиката да се сблъсква с такова сурово изпитание. Скоро големи всекидневници са заподозрени, че играят на страната на Германия, важни политици са заподозрени (и скоро ще бъдат официално признати), че търсят тайно споразумение с Вилхелм II: Малви, управляващ министър; Кайо, бивш премиер...

Случайност ли е, че тъкмо тогава широката публика ще научи за съществуването на „случай Мата Хари“? За танцорката не би могло да има по-опасен контекст.

Както се случва често, Франция търси начин да се пречисти. Накратко, търси човек-провидение. Това ще бъде Жорж Клемансо, дошъл на власт на 15 ноември 1917 г. (точно един месец след екзекуцията на Мата) с гласа на Реймон Поанкаре, който умее да не се вслушва в личните си антипатии. Клемансо, буен радикал-социалист, е държан извън властта след падането на правителството му преди осем години. Този човек плаши. Разрѣфал е не един кабинет, свалил е Жюл Фери, тероризирал е правителствата през време на аферата Драйфус и дължи прозвището си („Тигъра“) на множеството глави, отхвърчали заради него. В продължение на три години, от 1906 до 1909, като премиер и министър на вътрешните работи без колебание и брутално налага закона за разделянето на Църквата от държавата и разпорежда стрелба по стачкуващи миньори. Рѣф вдясно, рѣф вляво – така човек може да стане омразен на всички и внезапно да стане необходим. Също както Чърчил за Англия доста години по-късно, Клемансо вече е нужният прокажен. От своя апартамент на улица Франклин, от трибуната на народното събрание, от началническия кабинет на своя вестник Окованият човек¹ той е клеймил всички скандали, предатели, лигльовци и пораженци от всички страни. Наскоро е бил острието сред онези, които са против какъв да е мир.

Чудят се как ли ще намери хора за министри в един ненавиждащ го парламент, а Клемансо извиква на всеки, който се интересува:

– Ако не намеря министри, ще отида с четирима фронтоваци!

Встъпителната му реч в Камарата не оставя никакви съмнения относно бъдещите му намерения:

„Представяме се пред вас с едничката мисъл за безпощадна война... Французите, които бяхме принудени да хвърлим в битка, имат права пред нас. Те искат нито една наша мисъл да не се отклонява от тях, нито едно наше действие да не ги пренебрегва. Дължим им всичко безрезервно... имаше и грешки. Да мислим за тях само за да ги поправим. Уви, имаше също

престъпления срещу Франция, които изискват бързо наказание. Ние поемаме пред вас, пред страната, която иска правда, ангажимент правосъдието да бъде спазено с цялата строгост на законите. Нито личности, нито политически страсти ще ни отклонят от дълга, нито пък ще ни накарат да го надхвърлим... Нито предателство, нито полупредателство: война. И само война.“

Безусловно се долавят нотки от 1792 г., отечеството наистина е в опасност, а ако някой се е съмнявал, ето какво може да се прочете в пресата само след няколко дни – статията изчерпва напълно положението и настроението през няколкото изтекли месеца:

„Подобно на Германия, където канцлерството преминава от едни ръце в други, Франция не можеше да избегне голямата криза на авторитетите и на управлението, която разтърсва почти всички воюващи народи.

В този нелек час на нея са е нужни ръководители, наистина достойни за това име, хора, сбрали в себе си цялата правителствена мощ, за да се сражават едновременно срещу врага и срещу неговите добри помощници: предателството, поражение, безпорядък.

Заради доброто на държавата трябва да се прекратят всички низости, с които се занимава военното съдопроизводство, и всички онези методи на внушение, заплахи, остракизъм и тайни ударчета, редом с които никое правителство не би просъществувало. Подир последователното задкулисно събаряне на три правителства, след удара, нанесен в сянка на господин Рибо, положението ставаше непоносимо. То можеше да доведе до съветизация. Именно затова до такава степен уместен бе призивът на президента на Републиката към господин Жорж Клемансо...

Каквото и да е мнението, няма как да не признаем на господин Клемансо, че е силна личност, човек с характер, воля, патриотизъм. Както сме казвали вече, той е един голям реалист...

В късния час, в който пиша, той още не е влязъл в контакт с парламента, но се знае програмата му.

От политическа гледна точка в болоистката история¹ той точно и остро заяви: „Бързо и всичко.“ Така става ясно, че би желал да разкрие, да изтръгне и сетната капка гной от язвата, заплашвала да отрови парламента, армията, самата страна.

Във военен план господин Клемансо със сигурност споделя вижданията на Лойд Джордж¹... Единството на командването, за което Бонапарт призовава още през време на кампанията си в Италия, днес е по-важно от всякога. В солидната битка, която подхваща, господин Клемансо ще има яростни противници, ала одобрението на страната и непопулярността му в Германия, където неговото име е синоним на безмилостна война, са за него твърде силни оръжия.“²

Не много явните служби

При такъв контекст е явно, че тайните служби има какво да предложат, от време на време ролята им е направо определяща.

А през първите месеци, през първите години на войната нашите разузнавателни служби не са на върха на възможностите си. Резултатността им е ниска... Налага им се да се развиват, ако използваме един мек евфемизъм и пропуснем да кажем, че са чисто и просто за посмешище на цяла Европа. Аферата Драйфус вече е показала убогостта на нашата контраразузнавателна организация. По онова време службите на Райха здравата са се забавлявали и са успели с детинска леснина да манипулират нашия Генерален щаб. Началото

на първия световен конфликт бързо ще докаже, че не сме напреднали особено.

В своите агиографски спомени с ударното заглавие *Ловци на шпиони* капитан Ладу поне веднъж дава доста точно резюме на ситуацията. В първите дни на войната той отива на булевард Сен Жермен 282, за да заеме новия си кабинет. Очаквал е да се натъкне на някаква фантастична машина, а открива полупразни помещения и администрация, напълно дезорганизирана заради мобилизацията. Бидейки в ръцете на военните, Второ отделение се оказва рязко лишено от всичките си кадри, изпратени на фронта. За няколко дни там са заминали петдесетина офицери заедно със службите си и с няколко тона архив. На поста си са останали засега само неколцина чиновници, за да предадат набързо щафетата на запасняци, които идват да ги заменят.

Пустинното впечатление е толкова завладяващо, че Ладу разказва как дори Жофр не могъл да не се притесни:

– Ами кой остава тук да движи нещата?

– Няма много народ, господин генерал. Тилът трябва да търси връзка с нас.

А тилът е цялата страна...

Задава се критично положение.

Впрочем най-показателно е за жалките възможности на френското контраразузнаване, че са необходими над година и три месеца, за да арестуват първия столичен шпионин. Той ще бъде италианецът Марио Жозе деи Паси, на 20 октомври 1915 г., няколко дни преди първото пътуване на Мата до Париж.

Пак в този ред на мисли – ще са нужни месеци, дори години, за да разполагаме с ефикасни средства за контрол по границите си.

Докато германците бързо създават паспортна служба и централизирано разузнаване, Франция събира своя знаменит „списък на заподозрени“ чак някъде през 1917 г. Много трудно е да се премине границата от Германия към Швейцария и обратно (Мата се убеждава в това за своя сметка през 1914 г., когато се опитва да напусне Берлин), а границата между Швейцария и Франция е същинско едро решето.

Докато Райхът се подготвя с всички сили за истинско военно положение, Франция, тъкмо напротив, сякаш иска да запази всичко в нормалния му вид, доколкото е възможно.

Докато германската администрация веднъж завинаги обявява, че „не се минава“, французите току измислят разни вариантчета. Така например чак през 1916 г. заставените едва ли не насила митници ще се примирят да претърсват лица по нашите граници. Отдавна и в Германия, и в Англия са преминали към най-драстични мерки (само да си припомним „суфражетките“, които пребъркват Мата във Фолмът).

Разлика в манталитета, но и в ефективността.

Трябва да се каже, че нашето недоверие и нашето безгрижие достигат върхови стойности. Полицейският префект, иначе приятен човек, няма и представа за реалната опасност. Той дори не знае колко важни сведения може да се получат в една столица от добре структурирана мрежа. Веднъж, когато Пиер Бушардон му обяснява как германската организация умее да инфилтрира агенти на всяка вечеря, той му отвръща удивен:

– Шпиони в Париж? Боже, че какво биха правили тука?

Бушардон подчертава: „Трябва да признаем Впрочем, че твърде дълго Германия имаше предимство. Съвършената е машинария ни свари почти беззащитни. В началото можехме да е противопоставим само подръчни средства. Понякога някое сведение сякаш ни падаше от небето и се възползвахме. В тази област обаче непоследователността и случайността няма

как да заместят организацията и метода. Нещата не се бяха променили, откакто Фридрих II е можел да заяви: „Субиз има сто готвачи и един шпионин; аз имам един готвач и сто шпиони.“ Нека към тези основания за слабост добавим и инстинктивното отвращение на всеки французин към занятие като шпионирането, страха да не станеш смешен, съзирайки шпиони навсякъде, най-сетне липсата на координация между нашите служби (съдебна полиция, държавна сигурност, военна полиция), които твърде често биват разделяни от най-жалка завист с плътни прегради!“

Липсата на сътрудничество между администрациите наистина нанася доста щети на различни предприети действия. На моменти, както става често във Франция, играта е по-скоро как да си попречим, отколкото да си помогнем. Така Ладу и Монури ще си противоречат относно следенето на Мата Хари. Естествено, резултатът е многобройни, често драматични грешки. Истинските виновници, едрите риби се измъкват, а биват разстреляни невинни и второразрядни лица. Например точно от тази епоха в архивите на германското контраразузнаване четем доклад на майор Щотен¹, според който повечето смъртни присъди, за които съобщава френската преса, са издадени за хора, нямащи нищо общо със службите на Райха... В Германия, напротив, всички решения са концентрирани в ръцете на военните.

Към това трябва да се добави и разликата в мащабите: германските служби разполагат с внушителни бюджети, което още повече увеличава ефективността на организацията. Така те могат да си позволят лоши инвестиции или рискове, като на рулетка. За разлика от френските служби, доста стиснати, нека си признаем, германските служби, общо взето, приемат да бъдат ограбвани в половината случаи, за да разчитат на верността на хората си. Например испанецът Рикардо Гонсалес Лянос ще успее да си уреди двойно плащане от Берлин, като измисля свой брат близък...

Най-сетне – тук всички са съгласни – германското разузнаване може да се покаже също толкова безмилостно, колкото е щедро. То приема с готовност да го ограбват, докато му служат, но никога не прощава на предателите и винаги намира някакъв начин да ги екзекутира или да ги предаде за екзекуция, което може да бъде дори по-изящно... Госпожица Доктор го е казала. В случая Мата не е трябвало да бъде небрежна.

Но това не е всичко – тайните служби на Райха са на по-високо равнище във всички области. Например те ще проявят доста по-висока ефективност при обработката на общественото мнение, особено чуждестранното (като се започне с неутралните държави). Още от началото на войната агенцията по печата Волф присъства във всички редакции и започва подмолна дейност. Хиляди са новините, били те истински или фалшиви, които оповестяват успехите на централните съюзници и хаоса в Антантата. За пръв път в историята наблюдаваме действително усилие за замъгляване на информацията, първи симптом на съвременните войни.

Немските тайни служби – най-добри в света? За онова време тук няма съмнение и останките на създадената тогава страховита организация ще обслужват по-късно Третия райх, а после и зловещата ГДР, която е пример за КГБ...

Като цяло следователно, и то поради ред причини, френското контраразузнаване винаги е изтърчавало влака и се старае къде по-умело, къде не, да се справя някак със задачите си. От 1917 г. обаче психологическата му роля се очертава като основна. Войната продължава безкрайно, необходими са виновници. Военните са извън списъка, всеки ден те дават нови и нови жертви, търсенето трябва да бъде в тила. Скоро всички вече са убедени: има предателство, то си личи. Някой ни подкопава, в сянка се подготвят заговори. За няколко

месеца новините от фронта изглеждат едва ли не второстепенни по важност: говори се само за рисковете, причинени от недоглеждания, за корупцията и изтичането на сведения.

От първоначалното безгрижие се преминава към нервно отношение, което трови атмосферата.

Стените имат уши

Всички стени на столицата се покриват със знаменитите по-нататък афиши: Мълчете, внимавайте, врагът ви слуша.

На тях се вижда някакъв сатана, свит в сянката, който с подла усмивка чака само една думичка точно зад гърба ви. Шпионинът може да бъде вашата камериерка, съседът по етаж, началничката ви, млекарят... зло, абсолютно зло, замаскирано под делнични дрехи. Накратко – всички и никой. Някои вестници (като Боне руж) говорят за „шпиономания“ и клеймят разрухата на патриотичния климат. След толкова време трябва да се признае, че ако няредко се е прекалявало, това е, защото твърде дълго опасността е била подценявана. Свидетелство е този разговор, предаден от Пиер Бушардон, който дава доста ясна представа за ситуацията...

Един от приятелите му казва:

– Ха! Ама вие наистина ли вярвате в ефективността на този шпионаж? Смятате, че понеже някой войник, авиатор, дори цивилен е говорил твърде много или твърде високо и някоя непредпазлива приказка е чула от подозрително ухо, та оттук врагът ще получи предимство?

Капитан-докладчикът отговаря:

– Да, несъмнено. Сто подозрения не заменят едно доказателство, но сто приказки, от които една, взета хей тъй н'У, не означава нищо, могат като цяло да представляват сведение. Врагът проучва наред непрестанен поток от информация. Той отделя зърното от плявата, а най-доброто доказателство, че методът си струва, е, че той продължава да възнаграждава, да обучава и подменя, когато умрат във Венсен, всички тези дребни шпиончета, ако изобщо има дребни шпиони.

Лудост във възприятията или реалност?

Вероятно по малко и от двете. Отвъд параноята, обхванала една нация, която се смята за несправедливо лишена от победата, във всички среди във Франция има силни немски пропагандни акции. Можем да кажем, без да сгрешим, че Райхът отвърща напълно логично на двойния фронт, който му е наложен (западния и руския), като открива също два и излага французите на атака откъм вътрешните им врагове. Първи заподозрени са жените и представителите на неутралните нации, а вече и евреите¹, като пресата е убедена (най-вече Леон Доде², начело на Аксион франсез), че едните и другите са предпочитан улов за немските служби като агенти. Действително първите дела на Пиер Бушардон ще бъдат свързани с лица от Гърция и от Испания.

Така че Мата е двойно застъпена като цел... а при това е и куртизанка, останка от тази Бел Епок, за която никой вече не иска да си спомня.

Относно шпионажа

Ладу цитира числото двеста и петдесет шпиони, разстреляни по време на конфликта, то несъмнено е занижено.

Иначе доста е говорено за тях, но не се знае как са действали. Би било полезно да имаме

поне ограничена представа, за да сме по-наясно докъде е стигнала Мата.

В личните си бележки Пиер Бушардон припомня как са действали повечето вражески агенти. Те са твърде далеч от наложените ни от киното. Рядкост са тези, които разбиват сейфове и чекмеджета, за да се сдобият със секретни планове или други важни документи. Не, повечето са си хора, законно участващи във всекидневието на страната и изпращащи на своите работодатели онова, което са успявали да научат.

Как са го правели ли? Съвсем простичко... При банални разговори, разбира се, но не само. Важното е присъствието на стратегическото място. Тогавашният свят е твърде малко феминистки, често от дамите се иска да използват съответно телата си и да превърнат воинския отдих в информационен сеанс върху възглавницата. Красавицата и офицерът е повтаряща се класика, която мнозина са се научили да свирят. С мъжете е по-различно. Шпионинът е с най-редовни, напълно автентични документи, за да може да изпълни мисията си. Често му изнамират работа, която да позволява придвижване като пътуващ представител и кореспондент на някое чуждестранно предприятие. Особено ценени са хранително-вкусовата промишленост, дейностите, свързани с внос и износ (особено такива, които позволяват близост до пристанища).

Нека вземем няколко примера.

Намираме се в селце в провинциална Франция, селце с разквартирувани войници. Скоро ще трябва да заминат за фронта, да заменят изтощените бойци, които се сражават. Хиляда и петстотин войници са изпратени на предната линия и цялото население ги съпровожда с акламации до гарата.

„Същия ден отлита телеграма, в която търговец на храни и ранозрейки, наскоро настанил се в района, сигнализира уж на фирмата си в Барселона, Мадрид или другаде, че още не е получил пъпешите, плодовете или очакваните консерви, или пък че последната пратка е била непълна и с дефекти. С този конвенционален език се дава сведение на врага, че еди-кой си полк на огневата линия ще нарасне с хиляда и петстотин души.“¹

Друга възможност, също доста разпространена: човек се разхожда по мост и гледа как минават влаковете в близост до важна гара. Нима може да има нещо по-невинно? В действителност той мислено си отбелязва броя влакове, направленията им, броя купета; внимава за номера на полка, който се явява на униформена яка, ако някой е застанал на врата. Същата вечер написва всичките си наблюдения и ги праща на когото трябва, като използва също предварително договорени формулировки.

Тези кодове, посредством които си контактуват вражеските агенти, са общо взето неразгадаеми, тъй като са просто продукт на фантазията им. Всеки шпионин си има собствена система, известна само на неговите ръководители, и е невъзможно нашите служби да ги сведат до математическо уравнение. Как да се знае например, че е решено консервени кутии да означава картечници за агент Н15, тежка артилерия за агент Н32 и Генерален щаб за агент Н78?

Парадоксално френският данъкоплатец по своему финансира врага, защото шпионите много използват пощата. Както видяхме, служат си с предварително условени кодове, освен ако ръководителите им не са им дали симпатично мастило (такъв е случаят с Мата).

Използването на тайни мастила е една от съществените характеристики на шпионажа по онова време. Германците полагат старание в това отношение и англичаните се оказват най-умели в противопоставянето си. За кой ли път френските служби са на опашката. М15 има основание да се гордее най-вече с формула, която позволява да не се вижда обработката,

на която е подлагана пощата. Разбира се, получателят забелязва, че пликът е отварян, но тъй като за всички участващи във войната страни отварянето на пощата е въведено, обичайно е тя да се получава отворена и грубо затворена, с надпис: Отваряно от пощенския контрол. Невъзможно е обаче да се познае, че полученото писмо е минало през всякакви реактиви, които са се изпарили, без да оставят никаква следа.

Друго общо положение ще ни интересува и понякога трагично ще съвпада със случая Мата: поведението на агентите, след като бъдат заловени.

„Почти винаги, когато успяхме да ги пипнем, те оставаха смаяни. Смятаха, че толкова добре са се пазили, а техните работодатели толкова добре бяха поддържали у тях тази илюзия, та чак им се струваше невероятно да не останат ненаказани завинаги. Първо удивление, после отчаяние, задето трябва да се сбогуват с един лесен и почти разкошен начин на живот. Но пък нали писмото е там! Нямахме как да отричат написаното. Чекът за заплащане е заловен в ръцете им. Отричането става невъзможно. Затова като по образец при мнозина се повтаря същата защита:

„Може да съм мошеник, но обичам Франция, тази благородна страна. Всъщност какво толкова съм предавал? Нищо. Всички сведения, които изпращах там, бяха погрешни или незначителни.“

Най-лесното бе да им се отговори, че ако това е истина, врагът не би продължил да използва услугите им и да ги възнаграждава.

Някои пък направо се представяха за слепи и три четвърти глухи, и след като се самоунижаваха дотам, ви хващаха встрани и разправяха следното:

„Ах, само да бяха искали французите да ме наемат! Колко добре бих им служил! Умея и да виждам, и да чувам. Дайте ми възможност! Пуснете ме на пробно пътуване.“

Пътуването обаче не стигаше по-далеч от Венсен.“¹

Например споменатият вече от нас Винченцо Чиро Мони, арестуван през август 1916 г. за шпионаж тъкмо когато се канел да хапне порядъчна порция макарони. На границата хванали подозрително писмо, което се оказало написано със симпатично мастило. Граматическите и правописните грешки подсказват, че е писано от италианец или италианка. Пуснато е в Париж и незабавно всички хотели и мебелирани стаи под наем биват посетени, за да се видят регистрите и да се сравнят почерците. Подир няколко часа хващат заподозрян, който бързо признава поради очебийното съвпадение на почерка. Въпреки това с всичкото умение, интелигентност и очарование, които са му присъщи, Мони твърди, че е давал само „измислени сведения“ и са го хванали само „по случайност“. Така било относно деня на заминаването на един кораб за Дарданелите, кръстосвача Клебер – било просто късмет, че не е обърнал разписанието и направлението... Скоро той ще отиде и по-далеч и ще пише на Пиер Бушардон на 27 октомври: „В службата по контрашпионаж аз ще направя чудеса. Уверявам ви, че ще съумея да ви уредя такива добри удари, за каквито не можете да предполагате [sic]...“²

За жалост, колкото и да е искрена, Мата говори почти същото... Когато доста години по-късно бившият правителствен заместник-комисар лейтенант Морне ще заяви, че „в историята с Мата нямаше нищо кой знае какво“, той иска да каже, че тя е банална, а не че аферата е без значение, както са се опитвали да го изкарат, че се е изразил, та да излезе, че досието е съвсем скалъпено. Морне има право за фактите по същество, но пренебрегва личността на обвиняемата, която ще им придаде далеч по-голям отзвук.

Нападането на толкова известната Мата и превръщането ѝ в пример прави по-голямо

впечатление на обществото, отколкото десет или сто други паднали глави, а хитрец като Ладу няма как да не го знае.

Танцьорката и Пашата

Иначе докато започва аферата Мата Хари, Бушардон тъкмо се занимава с друга шпионска афера, която наистина е можела да промени хода на войната и е белязала доста по-силно живота му: аферата Боло Паша, която ще стане прословутата афера Кайо¹.

Ето какво казва той за нея:

„5 февруари 1917 г. ще бъде от значение в моето съществуване.² Следобеда на този ден бях разпитал един шпионин и разшивах подплатата на куфара му, за да открия тайник – впрочем това не го смути, – когато телефонът иззвъня. Налагаше се да изоставя всичко и по най-бърз начин да отида във военното управление. Помислих си за една афера, наречена с горивата, от която цивилното правосъдие гледаше да се отърве, понеже бе замесена и националната сигурност, и тръгнах в доста лошо настроение.

Валеше едър сняг, когато стигнах при Инвалидите. Веднага забелязах необичайно вълнение. Директорът на военното правосъдие Пол Матер излезе, подскачайки, от едната врата, а аз влязох през другата. В самия въздух витаеше нервност.

Прокурорът Едмон Шердлен, който като помощник в интендантството изпълняваше и функциите на ръководител на отдел Военно правосъдие, ми подаде безмълвно няколко документа. Слава Богу! Не беше аферата за горивата. Беше само аферата Боло. Безумни аз! Още не знаех колко съм загазил. До два дни трябваше да изживея разочарование и да си спечеля безсъние, което оттогава е направо непобедимо.“¹

Аферата Боло, която идва след аферата Боне руж, действително е твърде важна и удивително сложна. Тя включва някои от най-важните лица в Републиката и обхваща множество страни, включително неутрални като Швейцария и САЩ, което прави невъзможно всяко задълбочено разследване.

По онова време действително германското разузнаване е предприело гигантска операция: то цели да завладее най-големите френски всекидневници, най-търсените, най-патриотичните, за да измени полекичка тенденциите им и тихомълком да ги подтикне към пацифизъм, поражение и безвременен или сепаративен мир. Завой на печатни медии, известни с войнолюбието си, няма как да не промени колебаещото се обществено мнение.

Два вестника ще пострадат от опитите на Райха да дестабилизира представите във Франция: Боне руж и Журнал.²

Боне руж е основан през 1913 г. от Йожен Мерл и Мигел Алмерейда³. Отначало е с анархистична тенденция, после е ултрапатриотичен, но постепенно Боне руж става критичен и клейми бедите от войната... Основният му редактор Дювал (твърде добър писател според Бушардон) е подкупен от германското разузнаване заедно с част от редакцията. Издаден от Аксион франсез, Боне руж ще бъде спрял на 10 юли 1917 г., след като неговият администратор Дювал е арестуван на връщане от Швейцария с чек за 150 000 франка, платени от германското разузнаване. Съоснователят Алмерейда (за Берлин агент LB 137) е затворен във Френ на 6 август, където много удобно ще се „самоубие“ няколко дни по-късно⁴...

Аферата Боло Паша, която е свързана с Журнал, се вписва в същата логика, но се различава по много по-голямата важност на всекидневника и по забележителната личност на Пол Боло, който е нещо като Ставицки, преди да се стигне до едноименната афера¹.

Голям авантюрист, този източен богаташ, брат на човек с титлата Монсиньоре и получил сам титла от египетския вицецрал, е хубавец, който се занимава с измами. Двуженец, крадец, участник във високи и низки дела, този пропаднал син на видно семейство се вихри всячески между своята вила Веледа в Биариц и апартамента си на улица Фалсбург в Париж. Екипажи, автомобили, лакеи в ливреи, кожи и ръкавици от обърната кожа – нищо не му липсва, за да е съвършен. Безспорно Боло е от тези едри хищници, които сами по себе си биха заслужавали отделна книга. Бидейки част от парижкото висше общество, скоро той става близък с влиятелни магистрати като наивния Фернан Моние, бивш първи председател на апелативния съд, или на политически личности като Жозеф Кайо, бивш премиер. Има може би една допирна точка между Боло и бившия френски ръководител: яростен кариеризъм, пълна липса на скрупули и убеждение, че си над законите.

Разследването започва, картите му вече излизат с истинската си боя, а Боло е съвсем флегматичен. Докато претърсват апартамента му, той казва на Пиер Бушардон:

– Претърсване. Отлично! Адвокат? Дали си избирам адвокат ли, господин капитан? Та за какво, по дяволите, ми е той! Имате пълното ми доверие. (Той се отпуска уморено в едно кресло и продължава.) Искате да ме разпитате още днес? Добре. В колко часа? Колата ми ще дойде да ви вземе от къщи.

Излишно е да се уточнява, че Бушардон го връща към една по-автентична реалност. В крайна сметка Боло ще бъде арестуван в края на септември 1917 г. и разстрелян във Венсен на 17 април следващата година. Противно на обичайното, дванадесетте куршума са уцелили и старшината, командвал огън, възкликва:

– Много добре, момчета. Новичките са стреляли също толкова добре, колкото и старите!

Като цяло това е едно гигантско политико-финансово бунце, издадено от Леон Доде в Аксион франсез, който още е имал верен тон, преди да се заблуди няколко години по-късно. Разследванията траят месеци наред. Процесите ще започнат едва през 1918 и 1919 г. Ала още отначало този опит за внушение на лъжлива информация си остава възприет навремето (и то с основание) като най-страшен заговор, за да бъде погубена Франция...

Впрочем за Бушардон, когото тогава сравняват с Ла Рейни¹, всички шпионски афери са само една и съща гигантска афера, афера, в която се откриват все същите хора. Всичките разкриват множеството опити на Германия да дестабилизира френския фронт (аферата с измамите при освобождаване от военна служба е свързана с аферата с горивата... аферата с горивата – с Боне руж... Боне руж с Боло Паша, Боло Паша, както вече казахме, с аферата Кайо и пр.).

Удряйте в стомаха

Изправена пред нещо, наподобяващо пълна разруха, страната живее в едно състояние на оправдана параноя. На някои това им допада... Малко прекалено може би. Пак Бушардон разказва за тогавашната атмосфера:

„Когато приключихме с най-големите процеси за измяна, щяхме да се озовем сред пълно юридическо спокойствие, ако Военното министерство ни бе оставило малко на мира. Там обаче царуваше един заместник-държавен секретар, който бе възплъщение на перпетуум-мобиле. Това беше господин Едуар Игнас. Черен като гарван, с лице като на въгленчета, със снопчета косми в ноздрите и... с безкрайна хорея, която разтърсваше едрото му тяло. Мозъкът му кипеше денонощно.

Вилмесан, създателят на Фигаро, се хвалеше, че имал по една идея на ден. При този

човек имаше по една идея в минута. Телефонираше ни непрестанно, макар да бе глух като Квазимодо и да не чуваше дори шума на Бертите¹. Беше по едрите мащаби. Искаше му се и при най-баналната афера да ходя да разследвам чак до Камчатка или Арканзас. Когато анархистът Котен, който със сигурност беше самостоятелно действащ, стреля по Клемансо², той се надяваше, че ще отида лично да разровя из дълбините на съветска Русия. Нищо не го спираше, ни време, ни пространство, ни свръхсила. По повод историята с Боло той ми каза най-сериозно:

– Действайте и не се колебайте! Никакво лично отношение да не ви спира! Ако по пътя си срещнете президента на Републиката, приберете го; аз съм с вас.³

Едуар Игнас може да ни се вижда малко прекален, но неговото божество Клемансо е почти същата работа... Един ден някакъв депутат му говори за Боло, докато върви процесът:

– Драги председателю, нали разбирате, Боло със сигурност е мошеник, но той е само полупредател...

– Полупредател, казвате? – отвърща замислено Тигъра.

– Да, точно така, полупредател – хваща се депутатът.

– Е, ами тогава ще му забием само шест куршума!

За тайните служби през 1917 г. „грешка“ не може да има. Трябва да се нанесе голям удар, удар, който да впечатли общественото мнение, съюзниците от Антантата и да покаже на всички новата и изключителна ефективност на френското контраразузнаване.

Аферата Мата Хари започва в един взривоопасен контекст.

Англичаните вече са привлекли вниманието на Ладу върху танцьорката през 1915 г. и той не е сметнал за полезно да се порови.

Неефективност?

Липса на организация?

Гордост?

Вероятно по малко от всичко.

Този път той не може да си позволи нов пропуск и ще му е нужна едра риба или пък такава, която да изкара едра. Да, с Мата Ладу може само да спечели и ще действа „на око“, както е постъпвал винаги.

Мата е зрелият плод, за който всяка служба по пропагандата би могла само да мечтае.

Разследване

Когато Пиер Бушардон издава заповед за задържане и приема Мата заранта на 13 февруари 1917 г., за да е съобщи в какви престъпления е обвинена, той не разполага с нищо. Нищо или почти... Във всеки случай – никаква осезаема улика. Цялата му работа се опира на вътрешно убеждение, като то е подсилено от твърденията на тайните служби.

Нека видим конкретно с какво е пълна чантата му за дивеч...

Има доклади за проследяване от инспекторите Моние и Тарле, както и такива, съставени направо от хора от Второ отделение, когато Ладу е решил да постави свои агенти по дирите на Мата след 15 януари същата година. Изобилно четиво, точни документи, но в тях има (от гледна точка на Бушардон) само адреси на шивачи и на салони за чай.

Има писмо на Лиоте до военния губернатор на Париж. Само в това писмо (в действителност написано от Ладу) военният министър очертава мащабите на обвинението. Той реди доста неща, но твърденията му не се потвърждават от никакъв документ, във всеки случай не и такъв, който понастоящем да е достъпен за съдията.

Нека цитираме отново текста, като сложим в курсив всичко, което изглежда безпочвено за онзи, който търси истината по-късно при пълна обективност.

„Сведения от секретен и сигурен източник действително доведоха до знанието на службата за контраразузнаване към Генералния щаб на армията следните индикации:

1. Целе-Маклийд принадлежи към разузнавателния център в Кьолн, където фигурира като H21.

2. Идвала е два пъти във Франция от началото на бойните действия, вероятно за да получи сведения за Германия.

3. При второто си пътуване тя прави предложения да служи на френското разузнаване, докато в действителност, както се доказва впоследствие, е възнамерявала да съобщи наученото на германската разузнавателна служба.

4. Арестувана от англичаните при завръщането си в Холандия, тя е върната от тях в Испания, където е влязла във връзка с германския военен аташе, предлагайки същевременно на френския военен аташе да го осведомява за действията на германците в Испания.

5. Съобщила е на германския военен аташе, както личи по секретен документ, изготвен от самия него, назованото в параграфите по-горе и му е доверила при това, че е получила в Париж в началото на ноември 5000 франка от германската РС1.

6. При това е предала на германския военен аташе поредица сведения от военно и дипломатическо естество, които после са доведени от него до знанието на централата в Берлин.

7. Най-сетне се е съгласила да се върне във Франция, където сума от 5000 франка е трябвало да е бъде отпусната, след като е минала през германския консул в Амстердам² и през главния холандски консул в Париж. Тази сума действително е получена от Целе-Маклийд на 16 януари 1917 г. ...“³

Всичко това може да изглежда доста смазващо, но засега юридически звучи само като казано-речено, или просто вятър и мъгла, докато Второ отделение отказва да включи в досието телеграмите, разменени между Кале и Берлин. Това странно затаяване и отдръпване официално се дължи на стратегически причини. Ладу претендира, че е направил решителен скок напред, успявайки да пробие тайния германски код. Тази информация била толкова секретна, че не можел да поема риска да предаде официално дешифрираните телеграми дори заради военна процедура. Едно изтичане на информация – и месеци труд отиват нахалост, хиляди съдби се оказват прекършени...

Засега телеграмите не спадат към доказателствата, които Бушардон може да предяви или дори да разгледа. Той знае за тяхното съществуване, но не може да се позове на тях. Следователно, ако препрочетем внимателно обвинителното писмо, за съдията остава само един проверим факт: двата чека, осребрени в Сконтвата каса – първият на 4 ноември 1916 г., вторият в първите дни на януари 1917 г. Дали сумите са с германски източник, както се твърди в министерското писмо? Бушардон няма и помен от доказателство за това. Остава му да действа според вътрешното си убеждение, като обидното е, че знае повече, отколкото може да каже, и трябва да се доверява на една военна администрация, в която а priori няма защо да се съмнява.

Едно е сигурно, Ладу е решил да подхване той нещата, да се изтъкне, превръщайки Мата в „Шпионката“, която всички световни тайни служби биха мечтали да арестуват... Той твърди, че е успял да вкара в капана основна фигура на немското разузнаване. Знаейки, че аргументите му могат да не издържат, играе с тайната и изкарва, че е пресметнал всичко от самото начало. Така например той безсрамно ще лъже, заявявайки, че спечелил доверието на Мата, че е дал фалшива информация и е могъл да провери как Мата я е предала направо на германците. Истината е много по-простичка, Ладу най-сетне се е решил и Мата става благословеният бушон, осигуряващ му възможността да си запази мястото и да повдигне духа на бойците. Неволно е направил най-големия удар в кариерата си. Манипулацията можеше да е малко грубичка, ако по същото време страната не се нуждаеше след Вердюн и преди Шмен де Дам от ярък пример, който да свърши малко работа.

Така че процесът е преднамерен, има основание, но, що се отнася до улики и доказателства, нещата са недостатъчни, за да се стигне до окончателно решение. Отначало Бушардон ще се опита да печели време и ще призове Мата да разкаже миналото си с надеждата да открие в него неща, с които да я пипне.

Това е началото на една остра конфронтация.

Що се отнася до следствието, в развитието му могат да бъдат отличени две фази.

1. До края на месец април телеграмите са класирани като „тайна на отбраната“ и Бушардон трябва да се задоволи да наблюдава, да тъпче на място, да дестабилизира своята „клиентка“, без да е в състояние да представи очебийни доказателства. Мата е в положение, при което може да отрича всички доводи срещу себе си. Ладу пък може да върти и суче. Да намеква... Да предлага...

2. От началото на месец май, след катастрофата при Шмен де Дам, когато става явно, че поради липсата на доказателство току-виж се наложило да освободят Мата, Ладу най-сетне се съгласява да предаде телеграмите на съдия-следователя. Мата се сблъсква с издайничеството на Кале. Тя не може вече да отрича някои факти и бавно затъва в ужас и неразбиране.

Като цяло Мата и Бушардон ще се видят седемнадесет пъти през време на следствието,

от 13 февруари до последното явяване, което ще е на 21 юни.

Мата обаче непрестанно ще пише писма до своя съдия, сърцераздирателни и трогателни, знак за човечност, които Мата послушно ще подписва като ученичка, хваната в нарушение, с името си и номера си: М. Г. Целе-Маклийд 721 44625...

Мата – странно смещение на дисциплина, покорство, условности и бунт... Мата, чийто френски и почеркът е се развалят успоредно с продължителността на задържането е.

Воин на Републиката

Няма как да се продължи, без да бъдат казани няколко думи за личността на Пиер Бушардон, който ще изиграе решаваща роля за съдбата на Мата Хари. Толкова съществена, че днес върху него се сипят всички обвинения на защитниците на Мата.

Роден в Гере през 1870 г. в семейство на адвокати и лекари, Пиер Бушардон следва безпогрешния маршрут на видните държавни служители. Първо е помощник-съдия в Обюсон, после прокурор в Ивго, ще бъде заместник-главен в Руан, преди да прекара десетина години в Министерството на правосъдието като заместник-директор по криминалните случаи. Войната го заварва в Парижкия апелативен съд. Той е назначен в Трети военен съд още със създаването му.

В действителност отвъд полемиките, ако някой израз може да опише Пиер Бушардон, това е именно „любопитният“, както престъпниците наричат съдия-следователите. Рядко един общ прякор е съвпадал толкова точно със специфична личност, както подчертава хронистът на Анал политик е литерер, където публикуват портрета на капитан-докладчика на първа страница на 25 ноември 1917 г.:

„Това е много показателно прозвище... Любопитният, с други думи, човекът, който иска всичко да знае, все задава недискретни въпроси, отива до дъното на нещата. Портретът – вижте днешната корица със скицата на Рапено. Тъмнокос, с широко, открито чело, с гъст мустак, той не изглежда строг. Не е нито мрачен, нито затворен. За сметка на това обича яснотата и простотата. Говори бързо, като акцентира отчетливо последната сричка на всяка дума, което придава авторитетност на изказа му... Много саможив е и има съвсем малко приятели. Не познава „известните хора“, а съответно и те не го познават. Казва впрочем така:

„Когато някой обвинен бъде доведен при мен за пръв път, съм сигурен, че по-рано не съм го срещал.“

Казва още:

„Хората, които приемам тук, никога не са ме приемали другаде.

Идеални условия, за да осъществява със свободно съзнание деликатната мисия, която му е поверена.“

Наистина има нещо робеспьеровско у Бушардон, който обича да повтаря:

„Правосъдието не бива да има нито приятели, нито роднини. То мачка пред себе си всичко, що е виновно.“

Работейки със съвсем скромни средства¹, капитан-докладчикът е неуморен. Някои вестници ще пишат без колебание: „Три души могат да ни спечелят войната. Във военно отношение – Фош. В политическо – Клемансо. В юридическо – Бушардон.“ За мнозина действително Пиер Бушардон, който скоро си спечелва медийни овации, се възприема като „човек на Клемансо“, на „Тигъра“, който скоро ще го нарича „Великия инквизитор“.

Менажерията

Мата е арестувана на 13 февруари 1917 г. Тя ще бъде доведена отново при своя съдия два дни по-късно, на 15 февруари. След втората среща Мата променя тона и заявява „спонтанно“, тъкмо преди да подпише показанията си:

„Желая за останалата част от следствието за мой защитник да бъде определен адвокат Клюне, който се е занимавал с моите дела. Същевременно моля да ми бъде разрешено да взема от гардероба си необходимото ми бельо. Най-сетне аз съм в Сен Лазар при такива условия, че не мога да издържа на този режим, и моля да бъде прегледана в здравословно отношение. Много съм болна и са ми нужни специални грижи.“¹

Адвокат, рокля и лекар...

Мата започва да си дава сметка накъде вървят събитията. Също като Първата световна война разследването ще трае дълго, като поредната окопна схватка след тръгване с цвете в цевга. Трябва да вземе мерки, за да устои, да оцелее, просто да оцелее. Клюне, човекът, срещнат в музея на Гиме, приятелят на Астриук, ще бъде приет за защитник на обвиняемата от носителя на жезъла Анри Робер на 17 февруари. Легално адвокатът ще може да присъства само два пъти: при първия разпит след назначаването му и при последния преди изготвянето на доклада по следствието.²

Пак по нейно искане Мата ще бъде прегледана от лекар. Това ще бъде доктор Жюл Соке, отговорен за здравния режим в затворите, заедно с доктор Бизар. Мата няма представа, че последният навремето я е забелязвал в домовете за срещи. Тогава е бил към префектурата и практиката му е била около Етоал...

Отчетът на Соке, изготвен на 16 февруари, е паметник на двуличието и противоречията.

След като е установил, че килията, в която е Мата (с подплатени стени), е „просторна“, че обвиняемата, макар и „твърде чувствителна и нервна“, е в отлично здраве, той добавя, че „щом бъде възможно, поради съображения от човечност, смятаме за необходимо килията да бъде променена с някоя по-добре проветрена и осветена“.

Подир този „преглед“ лекарят пита Мата дали има някакво желание. Понеже тя не отговаря, той повтаря въпроса. Мата се обръща към него и му казва тогава почти механично:

– Да. Бих искала телефон и най-вече възможността да се изкъпя.

– Боя се, че това е съвършено невъзможно, госпожо.

Невъзможно... Думичка, която често ще се чува. Кратък диалог, показателен за една основна липса на комуникация.

Три дни по-късно Мата ще бъде отначало прехвърлена в лазарета, а после отведена „в килия, съседна на общото помещение. Килията е проветрива и добре осветена“.¹ Всъщност са я прехвърлили в Менажерията.

Менажерията... Особено име. Може би защото господари там са плъховете и хлебарките. Може би също защото това е мястото за шпиони, все странни птици... или едри хищници...

Ужасът започва.

Мата няма представа, но все пак някой скришом вече я проучва и закриля... Някой, когото тя вече е забелязала, без да си даде сметка за това. Сестра Леонид, майка-игуменка на ордена „Мари Жозеф дю Дора“, наставница на монахините, които се занимават със Сен Лазар. Любопитство, интерес, а най-вече – съчувствие.

Всекиму своята истина

Цялото следствие ще бъде белязано от две противоположни гледни точки, на Мата и на Ладу, като и двамата току послъгват, поради което неяснотата си остава задълго.

Още при първите си появи пред Бушардон, от 13 и от 15 февруари 1917 г., Мата ще възприеме една линия и няма да я промени до месец май, когато вече няма как, а именно – да отрича всичко. Тя няма представа за съществуването на телеграмите на Кале и се придържа към това, което смята, че може да се провери.

Нейната версия е проста: тя работи за Ладу, който я е привлякъл в своя кабинет, за да я вербува. Прибира се от Испания, където е била с мисия, и е донесла куп сведения от първа ръка, които е предала на шефа на Второ отделение и на полковник Данвин. Така че това е или грешка, или манипулация. Засега Мата естествено пропуска отношенията си с Кремер, както и други дребни подробности, които ѝ се струват съвсем недостижими.

Парадоксалното е, че лъжейки чрез пропускане, Мата си остава всъщност съвсем близко до истината. Тя със сигурност е опитала да бъде на страната на Франция много повече, отколкото изобщо някога – на страната на Германия. В основата си обвинението е изфабрикувано.

„Аз съм невинна. Каква игра е играло с мен френското контраразузнаване, след като работя за него и винаги съм действала според инструкциите!“¹

Само че ето нѐ, пред същия съдия Бушардон капитан Ладу признава, че се е срещал с Мата, но заявява, че никога не я е наемал. За него тя е германска шпионка и просто е искал да ѝ подхвърли примамка, за да я победи. Никога не ѝ е поверявал никаква мисия, най-много да се е „престорил“, че го прави. Ладу има едно значително предимство: може да разправя каквото му хрумне, след като привидно всичко е на негова страна. Много умело (както ще видим) той си послужва дори с неуспеха на наблюдението, за да оправдае своята нерешителност и да я представи като едно от обясненията на своя план за действие. Парадоксално неговата истина, която постепенно ще стане и официалната, представлява огромна лъжа, тъй като ръководителят на Второ отделение действително е играл успоредни партии.

Понеже знаем точно какво се е случило, можем да преценим прикритостта, измислиците, преувеличението и двуличието на всяка от двете страни.

Съдете сами.

Версията на Ладу

Ето какво ще пише капитан Ладу на Пиер Бушардон в началото на следствието, преди да приеме да се срещне с него:

„Към края на декември 1915 г. един доносник осведоми Пето отделение¹, че Целе-Маклийд изглежда подозрителна поради връзките си с множество офицери, които тя подбираше безразлично от всякакви чиновци, родове войски, възрасти и националности.

Генералният щаб на армията посочи Маклийд на държавната сигурност и на нейните служби в чужбина. Впрочем тя замина на 10 януари за Холандия през Испания, без проследяванията на полицията да са успели да уточнят действителната ѝ нагласа от национална гледна точка...

В началото на юни 1916 г. нашите испански служби сигнализираха за завръщането във Франция на Мата Хари. Държавна сигурност и полицейската префектура бяха осведомени и бе организирано наблюдение, което я проследи от Испания до Париж, където продължи неспирно до август.

Това наблюдение разкри множество индикации за недискретното любопитство на Мата Хари, но не и доказателство, че тя принадлежи към германската разузнавателна служба.

За тази цел беше необходимо тя да се почувства в безопасност и да е предложим мисия за французите. Разговорите е с мен, които тя предава, имаха за цел да намалят страховете, които различните проследявания бяха е внушили, както и да уточнят като какъв тип отношения би могла да има тя с германската РС.

Много скоро стана ясно, че Маклийд е на служба при враговете, но това трябваше да се докаже, поради което трябваше Маклийд да прекара дълго време в Испания, където нашата разузнавателна служба е особено добре организирана.

В крайна сметка я закарахме там и, както се очакваше, след като преминаването през Англия в Холандия е бе забранено, тя като добър агент се постави на разположение на германския военен аташе в Мадрид.

Още тогава Генералният щаб на армията имаше в ръцете си доказателства за виновността на Маклийд и можа да я арестува няколко дни след завръщането е в Париж...“1

Честно казано, това звучи като сън.

Първо да обърнем внимание на най-грубите лъжи, най-явните истини, които са манипулирани, за да се върви в желаната посока...

Мата не е арестувана „няколко дни“, а доста над месец след завръщането си в Париж.

Не „добре организираната“ ни разузнавателна служба в Мадрид е съобщила на Франция за контакта между Мата и Кале. Самата Мата казва за него на Данвин, а после Кале праща телеграмите си.

От всичко тук ще подберем само две основни точки, които са и многозначителни...

Първо, англичаните (а не „доносник“) са осведомили Ладу за подозренията, които може би тегнат върху Мата, твърдейки друго, Ладу просто иска да придаде тежест на участието си и да скрие своята некомпетентност. Като претендира (нещо напълно невярно), че е бил наясно от „края на декември 1915 г.“, той посочва, че не е стоял бездейно през време на първото пътуване на Мата в Париж. Понеже тя е заминала в първите дни на януари 1916 г., шмекерията е ловка – за толкова малко време няма как да се научи нещо особено интересно. Затова може без опасение да пише: „без проследяванията на полицията да са успели да уточнят действителната е нагласа от национална гледна точка“.

Второ, и това наистина е важно, Мата, а не Ладу, е избрала прехвърлянето през Испания за връщането в Холандия. Ладу няма как да е използвал тази стратегия, за да види дали тя ще влезе в контакт с Кале, или не. Личи си как цялата аргументация е изкуствено сглобена...

Но има и по-непочтени, по-лъжливи моменти.

Ладу постоянно повтаря, че Мата е направила всичко, за да се срещне с него, че влязла в контакт с френските тайни служби, за да работи за тях. По този начин като добър немски агент тя е можела да се надява да се слобие с ценни сведения, които да побърза да предаде на Берлин. Знаем, че това е свършено невярно. Мата никога не се е опитвала да се свърже с Ладу. Тя дори не е знаела името му. Напротив, тъкмо Ладу е праща помощник-лейтенант Алор, за да я примами и насочи в своите мрежи. За зла участ на Мата Алор като добър подчинен ще потвърди казаното от Ладу. В своите показания от 9 май 1917 г., които няма да посмее да повтори пред трибунала, той ще твърди, че съвсем случайно е открил Мата в Гранд Отел. Никога не е бил товарен с мисия или пращан от когото и да било...

Нещо повече, той ще добави:

„Внезапно Мата Хари, без да съм забелязал нещо в състоянието е да се е променило, ми каза, че била много зле и се налагало непременно да отиде до Вител. Попита ме как трябва да постъпи. В онзи момент, за да отиде човек до зоната на въоръжено присъствие, към която

се числеше този курорт, бе наложително да се мине през военната служба за наблюдение на чужденците на булевард Сен Жермен 282.

Тази служба приема всички сведения и се отнася до СЦС1, която е точно над нея, и често разпитва просителя при наличие и на най-дребно подозрение. Както можеше да се очаква, както и тя самата вероятно е очаквала, Мата Хари бе препратена към СЦС. После тя напусна Париж внезапно...“

Невъзможно е човек да бъде по-некоректен. Важното е обаче всичко да влезе в работа. Изравят дори един доклад за следене от 3 август 1916 г., за да докажат, че Мата иска да посети Вител без причина:

„В 2,10 ч. тя [Мата] отново нареди да я закарат до комисариата на улица Тебу, където поиска лична карта за чужденец, за да отиде да прекара три седмици във Вител (по здравословни съображения). Да се отбележи, че в писмо, адресирано до барон Ван дер Капелен, тя казва, че здравето ѝ е отлично.“²

Защитата на Мата

За Мата ситуацията също е ясна. Интерпретацията ѝ обаче, естествено, е напълно различна: тя никога не е шпионирала за Германия. Освен това обективно още от 1914 г. се е озовала във френския лагер. Ще не ще, когато е обявена войната, германците я третират като чужденка, като враг. Именно защото е живяла твърде дълго в Париж, берлинската Хансгезелшафт блокира всичките ѝ авоари през 1914 г. Наложило ѝ се е да бяга от тяхната страна и един Господ знае какво би станало с нея, ако не бе помощта на един от сънародниците ѝ. Как да служи на страна, която така я е отхвърлила? Впрочем още преди избухването на конфликта Мата неведнъж е давала доказателства за любовта си към Франция. Да си припомним писмата ѝ до Месими, до Капферер, когато Алфред Киперт и капитан Рунце ѝ казват, че Райхът възнамерява скоро войниците му да маршируват в Париж. Месими и Капферер не са случайни хора! Единият е нашият военен министър, другият – ас от авиацията ни. Нима нейна е вината, че нито единият, нито другият са обърнали внимание на предупрежденията ѝ?

А и още веднъж, дори да предположим, че не можем да ѝ вярваме заради произхода ѝ, заради годините, прекарани в Германия – немислимо е да се повярва, че тъкмо понастоящем тя работи срещу Съглашението. Тя обича русин и не би могла да работи срещу лагера на своята единствена любов, да поеме риска мъжът на нейния живот да бъде жертва на постъпките ѝ. Не, не, това е несъстоятелно!

Както Ладу, Мата лъже ловко или по-скоро не казва всичко, и то съвсем искрено, доколкото тази нова истина (работата за Франция) е станала реалност за нея. Ден след ден тя ще разказва цялата си история, ще я реконструира, изтривайки и сетната следичка от замесване с германците. Вършейки това, тя не прави нещо ново за себе си, но този път ѝ се налага да премълчава и изчиства, а не да добавя. Ето няколко точни и показателни примера. Нека засега се спрем на разказа ѝ за времето, прекарано в Испания. Върната от англичаните, Мата споменава срещата си с младия Марсиал Казо във Виго – дипломата, предложил ѝ да работи в Австрия за руснаците. Тя твърди, че после е пристигнала в Мадрид и е чакала дни наред, преди да ѝ хрумне да отиде при майор Кале...

„Уверявам ви, че целият този период на очакване измина, без аз да помисля да свърша каквото и да било в посока Германия. Като не видях нищо да става, направих сама на себе си [sic] тези разсъждения: какво ми пречи да използвам времето и да установя контакт? Мога да

завържа връзки с германците и това ще ускори нещата... Реших да действам. Поисках от портиера на хотела дипломатическия справочник, уж че търся адреса на един от аташетата на нашата легация, и отидох право на немското посолство. Видях в тази книга, че военният аташе е капитан Фон Кале [sic], живущ на виа Кастелания 23 [sic] или нещо подобно. (Впоследствие разбрах, че чинът му бил по-висок, отколкото в справочника.) Запометих хубавичко името и адреса му и си казах: да нападнем бика за рогата [sic]. Ако не стане, толкова по-зле, ако успеея – толкова по-добре. Същия ден писах на Фон Кале...“¹

Измамата е умела, тъй като много неща са верни; разпознаваме матахариевския навик съдбата е да зависи от едно хвърляне на зарове и това да я радва. Зад привидната убедителност обаче Мата ловко е променила истината. В действителност не след няколко дни, а веднага с идването си е поискала от портиера дипломатическия указател. Сякаш случайно забравя това, но то е от огромно значение. Действително само една жена с връзки в германските тайни служби би се хвърлила така направо върху военния аташе. Достатъчно е да се представи с номера си, в случая Н21. Жена, нямаща нищо общо с германците, вероятно би се замислила, преди да се ангажира. Тъкмо това е поведението, което Мата твърди, че е имала.

Със същата грижа да спази логиката и да изтъкне тезата, че никога не е имала никакъв контакт с немското разузнаване, Мата най-напред ще пропусне как е поискала пари от Кале и как му е дала някои информации, наистина незначителни, но целящи да укрепят позицията е в структурата на Госпожица Доктор.

Така в разпита от 12 април 1917 г. четем:

„Пред нас, Бушардон, капитан-докладчик при Трети военен съд, подпомаган от Бодуен, сержант-писар, се представи жената Целе, вече разпитвана.

В.: Дотук ви оставихме да говорите, без да ви прекъсваме, и имайте възможност да развиете до най-дребни подробности вашата система за защита. Сега ви молим да ни отговорите на няколко точни въпроса. Първо следният:

Когато се представихте на нашите служби за контраразузнаване на булевард Сен Жермен 282, не принадлежахте ли вече към германското разузнаване?

О.: Не, разбира се, господин капитан [лъжа, Мата е вече вербувана от Кремер и е изкарала тренировъчен курс...]; впрочем, когато отидох на булевард Сен Жермен, то беше, за да си уредя да прекарам сезона във Вител.

[...]

В.: Не признахте ли някои неща пред Фон Кале [sic]?

О.: Абсолютно нищо [лъжа, Мата му е казала, че е германски агент]. Дори му казах, че съм с русин, за да не ми задава неудобни въпроси.

В.: Не му ли дадохте военни или дипломатически сведения?

О.: Никакви [лъжа, Мата му е разказала някои клюки, за да го предразположи: относно поведението на Мари Бонапарт, любовница на Бриан, която върти интриги, та мъжът е да седне на гръцкия престол...].“

Мата неволно продължава да изкривява истината, да я разкрасява. Тук тя се стреми не толкова да излъже, просто не може да се сдържа, това е стар романтичен навик, за да се изтъкне. Индуската принцеса пак подава носле. Например за нея майор Арнолд Кале става майор Арнолд фон Кале. Това със сигурност е по-елегантно. Семантично приплъзване, едно от онези, с които Мата е свикнала и ги практикува, без да е мигне окото. Сега обаче, когато е пред своите съдии, както и по-рано, когато е била срещу британските служби, тези

приумици се обръщат против нея. Ясно е, че това „фон“ е не само романтично, то придава и повече важност на онзи, който го носи, както и френската благородническа частица. Арнолд фон Кале би имал доста шансове да бъде по-добре приет от Арнолд Кале в света на пруските юнкери. Обвинението приема на свой ред тази деформация и превръща Кале в повнушителен човек, отколкото той е бил. Без да има представа, Мата играе на страната на тези, които я закопават. Тя сама поставя своята измяна на по-високо равнище. Бушардон, после Ладу и в крайна сметка всички в съгласие с Мата облагородяват военния аташе. Мата всъщност сама прави по-тежки обвиненията срещу себе си. Впрочем тя невъздържано заявява:

„Знайте, че в този момент, ако бях намерила начин да спя с германския посланик, щях да го направя. Така се постигат сериозни неща, а не с разпитване на скромни служители...“

Най-сетне, когато Бушардон решава да се опре на двата единствени материални елемента, с които разполага, двата чека, осребрени от Мата в Националната скontoва каса, които са от чужбина, тя му отговаря най-естествено:

– Това са пари от моя любовник барон Ван дер Капелен. Той винаги прави така. Имахме навик да ползваме дипломатическата поща...

Излишно е да се пояснява, че така просто се въртят в кръг.

От друга страна, между несъвместимите две версии, тази на Мата и тази на Ладу, изборът на капитан-докладчика бързо е окончателен.

В ужасния контекст, за който говорихме, той е тук, за да чисти, да въздаде едно патриотично правосъдие... Правосъдие и патриотизъм са два често противоречащи си термина, но по време на война и особено тогава единственото правосъдие, признато от всички, е онова, което води към победа. Бушардон със сигурност действа повече като прокурор, отколкото като съдия-следовател. Но от най-високо място му е дадено да разбере, че Мата е извършила извънредно сериозни престъпления.

Основанията на министерството са прости. Ако френската офанзива при Шмен де Дам е победоносна, интересът към Мата ще е второстепенен. Ако стане обратното и армията претърпи ново поражение, тя ще стане основен елемент в обширна кампания за удържане на общественото мнение, доказателство, че френските служби нападат истинските виновници: враговете в тила... Ладу държи здраво и няма намерение да изпусне тази невероятна възможност.

Разпит при капитан Бушардон

Преди да се върнем към делото по същество, нека поспрем за миг и да видим как протича един разпит в кабинета на съдия Пиер Бушардон.

Нервен, неуловим, противоречив, често гризещ ноктите си, капитан-докладчикът умее да върти на шиш своите „клиенти“. В случая с Мата, както малко по-късно и с Жозеф Кайо, атмосферата често е наелектризирана. От друга страна, а това е нещо рядко по онова време във военните кабинети, Мата е жена, и то не каква да е жена. Така че разговорите придобиват особен характер... Остри диалози, взаимоотношения с полутонове между прелъстяване, провокация и схватка. Неведнъж се чува как Мата казва с досада:

– Как само ме дразните, като ми задавате въпроси разхождайки се, и пак така правите!

Със сигурност Бушардон е опасен. Често сякаш изоставя някой въпрос, а после се връща на него в най-неочаквания момент. Като ловец той първо обгражда, после уж пуска жертвата и удря внезапно като светкавица. Останало е поне едно свидетелство за неговия метод, на

Леон Доде, разпитван като свидетел при друга афера за държавна измяна, която предстои да започне няколко месеца по-късно, аферата около министъра на вътрешните работи Малви (когото тепърва доста ще бъркат с Месими и съответно ще го изкарват любовник на Мата Хари).

„Капитан Бушардон е... с любезност, под която се долавя душевност от неогъваема стомана. Лицето е открито и усмихнато, после отведнъж леденостудено, в зависимост дали светлите, сини със сиви оттенъци, очи са обърнати навън, към събеседника, или навътре, към разсъждения. Той е превъзходен психолог, който незабавно достига до дъното на мисълта на говорещия и се старее, общувайки с него, да я определи и класифицира. Неговият твърде интелигентен писар [...] пише бързо произнасяните думи, докато съдията се разхожда напред-назад, все едно разказът не го интересува. После внезапно при някоя фраза капитанът се приближава, прочита последните думи и иска уточнение или задава въпрос, толкова невероятно уместен, че проличава колко неотклонно е било вниманието му [...]. Суров в преследването и наказването на престъпления против отечеството, този съдия [...] обича своята работа и неговата проникателност бързо се справя с изкуствеността или с умишлените умствени построения...“¹

Така че на Мата не е лесно, мнозина други биха потвърдили. В нейния случай Бушардон се стреми да се придържа към две тези, които до голяма степен са му пробутани от милия Жорж Ладу, две тези, които са тъкмо обратното на онова, което Мата твърди:

1) Мата открай време си е на служба при германците. Когато се е представила пред Ладу, тя вече е работела за тях (което е вярно);

2) Преструва се, че е влюбена в руски офицер, с цел измама (което не е вярно).

Той все връща и връща картината за доработка, мъчи се да я накара да се предаде...

Легендата за Мата, открай време на служба при германците

Мата лъже, когато твърди, че не е имала контакт с германското разузнаване, но Ладу ще направи и нещо повече, нещо съвсем внушително. Той ще твърди, че Мата служи на Райха още от 1904–1905 година, създавайки една легенда, която ще има дълъг живот. Това изопачаване на истината е съвсем ясно заявено в една бележка, която ръководителят на Второ отделение изпраща до Бушардон през време на следствието, бележка без дата, но явно писана след 2 юни 1917 г.

Ладу признава точно:

„Имам честта да ви уведомя, че доколкото ми е известно, няма ни едно доказателство, което да позволява твърдението, че Целе-Маклийд е била ангажирана от германските РС преди 1915 г.“

Той добавя злъчно:

„Изненада ме инициалът е, Н, такъв досега не сме срещали от началото на войната сред активните агенти. Заради това си бях помислил, без обаче да мога да го обоснова, дали не е инициал отпреди войната.“

Истината, както знаем, е тъкмо обратна (буквата Н се използва от съвсем скоро), но за Ладу подобно заключение е изключено, тъй като целта е да бъде сразена Мата. Вярно е, че биографията е и тълкуванията, които могат да бъдат направени, не са в нейна полза. Нека си припомним само статията на Пол Рюо в Льо тан от 21 март 1907, когато Мата пътува за Египет, една съвсем обикновена статия в мирно време, която обаче сега звучи доста странно: „Станала е берлинчанка, говори немски с колкото се може по-незабележим ориенталски

акцент и възнамерява да прекара остатъка от дните си по бреговете на Шпрее...”

И наистина сега си спомняме, че Мата е имала любовник германец, Алфред Киперт, още през 1906 г.; че се намира в Берлин по време на обявяването на войната и възнамерява да поднови там кариерата си. Това са все нещица, които нищо не доказват, но при ловка употреба добиват твърде неприятен мирис. Трябва да си признаем, че всичко май е против Мата. Както по времето на славата ѝ, всеки може да си фантазира по малко. Също като тогава точната истина не вълнува никого, важно е впечатлението. Трябва да кажем без неприятна игра на думи, че със самоубийствената си откровеност и характеризиращата я митомания танцьорката едва ли не раздава пръти, с които да я шибат.

При един от тези първи разпити Мата, която не усеща надигащата се опасност, разказва, без да мисли, как е преживяла обявяването на войната. Прословутата вечеря с Грибел, когато шумотевицата навън ги привлича и отиват заедно до императорския дворец. Като я чува да си спомня така лекомислено за събитие с такава важност Бушардон подскача:

– Всъщност ми казвате, че сте присъствали на обявяването на войната в колата на германски офицер, шеф на полицията, и ще продължите да твърдите, че нямате никаква симпатия към този народ?

– Че какво толкова? Разказвам ви кое как беше!

– Давате ли си сметка какво говорите?

– Искате факти, аз ви ги давам. Нямам в какво да се упреквам! Помислете... ако исках да шпионирам Франция, щях да съм в Париж, а не в Берлин!

Това е напълно здравомислещ аргумент, който никога няма да бъде взет предвид. Но Мата не спира дотук за по-сигурно. Също както с Кале, тя продължава да се самозакопава, преувеличавайки важността на Макс Грибел. Когато Бушардон пита кой е Грибел, Мата отговаря, че той е ръководител на берлинската полиция, след като всъщност е само шеф на полицията (Regierungsrat, среден по ранг администратор), специализиран в наблюдението над театрите. Това семантично подхлъзване ще породи доста легенди и скоро ще се разправя, че Мата е била любовница на Фон Ягов, префекта на берлинската полиция, който със сигурност е лице с далеч по-голяма важност. Защитата ще поправя, но късно и безуспешно...

Като връх на случайността барон Ван дер Капелен пък има същото име като един известен германски адмирал, с когото иначе не е в родствена връзка. Но съвпадението е прекалено хубаво и пак се използва. Мата се движи сред най-висшите среди в Германия, и то отдавна – това е, което трябва да се изтъкне.

Впрочем за да бъде подкрепена тази теза, не е трудно да се намерят множество свидетелства, понякога близки до клюката, до сплетнята, та дори до дребното отмъщение. Има толкова дребни сценки, малки хорица с реплики, заслужаващи да бъдат цитирани. С прямия си, непостоянен характер, с безумната си непредпазливост и небрежност към снабдителите Мата не си е създала навсякъде приятели и следствието ще го докаже. Нека отбележим мимоходом...

Показание на Албер Рамийон, търговец на кожи:

„Познавам тази жена от 1907 г. и смятам за полезно да споделя с вас някои сведения, които имам за нея. Още с пристигането си в Париж през октомври или ноември 1907 г. тази жена, Целе, стана моя клиентка. През август 1908 ме помоли да ѝ сконтирам три полици по 5000 марки всяка... теглени от господин Алфред Киперт, домовладелец на Мариенфелд край Берлин, поети от него. Не можах да я удовлетворя, датите на падеж бяха твърде отдалечени. Все пак това показва, че тази жена е била във връзка с германци дълго преди войната. От

друга страна, дамата Целе, която видях в Париж към септември 191... [документът е скъсан] и от която поисках един стар дълг, ми отговори: „Утре ще ви дам сто франка и така всеки месец, само ви моля да не казвате на никого, че сте ме виждали в Париж, ще ми попречи за театъра.“

Показание на Жюли Клотас, шивачка:

„Запознах се с госпожа Целе, когато тя реши да си поднови гардероба. Тогава ми направи фараонски поръчки. След това стана много фамилиарна, каза ми, че била омъжена за офицер индиец или нещо такова, който, като я спипал в крачка... стрелял по нея с револвер. Добави, че имала много любовници и много яко я издържал един холандски полковник, както и някакъв белгийски офицер или нещо такова. Отношенията ни се пообтегнаха, когато реших да ѝ покажа моята сметчица. Вместо пари тази дама ми предложи пътуване до Германия, където мъжът ми е пленник. Отговорих ѝ, че съм францужойка и при швабите не стъпвам! Тя настоя, твърдеше, че можела да ми уреди всички нужни документи. Тогава ѝ казах: „Значи сте шпионка!“ Тя пък заплаши, че ще ме очисти, ако повторя това. После каза, че всички френски търговци са крадци, а доставчиците – лакеи, и ми плати част от онова, което ми дължеше.“

Показание на Фердинан Блох, търговец:

„Срещнах Мата Хари на авеню Малакоф през юни 1916 г. Тя ме спря, попита ме къде сме се виждали. Отговорих ѝ, че е било в Берлин, точно преди войната, в хотел Бристол. Разговорът свърши дотук. Тя изглеждаше отведнъж малко зле и искаше да се отърве от мен.“

Показание на Берт Гийотон, маникюристка I:

„Предлагала съм услугите си като маникюристка четири или пет пъти на госпожа Целе. Бързо забелязах, че тази словоохотлива иначе дама мрази нашите съюзници. Каза ми, че мразела англичаните, които били до един тъпаци, а когато изразих съчувствие към белгийците, тя ми отвърна направо: „Как може да се интересувате изобщо от тази гадна порода. И една белгийка няма, която да не е кучка!“ Дори ми направи забележка, че съм прекомерна патриотка... Непрестанно говореше за някакъв руски офицер и ме питаше дали имам сведения за разположението на имперските войски на френския фронт, вероятно заради адреса му...“

Това е достатъчно, за да потвърди слуховете, дошли от нашето контраразузнаване. Отгоре на всичкото научаваме, че Мата мрази съюзниците ни, и няма съмнение, че това е отдавна. Изхождайки от тази аргументация, Пиер Бушардон ще напише в своя краен доклад:

„Не може още от това време (1904 г.), както и по-късно при множеството ѝ престои във Франция, да не останем поразени от старанието, с което тя [Мата] се стреми да поддържа връзки с хора, способни да я осведомяват полезно за положението в нашата страна.“

Престорено великата любов

Ако може да се разбере защо ще е полезно, привлекателно, политически адекватно Мата да е била вражески агент от много години, ако е разумно да бъде превърната в злостен враг на британците, по-любопитно е да се види как съдия-следователят се вкопчва и в друг, привидно много по-дребен аргумент. Мата никога не е била влюбена във Вадим Маслов, само е играла, за нея това е фалшива, „престорено велика любов“.

Защо трябва да се отричат чувствата?

Защото иначе самите основания на обвинението стават абсурдни, както Мата не спира да твърди.

Ако обаче приемем, че Мата се преструва, обичайки Вадим, най-малкото, което може да

се каже, е, че се преструва добре. Щом получава правото да пише от своята килия – както ще видим, едно повече от частично право, – Мата завършва винаги разпита при Бушардон с мъчителния въпрос:

– Капитане, предадохте ли моите писма на господин de Massloff?

Отговорът е „не“, Бушардон не предава и писмата на Вадим на Мата. Това е част от политиката на обкръжаване, на изолация. Все пак един път, на 10 април, той смята за уместно да е се предаде едно писмо, в което младият русин е съобщава, че е болен, че е прихванал дифтерия и понастоящем е между живота и смъртта. Ако би искал да поразии Мата в сърцето, да я накара да признае всичко, за да получи някои облекчения, Пиер Бушардон не би могъл да изиграе по-верен ход. Удивително, но този път той сякаш вярва, че Мата е влюбена. Всъщност именно по този повод Мата му изпраща друго писмо, сърцераздирателно писмо, в което умолява:

Господин съдия,

Благодаря ви, че ми давате новини за капитан Маслов. Разтревожена съм и толкова плача. Имайте добрината да пратите някого до болницата „Еперне“. Умолявам ви. Толкова ми е болно при мисълта, че може би е мъртъв и аз не съм била до него. И дори да е мислел, че съм го забравила. Нямаме представа колко страдам. Извадете ме оттук, не издържам повече...

Това е вопъл на прекършена жена, на майката на малкия Норман, която не може да спаси сина си, на любовницата на Вадим, която е безсилна. Да – всичко това. Не и признание... Ето нещо, което би следвало да изненада, да вбеси магистрат, който смята, че се е прицелил правилно. А тъкмо тук трябва да се напада, Бушардон е уверен. Да се потопим отново в атмосферата на един от тези разпити, когато той за пореден път ще пусне в ход своята аргументация. Мата и Бушардон са заедно вече час. Мата е подхванала отново своята теза: тя не може да работи срещу Франция, след като Вадим е нейната голяма любов. Внезапно Бушардон се обръща към нея и свива рамене:

– Голяма любов или чиста преструвка.

Думата е изречена. Мата се стяга и този път е извън себе си:

– О, стига вече, стига, стига! Можете да презирате природата ми, как да е, но да поставяте под съмнение любовта ми към господин Маслов, това няма да позволя!

Бушардон се връща към бюрото си, отваря едно чекмедже и изважда отчети от проследяване:

– На 4 август, в деня след срещата ви с капитан Маслов сте вечеряли в Арменонвил с италианския капитан Мариани; на 6 август сте вечеряли на Лионската гара с генералщабния капитан Жербо, който заминавал за Шамбери. На 21 август сте се върнали в Арменонвил с един английски офицер. На 22 август сте обядвали с двама ирландски офицери, Планкет Джеймс и О'Брайън Едвин Сесил. На 24 август пак сте обядвали с генерал Баумгартен – и тук пропускам някои. Май любовта стимулира вашия апетит...

Мата го поглежда предизвикателно:

– Една светска жена може да обядва, без непременно това да означава нещо. Обичам господин Маслов, вярна съм му и вие нищо не можете да направите срещу това, капитане...

Бушардон затваря досието си:

– Вашата любов към господин Маслов май не ви е попречила да легнете с Фон Кале.

Мата го гледа право в очите:

– Точно така, капитане. Но когато легнах с Фон Кале, аз служех на неговата кауза и на

френската!

Абсолютен диалог между глухи...

Политически основания, емоции на една епоха.

Стремейки се да се защитава по нейния начин, Мата е твърде далеч от реалностите или по-скоро сякаш се слива с един свят, който всички осъждат или искат да осъдят.

Моралният ред

Ето че стигаме до същинското обвинение, до неговото средоточие: Мата е виновна, защото е неморална, което е малко набързо казано, но си е до голяма степен така. Нейната неморалност, неуважението ѝ към традиционните, патриархалните ценности като че ли допълнително доказват, че тя е шпионка. Този аспект на нейната личност постоянно ще бъде подчертаван от Бушардон, а по-нататък и от правителствения заместник-комисар лейтенант Морне. Мата принадлежи към сбирщината гнили, перверзни, еврейски дегенерати и всевъзможни чужденци, които развалят Франция. Този тип мислене ще има своето развитие в по-драстичен вид във Франция от четиридесетте години.

В прословутото си показание Алор не само ще лъже относно точната роля, която е изиграл, за да докара Мата в мрежите на Ладу, той ще сметне за полезно да добави:

„Намерих ѝ апартамент на улица Ла Боези в близост до Шанз-Елизе, но собственикът не я искаше, била много гримирана и много изрусена...“

Докато добрите французи отиват да гинат на фронта, Мата е просто една кокотка, обикновена кокотка, нещо повече – кокотка чужденка, която си живее, все едно нищо не се е случило. Припомнете си как тя прекарва лятото на 1916 г., цялото това ходене по бутици, покупки и всякакви глезотии. Пуританизъм и морален ред: сразявайки Мата, се заклепва един начин на поведение. Друго свидетелство, на госпожа Дьо Фльориан, показва ясно как „приличните хора“ гледат на Мата... Мата през очите на една светска дама, или новото лице на клюката:

„Прекарах един сезон във Вител през август-септември 1916 г. Моят лекар доктор Буломие ми посочи една много хубава дама, отседнала в същия хотел с нас. Колкото до мен... аз я смятах повече за интригантка, за някоя от ония космополитни дами, каквито имаше в курортните градове преди войната...“

Нека кажем накратко, с една късичка фраза: Мата се изкарва невинна, всички я смятат за виновна. Колко струва думата на курва като нея срещу всички тия почтени люде? Пиер Бушардон няма да е нито първият, нито последният, хвърлил камък по тази Мария-Магдалена, която никога не съжалява. По-рано е капитан Ладу; след няколко месеца ще е цялата преса; всички ще подхванат заклинанието... Ето някои оценки, които могат да бъдат прочетени в личните записки на Пиер Бушардон; в този дух е издържан заключителният му следствен доклад и той отразява отлично усещанията през въпросната 1917 г. Мата се появява тук като опасна жена, похабена от удоволствието, от удоволствията; измамница, движеща се в тъмни среди, готова на всичко, за да постигне набеязаното:

„Коя бе тя всъщност? [...] Във всеки случай като че ли Маргарет Гертруд Целе се е старала да отмъсти на всички други мъже заради мъжа си, запрягайки ги в своята колесница по дългия триумфален път, изминат от нея за десет години, мачкайки сърца, омитайки цели състояния [...]. В Париж изкуството ѝ [...] ѝ носи множество любовници от всички светове и професии. Наела е в Ньойи-сюр-Сен малка къща, вила Реми, където дава... платени тържества. В една вечер представя незаконно практикуващ факир, който смайва отбраната

публика с вълшебните си опити. Никои не е виждал подобно нещо. Но това още не е всичко, на излизане мнозина с неудоволствие и изненада установяват, че илюзионистът им е опразнил джобовете. А когато викам някои от поканените – имам огромен избор от визитните картички, които Мата Хари умишлено е оставила да се търкалят по мебелите ѝ, – виждам притеснени хора, най-вече женени мъже, които ме молят да не давам гласност на никое тяхно изявление.

Беше ли, била ли е хубава? Вероятно, ако изхождаме от един младежки портрет, красящ един от по-новите ѝ паспорти. Но времето се бе отнесло зле с жената, която бе доведена в кабинета ми в Трети военен съд. Очите бяха подути като яйца, мътни, жълтеникави, нашарени от цъфнали червени жилки, носът щръкнал, кожата с медночервеникав оттенък, устата цепната до ушите, с негърски бърни вместо устни, зъбите като плочи, с цепнатина между резците, косите посивели край слепоочията, където боята не ги бе защитила достатъчно дълго – в сивата светлина откъм двора на мястото за задържане тя никак не приличаше на балерината, омагьосала толкова мъже. Бе съумяла обаче да запази някаква хармония в очертанията си, бе стройна и имаше изящна стойка при вървеж. Движеше се малко като тигрица в джунглата.

Като гъвкава и умела котка, свикнала да си играе с всичко и с всички най-безскрупулно и безмилостно, винаги готова да погълне нечие състояние, та дори любовниците ѝ да си пръснат мозъците, тя беше родена шпионка [подчертано в текста] и се стараеше това да се вижда... Харчела пари с такава ярост, че нерядко стигала до немотия. Тогава ходела в домове за срещи. Доктор Леон Бизар, лекар към полицейската префектура, я виждал при свое посещение в заведение в квартала при Етоал. Впрочем имала страховита тарифа, петдесет луидора за тек. А като ходела в различни домове, карала всяка директорка да смята, че обслужва само при нея.“

Той ще добави в окончателния си доклад, споменавайки пребиваванията в Париж на Мата през 1915 и 1916 г.:

„Галантните похождения са както винаги основата на заетостта ѝ; разходите ѝ са значителни, доходите тайнствени и все пак тя с изненадваща безкористност пази своите чарове за офицери от всички родове войски и от всички страни...

Досещаме се каква полза може да извлече жена като Мата Хари от тези последователни връзки, ако получи половинчати сведения, които се допълват помежду си. Напразно нейните партньори са били нащрек. В битки от този вид мъжът, колкото и ловък да е, е винаги победен.

Такова е това опасно създание, още по-достойно за опасения, тъй като първоначалното му образование му дава възможност при нужда да спазва коректност във вида и езика, която да създава илюзия.“

Мата – виновна жена, понеже е пропаднала?

Един епизод от следствието е особено показателен в това отношение: епизодът с визитните картички. Той е направо трагикомичен.

Игри на карти

Мата е срещу своя съдия, който машинално си играе с нещо като тесте карти. Става дума за част от визитните картички, иззети от хотелската стая на Мата. Бушардон измъква наслуки една от визитните картички и я обръща на бюрото, все едно че реди пасианс. Прочита името, гравирано с черно мастило:

– Квартирен отговорник Жорж Жуи от 12-и кирасирски, придаден към авиационно училище Казо (Жиронд)...

Мата му отговаря почти бодро, като че ли видът на тези картички е напомня миналото щастие:

– Жуи ме помоли да бъда негова кръстница... Подофицер, срещнах го на перона на гара Аустерлиц.

Бушардон вади друга карта:

– Действителен капитан Анри де Маран?

Мата като че ли се колебае:

– Капитан?... А, да, той ме ухажваше още преди войната и понякога ме придружаваше, като яздех в Булонския лес...

Бушардон продължава напевно:

– Пац-Помарнацки от Генералния щаб на руската армия...

– Лейтенант-полковник... Срещнах го във вагон-ресторанта по линията за Бордо, като се върнах в Париж.

– Господин Анри Меж...

Мата отново се колебае, след това внезапно, сякаш току-що е видяла лице, изтрито отдавна от паметта е:

– Лейтенант! Тича подире ми един ден, като излизах от булевард Сен Жермен 282, и ми поиска среща. Всичко свърши на чаша чай в Плаза. (Мата забелязва друга визитна картичка от разсланите върху бюрото.) Тази я познавам, вижте картоната... това е от Пиер Ариенсо, офицер, натоварен с контрола над пътниците на гара Анде, който ми поиска среща... без успех. (Бушардон я гледа известно време удивен. Мата продължава, смятайки, че отговаря на въпросителния му поглед.) Писа ми писма, но никога не му отговорих. Намирах тона му за прекалено народен. (Бушардон продължава да я гледа почти развеселен. Мата се стяга и вирва глава, сякаш някой я е обидил.) Обичам офицерите, капитане, мислех, че сте го разбрали... Цял живот съм ги обичала. Най-голямото ми удоволствие е да спя с тях, без да мисля за пари. Освен това обожавам да правя етнически сравнения върху пластиката и темперамента им. Между богатия делови човек и бедния офицер аз винаги съм избирала офицера, макар понякога да ми се е налагало да сменям... Човек си е такъв, какъвто е.

Бушардон кима. Той сякаш оценява казаното според стойността му. Внезапно се изправя и започва да се разхожда напред-назад, като че ли за да дойде на себе си. Мата отведнъж се чувства по-притеснена и смята за полезно да добави:

– Днес сърцето ми изцяло принадлежи на Антантата, трябва да сте наясно... Имам също любовник в Холандия, полковник барон Ван дер Капелен, женен, доста богат, шамбелан е на кралицата. Аз съм интернационална жена, господин съдия...

Бушардон се споглежда със сержант-писаря Бодуен¹. Бодуен се усмихва. Интернационална жена, космополитна жена, госпожа Дьо Фльориан и Мата несъмнено влагат различен оттенък... Наистина в това досие повече от всяко друго всичко е само въпрос на интерпретация. Бушардон отива до прозореца и потропва по стъклото. Мата добавя, нагъртвайки:

– Това не означава, че съм изменница!

– Разбира се, госпожо... разбира се!

Бушардон го знае. Вече е разпитал всички тези мъже, чиито имена личат по картончетата. Те всички отговарят само едно: Мата никога не се е стремела да събира

военни сведения. Единствените, които като че ли бе търсила, са за кой ли път свързани пак с Вадим. Вадим, от когото тя все тъй безуспешно се мъчи да получи новини.

Адвокатът на Мата

Срещу влошаващата се с всеки ден ситуация Мата може да разчита само на един човек: Едуар Клюне, когото е посочила като адвокат. Клюне сме го срещали вече доста пъти. Съвсем наскоро тъкмо той посъветва Мата Хари тъкмо преди нейното арестуване какво да бъде съдържанието на писмото ѝ до Ладу. Седемдесетгодишен по време на следствието, този обожател от времето на първите ѝ успехи винаги си остава верен и искрен приятел. Той е съвсем „французин“, адвокат е на Лигата на патриотите и не може да бъде заподозрян в прогермански симпатии. Впрочем е много горд със службата си: на визитната си картичка добавя ръчно „бивш сержант през 1870 г., бивш капитан от 24-ти пехотен“... Скоро ще изгуби своя син Жан, който ще умре на тридесет и девет години на Източния фронт.

Но именно този човек няма да спре да защитава Мата. Тъкмо той ще опита всичко, и то докрай, дори до смехотворство, за да ѝ спаси живота. Клюне, този великолепен старец, „с красивата си глава на дож“ (dixit Бушардон), все пак съвсем не е специалист по наказателно право. Сега вече отношенията между Клюне и Мата изглеждат невероятни, безсмислени, очарователни, крехки и демодирани в нашия закоравял свят, който вече не се интересува от нищо. В бележките си Бушардон описва частично, но увлекателно първия разпит, на който присъства адвокат, от 21 февруари 1917 г.:

„Той пристигна с кутия бонбони (още не живеехме под режим с рестрикции за сладкарските изделия и ставаше дума само за икономичните малки Флоран).

– Ето, възхитителна приятелко, това е, за да проясните гласа си, когато този страшен съдия ще ви задава своите въпроси.

След по-малко от час извади втора кутия.

– А ето и още една. Тя ще ви бъде за десерт, когато се върнете в онзи ужасен затвор.

– О, толкова е добър адвокат Клюне... толкова е добър – казваше Мата с пълна уста.

Имаше и още. Когато се канех да приключвам с протокола, той бръкна из дълбините на джобовете си и измъкна трета кутия. Очите на Мата Хари светнаха.

– Тази пък – каза той – ще бъде, за да си мислите мъничко за мен тази вечер...“¹

Не бива обаче да се залъгваме: външно Клюне може да е малко несериозен, иначе обаче си го бива. Тъкмо той ще накара Ладу да извади друго оръжие.

Едуар Клюне ще се опита сам да спре страховитата машина, докато всичко си тече с ужасна, съдбоносна студенина. Често представян като сантиментален старец, той ще прояви през предстоящите седмици и месеци на 1917 година голяма храброст, огромно достойнство и човещина, каквато май най-често е липсвала през онази епоха.

Сам срещу всички

Освен постоянните опити да подобри условията на задържане на Мата, Клюне ще действа в няколко насоки. Първо, ще се опита да постигне Мата да бъде пусната под гаранция. Всеки месец той пуска искане да се даде повече простор на клиентката му. Тези искания до едно биват отхвърлени, дори опиращите се върху очевидни здравословни причини. Освен това ще се помъчи да заобиколи кодекса на военната процедура, като иска да присъства не само на първия и последния, но и на другите разпити. Изтъква, че Мата е чужденка и статутът ѝ на чужденка я поставя обективно в уязвимо положение. За целта конструира една ловка теза а *contrario*. Уточнява, че ако законът от 27 април 1916 г. относно организацията на военните трибунали определя, че първият и последният разпит не могат да се състоят без присъствие на адвокат, той не твърди, че съветникът трябва да не присъства при другите разпити.

Тази „претенция“ незабавно ще предизвика злъчна реакция на Бушардон. В писмо до правителствения комисар капитан-докладчикът подчертава, че Мата не е каква да е чужденка. Тя дълго е живяла в Париж и ни най-малко не се чувства неизгодно поради своя статут, както претендира нейният адвокат. Той се възползва и отправя към Мата комплименти, които са в разрез с неговата кауза:

„Госпожа Целе говори френски с лекота, на която биха завиждали много французи, и ако кажа, че тя е с висока интелигентност, пак няма да съм изразил истината. Къде е тук уязвимостта?“

Нещо повече, понеже му писва да бъде подмятан от Едуар Клюне, който накрая може наистина доста да му попречи, Бушардон добавя не без умисъл:

„Адвокат Клюне е, имате представа за това, стар и малко наивен обожател на танцьорката, каквато е била госпожа Целе. Той влага в защитата на своята клиентка страст на новак и се отнася към нея по начин, който ми е трудно да си обясня, след като знае, че в навечерието на войната обвиняемата е била в Берлин любовница на двама офицери и на шефа на полицията. Това е казано от госпожа Целе. Добавям, че когато тази жена, очевидно изпратена от германското посолство в Мадрид, се е представила на нашия военен аташе, се е позовала на адвокат Клюне като техен общ познат...“

В действителност под тези няколко простички думи се крие заплаха, която Бушардон скоро ще уточни: щом Клюне е явно толкова близък с танцьорката и като че ли се появява многократно в нейната история, накрая той може да бъде призован и като свидетел. А тъй като от закона е забранено да бъде човек едновременно магистрат и страна, в случая адвокат

и свидетел по едно и също дело, Клюне би могъл, ако се инати, да се озове лишен от право да пледира...

Заплахата е сериозна. Старият адвокат обаче не се отказва. Напротив. След близо единадесет седмици следствие той заявява, че ако обвинението не може да извади наяве нито едно доказателство, трябва да пуснат Мата. Тук вече не става дума за просто свобода под наблюдение, а за непроизнасяне и определяне на клиентката му за невиновна по всяко обвинение. Клюне извиква това ясно и отчетливо, а след това на 23 април 1917 г. пише до Пиер Бушардон, за да формулира официално искането си:

„Господин капитан,

Позволявам си енергично да настоявам пред вас на следствието срещу моята клиентка да бъде сложен край. Вече два месеца тя е затворена в Сен Лазар по подозрение в шпионаж.

Никакво доказателство не е намерено срещу нея в подкрепа на това обвинение. Невъзможно е това положение да продължава още с тази нещастна жена...“

Този път Клюне е ударил здраво, силно и публичната власт не може да не реагира. Ладу е незабавно предупреден. Телеграмите най-сетне се появяват в досието.

Божествена изненада

Истината е, че офанзивата на Клюне съвпада с друга, която е катастрофална: на 20 април нападението над Шмен де Дам се превръща в пълен провал. Предавайки телеграмите на Пиер Бушардон, Ладу, а и военният министър наблягат отново на секретността, верни на стратегията си. Нека уточним – макар днес да можем да твърдим със сигурност, че германците са били наясно с прозрачността на шифъра, с който са телеграфирали, тезата на Ладу, според която никой не е бивало да знае за разгадаването на използвания код, е била съвсем в реда на нещата по онова време. Съдия Бушардон нито за миг не се е съмнявал в нейната истинност. Впрочем министър Пол Пенлеве ясно му изтъква своята позиция, която е напълно в съгласие с предишни изявления на ръководителя на Второ отделение:

„Предоставяйки тези документи на следствието, привличам вашето внимание върху тяхната важност и върху неприятните последствия, които разпространението им би имало върху националната сигурност.

Моля ви съответно да спазите условието за закрити врати при следствието и при дебатите по делото като най-сигурно средство никое от сведенията, които ви предавам, да не може да бъде известно на публиката и да не се появява в присъдата.

Трябва също да се обърнете към председателя на Военния съд и да му дадете в това отношение всички индикации, които сметнете за уместни, с оглед най-пълна тайна да бъде съблюдавана и от трибунала, и от защитата.“

Ще отбележим само, че има интересно съвпадане между това внасяне на доказателствата, катастрофата при Шмен де Дам и инициативите на Клюне. Внезапно става възможно да се ползват данни по същество, по-точно да бъдат внесени в едно конфиденциално досие – нещо, което няколко месеца по-рано е било невъзможно. Същевременно във военно отношение положението ни явно се е влошило... Защо е тази промяна на поведението? Както казахме, след като войниците не успяват, а общественото доверие е на път да се срине, войната се прехвърля на полето на дезинформацията, където Ладу разполага с козове, за да спечели.

Така че Бушардон може да бъде доволен. Напълно отдаден на своето разследване, той разполага с четиринадесетте радиотелеграми, изпратени между Мадрид и Берлин – четиринадесет къса хартия, за които много е чувал, за които си е мечтал и които ще му

помогнат да преобърне положението тъкмо когато трайно е започнал да затъва. От 13 февруари Мата не е признала нищо, а той, макар и да се старее да си обяснява всичко, нищо не е научил.

Какво съдържат телеграмите?

Какво има в тях, което би му позволило да си отдъхне малко и да поеме отново нещата в свои ръце?

Чисто и просто поредица от съсипващи разкрития от германския военен аташе в Мадрид майор Кале. Във всеки от текстовете Мата е внимателно упомената като агент в служба на Берлин, агент, дал току-що извънредно вълнуващи сведения. В своя окончателен доклад Пиер Бушардон ще синтезира основната информация, която Мата следва да е предала на германския военен аташе:

„Дамата Целе е предала на Фон Кале [sic] сведения относно намеренията на съпругата на принц Георг Гръцки, относно политическото положение в Париж и напредъка, осъществен от партията, опонираща на кабинета Бриан, относно доминирането на Англия и опасенията, които това засилване внушава на отделни френски политици без влияние. Споменала му е за обща сериозна офанзива, подготвена напролет за всички фронтове от Англия, за транспортни мисии, осъществени от авиатора Ведрин през линиите, за предписанията, които трябва да следват нашите офицери при пътуване, за разкриването от французите на едно от германските симпатични мастила...“

Нека уточним – поначало Мата не би могла да даде подобни сведения. Единствените, които трябва да е „предала“ (при това ще видим в какъв дух), се отнасят до политическото положение в Париж и до непопулярността на Англия в някои френски среди... Колкото до останалото, то е чистопробна измишльотина, ловко нагласена от германците, за да се отърват от танцборката. Една информация е особено интересна: относно „разкриването от французите на едно от германските симпатични мастила“. Действително нашите антропометрични служби са успели да разкрият тайната на „едно симпатично мастило, давано от германците на изтъкнати шпиони“. Но – и тук е важното – това разкритие е станало след като Мата е заминала за Испания. Следователно тя няма как да е била в течение на нещата. Тази информация показва просто, че немските служби в Париж са опасно ефективни, щом са научили за нашия напредък в разчитането... При това положение дали биха могли да не знаят, че имаме шифъра на тяхното кодиране?

Както ще видим, Мата така и не успява (жалко за нея) да влезе в контакт с агенти на Берлин, действали във Франция.

Но както и да е положението с истинността на тези радиотелеграми, аферата напълно се променя.

Бушардон най-сетне има какво да докаже.

Великото разкритие

Бушардон научава на 11 април, че телеграмите скоро ще му бъдат предоставени. Тогава операцията протича на два етапа.

На 12 април 1917 г., след като е накарал Мата да повтори основните си аргументи и я е разпитал относно някои подробности, Бушардон сменя тона. За пръв път той не се задоволява да я остави да говори и само да отбелязва противоречия, грешки или пропуски, той задава директно ориентирани въпроси. Знае, че скоро ще има доказателства, каквито са му липсвали, и се кани да нападне. По този повод тя ще отрича гръмко, че е работила за

немското разузнаване.

На 1 май Бушардон отново вика Мата. Оставил я е три седмици без новини, три седмици треперене, при което Мата си е представяла какво ли не, а душевното ѝ и физическото здраве са се влошили рязко. Днес капитан-докладчикът е решил да нанесе голям удар, същинския удар. За целта всичко е подготвено, дори мизансценът.

Нека видим като на филм как текат събитията...

Мата пристига в двора на Съдебната палата и се кани да тръгне по обичайния път, но пазачите я отвеждат към стълба, водеща под земята. Подир дълго спускане, докато минават през сводест коридор, Мата се обръща и пита:

– Къде ме водите?

Никакъв отговор.

Сподирена от жандармите, Мата стига най-сетне до нещо като главна зала. Слагат я да седне на маса, претоварена с папки.

Няма никой.

След няколко минути Бодуен влиза и поздравява Мата с кимане. Настанява се с машината си на малка масичка. Мата оглежда мястото. Пазач донася стол и го слага срещу Мата от другата страна на бюрото.

Пауза.

Най-сетне Бушардон се появява. Въпреки умората, въпреки нервността си, а може би тъкмо заради тях, Мата не се сдържа и подмята почти иронично:

– Капитане, браво, улучили сте мизансцена!

Бушардон не отговаря. Той сяда и атакува веднага, като я гледа право в очите:

– Преструвахте се твърде умело пред нас! От няколко дни имам доказателството, че вие сте агент Н21 от Кьолнската централа, изпратена повторно във Франция през май 1916 г. Престорили сте се, че приемате предложението на Ладу. Германия ви е превела няколко пъти пари чрез холандската легация. Най-сетне дали сте на майор Кале твърде цялостни доклади относно политически, военни и дипломатически въпроси!

Мата е пребледняла отведнъж:

– Грешите, капитане... Грешите отново, както и англичаните, които ме взеха за Клара Бенедикс, както Ладу, когато не поиска да ми се довери. Ладу и Англия също смятаха, че ще ме заловят, а им се наложи да приемат истината!

Сега Бушардон се кани да започне схватка, която смята за предварително спечелена. За него, както сам казва по-късно, аферата Мата Хари вече е просто случай на спипан с ръката в торбата крадец

– Бях свикнал с повече проницателност! (Той отваря едно досие и вади пачка телеграми.) Пред мен са телеграми, подписани от майор Кале и от неговия пряк началник майор Николай, ръководител на германското разузнаване... смазващи разкрития, разменени между Мадрид и Берлин от декември 1916 г. Тези кодирани съобщения са уловени от радиоцентъра на Айфеловата кула и незабавно разшифровани. Да, нашите тайни служби знаят шифъра на германците. (Мата мълчи, Бушардон взима една телеграма и я чете.) „Агент Н21, изпратен през месец март 1916 г. за втори път във Франция, пристигна в Мадрид. Престорила се е, че приема предложенията на френската разузнавателна служба и ще пътува пробно за Белгия. Искала да отиде през Испания в Холандия. Но я спрели във Фолмът, по погрешка я взели за друга. Върнали я в Испания, понеже англичаните продължават да я смятат за подозрителна.“ (Бушардон вдига очи.) Това сте вие, нали? Дадохте ни доста

подробности за неприятностите ви в Англия и отношенията ви с Кале, за да бъде идентификацията пълна. Кале е получил заповед да плати на Н21 3000 франка, всъщност ви е дал 3500 песети. Какви сведения сте дали, та Берлин да смята, че трябва да ви възнагради?

Мата намира още сили да се защитава. Това, което чува, е толкова ненадейно, толкова невероятно, че у нея избликва сила, която е позволява да отвърне:

– Испания е пълна с германски агенти. Във всяко такова съобщение може да станат грешки. Освен това през март 1916 г. бях в Холандия, а не в Париж.

Бушардон продължава със същия тон, този път той усеща, че Мата губи сили:

– През ноември 1916 г. сте получили в Париж 5000 франка от Германия.

Мата се изправя:

– Това не е вярно! Защо не искате да ми вярвате? Тези 5000 франка, които получих през ноември 1916 г., както и получените през януари 1917 г., бяха от моя любовник барон Ван дер Капелен.

– Разполагаме с две комуникации на майор Кале. Първата. (Бушардон свежда очи и чете.) „Н21 получи 5000 франка в началото на ноември и ще иска телеграфически ново постъпление чрез прислужницата си, предупредете консул Кремер.“ (Той я гледа отново.) Значи, след като сте получили на 4 ноември 1916 г. 5000 франка, получили сте пак толкова на 16 януари 1917 г. Да добавим и 3500 песети, които майор Кале твърди, че ви е изплатил. Ето ви за два месеца и половина близо 14 000 франка от германското разузнаване. Разбира се, тук сме далеч от милиона, който сте се осмелили да ни поискате, но тези суми доказват качеството на вашите услуги и вашия ранг в германското разузнаване. Така че не ни разправяйте вече баснята за полковник барон Ван дер Капелен!

Гърлото на Мата е пресъхнало.

– Аз наистина съм любовница на барон Ван дер Капелен. В малка страна като нашата, където цензурата е извънредно строга, той искаше аз никога да не му изпращам телеграма или писмо, в което да става дума за привързаност или за пари, а моята прислужница, която е много прилична жена и е при мен от осем години, ми беше свързката с полковника. След пътуването ми до Вител средствата ми бяха силно намалели. Първо се бях заблудила, вследствие на лошо сгънати в портфейла ми банкноти, относно размера на състоянието ми, а от друга страна, капитан Ладу не ми даваше нищо. Какво чудно има при това положение, че се обърнах за помощ към моя закрилник?

Мата и Бушардон се гледат известно време мълчаливо. Бушардон проговаря пръв:

– В телеграмата си от 14 декември майор Кале споменава известен брой много ценни сведения, които сте му дали.

– Бих искала да знам какви ли са!

– Възможност за дебаркиране на сили на Съглашението при устието на Шелда.

– Нищо такова не съм можела да кажа по простата причина, че не съм имала и представа за такова нещо.

– Какво е секретното мастило, което германците са ви дали, преди да се срещнете с Кале?

– Повтарям ви, не съм имала никакъв контакт с германците, преди да съм видяла Фон Кале, и съответно никога не съм имала мастилото, за което говорите.

Бушардон взима други телеграми.

– Тогава как си обяснявате, че е отбелязано: „Молим да ни се съобщи дали агент Н21 е получил съобщението да си служи непременно със секретното мастило“, „Мастилото, което

H21 е получила...“ Нали няма пак да кажете, че изобщо не сте чували за подобно нещо!

– Не разбирам абсолютно нищо от тази история с мастила. Никога не съм използвала секретно мастило. Къде ще го сложа, когато англичаните преровиха сандъците ми и провериха химически тоалетните ми мазила? Освен това аз не съм агент H21!

Бушардон размахва друга телеграма. Гледа я за миг и явно изпитва удоволствие. Тук вече ще може да натисне здраво.

– Няма никаква възможност за объркване, защото агент H21 е уточнила пред майор Кале, че прислужницата е се казва Анна Линтенс и трябва да се минава през нея за паричните преводи! „H21 пристига утре в Париж и моли да се изпратят с посредничеството на прислужницата е Анна Линтенс 5000 франка до Сконтвата каса в Париж.“ Нали Анна Линтенс е името на вашата прислужница в Хага?

– Фон Кале може да разпразя каквото си ще, аз не съм H21.

Бушардон оставя телеграмата с удовлетворен вид:

– Проявихте се зле спрямо самата себе си. Ако по невъзможност имаше две жени с номер H21, една на света има прислужница Анна Линтенс и тук не можете да направите нищо.

Побесняла от яд, обърквана, с жест на безсилие Мата хвърля манерката си в лицето на Бушардон. Бодуен остава смаян. Бушардон изтърпява и това, като си избърсва лицето:

– При големи преструвки понякога артистите отпадат... Предлагаме ви да поразсъждавате върху всичко, което ни заставихте да изкараме найава днес. (Той прави знак към войниците на пост.) Пазачи, отведете госпожа Целе в Сен Лазар!

Мата безмълвно се оставя да я изтласкат до вратата. Преди да излезе, тя се обръща и поглежда Бушардон право в очите:

– Кой сте вие, та да ме съдите? Вие сте мъж в кресло, а аз бях една жена на улицата.

Надиграване

След тази бурна среща Мата остава да гние в затвора до 21 май. Тя трябва да се пречупи, да се огъне, да започне да сътрудничи. Техниката ще успее, поне отчасти, тъй като при тази нова среща следствието отведнъж добива нов размах, нова насока. Когато идва в кабинета на Пиер Бушардон, Мата не го оставя да говори. Тя незабавно заявява:

– Днес съм решила да ви кажа истината. Ако не съм я казала цяла [sic] досега, то е, защото изпитвах известно чувство на срам, което ще ви обясня после...

Притисната, Мата ще признае. Да, ангажирана е от Кремер, който е дал 20 000 франка, да, тя е агент H21. Вярна на своя метод обаче, Мата признава само една част от истината, тази, която не може вече да крие. Впрочем тя вече ще твърди, че консулт Кремер я е ангажирал през май 1916 г. Май 1916 г., а не есента на 1915 г., преди първото е пътуване до Париж. Това може да изглежда само подробност, но всъщност е ловка лъжа. Мата знае, че е била постоянно следена при второто си пътуване и че докладите за наблюдението ще докажат, че не е направила нищо, че нищо не е могла да направи. Затова тя твърди:

– Когато бях първия път във Франция в края на 1915 г., не бях на служба при германците. Дойдох в Париж заради бельото си...

Това поведение кара Бушардон да е отговори съвсем естествено и точно:

– Упорствате да признавате само очевидното. Когато смятате, че ни липсват факти, искате да повярваме във вашата невинност.

Въпреки тези извъртания обаче позицията на Мата става много крехка. Дори тя да

отхвърля съдържанието на телеграмите, да твърди, че не е дала никакво сведение на Кале, някои неща си остават твърде неприятни за нея. Ето само едно от тях: двадесетте хиляди франка, които тя признава, че е получила от консула Кремер, са доста голяма сума по онова време. Госпожица Доктор често споменава такива суми за примамка на вербуваните, но те рядко биват изплащани. Спомнете си нейната малка реч пред шпионина Винченцо Мони. Подир заплахите тя смята за добре да добави: „В замяна на това сме много богати и ако ни служите добре, като ни изпращате ценни сведения, незабавно ще получите между 20 и 30 000 франка...“

Всъщност от секретния доклад относно него научаваме, че е получил доста по-малко: 3970 франка за четиринадесет писма с полезни сведения... Четиринадесет писма, изпратени от Париж до двама получатели. Дори не 4000 франка, сиреч пет пъти по-малко от Мата Хари. Когато Бушардон е посочва това като факт, Мата смята, че лесно може да отхвърли забележката: тя не е коя да е, а това се плаща. Въпреки всичко човек трябва да е глупав, за да не усети, че тук нещата смърдят.

Нека се върнем в кабинета на Пиер Бушардон, да чуем пак тяхната схватка...

Капитан-докладчикът мачка кърпичката си:

– Не ви ли се струва странно Кремер да ви даде 20 000 франка, ако не сте служели вече на Берлин през май 1916 година? Германия не дава нищо за нищо и не възнагражда дебютанти. Тя очаква агентите е да се докажат на дело, а после им заплаща съобразно оказаните услуги.

Мата махва с ръка:

– В любовта винаги съм имала навик плащането да е преди. Господин Кремер е бил наясно, че така ще е и при работата.

– Аха! Мога да ви кажа, че познаваме германските цени, и спрямо обичайните тарифи тази сума ни се струва огромна...

– Май не сте много наясно, капитане. Аз я карах твърде луксозно! Още в началото на кариерата си печелех по 10 000 франка в Олимпия, имах къща в Хага, след като напуснах моя очарователен дом в Ньойи, моя замък в Турен, където имах коне, а винаги съм отсядала само в хотели от висша класа.

– Вижте, един от нашите офицери се беше предложил за много по-малко на германското разузнаване и не го взеха.

– Може би, но голямата разлика е, че аз не съм се предложила на германците. А те пък са ме подгонили, мислейки си неоснователно, че мога да им окажа огромни услуги. От друга страна, трудно се помества жена като мен, с къща и любовник, без едно минимално възнаграждение.

Мата се справя добре, но от време на време ще прекалява. Нека се върнем към друг аспект на нещата, за който вече ставаше дума, но сега той ще добие цялото си значение: безразсъдството на някои нейни аргументи. Още веднъж – тя е мила и очарователна, но... Първо, нека да подчертаем как дори след като Бушардон е извадил уличаващите я телеграми, Мата продължава да му пише от затвора да я освободят под гаранция. Моментът е извънредно зле подбран, но Мата сякаш не си дава сметка напълно за тежестта на новите улики срещу нея. Освен това твърде често защитните е аргументи са такива, че биха имали повече успех в някой салон, а не при съдопроизводство. Ето два примера в нейна защита – при единия тя лъже (относно сервиза за чай), при другия казва истината (парите, дадени от Кремер).

Когато Бушардон се опитва да изтръгне от Мата, че ангажиментът е спрямо Кремер е по-стар, отколкото тя иска да го изкара, тя го гледа, сякаш е луд.

– Слушайте, капитане, може да съм приела Кремер само през 1916 г. Аз се настаних окончателно в моята къща в Хага чак след първото си пътуване до Париж, откъдето си взех всичкото бельо... Преди това няма какво да говорим, нямах дори една чаша за чай!

Когато пък трябва да се изтъкне предаността е към Франция, Мата смята за уместно да каже:

– Кремер ми даде само 20 000 франка. Разберете, че нямаше да се задоволя с такава смешна сума, ако бях имала наистина намерения да сътруднича на Германия. Впрочем напомням ви, че от французите поисках един милион. Оттук можете да разберете колко исках да работя за тях!

Върхът е, когато притиснатата от телеграмите Мата трябва да признае, че е искала 10 000 франка от Кале, макар да добавя, че той така и не ѝ е дал. Все пак признава, че е получила пари от военния аташе:

– Вярно е, че Кале ми отпусна 3500 песети, но съм склонна да вярвам, че са били лични пари. Подари ми пръстен. Не обичам този тип бижута, отклоних предложението му и предполагам, че трите хиляди и петстотин песети са били като заместител...

– Майор Кале не е лейтенант Киперт, госпожо – отвръща Бушардон. – Той няма лично състояние и заплатата му надали надхвърля 2000 песети месечно. Тези 3500 песети са си немски пари!

– Аз откъде да знам?

В по-драматичен план Мата ще прояви изключително достойнство и искреност, които неизменно ще се обърнат срещу нея. Съвсем логично Бушардон я пита как, след като е живяла толкова дълго във Франция, е могла да работи против страната, която я е приела. Как изобщо е могла да помисли да се присъедини към германците?

– Аз съм холандка и не изпитвам като вас такава омраза към всичко немско.

– Госпожо, всеки ден умират по хиляда французи!

– И по хиляда германци, господине.

Казаното – казано.

Спасително безразсъдство

Това безразсъдство на Мата понякога пък ѝ помага. Така тя ще продължи да вярва, че макар и страшно, положението ѝ е временно такова. Наред със страшните писма до съдията и до любовника ѝ се натъкваме на изобилна кореспонденция, посветена само на малки битови дреболии. Впрочем това са единствените ѝ писания, които ще бъдат предадени, тъй като съдържанието им е сметнато за „дребнотемие“ или за безопасно. Така е с едно писмо до нейната добра Анна, в което тя я успокоява относно съдбата си и ѝ казва да не се тревожи, и едно писмо до един хагски шивач.¹

Сред тези писма ще цитираме едно, което се намира в тайното досие, което Мата адресира до своя съдия Пиер Бушардон, и то се отличава рязко от другите писма, които му е изпратила:

„Господин съдия,

[...]

Моля ви за следните неща:

1. Шивачката ми госпожа Шартие от улица Дьоламбр номер 5 има при себе си манто от

бяло сукно с гарнитура от черна лисица. Имам 25 или 30 франка да платя за дребна поправка.

Бихте ли разпоредили да вземат тази дреха и да ѝ платят 50 франка?2

2. Камериерката от първи етаж на Елизе Палас [sic] трябва да е получила бельото ми от перачката. За плащане има 5 или 6 франка.

Бихте ли изпратили някой да го прибере?

3. Бихте ли запитали агентите, които обискираха при мен, какво са направили с тоалетните ми принадлежности и с обиците, големи португалски халки, които се намираха в дясното чекмедже на тоалетката ми?

4. Госпожа Далодие, модистка от улица Дюфо 14, държи моята боа от бели пера...“

Лисиците ми и боата ми от бели пера...

Къде се намираме?

Посред война.

В Сен Лазар!

С основание можем да се дивим на Мата и на фриволните ѝ мисли, но пък, ако разсъдим, нима това не е единственият начин за нея да се опита да си гради бъдеще или поне да остане стъпила с единия крак в реалността? Мата Хари, легендата, която отведнъж виждаме пак като жена...

Абсолютни доказателства

Мата не си дава сметка за същинското положение. Твърде интелигентна, понякога тя проявява голямо простодушие. Въпреки това (а може би именно заради това) Бушардон е наясно за възможна манипулация на тайните служби. Затова непрестанно ще настоява да научи за действията на Мата през нейното първо пътуване. В отговор на запитването му може би помните как в бележка от юни 1917 г. Ладу му беше писал:

„Доколкото ми е известно, няма ни едно доказателство, което да позволява твърдението, че Целе-Маклийд е била ангажирана от германските РС преди 1915 г.“

А Бушардон търси тъкмо това, безспорни доказателства. Доказателства, които ще позволят да се твърди не само, че Мата е свързана с германското разузнаване от 1915 г., но също и най-вече, че тя е била активен агент още тогава. Наистина, след като се опираме единствено на напълно безспорните телеграми, за какво са други обвинения? Защото едни са прекалено явни, други – прекалено неясни. Противно на онова, което често е казвано, Бушардон построява достатъчно солидно обвинение, за да не му пречат лъжите на едната или на другата страна. Без да си даде сметка, тъкмо тук Мата ще се препъне. Постепенно, по мъничко Бушардон ще получи онова, което търси, абсолютното оръжие: самопризнания! Той ще ги получи, поне в законния смисъл на термина. На 23 май 1917 г., когато той като че бие отбой, Мата ще му даде първия решаващ елемент.

– Ако наистина, след като сте получили 20 000 франка от Кремер, не сте направили нищо, не бихте се представили пред... Фон Кале като номер Н21. Той бързо би ви разкрил. Всъщност се е осведомил в Берлин и е научил, че Н21 ни най-малко не се смята за предателка. Разбирате ли какво означава това?

Мата смръщва нос в неведение:

– Какво да означава?

– Щом Берлин смята Н21 за редовен агент, това значи, че сте били все на тяхна страна, това е и поуката от историята!

– Нямам представа какво е отговорил Берлин.

Тогава Бушардон чете една от радиотелеграмите.

– За немското разузнаване H21 със сигурност не е предател, агентът е посредствен шпионин: „Би могъл и по-добре.“

– За пръв път някой ме нарича посредствена и установявате, че е в моя полза. Капитане, не е в моя темперамент това „би могло и по-добре“!

– Ни най-малко не е казано, че не сте направили нищо.

– Във всеки случай не са могли да кажат и че съм направила нещо...

Бушардон сякаш изпуска тяга, а всъщност знае, че скоро ще бъде при целта:

– Добре, добре... Тогава кажете ми защо телеграмите на Кале прецизират, че вие сте се срещнали, след като вие сте осъществили втора мисия във Франция? Фон Кале явно посочва, че сте на служба при германците още от първото си пътуване в Париж през 1915 г.

Мата се придържа към онова, което е казвала винаги:

– Никога не е имало втора мисия. Фон Кале трябва да е знаел, че съм преминала в другия лагер, и е искал да ме съсипе. Аз просто казах на Фон Кале, че съм идвала два пъти във Франция, а не че съм била изпратена там. Когато бях за пръв път във Франция в края на 1915 г., не бях на служба при германците. Бях в Париж заради бельото си, но признавам, че след като се върнах, Кремер ми зададе някои общи и политически въпроси. Германците винаги са така, върне ли се някой от Париж, като мухи стават.

– Какво казахте на Кремер?

– Просто светски разговор...

Бушардон сдържа доволната си усмивка:

– В областта на шпионажа един „прост светски разговор“ може да бъде много информативен. Знаете го не по-зле от мен.

– Казах му, че английските офицери се държат зле с другарите си от френската армия. Дватамата с Кремер бяхме на едно мнение, че французите могат да си изпатят, задето са пуснали англичаните така у тях... Поговорихме за търговията и съвместно решихме, че англичаните вече заемат местата на прогонените германци. Аз уточних, че заради Англия някои търговци от Хага не са успели да отидат във Франция и да направят подбор на стоки...

– Виждате, че Кремер не ви е дал 20 000 франка за нищо...

– Във всеки случай не съм му дала нито едно военно сведение!

– Записвам признатото от вас.

Съвсем неволно, без да си даде сметка, Мата действително е признала, че е дала сведения на германците... вторични, маловажни, но все пак – сведения. Същите германци, които според собствените ѝ думи скоро ще я възнаградят чрез консул Кремер. Дори да се придържат към нейния начин на виждане, онова, което тя е смятала за аванс, би могло да бъде и заплащане за оказани услуги. Мата сама се поставя в лагера на дребните шпиони, които нищо особено не дават, но все пак са си шпиони... Впрочем такава е и гледната точка на Берлин, който я разглежда не като предателка, а като „посредствена“ шпионка.

Съответно Мата ще признае, че е дала информация на Кале, също вторична, събрана от спомените ѝ от прочита на основните парижки вестници... Стари работи, твърди тя. Когато Бушардон я смъмря, задето е съобщила на Кале, че англичаните търсят Клара Бенедикс, върната на себе си Мата отвръща:

– Мухи с оцет не се ловят!

Знаем обаче каква е философията на френските служби относно шпионажа: няма

ненужно сведение. Врагът пресява непрестанния поток от информации и с хиляди дребни подробности, които свързва, накрая знае точно това, което му трябва. Едрите заглавия, които Мата е съобщила на Кремер или на Кале, може да изглеждат незначителни, но при наличието на телеграмите и на обстоятелствата цялата работа зазвучава твърде подозрително.

Още по-неприятен е друг, допълнително явил се важен момент. Както видяхме, Мата е казала и казва през време на цялото следствие, че двата чека от 5000 франка през ноември 1916 и през януари 1917 г., които е осребрила в Сконтвата каса и които са един от материалните елементи, позволили нейното арестуване, са от барон Ван дер Капелен. Материалното изследване на радиотелеграмите, което Бушардон може да извърши, от 21 април доказва, напротив, че става дума именно за немски пари. Действително, ако както твърди Мата, парите идват от барон Ван дер Капелен, как тъй германците (и по-специално Кале, който ги цитира дословно в своите радиограми) са наясно с двете парични прехвърляния и тяхната история¹?

За да бъдем още по-точни:

1) Защо Мата е казала на Кале, че е получила 5000 франка от германските служби през ноември, ако това не е вярно?

2) Как Кале е в течение на датите и местата на осребряване на двата чека по 5000 франка?

Когато Бушардон изтиква Мата в окопите, тя се обърква и има твърде мъглява защита във връзка с това. След като твърди, че е поискала парите с посредничеството на Анна Линтенс, тя признава, че Анна е трябвало първо да отиде при барона, но в случай на отказ или ако той не може да бъде намерен, е трябвало да се обърне към консул Кремер в хотел Европа в Амстердам. Заявява дословно:

– Възможно е парите да идват от Кремер, но смятам, че са от барона, впрочем така ми писа моята прислужница.

Този аспект на нещата, внимателно избягван от всички защитници на Мата Хари, е подчертан от капитан Бушардон и доизяснен от капитан Ладу в неговото свидетелстване от 3 май 1917 г. А това е аргумент, оневиняващ авторите на „машинацията“, изтъкната от Леон Ширман, тъй като срещу него цял няма. Нека чуем Ладу, който този път отстоява един неслучаен аргумент:

„Тъкмо тя [Мата] е взела през ноември 1916 г. в Париж 5000 франка, изпратени от германския консул Кремер, а ако не е гадател, как искате Фон (!) Кале да знае на 28 декември 1916 г.², освен понеже Н21 е изразила пред него настоятелно желание за това, че въпросната агент-шпионка иска да е пратят веднага с посредничеството на Кремер и на Анна Линтенс 5000 франка в Сконтвата каса в Париж...“

Аргументът е точен.

Навярно и този път Мата е смятала, че ще може да играе няколко игри. Действително е имала нужда от пари и вероятно е искала Кале да е преведе по дипломатически ред, било то за да добие повече сериозност в неговите очи, било то защото не се е интересувала откъде идват средствата. Като си знаем човека, не е трудно да си представим как си казва, че може да взима пари от германците, без да предава французите, при положение че работи за тях, а пък Ладу не е плаща. Странно, сложно разсъждение, каквото може да изникне в съзнанието на същество, откъснато от каузите, на които претендира, че служи. Полулъжа, полуистина, безразсъдство, малко егоцентризъм – това е нашата Мата, но от останалото мъчно може да се сглоби картинка...

В края на май 1917 г. Бушардон е имал готовност по доста повече точки, отколкото се твърди обикновено.

Нека припомним какво е научил...

Мата е ангажирана от германците от 1915 г., щом им е дала сведения още тогава („светския разговор“).

Във всеки случай тя е била към германските служби, когато е отишла да се види с Ладу. (Самата тя признава, че Кремер ѝ е дал 20 000 франка преди второто пътуване.)

В Испания е искала пари от германците и те още веднъж са ѝ отпуснали (3500 песети и 5000 франка през холандското консулство).

Ако се съберат всички суми, които Мата е взела от германското разузнаване, получаваме: 20 000 франка от Кремер, два пъти по 5000 франка (т. е. 10 000 франка) през холандското консулство в Париж, 3500 песети (т. е. към 4000 франка) от Кале, сиреч 34 000 франка (като 14 000 от тях са за по-малко от два месеца, между ноември 1916 и януари 1917 г.).¹

Дотук Мата е казала достатъчно, за да се озове пред наказателния взвод, независимо от телеграмите.

Докато Мата смята, че още има място за обяснения, и се инати („Във всеки случай никога не съм изпълнила мисия за германците“), Бушардон я срязва:

– Държим да вземете под внимание, че дори при тази гледна точка близостта с неприятеля се третира от нашия закон като престъпление, равностойно на онова, при което реално са дадени сведения на врага.

– Тогава вашият закон е ужасен. Ако бях знаела това, нямаше и да стъпя тук!

Сблъскват се две несъвместими гледни точки, два свята: на Мата и на военната йерархия, а в по-широк смисъл – на тогавашната френска чувствителност. Мата и чистите намерения – главното командване и суровите факти. Неволно с послъгването си Мата бавно се е самонатопила. Скоро Пиер Бушардон ще обобщи рязко положението:

– Когато сте се озовали на булевард Сен Жермен пред капитан Ладу, вие внимателно сте скрили вашите отношения с Кремер, вашия номер Н21 и задачата, която сте получили от Берлин. Когато, тъкмо напротив, сте отишли при майор Кале, немския военен аташе, незабавно сте му съобщили, че престорено сте приели задача от френските служби. Криете от французите, че сте на немска служба, а на германците съобщавате за вашите връзки с французите. На кого сте служили при тези обстоятелства? Кого сте предали? Струва ми се, че самият въпрос съдържа отговора.

Мата ще продължи да твърди, че ситуацията е била друга:

– Ако бях казала на капитан Ладу, че съм завербувана от германските тайни служби, това ме пращаше пред наказателния взвод. Информирайки Фон Кале, че съм успяла да се промъкна във френската служба, щях да спечеля доверието му, за да му измъквам сведения по-лесно.

Капанът е щракнал.

Време на подлещи

Тепърва Мата може да разправя каквото си иска, да изглежда добронамерена и дори да намира стряскащи аргументи. Всичко ще бъде интерпретирано като следствие от една установена твърдо истина: Мата е играла двойна игра, за да измами Франция. В окончателния си следствен доклад Пиер Бушардон ще напише, деформирайки дори най-

неуязвимите е действия:

„По отделни думи [тук сме в Берлин през 1914 г.], отронени от нейни любовници офицери, скоро тя си дава сметка, че войната е неизбежна: бърза да съобщи на свои приятели във Франция, играейки вече – ако разказът е искрен – онази двойна игра, чрез която всички шпиони се надяват да си осигурят имунитет от двете страни.“

В този контекст всички, с изключение на Клюне, я изоставят, дори онези, които сякаш са били белязани от чара ѝ. На 4 май 1917 г. е изслушан полковник Данвин, мадридският обожател, който заявява, че винаги е бил убеден във виновността на Мата и никога не е имал никакво доверие. Разбира се, неговото свидетелство е твърде съществено. Противно на истината, той я бил разкрил от самото начало... Жената, по която е бил луд, онази, която е преследвал във всички салони, отведнъж се е преобразила в същество „повече или по-малко съмнително, отговарящо на името Маклийд“. Той ще намали броя и времетраенето на срещите им. Впрочем ако го чуе човек, ще рече, че Мата го е преследвала, а той е бягал. Никой не се сеща да го запита дали тя е настоявала да му даде кърпичката си и букетчето виолетки, което той почти е изтръгнал... Заявява също, че предадените сведения са неверни, стари или маловажни. После, преди да си тръгне, Данвин зачеква една теория относно дадената информация, която тепърва ще бъде развита докрай:

„Най-силно ме убеди, че Маклийд е агент в служба на Германия, самото естество на сведенията, които тя ми поднесе. Познавам достатъчно шпионажа, за да знам, че когато неприятелят ни изпраща агент, за да ни вдъхне доверие, той винаги го снабдява с истинска информация, но изгубила стойността си към момента на подаването ѝ.“

Желаейки да избегне всяка среща с Мата, той казва в края на свидетелстването си: „Не оставам в Париж, случайност е, че желанието ви да ме чуете достигна до мен днес. Утре се връщам на фронта, а оттам веднага заминавам обратно за Мадрид.“

Няма да изтъкваме несъобразностите в показанията на Данвин, който заявява, че френските служби били осведомили своите агенти да внимават с някоя си Целе-Маклийд и че той никога не бил свързвал тази дама с Мата Хари. Мата е достатъчно известна в Мадрид, за да не може да стане объркване.¹ Няма да подчертаваме и че този достоен офицер явно не се бои от Военния съд, след като твърди, че сам пръв е заговорил за дебаркирането на немските войски в Мароко, а от Мата поискал да му даде повече сведения. Ако го е сторил, значи е предал информация на агент, за който е знаел, че е вражески...

Ще запомним единствено грубото му изявление: „Аз съм дълбоко убеден, че Целе-Маклийд служи на германското разузнаване. Понеже беше следена в Мадрид, нямаше как да скрие от капитан Ладу визитите си при Кале и съответно, като интелигентна професионалистка, е знаела, че трябва да се подsigури и да изглежда, че заради нас ходи при немския военен аташе...“¹

Подлост, любовно разочарование, стремеж да се застрахова?

По малко от всичко вероятно. Със сигурност е имало и натиск от милия Ладу и от прекия му ръководител полковник Губе. Когато се запознае с показанията му, Мата ще каже с презрение, което за сетен път издава уважението ѝ към униформата, честта и дадената дума:

„Човек с ранга на полковник Данвин не би следвало да хвърля камък по една нещастна жена.“

За Мата невъзможното се е случило – един офицер не лъже, още повече френски офицер. А ето че...

Очната ставка с Ладу

Вътрешно съсипана, изоставена, Мата все пак се бори до края. Сама срещу всички, тя продължава да изтъква важността на донесенията си до френското контраразузнаване, предадени по Данвин и писмено до Ладу.

Добавя:

„Искрена съм! Бях предупредила капитан Ладу, като му давам сведения, винаги да ги проверява, преди да ги използва. Аз му ги дадох във вида, в който ги бях чула.“

Нещо повече, тя ще се постарее да се разбере, че капитан Ладу лъже, манипулира, че неговата версия на фактите не струва:

„Ладу твърди, че не ми е доверявал мисия, след като не ми е дал нито номер, нито пари. Ясно, че ако нашите срещи бяха станали в ресторантско сепаре, тезата на капитан Ладу може да бъде издържана, но помислете, нашите разговори протекоха в официален кабинет във Военното министерство, където аз бях повикана. Бих ли могла при тези обстоятелства аз да не се доверявам на един френски офицер и да имам и най-малки съмнения относно реалността на мисията, която той ми е поверил?“

Ако бях имала и най-малкото колебание, бих ли се колебала още, след като капитан Ладу ме изпрати, за да улесни пътуването ми, в друг официален кабинет, на господин Монури, в полицейската префектура?

Още веднъж – къде е моят интерес? Капитан Маслов ме бе поискал за съпруга. Бях негова годеница. Искях само да живея с него и да бъда щастлива. Той е русин. Логично би следвало да търся субсидии само от страни от Съглашението... Ако целта ми беше да шпионирам за Германия, щях да остана в Париж. Напуснах Франция, обещавайки си да е служба.“

Мата не се задоволява да твърди, тя се опитва и да доказва. Тя не само не се е предложила умишлено на Франция, но е и отказала важни сведения, които Ладу е бил готов да ѝ даде. Нима те нямаше да са чудесен подарък за германците, ако тя работеше за тях?

Освен това съвсем очевидно нещо тези аргументи доказват също:

1. Или лекомислието на Ладу, който така би доверил важни сведения на една шпионка.
2. Или той наистина е опипвал терена, за да ангажира Мата.

Във всеки случай това не е точка за шефа на Второ отделение. Още тогава, за да забие кола по-дълбоко и да докаже добронамереността си, Мата иска гръмогласно очни ставки с Алор, с Данвин, но най-вече с Ладу, у когото са всички ключове в тази странна история. Очната ставка с Ладу е единствената, която ще се състои, която не е можело да ѝ откажат – датата е 30 май 1917 г.¹

Ладу си е доставил удоволствието да разкаже епизода в своята книга Ловци на шпиони. Няма да приемем неговата версия, защото тя не е сигурна. Характерен факт е, че той бърка датата на срещата и я поставя преди разкриването на телеграмите, за да увеличи ролята и намесата си. Излиза, че е бил всемогъщ, след като само той е имал доказателствата в ръцете си... Истината често има граници доста отсам безграничността на личното самочувствие. Следващата сцена е възстановена според това, което Мата казва на съдия Пиер Бушардон, и допълнена съобразно записките му от онова време.

Мата седи срещу Бушардон. Капитан-докладчикът рязко ѝ казва:

– Искайте очна ставка. Писар, въведете капитан Ладу.

Бушардон и Бодуен се оттеглят.

Ладу влиза в стаята. Мата не вярва на очите си:

– Най-сетне вие!

Видимо притеснен, Ладу сядя до нея:

– Госпожо Целе...

Мата има толкова неща за казване. Иска е се да крещи:

– Капитане, разбирате, че на вас дължа тази ситуация. Толкова ли ви беше страх, та ви трябваше всичкото това време, за да се съгласите да се срещнем насаме? Имам всички основания да ви мразя. Сега трябва да свалите картите и да кажете истината! Признайте, че направих каквото поискахте от мен. Защо отричате очевидното? Защо отричате сделката, която сключихме? Какво съм ви направила? Да ви успокоя, ако сте искали да ме разбийете, това е сторено... Къде ви е честта? Не държите ли на думата си ако не като офицер, поне като мъж?

Ладу изглежда странно неуверен:

– Госпожо Целе, успокойте се... Ще се спогодим някак.

– Не ми трябват вашите спогаждания, заради тях съм в Сен Лазар!

– Слушайте ме. Можете да спасите главата си, като ни дадете списъка на вашите контакти във Франция. Запозната сте, че при такива разкрития няма да има присъда за вас.

– Да си спася главата... Какъв е вашият интерес? Какво сте търсели? Вашите доклади ви дават възможност да знаете, че не съм имала никакви съучастници, а не съм подла дотам, та да ги измислям под заплаха. Не зная абсолютно нищо за организацията на шпионажа във Франция и в Париж.

– Не ви искаме кой знае какво. Все трябва да има хора, които подозирате, с които сте разговаряли...

– Значи това ви е спогаждането, този гнусен шантаж!

Мата би му се изхрачила в лицето, Ладу се опитва да си възвърне достойнството:

– Госпожо, не сте в положение...

Мата не го оставя да си довърши изречението:

– Махнете ме оттук!

Ладу се изправя:

– Вие сте враг на Франция. Предлага ви се спазаряване. Ако отказвате, толкова по-зле за вас!

Мата става на свой ред и му лепва плесница:

– Мръсник!

Разговорът вече изглежда невъзможен. Ладу отива да отвори вратата и извиква отново Бушардон. Капитан-докладчикът и Манюел Бодуен се връщат в стаята. Мата сядя отново. Ладу дискретно поклаща глава отрицателно към Бушардон. Затваря отново вратата и сядя. Бушардон се обръща въпросително към Мата:

– Госпожо?

Мата говори съвсем равно:

– Капитан Ладу ми предлага да си спася главата в замяна на разкрития, които съм неспособна да направя. Аз пък бих искала той да признае, че съм играла честно с него. Впрочем той няма да ви каже, но аз му ударих плесница.

Бушардон поглежда към Ладу, който вметва малко прекалено иронично:

– Ако беше толкова предана на Франция, колкото твърди, да ни беше казала тя цялата истина.

Мата се обръща към него:

– Не ви казах нищо, защото не искахте да ми платите. Исках ви милион при успех, нищо нямаше да загубите!

Ладу продължава да говори на Бушардон, все едно Мата я няма:

– Мисия се дава на агент, когато човек е сигурен в него. Госпожа Целе ми се струваше много подозрителна.

– Тогава защо ми предлагаште имена на ваши контакти в Германия и куп други сведения, които не пожелах да чуя?

Бушардон още веднъж хвърля поглед на Ладу. Ръководителят на Второ отделение е все тъй невъзмутим:

– От мен е видяла само бегло окуражаване.

Мата избухва:

– Как смеете!... (Обръща се към Бушардон.) Не виждате ли, че лъже! Как искате аз да се хвана, ако е било само това, което той казва? Капитан Ладу ме вербува наистина. Влязох в контакт с Фон Кале, защото бях на служба при французите и възнамерявах да направя големи неща за моя милион.

Ладу отново е ироничен:

– Май ги е направила, но за Фройлайн Доктор.

Мата не обръща внимание на обидата:

– Само ако ми се бяхте доверили! (Сега тя говори на Бушардон.) Когато се видяхме, аз му казах да не обсъждаме моите средства. Имах голям проект. Цял живот съм била спонтанна. Виждам голяма цел и отивам право към нея. Господин съдия, за мисията, която капитан Ладу ми бе поверил, той ме остави сама да си избирам пътя. Ако бях искала да изменя на Франция, нямаше да се насоча към Белгия през Испания. Щях да избира Швейцария, един по-бърз и по-сигурен начин, за да осведомя германците.

Бушардон поклаща глава:

– Дори да казвате истината, Белгия е окупирана от Германия и в Брюксел бихте били в същото положение.

– Дори и окупирана, Белгия не е Германия. В Брюксел имам приятели, щях да импровизирам!

Мата доста е успяла да импровизира и така!

Разговорът е приключил.

На другия ден в писмо до Бушардон Мата ще напише:

„Капитан Ладу и аз никога няма да се разберем. Заради моите пътувания, познати чужденци, начин на живот и положение аз виждам нещата все големи и на едро, включително средствата. При него е обратното.“¹

През време на цялото следствие Мата се бори до сетна възможност за свободата и оцеляването си. Но още със затварянето ѝ е започнал един продължителен процес на разруха, причинен от нейните обвинители, за да се предаде тя. Не би било прекалено да се каже, че още преди осъждането Мата умира по малко с всеки изминал ден. Преживяното от нея е мъчение, страдание, истински страсти. Бушардон е наредил да я държат при строг режим, най-малкото, което може да се каже, е, че той е такъв. За няколко часа Мата ще премине от разкош към най-пълни лишения, към черна нищета, а в допълнение – към ужаса на отнетата свобода.

На 13 февруари, когато Мата влиза за пръв път в Сен Лазар, ѝ е взето всичко и тя няма никакъв багаж. Парите ѝ, останките от знаменитите чекове, които не е дала на Вадим, са иззети заради предстоящите съдебни разходи, тъй като – това често не се знае – бъде ли осъден задържаният, покрива и разноските на държавата по делото.

Изолирана от всички, без право да иска помощ от Холандия или от легацията на своята страна, без контакт с външния свят, без приятел в Париж, на когото да се обади, Мата се озовава съвсем сама срещу ужаса. Въпреки това ще се опита да окаже съпротива.

На Бушардон тя ще каже:

– Не може така да съсипвате ден след ден една жена, както сте заповядали вие.

На Морне ще повтори:

– Можете да ми питате [sic], но пак си оставам само жена.

Нищо няма да помогне. В рамките на шест месеца Мата ще се състари с двадесет години.

Отделен свят

Вече споменахме нехигиеничността, влагата и чернотата на килиите, в които затварят Мата, но към това се добавят още други неща като глад и мръсотията.

На 6 юли 1917 г., няколко дни след приключването на следствието и преди започването на процеса, Мата пише до лейтенант Морне, заместник на правителствения комисар:

„Господин лейтенант,

Вече 4 и половина месеца съм затворена в тъмницата Сен Лазар, където ме хранят толкова скандално зле, че ви моля да се намесите.

Дават ми това, което дават на нещастниците, които също са затворени тук. Има дни като днес, в които ни дават да ядем такава мръсна оризова вода, че и кучета биха я отказали [sic]. Хлябът се смалвява с всеки изминал ден. Толкова страдам и толкова отслабвам, че ви моля да сторите нещо. Всеки ден мога да взимам допълнително от храната, но е много скъпо и не продават повече хляб.

Няма смисъл да ме малтретират така. В момента плача от срам, че се осмеляват да ми дават да ям от тази гнусна паница.

Жените, които са тук, могат още да крещат или да се бунтуват, аз мога само да плача.

Леглата пълни с гадини. Цели дни глад.

Не мога повече.

Не можете да си представите, лейтенант, колко нещастна съм тук в Сен Лазар. Не искам ли да ям тази кучешка помия, трябва да лягам, без да съм яла нищо...”

Морне не се намесва, а Мата не преувеличава. Хранителният режим в Сен Лазар не е блестящ и в мирно време, а от 1915-а е станал направо невъобразим. Доктор Бизар, лекар на затворите, който ще се занимава с Мата заедно с доктор Соке, дава някаква представа за него в мемоарите си. Сутрин в 8 часа задържаните имат право на „постна супа“, всъщност просто вариво от зеленчуци без месо и без нищо мазно. В началото на следобед е ред на самите зеленчуци, които, ако се вгледа човек, са само съдържащи скорбяла и са преварени (основно бял фасул и картофи). Вечеря няма. В неделя сервират „мазна“ супа с месо, правят някакво месно вариво с плуващи парчетии, напомнящи бял дроб за котки. Със сигурност, както подчертава Бизар без капчица хумор, това е добър лек против затлъстяване. Богатите клиентки могат да купуват други продукти от стола, но, както казахме, както припомня и Мата, парадоксално нейният случай не е такъв. Тя е толкова бедна, че ще се наложи дори да умолява да ѝ отблокират малко пари от издетите суми, за да може да вземе марки за кореспонденция с Едуар Клюне.

Може би по-мъчителна за преживяване и от липсата на храна е мръсотията, за която Мата намеква, мръсотия, сред която човек се отвращава от себе си, самопрезира се. Освен плъховете, които гъмжат в коридорите и току преминават през килиите, в Сен Лазар не се спазва никаква хигиена. Мата разполага само с легенче за миене, няма дрехи за смяна, рокля, лично бельо, нито дори най-елементарно средство, за да се почисти някак. Налага ѝ се много пъти писмено да умолява да ѝ върнат тоалетните принадлежности, след като вече са огледани и се знае, че не представляват опасност. Поне „водата за зъби“. Никакъв резултат... Ще бъдат необходими седмици, месеци, за да си вземе някои неща: една долна риза, чифт пантофи...¹ Без огледало, без гребен, Мата трябва да научи да се вчесва с ръце, без да се гледа. Тази личност, гъмжаща от образи, няма възможност вече да гледа своя. Това може да изглежда дреболия, но едва ли е такава във всекидневието.

Дъното

В затвора всекидневно Мата се бори, за да съхрани достойнството си. Тя не иска да се откаже, да стане инертна. Това не е символична борба, тъй като в действителност нищо няма да ѝ бъде спестено. В много случаи Мата ще се сблъсква с омраза, презрение и глупост.

Първо, един ден тя трябва да отиде до Съдебната палата, за да се срещне с Пиер Бушардон по повод следствието. Обикновено прехвърлянето между затвора и кабинета на капитана се извършва с проста камионетка с решетки. Ако желае, задържаната може със свои средства да заплати такси. Мата винаги запазва малкото пари, с които ѝ дават да разполага, за да се възползва от този начин на транспорт. Успява за всеки случай да си издейства точно колкото да не пътува с обичайния фургон. Веднъж обаче администрацията забавя няколкото франка и на Мата ѝ се налага да се качи в ужасната камионетка, където карат всички, които трябва да бъдат преместени. А жените, които са затворени в Сен Лазар и с които внезапно на Мата ще ѝ се наложи да съжителства, съвсем не са от онези, каквито тя има навик да вижда: „общоправни“ нарушители, крадли, сводници, курви... Все нещастни момичета, които винаги са живели сред мизерия. Щом видят Мата, те я ругаят, плюят ѝ в лицето... изкарват си върху нея гнева, събиран години наред. Пред тях е злодейката,

шпионката, която е направила нещо по-лошо и от тях! Ако не са пазачите, няма съмнение, че другите задържани биха я пребили.

Но и сред самите пазачи има такива, които също не са ангели. По-възрастните се държат хладно, но по-младите често са нагли и агресивни към тази задържана, за която всички говорят скришом. „Мръсницата, дето се събличала...“ Случва се и да я нагрубят, и да направят неприличен жест. Какво щастие е да можеш да унижаваш, да принизяваш жена, на която никога не биха ти стигнали парите да ѝ платиш...

Деграцията на една светска жена

При тези условия Мата, чийто нерви и без това са били подложени на изпитание по време на ареста, бързо се разболява.

Още на 5 март Клюне иска прехвърлянето ѝ в болница, „за нейна сметка“, разбира се. Кореспонденцията, която отправя до Бушардон през първия месец на задържането ѝ, показва ясно с каква бързина се влошава състоянието на Мата...

5 март: „Страданията, които ѝ налага по-нататъшното задържане в Сен Лазар, като че ли надхвърлят възможностите на нейното физиологическо състояние. Може да се случи беда.“

7 март: „Госпожа Целе изпитва силни вътрешни болки в гърлото и гърдите със силна температура.“

21 март: „Госпожа Целе... кашля... Тя храчи кръв... Отслабването постепенно руши нейния организъм...“

Изпратен отново да я прегледа, доктор Соке ще отбележи и заяви:

„След предварително положена клетва на 7 март 1917 г. се явих в затвора Сен Лазар, извърших преглед на лицето Целе и констатирах следното:

Дамата Целе Маргарита, на възраст 40 години, която вече бяхме преглеждали на 16 февруари, днес заема проветрива и добре осветена килия с печка и връзка със санитарното отделение. При нашето посещение намерихме болната на легло, с болка в тилната част на главата, затруднено дишане и гърлобол. Тя е със силно изразена невроза и не спира да плаче.

При прегледа не установяваме нищо особено: болният няма треска, няма температура и преглеждането на гърдите не издава нищо ненормално... Той [sic] следва понастоящем лечение, предписано му от лекаря на Сен Лазар.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: дамата Целе, твърде нервозна по темперамент, загрижена от положението си на задържана, не страда понастоящем от никакво сериозно заболяване.

Продължаването на пребиваването ѝ в Сен Лазар, особено при условията, в които се намира в момента, няма как да причини сериозни поражения.“¹

Разбира се, този доклад е изчерпателен за военните власти и Мата си остава в затвора.

Пред тези две версии човек се пита на кого да вярва: дали на Клюне и Мата, които с готовност биха изопачили реалното положение, за да бъде тя преместена, или на несклонния към милосърдие доктор Соке? Още веднъж, без никакви уговорки, истината е на страната на Клюне и на Мата. След като отначало е в шок, Мата постепенно ще изпадне в болестно състояние. Една съвсем проста подробност в подкрепа на тази теза... Мата вечно иска да се обяснява, да се явява отново и отново пред своя съдия „за последно“, за да бъде чута, за да наложи версията си. Когато не се вижда с Пиер Бушардон, тя го залива с писма, за да подхване отново, да поправи или доразвие някоя своя декларация. Тенденцията при Бушардон е по-скоро да оставя Мата да си гние в дупката, без дори да ѝ се обади. Той знае, че мълчанието често е най-сигурният начин за справяне и с най-упоритата душа. А ето че

неведнъж Мата иска от своя съдия да отмени по възможност срещата им, която е очаквала с трескаво нетърпение, тъй като тя е прекалено зле, за да се яви. Известен ни е темпераментът на Мата, ако добавим, че за себе си тя е сигурна, че има право; тук няма игра, нито преструвка, а истинско заболяване, което се влошава и я приковава към леглото.

Нима може да е другояче, след като се прилага нечовешко отношение към една жена, която е до такава степен човек?

Ангел-пазител за изгубена душа

Впрочем скоро ще има и други приказки. Приказки, които отново щеzakлеймят Мата за аморалност – а тя наистина започва да си плаща доста солено за нея...

„Научихме по-късно, че хубавицата е домъкнала от Испания болест, наричана в други векове неаполитанска, и новината за това бързо се разпространи в Трети военен съд. Тогава изненадах неведнъж мъже, използвали возилото на Мата Хари, да гледат гърлата си с джобно огледалце.“¹

Дали Мата е била болна от това? Никой така и не научава. Извиканият на консултация на 24 май Соке (все той) не дава яснота. У Мата няма признаци на активен сифилис... и все така няма нужда от специално лечение. Едно е сигурно: състоянието ѝ се влошава видимо, толкова видимо, че Клюне успява ако не да прехвърли Мата в болница, поне да я настани в килия 12, килията за видни личности още преди да е имало такива названия, същата, която през 1914 г. е била за госпожа Кайо – но това е съвсем малко време преди процеса. Злото е сторено.

В този затворен, черен свят, сред това ежесекундно омерзение, влошено от отсъствието на Вадим, тази ужасна любовна рана, Мата ще има късмет само в едно-единствено отношение... Неочакван късмет, който вече бе пред нас почти като сянка: сестра Леонид, игуменка на сестрите от ордена Мари Жозеф дю Дора. Сестра Леонид е от тези силни личности, които белязват завинаги онези, които срещат. Авторитетна, умела, тя няма никакви особени основания да проявява симпатия към Мата Хари. Все пак скоро започва да се интересува от новата затворничка, макар да ѝ се налага първо да я укроти.

Още на другия ден след затварянето ѝ Мата е посетена от тази висока жена с физика, достойна за ръководителка на приюта в Бон². Сестра Леонид е дошла, за да се опита да я утеши. Мата се безпокои, отначало отказва да разговарят, агресивно се затваря в себе си:

– Какво искате? Какво ви е нужно да знаете... Нямам какво да ви кажа!

Малко по малко сестра Леонид успява да я опитоми. Всеки ден тя идва в килията на Мата да ѝ донесе малко кафе или къшейче хляб, не откраднато, а „отнето“ от кухните. Скоро, колкото и да е неочаквано, сестра Леонид и Мата ще прекарват дълго време в разговори не за Бог, а просто за живота. За Мата сестра Леонид ще бъде „майчица“, за сестра Леонид Мата ще бъде „прескъпа дъщеря“...

В тези разговори ще се зароди едно истинско чувство, истинско приятелство между две създания, които всичко сякаш е разделяло. Едната е сложила вечното було, другата току се е разбулвала, а ето че разговорите им са доказателство как има какво да си кажат. Без тях Мата като нищо би изгубила направо разума си. Ето какво пише самата тя на измъчен френски в подкрепа на една от безбройните си молби за временно освобождаване:

„Господин съдия,

Моля ви да имате добрината да предадете искането ми до военния губернатор на Париж. Тази нощ храчих кръв.

Плаках от страх и никой не ме чу.

Проявете малко човечност към мен. Шокът ме разтърси, та не се чувствам на себе си. Сякаш полудявам. Умолявам ви да не ме оставяте затворена тук в килията.

С уважение“1.

Мълчанието на ада

Освен с драстичните материални условия Мата трябва да се бори срещу най-лошия враг, за който вече е ставало дума, постоянно използван от Бушардон: мълчанието, изолацията, вика без отклик, същото това нещо, което ни подтикна да кажем, че симптомите на Мата не са преструвка.

На 15 май 1917 г. тя ще пише на Клюне във връзка с капитан-докладчика:

„Да свършва!

Иска да ме убие ли?

Да се самоубия ли трябва?

Или ще ми даде свободата?

В деня, когато стане късно, няма да има какво да прави.

Ужасно е, ужасно!“

Ужасно... Безспорно. Както казахме, Мата е откъсната от света. Сама е в килия (което е предимство), но най-вече е забранено да влиза във връзка с външния свят (с изключение на Клюне, който също трябва да бъде под секретни разпоредби). Никой не знае за нейното арестуване и Мата не може да се обърне към близките си, за да им поиска някакви средства, нито дори да ги предупреди. Когато Мата се решава да пише до холандското посолство, за да помоли своя приятел консул Бунге да ѝ помогне, писмото незабавно бива задържано. Ще се наложи намесата на Жюл Камбон, сезиран като главен секретар на Ке д'Орсе, да уреди изпращането на писмото до получателя. Познатият от по-добрите времена, който е срещнал Мата в Мадрид и я е виждал в Берлин, се опитва да помогне, като уточнява пред военния министър:

„Подир обмисляне на въпроса смятам, че не е възможно да бъде попречено на обвиняемата да отправи апел към представителя на страната си. Бихме се изложили, когато най-сетне стане известно положението на тази холандка, на рекламации от страна на легацията на Нидерландия и на холандското правителство.“

Все пак, независимо от този знак от високо място, писмото на Мата, написано на 26 март, ще пристигне при получателя си едва на 22 април. На консул Бунге е съобщено, че делото е много важно и че около арестуването на Мата не бива да се шуми. Така че Бунге ще може само отчасти да отговори на въпросите на барон Ван дер Капелен, който не разбира какво е станало с любовницата му...

Както знаем обаче, истинската грижа на Мата не е полковникът барон, а Вадим, тя моли да ѝ върнат поне един негов портрет. След като почти полудява, когато Бушардон ѝ осведомява на 10 април, че младежът се е разболял от дифтерия, Мата винаги неуморно ще пита за новини именно от него.

Странно е, че в своето отчаяние Мата се отпуска и се забравя напълно. След като винаги повече е взимала, повече е използвала мъжете, а не им е давала, сега едничката ѝ грижа е щастието на Вадим. Все иска да го закриля, да го отдръпне от бездната, в която самата тя е паднала. Когато научава, че Вадим ще бъде разпитан от военното правосъдие, Мата нито за миг не мисли за ползата, която би могла да извлече, а само как да отдалечи Вадим от

опасността и да защити представата му за себе си от очерняне. Тя пише ужасена до Пиер Бушардон едно противоречиво писмо, което абсолютно обобщава силата на чувствата ѝ. Като се изключат фактите на настоящето, Вадим си остава единственият човек, единствената тема, която може да я изкара от равновесие дори след дълбок размисъл:

Господин капитан,

Благодаря ви за сведението относно капитан Маслов, но не го разбирам.

Капитан Маслов няма работа с Трети военен съд. Знае ли той изобщо, че съм арестувана?

След като не ми разрешихте да му пиша, може би смята, че съм заминала. Бихте ли се съгласили да му пиша отново?

Капитан Маслов беше мой любовник. Той не знае нищо за живота и плановете ми. Няма представа за моите посещения при капитан Ладу. Никога не съм му говорила за нищо такова.

Двамата се забавлявахме и това беше. Дори ви моля да не го искате да идва пред Военния съд [sic].

Той е извънредно смел офицер и има пред себе си прекалено хубава кариера, ако би имал и най малката неприятнос [sic].

Но непременно искам и ви моля отново да ми позволите да му съобщя с една бележка от мен какво ми се е случило.

Не искам той да мисли за мен неща, които не са такива. Може да помисли, че съм напуснала Париж, без нищо да му кажа.

Той не заслужава да страда заради мен по какъвто и да било начин.

С уважение!

С уважение. Винаги така. Дори в миговете на пълна разруха, на пълно отдаване, Мата запазва характерното си добро възпитание, уважението си към военната машина, която я обвинява и я убива. Затваряйки плика, тя няма представа, че скоро ще получи удар с нож в гърба.

Апокалипсис сега

Мата няма как да си представи, че мъжът, когото тя обича, когото така иска да щади, ще я зарече най-безскрупулно. Разпитан в Рен1 на 19 май 1917 г. от жандармерийски капитан, Вадим ще говори за Мата като за обикновено приключение, което вече е в миналото. Ето основния момент от неговото изявление:

„След като бях на лечение за дифтерия в болницата в Еперне през февруари и март 1917 г., при излизането си от болницата получих отпуск три дни с право да отида до Париж. Посетих хотел Елизе Палас, но не открих там госпожа Целе-Маклийд, която беше тръгнала, без да остави адрес.

Когато се върнах на фронта, открих няколко писма от тази дама и в едното тя ме молеше да ѝ изпратя средства, нещо, което аз не направих. Оттогава не съм я виждал...

В.: Вашият ръководител, включително вашият генерал, не бяха ли ви препоръчали да бъдете внимателен с тази дама Целе?

О.: Наистина, тръгна слух, че ще се женя за тази дама. Генералът ме извика по този повод, а аз отговорих, че това не е вярно. После през януари 1917 г., когато се върнах от отпуск, генералът ме извика отново, за да ми каже да прекратя всякакви отношения с тази дама, която минавала за авантюристка.

През март исках да скъсам с нея и с тази цел бях отишъл в хотел Елизе Палас, след като излязох от болницата в Еперне...“

За щастие той поне добавя:

„Много съм учуден, че дамата Целе е обвинена в шпионаж, тъй като по време на взаимоотношенията ми с нея не ми се струваше подозрителна от тази гледна точка...“

Но читателят сам ще прецени. На всяка възраст човек се нагажда към истината... А нали уж същият човек пишеше на Мата от леглото в същата тази болница в Еперне:

Марина,

В болница съм. Дифтерия. Бълнувах осем дни и осем нощи. Къде си? Умолявам те, ела... Всичко около мен се замъглява и се боя...

Тъкмо това писмо е предава Бушардон; това е писмото, което толкова я е развълнувало...

Какво е станало тогава?

Нещо съвсем просто.

Без новини от Мата, към която е безспорно привързан, но със сигурност не както тя може да го обича, Вадим е открил друго утешително рамо. Напуска я заради една млада медицинска сестра на име Олга Русо. Съвпадение, омонимия – няма как да не си спомним, че две години, от 1910 до 1912 г. Мата се е наричала със същото име. Може да изглежда ужасно и е, но Мата е тръгнала по доста хлъзгав път, отдавайки всичко на едно момче, което няма нито нейната сила, нито нейната любов. Нека добавим също, че на двадесет и две години човек се и огъва срещу натиска, а тревогата, породена от връзката му с Мата, може и да го е стреснала... А може също просто да се е уморил. Вадим се отказва от Мата и я оставя на псетата...

На двадесет човек мре и мрази всичко да не е добре, но чак пък толкова...

Двете лица на Янус

Както вече казахме, много години по-късно Пиер Бушардон ще напише, че всъщност аферата Мата Хари е като да пипнеш крадец с ръката в торбата. Скорошни биографи на Мата Хари вдигат шум за машинации, за осъждане на невинна. Нито една от двете версии не е нито напълно истинска, нито напълно невярна, защото с времето истината става не толкова проста.

Самото поведение на Бушардон не е толкова чисто, колкото изглежда. Убеден патриот, почтен магистрат, той би останал и малко непонятен, ако човек се абстрахира от темперамента му и от личния му живот. Като всички французи и той сам е пострадал от тази война. Преди няколко месеца е изгубил своя любим племенник, когото е обожавал и на когото е гледал като на син. Мата, жена, която работи за германските тайни служби, няма как да не е идеалният враг. Но това важи за всички шпиони, които ще трябва да съди. В случая с Мата има нещо друго, нещо по-дълбоко и по-съкровено. Освободена жена, секс-символ, свободна жена... Мата е предизвикателство за чувствителността на мъже и жени от XIX век, малко склонни към отстъпки в свободата на нравите. Видяхме с какво презрение говорят свидетелите. Бушардон е същият. Мата го шокира, възмуцава го. Нещо повече, тя го дразни с поведението си, с исканията си, с природата си, дори с любовта си към Вадим Маслов. Действително Пиер Бушардон тъкмо тогава преминава през най-голямата криза в живота си. Жена му Франс, която той обожаваше, има любовник и това е извънредно болезнено за Пиер Бушардон. Безумията, които се вършат от любов, свободата да любиш, просто жената... Това са все теми, пораждащи противоречиви реакции у този хладен и страстен човек, който също е напълно объркан и разбунтуван, а насреща му е жена, която може само да осъжда.

Използвана от Ладу, появила се в определен момент в живота на Бушардон, Мата може да ни се стори двукратен козел отпущения.

Би било обаче погрешно да искаме да сведем до това сблъсъка между Мата и нейния съдия. Положението неусетно ще се промени между този мъж и тази жена, които са вкопчени в безмилостна схватка.

Първо, чувствата на Бушардон към Мата не са недвусмислени. Впрочем истината е, че има малко мъже, които са оставали безразлични към Мата. Ако в своите Спомени, публикувани след смъртта му, Пиер Бушардон ни описва една твърде непривлекателна Мата и смята за уместно да отговаря на онези, които идват да го разпитват след Втората световна война, че не я е намирал красива, той заявява нещо съвсем друго на 2 август 1919 г. пред вестник Екселсиор:

„За да забравим, че беше жена, и то красива, трябва да помним всички беди, които нейната измяна причини на нашите героични воини. По време на следствието Мата Хари игра съвсем като в театър: сълзи, усмивки, презрение, кокетство, гняв, женско достойнство...

Веднъж се държи свойски, друг път тържествено, винаги нервна, тя умееше да пуска реплики... Никога не съм познавал по-културна жена и по-удивителен лингвист..“

В няколко фрази капитан-докладчикът издава неприкрито възхищение, което по-нататък е свил в дълбините на съзнанието си. Освен това, макар и далеч по-късно, точно там, където най-малко би бил очакван, този възторг избликва от страниците:

„Тя говореше живописен, но приятен френски. Понякога граматическата точност не бе съвсем налице, но изреченията ѝ си оставаха смислени и думите винаги съответстваха на идеите. Достигнал съм, уви, до възраст, в която паметта окъсява и точната дума чезне подобно на капка живак под пръст. Мата Хари би ми я казала мигом. Един ден се забавлявах да стенографирам почти буквално един от нейните разпити. Страницата беше издържана в най-добър стил, и то с какви гъвкави средства! Каква ирония! Колко на място звучаха отговорите!

Почеркът ѝ беше издължен, остър, изтънчен, елегантен; стилът – почти винаги съвършен. А френският не бе нейн матерен език.“¹

Ето че не можем да не си мислим, че отношението на Бушардон към Мата трябва да е било странна смесица от любов и отхвърляне, очарование и отвращение. Мата го лъже, както го лъже жена му Франс; Мата изменя на страната му, както жена му Франс му изменя. Освен странното предзнаменование в името, можем да търсим тук интимна нагласа с понякога неочаквани последствия. Действително коментаторите често само са отчитали прекомерната суровост, проявена от Бушардон към неговата затворница. Убягнало им е, че поне веднъж, но пък наистина уместно, не е използвал веднага едно оръжие, което би могло да я унищожи. Той бърза в началото на следствието да осведоми Мата за заболяването на Вадим, но ще се колебае, преди да ѝ съобщи за неговата измяна. Защо, след като е очевидно, че това ще я поразии право в сърцето? Просто защото жената палач се е превърнала в жена жертва, защото на свой ред е предадена и тогава той може да разбере болката ѝ.

Привидности и реалности

Едно е сигурно: Бушардон е уверен във виновността на Мата. Тази жена е шпионка и е работила за германците. Той няма действително никакви съмнения за основното. От правна гледна точка Мата е признала достатъчно, за да си заслужи разстрела. Впрочем от човешка гледна точка има и неприятен аспект. Наистина всичко зависи от искреността на телеграмите на Кале. Дали германският военен аташе просто е контактувал с Берлин и текстовете му са прехванати и преведени от забележителните френски служби, или напротив, Кале умишлено е предал Мата Хари за отмъщение, след като тя се е прехвърлила при противника? Докато водехме разказа, се спряхме на тази втора хипотеза. Сега ще я докажем и така ще докажем, че Ладу (който няма как да не е знаел) е използвал тази манипулация, за да придвижи напред кариерата си.

Нека припомним първо – доста странно е Кале да уточнява, че Мата Хари, или по-скоро агент Н21, има за прислужница някоя си Анна Линтенс, та дори да дава адреса ѝ в Холандия, за да няма никакво съмнение. Наистина, когато на един агент се дава номер, смисълът е да му се осигури анонимност и човек внимава да не добавя дори дребни подробности, които биха разкрили самоличността му. Даже във вътрешните доклади на немските РС, в бележките, разменени между Госпожица Доктор и майор Николай, Мата бива винаги посочвана единствено като Н21, без никакъв друг опознавателен знак, а при това тези свръхсекретни и свръхзащитени комуникации не са били предназначени да преминат

границите. Самият Ладу в своите мемоари Ловци на шпиони споменава друга афера, свързана с агент, чиито действия са били действително опасни, един испански аристократ на име Рикардо Гонсалес Лянос.

„Много умен и предвидлив, той дълго ни убягваше.

Служеше на Германия под фалшиво име и номер, така че телеграфските безжични разшифровки ни даваха идентичност и действия на лице, което ни бе невъзможно да разпознаем...“

Най-малкото може да се каже, че Кале не е спазил предпазните мерки с Мата Хари, и за Ладу това трябва да е било ясно. Въпреки това той ще заяви на Пиер Бушардон, преобразявайки се във виден подражател на софистите:

„Едва ли е нужно на вас да изтъквам, че автентичността на радиограмите на военните и морските аташета към посолството на Германия в Мадрид не може да се оспорва. Помните аферата Рикардо Гонсалес Лянос. Обвиняемият отричаше всичко и когато сложихте пред него телеграмите на морския аташе, веднага призна точността им, след което призна всичко.“¹

Впрочем дори Ладу да не намира за уместно да се учуди от тази странна реклама, има поне един човек, който веднага протестира. Разбира се, той не е французин, а германец; става дума за консула Карл Кремер, вербувал Мата през 1915 г. в нейната къща в Хага. Той е възмутен и съобщава на своите служби, „че всичко това ще свърши зле“.

Дори Мата подчертава, че стремежки се да я набеди, Кале я оневинява, но, разбира се, няма кой да я чуе.

„Не е ли възможно самите германци да са насочили [sic] френското разузнаване по лъжлива диря... Дали цялата тази афера не е някакво отмъщение от тяхна страна?... Тези прехванати телеграми – сигурни ли сте, че не са знаели, че ще ги видите? Не е ли възможно да телеграфират само това, което им се иска вие да знаете?... От време на време може би жертват така по някого... Способни са да го сторят, понеже аз в крайна сметка си играх с консул Кремер [sic], а после и с военния аташе... Просто отмъщение, аз за това не смеех да мина през Швейцария ноември месец.“²

Е, кой казва истината?

По тази точка – несъмнено Мата.

Днес знаем, че военният аташе от Мадрид манипулира някои информации, за да излъже френските служби. Така например споменава за кьолнска централа, за да покаже към кого се води агент Н21. Тази грешка е невъзможна и не е случайна, тъй като никое немско отговорно лице не би могло да не знае, че агентите, свързани с майор Хофман, са към Антверпен. А антверпенската централа е много по-малко известна и по-важна от кьолнската. Тоест става дума за умишлена фалшива информация.

Трябва ли да се удивляваме, след като човекът е съвсем наясно с реалната организация на германските служби?

Не, защото днес е сигурно, че Кале е знаел за разгадания си код, а Ладу няма как да не си е давал сметка за това. Според твърденията на майор Рьопел, който е един от инструкторите на Мата Хари, Кале е използвал за комуникация стария кафяв код, за който цялата немска РС знае, че отдавна е провален. Ала тъй като едно доказателство не може да се опира само на едно свидетелство, нужно е да се свържат доста презумпции, за да има недвусмислено заключение. Видяхме, че майор Кале преднамерено вкарва грешки в своите съобщения; да добавим и друга удивителна особеност. В първата си радиograma до Берлин

военният аташе твърди, че по спешност са му необходими инструкции относно Мата Хари. Същевременно той изпраща текста на 13 декември, сиреч четири дни след първата си среща с танцьорката и на другия ден, след като тя е дошла да го види, подтикната от Данвин. За какво да чака четири дни, ако нещата са толкова неотложни? Просто защото Кале бързо се е усъмнил в Мата и е поискал да я проучи. Защо се е усъмнил? Поради една съвсем проста причина, песъчинка, от тези, дето объркват и най-добре съчинените истории. И на него му се е сторило много странно, че Мата се връща в Холандия през Испания, а не през Швейцария. Ако беше наистина това, което твърди, че е, би избрала другия път. В германските служби липсва двойствеността на френските и Кале отлично е разбрал онова, което Ладу вече не е искал да разбере... Дали е използвал своите агенти от хотел Риц, за да получи по-пълни сведения, дали е държал в ръце писмото, което Мата е написала незабавно на Ладу, за да го осведоми за първата им среща – напълно възможно.

Никой във Франция обаче не желае да разсъждава по този начин. Нещо повече, ако стане дума за подобна несъобразност, подир Ладу на помощ изскача полковник Губе, неговият пряк началник, с най-малкото съмнителни аргументи. След като споменава съдържанието на съобщенията и разглаголства относно непознатия номер с буквата Н отпред, той добавя:

„Считайте дешифровките на радиограмите за напълно достоверни. Само ще ви кажа, че понякога съм прашал агенти с мисия да кажат на Фон Кале [sic] определена фраза. А открих тази фраза дума по дума в радиограмите.

Заклучавам, че Целе се числи към немската служба.“¹

При положение че телеграмите са потвърдени по този начин, всичко, което заявява Кале, се превръща в страховита улика.

Срещу това Мата упорито се съпротивлява, без нещата да са е особено ясни. Тя единствена отбелязва, че германците продължават да предават, докато тя е вече арестувана (последното съобщение е от 8 март, а арестът е е на 13 февруари). Обаче не извлича оттук основното следствие: така се доказва, че службите на Райха не знаят какво става с нея и следователно тя не е в постоянен контакт с тях. Тя само пита дали германците не биха могли да имат друг агент Н21, до такава степен всичко, в което я обвиняват, е се струва далеч от истината...

Висши съображения

В някои отношения Бушардон несъмнено е манипулиран от Военното министерство и по-специално от Губе и от Ладу. В други обаче безспорно и той внася своето. Различните неща, съобщени от Кале, са като водни бомбички и скоро Бушардон е наясно с това. Без никакво съмнение всичко се мери с двоен аршин: каквото Мата е измъкнала от Кале, минава за нищо, а каквото му е казала, става свръхважно.

Знаейки истината, Бушардон преиначава някои факти.

Дали от висши съображения, от патриотизъм?

Тук проличава или странно късогледство, или явна неискреност. Нека вземем един определен пример, вероятно най-болезнения – този път не става дума да се смятат за нищо сведенията, които Мата смята, че е събрала; служат си с тях, за да докажат, че е виновна, това е връх на дезинформацията. Отново парадокс, но историята на Мата е пълна с такива. Понеже е правно виновна, се налага непременно да се скрие, че Мата е преминала в другия лагер и всъщност е по право невинна.

Данвин започва този процес, като приема аргументите на Мата за истински, но лишени

от важност, пресрочени. Капитан Ладу отива по-далеч, подкрепен от прекия си ръководител полковник Губе и цялата си йерархия, той обръща естествения ред на нещата. Не само повечето сведения, предадени от Мата на френските служби, са без стойност, а някои позволяват дори тя да бъде обвинена.

Тази контраатака се съдържа почти изцяло в свидетелството на Ладу, когато той дава показания пред Бушардон на 3 май 1917 г. в своя кабинет във Военното министерство на булевард Сен Жермен 282. Както видяхме, Мата е научила от Кале и е повторила на Данвин, а после потвърдила при разпит, че барон Фон Роланд бил шеф на немското разузнаване в Барселона. Тази информация, дадена съвсем почтено от танцьорката, ще бъде използвана срещу нея; френските разузнавателни служби ще си послужат с нея като доказателство, че Мата работи за Берлин.

„Впрочем нека поговорим за тези прословути сведения: барон Фон Роланд наистина съществува в Барселона, където, както смятаме, служи за прикритие на действителния шеф на германските разузнавателни служби в този град, който всъщност се казва Руегеберг. Много често са се опитвали да насочат вниманието на нашите контраразузнавателни служби към барон Фон Роланд, който май е само втора цигулка...“

На 24 май полковник Губе се връща в атака и ще бъде още по-ясен, подхващайки очевиден цялата аргументация:

„Целе споменава сведения, които по същото време била предала на Ладу или на полковник Данвин, но би ли постъпила тя иначе, освен ако рискува да я разкрият? Можеше ли да отиде при Фон Кале [sic] без страх, че ще бъде забелязана от нашите служби, и нима след това, озовала се във връзка с този опасен шпионски ръководител, не е играла обичайната игра? Това е класическият маниер на двойния агент. За да поддържа доверието ни, тя се преструва, че ни носи нещо. Казва ни: „Отивам при Фон Кале [sic], но заради вас, вижте какво ви нося оттам.“ Едната от информациите въпреки, които тя ни даде, сама по себе си е доказателство, че Фон Кале [sic] и Целе са свързани. За кой ли път Германия следва обичайната си тактика или да ни предава истински сведения без стойност поради липса на интерес или на актуалност, или да ни пробутва някои идеи, които би желала да приемем. Така например след като реално някой си Руегеберг дърпа всички конци на немския шпионаж в Барселона, тя иска ние да вярваме, че истинският шеф на службата е барон Фон Роланд. В съответния стил Целе изтичва да ни каже да се пазим от Роланд.“

А днес е доказано, че Губе и Ладу просто са лъжели съзнателно. Бушардон приема сам тази лъжа, знаейки за какво става дума. Действително по същото време той води и други дела, особено споменатото вече дело Боне руж. В това дело, чието следствие тече точно по същото време, ясно се казва и признава, че прословутият барон Фон Роланд е ръководител на германското разузнаване в Барселона. Ладу и Губе ще го заявят под клетва, както ще заявят под клетва обратното в аферата Мата Хари... Това става с няколко дена дистанция, и то пред същия човек, който дори не трепва – капитан-докладчика Пиер Бушардон.

Защо е това противоречие?

Защо е това заслепление?

И тук, както би казал Бушардон, поставянето на въпроса е и даване на отговора.

Тук не става дума за лекомислие, а за съучастие с една система, мобилизирана изцяло, за да печели. Едно нещо тогава е от значение: Мата е признала, че е работила за швабите. Спомнете си мнението на Клемансо пред депутата, внушаващ му, че са само наполовина сигурни във виновността на Боло:

„Е, ами тогава ще му забием само шест куршума.“

В този контекст писмото, което Мата е написала на Ладу на 9 октомври 1916 г., за да го осведоми за посещението си при германския военен аташе, писмо, което Кале може да е държал в ръцете си, също влиза в групата на сведенията без стойност. То така и не намира място в досието. Някои съзират тук отказ от правосъдие, тъй като то е знак за чистосърдечие на Мата... Не и в този контекст, при който всичко е вече фалшифицирано.¹

Величие и падение на куртизанките

Мата предадена от Вадим, Мата козел отпущения... Ето как постепенно тя добива същинското си величие и се превръща във възхитителна личност.

Митоманка, лекомислена, безразсъдна...

Да, Мата е всичко това, но има дупка в ризницата: тя не е подла по душа и има склонност да приема другите за такива, каквато е тя, както и преднамерено да приема нещата такива, каквито е харесват. Невъзможно е да си помисли, че са я излъгали, че продължават да я лъжат, докато тя при всичките си измами следва винаги пътя на искреността. Смазана от изявленията на всички, тя казва на Бушардон:

– Имах доверие. Бях честна и спонтанна; как искате да предположа, че са искали да ме излъжат?

Можем да укоряваме Мата за доста неща, но едно трябва да е се признае: тя е неспособна на подлост, на грозна, низка постъпка. Затова е отказала да си служи със секретно мастило („което толкова не е подходящо на характера“), затова отказва, когато Ладу е предлага да е даде по 25 000 франка на шпионска глава като компенсация за отказа да финансира нейната „мисия“, най-сетне затова не казва и не разкрива никого, когато същият Ладу е предлага пак същия пазарлък, за да си спаси главата.

Когато на 30 май 1917 г. се запознава с показанията на Вадим, в които той окончателно я изоставя и предава, с показанията, според които „неговата любов“, „неговата Марина“ е вече само „тази дама...“, Мата внезапно пребледнява, но запазва присъствие на духа. Изрича само една фраза, единствената, която е смятала, че би могла да произнесе:

– Нямам забележки.

Чак на другия ден, в края на едно дълго писмо, в което обобщава защитата си, тя казва на Бушардон, сякаш да излее насъбралото се с една ужасна констатация:

„Днес всичко около мен ме отрича, всичко рухва, дори този, заради когото аз бих минала и през огън. Никога не съм предполагала такава човешка подлост, е, нека, аз съм сама и ако трябва да падна, то ще е с усмивка на дълбоко презрение...“¹

И в този случай обаче мечтата е ще бъде по-силна. Скоро тя сякаш всичко му е простила. Без надежда, че ще го види отново, моли за сетен път да е върнат портрета му, образа на любовта, образа на винаги изгубеното дете. Дали Мата е полудяла? В такъв миг си я представяме погубена, готова да умре... Над четиридесетгодишна, без цел, преждевременно състарена – какво ще стане с нея, на какво би могла да се надява? Дали упоритото желание за снимка не е вече стъпка към оттеглянето, скрит порив към друг свят?

Всъщност – не!

Когато очакваме най-малко, когато съдбата е сякаш е предопределена, Мата отново се надига, изправя се, преражда се – нещо, в което винаги я е бивало. Пак на 31 май Мата пише на Бушардон второ писмо. Откровено му предлага смайващо спазаряване: да я пуснат, да я оставят да се прибере в Холандия и до един месец тя ще даде на Ладу всичко, което той

поиска. Да, ако я пуснат веднага, Мата се наема да осведоми ръководителя на контраразузнаването за всички подробности относно организацията на немското разузнаване в Париж!

„Не съм в течение на тайните на германците, но мога да се сдобия с тях.“¹

Противоречи ли си Мата?

Да – и на свобода, и в затвора. Дългото лишаване от свобода, мъченичеството е, нейните страсти са поредица от безкрайни отчаяния, от ярки битки, от вечно поддържани илюзии, свидетелстващи за нейната невероятна, неизмерима жизнена сила. Който не разбира тази последователност, тази огърлица от чувства, не разбира Мата. Мата – убивай... Мата се сражава и рухва като поваления бик на арената...

Последният разпит

На 21 юни Клюне и Мата Хари са срещу Бушардон. Това е последното явяване на Мата пред съдия-следователя. Според разрешеното от закона присъства адвокатът. Няколко дни по-рано те са се опитали да си преговорят основните линии на защитата. Бушардон слуша танцьорката, която отново е енергична и говори високо и ясно, изразявайки се напълно свързано. Завършва, като повтаря:

– Съвестта ми е съвсем чиста. Напуснах вашата територия, като възнамерявах напълно искрено да направя онова, което ви бях обещала.

Бушардон кима, предоставя е показанията на маркиз Дьо Маржри, подкрепящи казаното от Мата, после се обръща към стария адвокат:

– Ваша милост, нещо да имате да добавите?

Клюне прави отрицателен знак и Бушардон се обръща към Мата, за да е зададе последния въпрос.

– Госпожо, може ли да ви попитам защо сте желали да напуснете Франция, щом сте били толкова влюбена в господин Маслов? С тази постъпка сте осъждали сама себе си да не го видите повече.

Мата отговаря спокойно, отсичайки всяка дума:

– А от затвора видях ли го?

Бодуен притиска текста на показанията с попивателна и се кани да го даде за подписване. Капитан-докладчикът вече затваря своята папка:

– Делото изслушано. (Обръща се към Клюне.) Ваша милост, досието по процедурата ще бъде на ваше разположение до няколко дни. Ще можете да изискате прекопиране на документите, за да се информирате по досието.

Пауза.

Безспорно сражаващите се са уморени. Тежко мълчание витае в малкия кабинет, после внезапно Мата доверява на Бушардон своя „Велик проект“, плана, който се е канила да осъществи за своя и на Франция чест, план, погребан, преди да бъде започнато прилагането му заради глупостта и дребнавостта на френската РС. Аферата пак се разраства в епопея, епопея на висотата на мечтите на онази, която само преди няколко години е покорила Париж...

Да си представим сцената.

Навън грее ярко слънце, което от месеци насам Мата само успява да зърне по мъничко.

Бушардон става рязко. Той крачи напред-назад, Бодуен стенографира добросъвестно всяка думичка. За миг Мата сдържа дишането си. Тя знае, че вече няма да види своя съдия, че

следствието ще приключи. Колебае се още малко, после започва своята дълга тирада, издържана във висок стил, за да разкаже онова, което е можело да бъде кулминация на нейния живот:

– Е, добре, ще ви разкажа какво исках да направя. Ще видите колко красиво и голямо е то и колко недалновидно постъпи капитан Ладу! Бях любовница на херцог Къмбърленд, който, както знаете, се ожени за дъщерята на Вилхелм II. Знам, че императорът го е накарал да положи клетва, че никога няма да се бори за хановерския престол. Той е дал клетвата само за себе си, отказал е да ангажира потомците си. Между него и кронпринца омразата е ужасна. Имах намерение да използвам тази омраза в интерес на Франция и в мой, разбира се. Бих се обвързала отново с херцог Къмбърленд и тогава щях да направя всичко, за да го откъсна от Германия и да го накарам да застане на страната на Антантата. Достатъчно би било да му се обещае хановерският престол в случай на победа на Съглашението. Виждате каква услуга можех да ви направя!

Лудост?

Вероятно, но искрена лудост на една жена, която досега винаги е постигала каквото реши. А онова, което изглежда неосъществимо за повечето смъртни, невинаги е такова и за Мата, тя го е доказвала. Само че завесата се е спуснала заради войната...

Докладът на Бушардон

След приключване на следствието Пиер Бушардон трябва да представи на правителствения комисар документите по процедурата, както и заключенията си „с нашето мнение за влизане в съда“. Тези двадесет и пет страници, решаващи за по-нататъшните събития, историците имат навик да наричат доклад на Бушардон. Често към него са отправяни обвинения, че това е един преднамерен, насочващ, подсказващ, некоректен доклад, с една дума, че той предварително е осъдил Мата Хари. Безусловно това е така. Когато Бушардон написва своите заключения, то е, за да осъди, да повали без никакви уговорки.

Все пак обаче противно на това, което току се чува от няколко години насам, вътре можем да прочетем нещо съвсем не толкова безобидно, колкото изглежда... Макар да е фалшифициран в голяма своя част, да съдържа безспорни неистини, особено във връзка със заключенията относно радиограмите, докладът все пак посочва някои очевидни факти, установени при следствието, доста факти, които вече споменахме, но е редно да ги повторим:

1) Мата действително е била наета и е плащано от германците.

2) Мата е приела (лекомислено) да работи срещу една страна, Франция, която донякъде е станала и нейна.

Това са жестоки аргументи, единствените истински, които устояват пред всички анализи:

„Във всеки случай едно е сигурно; дамата Целе ни е излъгала недостойно. Когато е прекосила входа на булевард Сен Жермен 282, тя вече отдавна е носела цветовете на германското разузнаване.“

Впрочем германците винаги са е плащали. Иначе, „освен ако е гадател“, как Кале би могъл да знае за датите и точните суми на плащанията от ноември 1916 г. и a fortiori – от януари 1917 г. ... Позната аргументация, но все пак се налага да я припомним.

„Бихме могли да се задоволим и с това. Целе сама призна, че е приела мисия от консул

Кремер... Тя е получила шпионски номер, три флакончета усъвършенствано симпатично мастило и първа сума от 20 000 франка. Дошла е в Париж, където се е срещала с доста офицери, а консулството на Холандия е служело като посредник за известната ни кореспонденция... Това е достатъчно, за да охарактеризира връзките с врага, сиреч престъплението измяна...”

Мата е наистина виновна в правния смисъл на термина. При това положение ясно става защо и най-дребната е постъпка бива деформирана и интерпретирана в светлината на тази изначална истина. Щом Мата е виновна, всичко се обръща срещу нея: от историята с барон Фон Роланд, та до писмата за Месими и Капферер, които стават поредните доказателства за двуличието ѝ. Наистина днес няма съмнение, че Мата е била сменила лагера, но изначалният грях е налице и никога не е бил анулиран. Най-сетне нека не забравяме, че Мата може да е очарователна, щедра и искрена жена, но не от любов към Франция се е озовала в крайна сметка във френския лагер, а само защото Вадим Маслов е русин. Ако той се бе оказал германец или австроунгарец, Мата щеше с все сили да работи срещу Париж. Така че нека не следваме онези, които я изкарват, че е била профренски настроена до мозъка на костите и патриотична жертва на тогавашните пожари. Мата е играла за себе си, като волен ездач. Егоистка, нарцистично, щедро, храбро, очарователно, вълнуващо, объркано, искрено създание – Мата в крайна сметка е била фатална сама за себе си. Безумният е егоцентризъм, небрежността, безразсъдството ѝ се разбират, като се вгледа човек в миналото ѝ, в положението ѝ, в личния ѝ опит. Мъките ѝ трогват и би трябвало човек да е чудовище, за да не иска да я спаси, но нима тя е направила малко грешки?

По онова време, за жалост, се е мряло за дори по-малко от това. Бунтарите от траншеите могат да го потвърдят.

Срамната процедура

Почти осъдена, преди да е започнал процесът ѝ, Мата има да изтърпи още доста мъки. Официално Клюне вече има право, като всеки адвокат, на пряк достъп до досието. В действителност нещата се оказват доста по-сложни. За да е в състояние да защити своята клиентка, защитата трябва не само да може да прочете документите, но и да бъдат те прекопирани, та да ги вземе и прегледа на спокойствие. На копииста трябва да бъде платено, а Мата няма нито петак, средствата ѝ са все така блокирани. Съществува риск Клюне да не може да работи. Всъщност ще стане именно така. Ще бъдат необходими близо три седмици молби и писма, та Мата да получи не от Бушардон, а от лейтенант Морне, заместник на правителствения комисар и движещ понастоящем делото, разрешение да поиска пари от Холандия.1 На 27 юни, 30 юни, 2, 3 и 5 юли Мата пише, пише без почивка и без отговор.

В затвора някои пазачи се възползват от това, за да се държат дори по-зле. Унизена, Мата продължава да пише:

„Париж, 2 юли

Доведоха ме тази сутрин в администрацията на затвора и много, много грубо ми съобщиха, че нямало нищо пристигнало и че щом нищо не е изпратено, трябва да имате причини да ми откажете!... Ако имате основания да постъпвате така с мен, защо не ме осведомите по някакъв дискретен начин? Така сега един пазач от администрацията може да ме ругае както си иска...”

Понеже все тъй няма нищо, Мата иска да продадат една златна табакера, която е задържана заедно с вещите ѝ, но и тя като всичко останало вече не ѝ принадлежи.

– Това е ужасно, господин лейтенант, както постъпвате с мен! Оставете ми моя адвокат

и не ми пречете да се защитя!

Тогава, съсипана, все едно хвърля бутилка в морето, Мата решава да се унизи още повече:

„Париж, 10 юли 1917 г.

Господин лейтенант,

Доведохте ме до безнадеждност и аз трябва, за да получа пари, да прибягна до средство, което никога не бих използвала. На 16 януари 1917 г. подпомогнах моя приятел капитан Вадим Маслов от руската армия, Първи полк, Първа рота.

Дадох на него [sic] 3000 франка, за да плати дълг на честта. Той ми обеща да ми ги върне.

Заради вас трябва да му ги искам [sic].

Никога, никога не бих направила подобно нещо...“

Но Мата изиграва своя силен ход в продължението на писмото. Тъй като няма вече какво да губи, добавя:

„Ако наистина в последния момент адвокат Клюне се отвърне от мен поради вашия отказ на пари, господин лейтенант, то тогава аз ще се защитавам сама пред Военния съд.“

Любопитна заплаха, любопитна перспектива.

Едуар Клюне влага цялата си тежест и е готов на силов отпор. Той няма да осигури защитата на Мата, ако не го оставят да работи както е редно. Представяме си, че старият приятел няма намерение да остави онази, която иска на всяка цена да защитава, той просто иска да използва единственото си оръжие, за да нададе вопъл за отказ от правосъдие. Няма спор, че Морне и прокуратурата като цяло правят всичко, за да попречат Клюне да работи ефективно. Затова пред риска от двоен скандал с един голям адвокат, който се оттегля, и една жена, която се защитава сама, следва отстъпление. Като по чудо на 16 юли парите, които Мата е поискала от своите делови партньори в Хага, пристигат. Остава точно една седмица преди процеса. Това е малко време, много малко. А при военните дела никак не е прието да се удължават сроковете заради краткото време, оставено на подсъдимия да подготви и построи своята аргументация.

Нека уточним нещо, което обикновено остава в сянка. Защо Клюне сам не е предложил парите, които са липсвали на Мата тъй жестоко? Заради принципа, разбира се, но също и вероятно за да не попадне под риска да се озове слаб пред другата заплаха, размахана от Бушардон. Показвайки се прекалено близък с подсъдимата, Клюне може да се окаже споменат в делото като свидетел и съответно да не може да осигури защитата...

Дръж!...

Както и да е, след края на следствието настъпва съвършено нов обрат в положението. Наистина сега вече аферата става публично достояние и най-сетне информираната преса ще реагира, тоест ще се развихри. Скоро ще се родят грижливо поддържани от разузнавателните служби абсурдни легенди, безумни приказки, невероятни заблуждения...

Пти Паризиен пуска пръв новината за ареста на танцорката¹, няколко засега съвсем неутрални реда, но скоро тонът бързо ще се промени. Странното е, че най-злъчни са левите вестници, и един журналист от Юманите пише, както би могъл Леон Доде в Аксион франсез, че шпионката трябва да бъде наказана, да изкупи вината си с кръв.

Боне руж, вестникът, приел пари от „швабите“, вестникът на Алмерейда и на „Татко Дювал“, доста логично единствен не следва линията на валящи отвсякъде ругатни:

„Мата Хари шпионка? Това изглежда доста невъзможно. Нямахме нужните качества за такава роля.“

Десет дни по-късно всекидневникът ще спре да излиза.

Но освен шума в пресата още повече се приказва в салоните и край будките. Скоро тайно започват да се разпространяват какви ли не невероятни подробности. Всеки познава някого, който знае, или в най-лошия случай някого, който познава някого. Мата била любовница на кронпринца. Била отговорна за смъртта на няколко дивизии, поне пет, може би десет. В затвора живеела много добре заради всичките си протекции. Докато децата гладуват, тя се киснела в Сен Лазар във вани с мляко. Кой знае дали зад тази Попея не се крие една нова Месалина и дали не развъртава пазачите с фантастични вакханалии? Цял Париж клопочи и тръпне, дворове, булеварди, от камбанария на камбанария слуховете стигат и до траншеите, едно име плющи като удар с камшик, като случаен куршум: Мата, Мата Хари, Мата предателката, Мата шпионката, Мата вампирката... проститутка, никаквица. Суровите думи не достигат, метафорите бледнеят. Мата или Мадлон2, Париж или Берлин, доброто или злото...

Скоро шафетата ще бъде поета от богата литература, лавина от глупотевини, която задълго ще скрива истината.

Мътни води

Мата козел отпущения, Мата жертва, Мата обичната, Мата, която искаме да спасим. Да, но преди да се стигне до началото на процеса и до страшните седмици, които ще последват, редно е да споменем за някои неща, оставащи в сянка, които днес доста често се опитват да пропускат. Може Бушардон и Морне да изглеждат ужасни, но близо век по-късно нови факти, с които те не са били запознати, вече потвърждават първоначалното им убеждение: Мата е играла една доста странна роля и понеже доста се е пъхала в огъня, накрая е изгоряла.

Няколко въпроса остават без отговор, но внасят друг ракурс в цялата афера.

Днес знаем, че Мата е имала едно доста странно пътуване между Мадрид и Лисабон с Клара Бенедикс при първото си завръщане в Холандия през януари 1916 г. Спомнете си, Мата ще заяви съответно в Скотланд Ярд, че е била в едно и също купе с известната шпионка, онази, за която са я мислили англичаните тогава.

Защо? По случайност? Със сигурност не...

Затова и се поставя с повече острота един въпрос: дали Мата е шпионирала, или не през време на първото си пътуване в Париж през декември 1915 г.? Разбира се, тя се е отървала от секретното мастило, като го е хвърлила в морето, но един код би бил достатъчен, за да изпрати с писмо някое и друго сведение. А в том 8 от архивите на сухопътните въоръжени сили на Германия пише черно на бяло:

„Капитан Хофман1 приключи 1915 г., предавайки донесението на агент Н21, която се намираще в Париж, където разполагаше с добри връзки от свои предишни пребивавания: тя посочваше, „че засега във Франция не мислят за настъпление на френската армия“.“

Какво да си мислим ние?

Вие преценете. Едно е сигурно, през 1917 г. Мата се е изметнала и изцяло е отдадена на последната си истина, както доверява един ден на своя съдия Пиер Бушардон:

„Бях много влюбена в моя любовник. Така работех с илюзията, че мога да спечеля онова, което смятах и все още смятам за мое единствено щастие.“

От любов

Началото на процеса е определено за 24 юли в 13 часа. Естествено, отначало Мата се разбира с Клюне да извикат доста свидетели. Първо това са полковник Данвин и помощник-лейтенант Алор, с когото Мата най-сетне иска да се разбере, но също и известен брой други свидетели в подкрепа на защитата. Нека отбележим в съответствие с официалното изброяване: „Господин капитан Маслов (руска армия във Франция), господин капитан Дьо Бофор (белгийска армия във Франция), господин Анри Капферер, господин маркиз Дьо Маржри и господин полковник Месими.“

Господин капитан Маслов... Мата е сама жена срещу мъжко правосъдие, така поне един ще може да свидетелства, че тя никога не е работила против неговата кауза, че никога не е задавала въпроси от военно естество – Вадим, основна фигура на шахматната дъска. Естествено, той е начело в списъка, уточнен на 13 юли, на свидетели в полза на обвиняемата... После отведнъж, без дори да спомене на Клюне, Мата се отказва и изпраща следния отказ до лейтенант Морне, заместник на правителствения комисар:

„Петък

Господин лейтенант,

Тази сутрин получих вашето писмо, в което ме уведомявате относно повикването на няколко свидетели, за които помолих. Бих ви била благодарна, ако имате добрината да оттеглите един от тях: капитан Маслов.

Разсъдих и самата мисъл да го видя отново при такива обстоятелства ме накара толкова да плача, щото подозирам, че видя ли го пред Военния съд, ще бъде дори по-зле.

Познавам се. Докато не плача, всичко ще върви добре, но започна ли, нищо не може да се направи. Ще се наложи да прекратявате заседанията. След като той е мъжът, когото обичам най-много на света, само него не бих имала сили да видя.

Надявам се, разбирате чувството, което ме кара да ви моля да не молите капитан Маслов да присъства на заседанието...

С уважение и благодарност...“

Мата е изгубила всичко. Самата мисъл дори за миг да иска от Маслов да ѝ върне дадените пари сега я ужасява.

Мата е изгубила всичко... Сега тя е съсипана жена, иска да си запази спомена... Едничкото нещо, което не ѝ е отнето. За Вадим тя трябва да остане невероятната жена, каквато никога вече няма да бъде.

Как да не я разбере човек?

Може обаче да си представим разочарованието на адвоката, когато разбира за внезапното самоубийствено решение. Клюне дотърчава, умолява, дори се гневи. Мата дълго

го слуша безмълвно, после се обръща към него и казва просто:

– Погледнете ме, ваша милост, погледнете ме...

Затворени врати

Иначе Мата не се е отказала от битката при самата съдебна процедура. Тя смята, че ще може най-после да се обясни просто и нормално, пред едни справедливи и добронамерени хора. Иска да се оправдае, да приемат нейната искреност. В действителност, макар да не знае, започва само един нов етап от нейното мъченичество.

Предната вечер, на 23 юли, е трябвало да се сбoguва със сестра Леонид. Действително – решили са да я преместят в Консиержри, по-близо до Съдебната палата, докато траят дебатите по делото. Сега около него се вдига толкова шум, че предпочитат да не местят обвиняемата, което би създавало доста опасности. Процесът се е превърнал в образец за предателство и цяла Франция се чувства засегната. А Мата, както винаги безразсъдна, напуска Сен Лазар почти сигурна, че няма да се върне повече там...

Най-сетне 24 юли настъпва. Началото на следобед е, Мата чака. Навън е смазваща жега. Малко преди 14 часа за нея идват войници. Те мълчешком я повеждат по стълбища и дворове и я прекарват през тайните кътчета на стария революционен затвор до голямата зала на Военния съд. Дали е добър знак, че не ѝ слагат белезници?

Вън се чува шум, глух шум... На крещяща, нетърпелива тълпа. Все любопитни, които са закъснели и сега роптаят, че не са могли да влязат. Мата ги чува, както едно време виковете на публиката от кулисите на Олимпия.

В едно преддверие, на няколко метра от Одеон, Едуар Клюне, който е тук, се приближава и я успокоява. Той ще влезе с Мата на арената, където ще текат дебатите: прословутата Комеди Франсез...¹

Една врата се отваря.

Гробовна тишина.

Мата гледа наблюдаващата я тълпа и заема мястото си в отделението за обвиняемите. Клюне ѝ хвърля поглед, преди да ѝ обърне гръб: той е точно пред нея.

Съдът влиза. Шестима съдии, един комисар на правителството, един писар и един председател. Повечето от тези хора не са магистрати от кариерата, а военни, просто военни: това е, нека припомним, принципът на военните трибунали. Председателят Албер-Ернест Сомпру е лейтенант-полковник от републиканската гвардия. Единствено Пиер Бушардон, капитан-докладчикът, Андре Морне, който е тук като комисар на правителството, и Едуар Клюне са юристи.

Подир въпросите за самоличността и прочитането на дневния ред следва големият удар: по искане на лейтенант Морне трибуналет остава да заседава при затворени врати до издаване на присъдата. Правителственият комисар се позовава на „дебати, чието оповестяване би могло да бъде опасно за реда“, и иска също „да бъде забранено разгласяването на делото“.

Невиждано...

Залата бива опразнена сред викове и лошо настроение. Пред всички врати са поставени часови. Нищо не бива да излиза навън. Да не забравяме умело поддържаната легенда на Ладу за германците, които нямат представа, че французите им разчитат кодовете...

Пиер Бушардон излиза отпред и прочита своя доклад от двадесет и пет страници сред „мраморно“ мълчание. Мата пребледнява, но издържа шока. След тази първа атака започва

собствено процесът. Председателят Сомпру и лейтенант Морне разпитват обвиняемата, която се придържа почти дума по дума към онова, което е казала при следствието. Тя дори си възвръща чувството за хумор, когато лейтенант Морне намира за любопитна привързаността ѝ към военните:

– Господин лейтенант, моля ви да вярвате, че съм имала понякога добро отношение и към цивилни... (Известно време Мата гледа своите съдии, все военни.) Но трябва да призная, че наистина имам известна слабост към офицерите. Не се безпокойте, мисля, че срещам взаимност.

Малка пауза. Мата сякаш е набрала отново сили. Тя се защитава остро, когато Морне я обвинява в двуличие, пресметливост и лъжа. Със своята вечна логика, твърде различна от тази на съдещите я, Мата пита „кому е изгодно престъплението“. Защо тя би се върнала във Франция след мъчителния епизод във Фолмът, ако съвестта ѝ не е чиста? Съвсем явно Ладу я е изоставил и всяка виновна жена би надушила веднага опасността...

Тогава настъпва един дългоочакван момент: изслушването на свидетелите. Обвинението е поискало петима, като двамата основни са, разбира се, капитан Ладу и неговият пряк началник лейтенант-полковник Губе. И двамата в съответствие с досегашните си изявления описват Мата като една от най-опасните шпионки, с които е разполагала Германия.

– Първокласен агент – натъртва Ладу.

– Това се потвърждава най-обилно от всички доказателства – подхваща с доволен вид Морне.

Тогава Мата започва да разбира, че нейните съдии и тя самата явно не говорят един и същ език. За пръв път ѝ се налага да се сблъска изцяло с обвинението, за пръв път схваща истинската мяра на онова, за което я упрекват. Картината, в която преобразяват нейния живот, ѝ се струва като някаква друга реалност. Направи ли тя забележка, Морне скача мигновено и обръща аргументите ѝ като ръкавица. Но Мата не се отказва. Ето тази размяна на реплики е досущ като оръжейна схватка:

– Госпожо, вярно ли е, че при първото си пътуване през декември 1915 г. на два пъти сте обявявали, че си тръгвате за Холандия, сваляли сте сандъците си във фойето на Гранд Отел и внезапно сте се отказвали?

– Да, господин лейтенант.

– Е, като по случайност (Морне се обръща към съдиите) корабите, на които е трябвало да се качи тогава госпожа Целе, са били торпирани от германски подводници! (После насочва обвинително пръст към Мата.) Признайте, госпожо, че вашите приятели от Берлин са ви осведомили и затова сте отменили пътуването си, признайте!

– Не, лейтенант. (Мата остава съвсем спокойна.) Имах поръчани поправки на една рокля и на едно палто. Шивачката ми ми беше съобщила, че се е забавила, а аз нямах намерение да изоставям дрехи, които ми бяха стрували цяло състояние. (Мълчание сред присъстващите, Мата продължава.) Какво да се прави, тогава още имах късмет!

Очевидно Мата не се харесва, шокира и в този случай. Не се харесва заради откровеността си, заради липсата си на лицемерие; шокира, задето не се извинява, че е разведена, и не отрича, че си е служила с мъжете за свое удоволствие или за да напредне...

Внезапно като лъч надежда се появява Анри дьо Маржри, едно приятелско лице, което не осъжда веднага Мата. Той не само не отрича връзката, която би следвало да е поддържал с нея, а потвърждава, че танцьорката се е консултирала с него, преди да постъпи във френските тайни служби, за миг опорочавайки аргументацията на Ладу, който представя

Мата като направила всичко възможно, за да влезе в тяхната мрежа. Редно е да се признае – от всички мъже, които са я познавали, вероятно единствен Маржри ще се държи достойно. Дълго време се носи легенда, че и друг човек, мъж, „заемащ една от най-високите длъжности във Франция“, би дошъл също да се изкаже в полза на Мата. Без да го споменават, става дума за Жюл Камбон, име, което през цялото време на процеса току се шепне под сурдинка. Съжالياваме, че сцената, разказана от свидетел, комендант Масарп, оставен като наблюдател, не се е състояла. Тя е апокрифна, но се среща в толкова книги и биографии, че няма как да не я припомним.

Мата призовава Жюл Камбон.

– Защо избрахте тъкмо този свидетел? – пита председателят Сомпру.

– Защото – отвръща Мата – господин Камбон е един от най-високите авторитети в Републиката. Бил е ваш посланик в Мадрид, после в Берлин. Ако съм била шпионка, той несъмнено би бил идеален обект. (След пауза Мата се обръща към онзи, който сега е главен секретар на Ке д’Орсе.) Господине, питам ви, за да отговорите по съвест, някога задавала ли съм ви въпроси по политически или военни теми? Поне за миг опитвала ли съм се да използвам нашето приятелство, за да ви измъкна някое сведение?

Жюл Камбон гледа Мата в очите, после се обръща към председателя Сомпру и заявява солидно:

– Дамата никога не е опитвала нищо, което би могло да се интерпретира по такъв начин.

Никога не ми е задавала въпрос от такъв характер.

– За какво тогава сте си говорили? – подмята Морне.

– За изкуство... – отговаря Камбон. – Главно за ориенталско изкуство...

Тази чистопробна измислица (според регистрите Жюл Камбон не е викан като свидетел нито от обвинението, нито от защитата) не е невинна. Тя потвърждава политическата важност на връзките на Мата и нейния потенциал на шпионка. В реалността Мата трябва да се преборва повече с клопките, заложили в последния момент.

Така „изчезването“ на помощник-лейтенант Алор, ловко забравен от обвинението, но призован от Мата Хари, лишава от опора защитата. Според нея тъкмо той е заложил капана на Ладу и само той би могъл да го потвърди. Както видяхме, това е истината. През време на следствието Алор е поддържал обратната гледна точка, но дали той би потвърдил казаното и пред Мата? Макар да се разчита на воинската му „чест“, за да удържи и да потвърди йерархично утвърдената версия, са решили да не рискуват... Алор е прехвърлен на фронта и „било невъзможно да се свържат с него своевременно“. Задоволяват се с прочитане на показанията му и приканване на Мата да представи своите възражения. Единствено очна ставка би имала смисъл и очакваните опровержения на една обвиняема не биха могли да постигнат нищо. Същото е и с Данвин... Най-тъжно е отсъствието на Вадим, което сякаш потвърждава теорията за „престорено великата любов“.

Към 17 часа външният наблюдател би определил положението като леко клонящо в полза на обвинението, когато един инцидент сякаш накланя везните в полза на танцьорката. Спомняме си, че Мата е познавала добре и друг един изтъкнат човек, полковник Месими, военен министър при обявяването на войната. Тъкмо на него преди време тя е писала с молба да дойде да я посети в Берлин, където щяла да му разкрие важни неща. Естествено, Мата го е повикала за свидетел, за да припомни профренската е ангажираност и да изтъкне чистотата на отношенията им. Можем да си представим, че полковникът, станал генерал, та и депутат отгоре на всичко, няма никакво желание да вади наяве интимните си връзки с една

танцьорка, лека жена и обвинена в държавна измяна. Мобилизиран (той също), не смогнал да се яви пред трибунала. Би могло като при Алор да се мине с четене на показания, но Адолф Месими решил друго. Избрал да се изчисти напълно, като накара достойната си съпруга да напише писмо. Не е знаел, че прекален светец и Богу не е драг, трябвало е да пооправи малко съчиненото от неговата половинка, която заявявала наивно:

„...Смятам за полезно в установяването на истината, ако дадем съвсем честно мнението на моя съпруг и моето върху обвиняемата. Виждали сме я по случайностите на парижкия светски живот два или три пъти доста години преди войната. И двамата смятаме, че тя е жадна да се запознава с хора, радващи се на някаква известност, но и двамата нямаме представа при нея за нищо, свързано с шпионаж...“

Всичко това е подписано от Андре Месими, родена Бонапарт; очевидно трябва да се е очаквало да вдъхне усещане за патриотично-войнствен залог... Писмото бива прочетено пред трибунала. Шамар за Мата: бившият е любовник си служи с жена си, за да заяви, че, така да се каже, не я познава. В този случай обаче безобразието се връща при причинителя си. Мата слуша смаяна, после възкликва:

– А, той не ме познава! Е, наистина го е прекалил!

И смехът е заразен.

Ранената лъвица се е понадигнала отново.

Край на диалозите.

Алор, Данвин, Месими... Съвсем сама Мата обръща в бяг цялата френска армия.

В 7 часа вечерта председателят прекратява дебатите, „тъй като е необходима почивка за членовете на съда и за обвиняемата...“.

Следващият ден ще бъде големият ден на обвинителните речи и пледоариите.

По същото време германците бомбардират Нанси, а от Съглашението си възвръщат сектор Калифорния от Шмен де Дам.

Втори рунд

На другата сутрин, 25 юли, всичко се повтаря странно, също като предния ден. Мата влиза заедно със своя адвокат, после влиза целият съдебен състав. Публиката масово е налице и за миг се надява, че ще може да присъства на пледоариите, но отново я заставят да напусне след обичайните формалности.

Небето е натежало като че ли дори повече, отколкото предния ден. Атмосферата е наелектризирана. Този път ще бъде схватката между страните. От едната страна Морне, от другата – Клюне...

Морне нанася първия удар и започва обвинението си със забележителната фраза:

„Господа, през цялата си кариера не съм се чувствал толкова притеснен. Делото е просто. Ще ви докажа, че тази жена е шпионка, също тъй просто, както две и две правят четири...“

След това преповтаря (нещо уникално в анализите на съда) доклада на Бушардон почти дума по дума и завършва с мащабно размахан ръкав, за да подчертае всеобщото презрение:

„Погледнете тази злокобна Саломе, която си е послужила с красотата си, за да унищожава хора. Обвиняемата е жена с леко поведение, която открито е презряла правилата на най-елементарната нравственост, опасно същество, пример за вредно разтление в обществото, интернационална жена, както се хвали самата тя, готова да се озове в лагера на онзи, който плаща най-добре...“

Мата три пъти го прекъсва и се налага да я призват към ред. Три пъти Морне си поема безцеремонно въздух и продължава да опява все тъй страховито... Мата става отговорна за смъртта на 50 000, на 100 000 френски войници... Може би повече. След около час Морне отново става гръмогласен, за да приключи и, естествено, да поиска жената Целе да бъде призната за виновна в това, за което е обвинена.

Бурята все тъй се задава и не иска да започне. Председателят Сомпру разпорежда заседанието да прекъсне. Един час, та всеки да може да отиде да обядва.

Пледоарията на Клюне заема по-голямата част от следобед. Цял отдаден на емоцията, той се опитва да създаде представа за истината на една жена, която всички осъждат. Набляга на истинското намерение на Мата, за което тя толкова е настоявала, а именно – да служи на Франция... Всъщност е по-топло дори от вчера и никой не го слуша. След дългата и патетична пледоария председателят Сомпру вдига очи и пита Мата:

– Обвиняема, имате ли нещо да добавите във ваша защита?

– Не... – задоволява се да отвърне тя. – Моят адвокат описа нещата такива, каквито са. Аз съм гражданка на неутрална страна. Никога не съм работила срещу Франция и вярвам във вашето правосъдие.

Заседанието веднага е прекратено.

Мата и Клюне са отведени на същия етаж, в помещението за затворници.

Съдът се оттегля да разисква.

Вън започват да падат първите дъждовни капки. Мата е страшно изнервена и ѝ се иска това да е знак за скорошното ѝ освобождаване. При вратите са се скупчили журналисти, някои са дошли с хоноруван сътрудник да им пази телефон. Щом се разбере, човек трябва пръв да си издиктува съчинението...

Присъда

В своя доклад Пиер Бушардон е поставил осем въпроса, около които е организирано цялото обвинение. Съдът трябва да даде определение по тези осем въпроса.

Ето ги:

1. Названата Целе-Маклийд виновна ли е, задето се е промъкнала във военновременен Париж през декември 1915 г., за да събере сведения в интерес на вражеската сила Германия?

Истинският отговор е „да“.

Ако Ладу не е имал достатъчно доказателства, Бушардон е получил признания от Мата по този въпрос.

Като цяло съдиите отговарят по същия начин.

Санкцията е смърт.

2. Същата е ли виновна, че през първата половина на 1916 г. е дала на консул Кремер сведения или документи, които биха могли да навредят на Франция?

Истинският отговор е двузначен.

Съдиите не са солидарни. Един съдия гласува „не“, шестима гласуват „да“.

3. Същата е ли виновна, че през първата половина на 1916 г. е поддържала връзки с Германия в лицето на споменатия Кремер с цел да улесни намеренията на врага?

Истинският отговор е „да“.

Мата е станала сътрудник на Германия, а това е престъплението.

Като цяло съдиите отговарят по същия начин.

Санкцията е смърт.

4. През време на второто си пътуване до Париж обвиняемата върнала ли се е, за да разузнава във Франция?

Истинският отговор е „да“.

Като цяло съдиите отговарят по същия начин.

Санкцията е смърт.

5. През време на това второ пътуване обвиняемата поддържала ли е връзки с Германия с цел да улесни нейните намерения?

Истинският отговор е „не“.

Наблюдението спира Мата и тя е срещнала Вадим.

Въпреки това шест от седем съдии смятат, че отговорът е положителен.

6. Същата е ли виновна за това че в Мадрид (Испания) през декември 1916 г. е поддържала връзки с Германия в лицето на майор Фон Кале [sic]?

Истинският отговор е „не“.

Като цяло обаче съдиите смятат, че отговорът е положителен.

Санкцията е смърт.

7. Същата е ли виновна, задето е дала на майор Фон Кале [sic] документи или сведения, способни да застрашат Франция?

Истинският отговор е „не“.

Въпреки това шест от седем съдии смятат, че отговорът е положителен.

8. Същата е ли виновна, че в Париж през януари 1917 г. е поддържала връзки с Германия, за да улесни нейните намерения?

Истинският отговор е „не“.

Като цяло обаче съдиите смятат, че отговорът е положителен.

Санкцията е смърт.

Можем да забележим, че по три от въпросите някой се е поколебал. Върху значителен брой от тях, разбира се, съдиите са се заблудили. Безспорно обаче Мата е виновна по състава на въпросите 1, 3 и 4. Законът може да е страшен, особено във военно време, но има престъпления (те са си такива), които са наказуеми със смърт.

Правно Мата си е виновна.

Човешката страна казва друго. Истинското правосъдие също, вероятно... Но дали тук не се получават разминавания?

В зарешетената стаичка, където чака, Мата преминава през мигове на надежда и на ужас. Опитва се да не е личи, но е трудно да се сдържи. Доверчивият Клюне се опитва да я успокои:

– Ще ви оневинят, мила Мата, ще приемат очевидното и ще ви оневинят...

На Мата е се иска да вярва като адвокатата си. Искането е, още повече, че все тъй се смята за

невинна. Този аспект, често пренебрегван, обяснява доста неща в предишното и предстоящото е държане: Мата не е престъпница, която се опитва да преправи истината или да мами правосъдието, тя е жена, която се смята изцяло и напълно жертва на обстоятелствата¹.

Внезапно един пазач влиза в стаята.

Мата се стряска. Трябва да се върне, за да чуе присъдата. Паузата не е била дълга, най-много четиридесетина минути. Това бързане доказва поне едно: съдиите са се разбрали бързо. Това може да бъде много добър или много лош знак... Мата и Клюне го знаят, но и двамата са бесни оптимисти.

В съответствие с предписанията на военния кодекс прочитането на присъдата ще стане при затворени врати пред въоръжена стража. Мата, която не знае протокола, понечва да се дръпне, когато се връща в заседателната зала. Застаналите мирно мъже отсега приличат на взвод за екзекуции.

Клюне се навежда към клиентката си и я улавя за ръка.

Съдът влиза с топуркане на ботуши. Адютант Ривиер, писар към Трети военен съд, чете резултата от разискванията:

„Съдът осъжда единодушно назованата Целе Маргарет Гертруде, определена по-горе, на смърт. В името на народа на Франция съдът я осъжда също да изплати държавните разноски.“

Втрещена, Мата рухва на пейката.

– Това е невъзможно, това е невъзможно! – повтаря тя, без да разбира... После внезапно надава вик. – Аз съм невинна, невинна!

Клюне рони сълзи.

Съдът се оттегля.

Мата е припаднала...

Нокаут

Мата вече е пристигнала в двора на затвора. Сестра Леонид я чака. Двете жени се прегръщат. Мата се сепва и се кани да тръгне по обичайния път. Сестра Леонид я улавя нежно за ръка и я отвежда в друга посока. Мата и сестра Леонид влизат в нова килия, по-голяма и по-удобна. Мата остава известно време неподвижна и гледа около себе си:

– Това е килията на осъдените на смърт, нали?

Сестра Леонид ѝ стиска ръката и ѝ казва с тон, който се опитва да бъде успокояващ, едва ли не ведър:

– Не се безпокойте, лично съм се погрижила за вашите вещи. Все още всичко може да се случи.

„Все още всичко може да се случи...“ Сестра Леонид намеква за различни намеси, на които Мата би могла да разчита. И наистина. Засега нищо не е безвъзвратно изгубено. Постепенно Мата се вкопчва в тази идея. Действително още след осъждането е Клюне, но и холандските власти ще се опитат да се противопоставят на екзекуцията. Всеки по своя си начин, вероятно с известна разлика в степента на убеденост... Старият адвокат ще се сражава със сетните си сили, правителството на Нидерландия ще се ангажира съвсем повърхностно.

Същата вечер след процеса Клюне отвежда Мата в администрацията, за да подпише тя искането си за ревизия. Ревизия и касация си остават двата класически юридически пътя, дори при военно решение. Но нека си признаем, че има твърде малко решения, касирали

присъди на военни съдилища. В случая това е по-скоро формалност, позволяваща да се спечели време, а не истински шанс за победа. Фактически двата опита ще завършат с две поражения, официални от 17 август и от 27 септември същата година. Не желайки да се откаже, Клюне депозира молба за помилване при президента на Републиката Реймон Поанкаре и иска подкрепа от нидерландските власти. Дълбоко засегнат, той започва постепенно да се съмнява и не се отказва от нито една възможност, дори тя да е привидно унизителна за него.

„Всеки ден той идваше в Трети военен съд, загърнат в тогата си, чийто зле прикачен шлейф метеше прахоляка по коридорите. Клатеше глава и ми казваше с вид на осведомен:

– Не, не, Поанкаре няма да допусне това тяло, оформено от ръцете на Грациите, да се превърне отново в пръст.

Понякога ни изкушаваше:

– Оставете я да си се върне в Холандия. Нейната старица Анна Линтенс всеки ден я чака в къщата € в Хага. Вместо нея Германия ще ни върне десет френски офицери по наш избор. 1 А? Какво ще кажете?“²

Клюне не се колебае да се ангажира изцяло, за да спаси Мата, докато холандските власти, повикани за подкрепа, ще бъдат твърде дискретни. Освен проблема, че това пуританско правителство се чувства неудобно да оказва съдействие на една куртизанка, която е професионална гола танцьорка, не може да няма предвид и факта, че Френската република държи вече на тази екзекуция. Поанкаре ненавижда Клемансо, но и двамата се отличават с еднакъв див и жесток патриотизъм. Поанкаре е от Лотарингия и е с Николай II един от главните подстрекатели за войната от 1914 г. Реваншист, той е и в дъното на прословутите руски заеми, които трябвало да ни осигурят помощта на царя срещу неговия братовчед германския император. Не би могло да се очаква той да се смили над Мата. Нещо повече, той напълно подкрепя гледната точка и каузата на всеки Ладу или Губе, готови с цената на всичко да си осигурят нова мобилизация на общественото мнение в един ключов момент. Мата Хари трябва да умре, също като Ифигения в Авлида. Убивайки я, показваме на народа, на войниците ангажираността на една цяла страна; самата Нация отново се сплотява около своя ръководител и своите ценности. Някоя жена от Мария-Антоанета насам не се е радвала на такъв статут. Чужденка като нея, подозирана във всички пороци и във всички забранени удоволствия, Мата трябва да умре, както се пука абсцес. Мъжкото съсловие се нуждае от кръвта на своята самка...

Така че правителството от Хага поисква скромно да се промени наказанието. Стремейки се да се самооправдае, френското правителство съобщава (против всяко правораздаване и всякаква истина), че екзекуцията на Мата е напълно оправдана, дори безукорна, тъй като тя била направила „пълни самопризнания“. Освен това, отхвърляйки паралела, който Клюне се е опитал да въведе между Мата Хари и Едит Кейвъл, една английска медицинска сестра, чиято екзекуция от страна на германците е предизвикала скандал, от Ке д'Орсе добавят, знаейки отлично къде е болката:

„Мата Хари е лекомислена жена, чието съществуване по никакъв начин не би могло да се сравнява с живота на мис Кейвъл, разстреляна от германците.“

Иронията на съдбата повелява този текст да бъде подписан от приятеля на Мата Хари Жюл Камбон, който също е принуден да се подчини на висшите съображения. Ясно казано – може да е срамно да разстреляш жена, но можеш да утрепеш една курва...

В Холандия млъкват и Реймон Поанкаре с облекчение може да откаже едно помилване,

което нито за миг не е възнамерявал да подпише.

В неделя, на 14 октомври, военният губернатор на Париж нарежда екзекуцията да стане заранта на следващия ден.

Същевременно Мата няма представа за това, тя още се надява. Вярва, че тъкмо през този ден в салоните на Елисейския дворец ще обсъждат нейния случай. Минали са три месеца и танцьорката си е възвърнала смелостта. Клюне и сестра Леонид поддържат вратата е във възможното чудо. Мата е щастлива да ги слуша и живее почти умиротворена. С други думи, докато трае чакането, което за други би било непоносимо, Мата продължава да се залисва. Пише, за да уреди някои материални подробности със снабдителите в Хага, дори съчинява творба, в която нищи сложните нишки на своята история. В такъв контекст кореспонденцията е изглежда почти сюрреалистично, но в крайна сметка съвпада с онова, което Мата винаги е била:

Париж, 15 септември 1917 г.

Скъпа Анна [Линтенс],

Питам ви как сте. Аз съм добре, но скучая.

Предайте всичко хубаво на барона и вярвайте, че ще бъда щастлива да ви видя скоро отново...

Мата сякаш се намира на почивка, на курорт, на минерален извор, където човек трябва да поостане, за да се лекува. Няма вече оплаквания, сърцераздирателни писма относно ужасните условия. От 25 юли положението на Мата действително силно се е подобрило и прилича на рай в сравнение с преживяното по-рано. Мата си е възстановила голяма част от личното бельо, има право да чете, да пуши, да комуникира, храната е почти приемлива. Постепенно тя се възстановява. Няколко пъти отказва да напише завещание. Отлага, има време... Все пак понякога я обзема див ужас. Кратки мигове на силно чувство. Мата спи спокойно единствено в събота, тъй като знае, че в неделя не екзекутират. Все пак от известно време би следвало да си даде сметка, че нещо се е променило. Мата не е сама в килията си, сложили са е две „овчици“, две от задържаните с най-добри характеристики, та да се знае всичко, което би споделила...

Последно слънце

На 15 октомври 1917 г. в 3 часа сутринта капитан-докладчикът Бушардон е събуден в дома си от ненавременен телефонен звън. След по-малко от час ще дойде да го вземе кола, за да го отведе до женския затвор.

В 4 часа още сънливите официални лица са събрани в кабинета на господин Есташ, директора на Сен Лазар. Клюне е потресен. Той ходи от човек на човек и се ръкува, като че ли е дошло време за съболезнованията. Когато идва фаталният час, комендант Жюлиен сухо отбелязва:

– Господа, време е.

Малката група поема напред и се кани да се катери по етажите. Клюне сякаш няма да успее да се включи, после отведнъж като автомат тръгва и той. Тропотът на ботуши е заглушен от шаячните покривала, нахвърлени в коридорите. Плъховете бягат стреснати и хората продължават да напредват под бледната светлина на газените фенери. Сестра Леонид води. Един пазач отваря вратата на килията. Трите жени внезапно се събуждат. Жюлиен се

обръща към игуменката и иска тя да посочи обвиняемата. Монахинята дискретно му показва средното легло. Тогава Жюлиен се обръща към Мата и ѝ казва високо:

– Целе, бъдете храбра. Президентът на Републиката отхвърли молбата ви за помилване, часът на разплатата дойде.

Мата тръпне. Тя сякаш не разбира.

– Не е възможно, не е възможно – повтаря втрещена тя, както след процеса.

Доктор Соке е влязъл на свой ред. Той мигновено се приближава до Мата:

– Нося ви грог с много ром.

Мата отпива глътка и гледа всички тези мъже, дошли да я изненадат насред съня ѝ. Притиска нощницата си до себе си. Нещо като малко кокетство. Тя знае какво си мислят всички те...

„Колко се е променила Мата Хари и колко малко прилича на куртизанката от волните си дни!

Тя беше една старица на своя одър, косите ѝ бяха посивели на слепоочията, а бръчките ѝ бележеха с безмилостния си печат.“¹

Соке дискретно промълвя нещо в ухото ѝ. Мата го поглежда за миг, после възкликва:

– Вие сте луд, не съм бременна! А и има защо да не съм между тези стени. Кой ви е казал подобна глупост?

Без да се консултират, всички се обръщат към Клюне. Той е направил този смахнат последен опит да я спаси, той – единственият мъж, готов да рискува да опетни репутацията си, за да я измъкне от наказателния взвод. Той бавно се приближава, крехък, прегърбен, личат седемдесет и петте му години. Мата разбира. Чудно, но тя го притиска нежно към себе си, тя го успокоява. Един от младите офицери, малко отвлечен от сцената, която не разбира, казва на своя непосредствен съсед:

– Горката. Все пак на това не са я осъдили!

Също тъй рязко, както са дошли, мъжете се оттеглят. Оставят Мата сама, сама със сестра Леонид и с двете монахини, които са дошли при тях. Тогава бавно, като в сцена от кабуки, сякаш се подготвя да си прави харакири, Мата се облича за последен път в живота си.

– Мога ли да си сложа корсета? (Тя се обръща към сестра Леонид. Двете жени са се разбрали без обяснения. Куршумите лесно ще проният тази дрешка. Мата започва да сваля нощницата си. Сестра Леонид иска да скрие голотата ѝ с одеяло.) Не се безпокойте, сестро, наистина не е моментът за свян... Що за мания, да екзекутират хората призори. Бих предпочела да си отида към 3 часа, след един хубав обяд. (Сега Мата се обръща към една от сестрите.) Сестро, мога ли да ви помоля да ми помогнете? (После Мата се обръща внезапно и казва на другата монахиня, която търси сред вещите ѝ.) Не, сестро! Не тази рокля! Перленосивата... Тази, която е най-горе на етажерката.

Сега Мата се колебае между три шапки:

– Коя ли да избира? (Тя поглежда през решетките.) Небето е светло, денят ще бъде хубав. (Взема една с широки поли и я пробва.) Я, тази май е добре още...

Мата оставя шапката и започва да се вчесва.

– Искате ли огледало? – пита сестра Леонид.

– Благодаря, сестро – отвърща Мата. – Свикнах без него.

В двора на затвора вече разговарят шестдесетина души. Доста „поканени“ са дошли заедно с дежурните военни. Тогава е било прието да бъдат викани този или онзи, които са заинтересувани... А истината е, че сред дошлите има мнозина, които не биха пропуснали

събитието за нищо на света. Мата нещо се бави. Всъщност е прекарала няколко мига с пастор Арбу, който ще каже, че си е тръгнал абсолютно трогнат, и е получила правото да напише три писма. Три писма, които написва в администрацията: едното е за Вадим, другото – за дъщеря е Нон, последното – за маркиз Дьо Маржри.

Тогава се случва нещо наистина съвсем неочаквано. Мата излиза на двора по една странична стълба. И изведнъж... Никой не вярва на очите си. Старата жена, с която някои току-що са се разделили, старата жена, която други смятат, че ще видят със сигурност, рязко се е променила. Истинска киносцена, миг на почуда... Мата сякаш ненадейно се е подмладила и е преоткрила целия си някогашен блясък. Моментният срыв е заменен от почти неочакван ентузиазъм. Сложила си е голяма шапка с воалетка и е облякла синя рокля от две части с дълъг жакет, същата, както и в деня на арестуването. Слага си едната ръкавица. Много е елегантна. Съзнавайки какъв ефект предизвиква, Мата подхвърля нарочно:

– Колко народ! Какъв успех! Ах, тези французи...

Един офицер се приближава бавно до нея:

– Имате ли някакви важни разкрития за съобщаване?

– Никакви. Вече казах, че съм невинна... та и да имах, нали се сещате, че щях да ги запазя за себе си.

Соке на свой ред я пита:

– Желаете ли амоняк за вдишване?

– Благодаря, докторе, ще видите, че нямам нужда.

Забелязва се редица от коли, която чака, за да отведе Мата пред взвода на полигона във Венсен. Без да проличи каквото и да било вълнение, Мата си слага втората ръкавица, доказвайки онова хладнокръвие, онова присъствие на духа, които ще подхранят легендата за нея. Опитала е всичко, никой не се е смилил. Тогава ще умре като театрална кралица, каквато си е била винаги. Когато главният пазач понечва да я хване за ръката, Мата се дръпва и го връща рязко на мястото му:

– Оставете ме, не съм нито крадла, нито престъпница!

После улавя ръката на сестра Леонид:

– Вие, майчице, дайте ми ръка. (Монахинята е извънредно развълнувана.) Как, майчице, вие плачете? Бъдете като мен, нали виждате, аз нямам сълзи. Много съм обикаляла по света. Продължавам, просто заминавам от голямата гара, откъдето връщане няма...

Но нека оставим думата на Пиер Бушардон:

„Почти тичешком Мата Хари напуска Сен Лазар. Пред затвора чакат няколко коли. Едната, осветена от електрическа крушка, беше със спуснати завеси. Тя се спусна към нея, подскачайки. Другите коли я последваха. Като сватбено шествие...

Подгизнала от скорошните дъждове, пръстта на полигона бе станала на места същинско мочурище и колелата на колите, изпреварили нейната, бяха оставили дълбоки бразди. Сякаш танцуваше последния си танц, тя прекоси дупките и локвите, едва докосвайки с крака земята.“

Още не се е развиделило. Мата тъкмо е слязла от колата. При вида на взвода за екзекуции тя за миг се дръпва, но веднага се съзема. Отеква тръбен звук. Мата се обръща към сестра Леонид:

– Майчице, дайте ми ръка. Не се бойте, силна съм. Ще видите красива смърт.

Придружена от монахинята, адвокат Клюне и пастор Арбу, тя минава пред войниците от ескадрона, драгуни, почти всички подофицери с нашивки, подбрани, за да няма грешки.

Въпреки това сред тях един мъж преbledнява и повтаря почти механично, възхитен:

– Мата, Мата, Мата Хари...

Мата го чува, поглежда го за миг, усмихва му се и продължава да върви. От този миг на задържане ще се родят доста други образи; оттук на Щернберг ще му хрумне гениалната идея да накара Марлене Дитрих да си сложи отново червило, оглеждайки се в сабята на офицера!

След като стига до стълба, Мата целува сестра Леонид и адвокатата Клюне, които цял трепери. Дава ръцете си на един жандарм, за да я върже, но отказва превръзката за очите:

– А, не, искам да виждам!

Един офицер се отделя от редицата. Той прочита присъдата, както е обичайно да се прави:

– В името на народа на Франция жената Маргарет Целе-Маклийд е призната за виновна, че се е промъкнала във военновременен Париж, за да събира сведения в интерес на вражеска сила, че е поддържала в чужбина връзки с германски дипломатически агенти с цел да улесни техните намерения. Осъдена е на смърт.

Бушардон е застинал. Той гледа Мата. Сега Мата е сама.

Мата е слушала, без да трепне.

Тогава тя се обръща към онзи, който ще командва „огън“, и му подхвърля:

– Господине, благодаря ви.

Сабята пада. Три куршума поразяват Мата право в сърцето. Няма съмнение, че тя е умряла мигновено. Въпреки това по закон се полага довършващ изстрел, последен куршум, изстрелян в ухото от подофицер, куршум, пратен от старомодно оръжие, който ще разкъса всичко по пътя си и ще остави грозна диря.

Веднага след това отеква зловец вик, вик, който няма да получи отклик:

– Кой иска тялото? Кой иска тялото?

Часът е шест и петнадесет сутринта. Скоро слънцето ще изгрее. На малайски: Мата Хари...

Няколко часа по-късно, за да завърши голямата лъжа, френското правителство ще пусне комюнике за смъртта на танцьорката. На 15 октомври 1917 г. текстът, обработен от службите на Ладу и на Ке д'Орсе, ще гласи, че Мата е умряла, след като е признала вината си. Тези „официални“ признания са подети от цялата преса, докато самият Бушардон отбелязва, че Мата е отишла пред взвода, твърдейки, че е невинна.

Убиват жена

Заслужавала ли е смъртта Маргарет Гертруде Целе?

Нея ли са съдили действително или един символ?

По един малко предсказателен начин Мата отговаря на този въпрос в неуморната си писмовна дейност с получател Пиер Бушардон. Докато всеки се стреми да премахне тази разлика в името на републиканските принципи, Мата ясно и недвусмислено заявява своята двойствена природа, живото противоречие, в каквото се е преобразила и заради което се е озовала на дъното на бездната... Отвъд неловкостите и стиловите некоректности, дължащи се на безкрайната е умора, Мата винаги поразява с невероятната си проникателност.

Шизофрения?

Двуличие?

Не, просто роман на една жена, която не е имала друг избор, освен този да измисля

сама себе си.

Едно непризнато писмо, едно писмо-завещание, което може би за първи път от затвора задържаната М. Г. Целе-Маклийд подписва Мата Хари¹ с великолепието на отминалата си слава:

Господин капитан,

Ето още нещо, което ви моля да имате предвид – Мата-Хари и госпожа Целе Маклийд са две съвсем различни жени.

Днес заради войната и паспорта съм принудена да живея и да се подписвам Целе, но тази жена е непозната за хората.

Аз се смятам като да съм Мата-Хари. Дванадесет години живях под това име. Позната съм във всички страни и навсякъде имам връзки.

Позволеното на Мата-Хари – танцьорка – със сигурност не е позволено на госпожа Целе Маклийд.

Това, което се случва на Мата-Хари, са събития, които не се случват на госпожа Целе. Хората, които се обръщат към едната, не се обръща към другата.

И действията и начинът на живот на Мата-Хари и на госпожа Целе не могат да бъдат същите.

Затова, капитане, не се учудвайте на това, което ми се случи.

То е съвсем просто и естествено. Какви ли не съм ги виждала, уверявам ви.

Мата-Хари е принудена да се оправя. Научих го чрез много загуби. Където и да танцувам, с мен се отнасят добре, обичам бижутата и кожите си.

Но тъй като съм чужденка навсякъде и съм от малка страна без свое мнение, навсякъде съм защитена само от себе си.

Винаги съм жадувана плячка за снабдителите, които работят за театрите. Процесите са безброй, изземанията стават веднага и за да избягна това, аз или някой любовник „плащаме“ или оставям в ръцете на тези хора жадуваните ми предмети.

Знам, че няма какво да се прави. Такъв е животът на всички театралки. Това са неща, които не се казват.

Но човек се оправя, когато има добра сгода...

... Е, Мата-Хари имаше случай да се наплати малко и го стори.

Цялото това писмо е, за да ви кажа отново, че всичко, което се случи, се случи с Мата-Хари – не с госпожа Целе.

Мата-Хари беше длъжна да отиде до Париж заради своите интереси.

Госпожа Целе нямаше работа там. Моля ви, господин капитан, имайте това предвид и не бъдете прекалено строг към мен. Помислете, че като жена аз винаги съм живяла като Мата-Хари. Аз мисля и действам като нея. Изгубила съм сметка на пътуванията, на разстоянията, на опасностите, нищо не съществува за мен. Дори различието в расите. Навсякъде по света съм срещала подлеци и свестни хора. Губя – печеля – защитавам се, когато ме нападат – взимам, когато ми е взето...

С уважение

Мата-Хари

Имуществото и вещите на Мата Хари ще бъдат продадени на търг на 30 януари 1918 г. Събраните суми, малко по-малко от 15 000 франка, остават изцяло в полза на френската държава, за да покрият съдебните разходи.

Трите писма, които Мата написва, преди да умре, така и не стигат до получателите си. Също като нейните „мемоари“, и те тайнствено изчезват.

Каквито и да са манипулациите (а Бог знае, че те са многобройни), нищо не може да се промени в ужасните факти: правно виновна, по право невинна, голяма фигура, велика героиня, свободна жена – Мата е първата жена от XX век, която убиват мъже от XIX век.

Противоречива, тайнствена, низвергната, възхвалявана или тъпкана в калта, това е все, защото в нея са сбрили много качества и недостатъци, сили и слабости, надежди и рани на всеки един от нас, защото тя ни пленява и ще продължава да ни пленява още дълго.

Полезно е да се възстанови реалността на лицето като едно цяло, но Мата вече е получила своя единствен реванш – истинския. Това е не ревизията на нейния процес, а невероятната известност, която винаги ще я заобикаля. Мечтателното момиченце от Леуварден, унизената жена, крехката салонна звезда се е превърнала в икона, в идол, прочут в цял свят, в една от трите или четирите най-известни жени през XX век, в мит, който никой и нищо не би могло да заличи.

Какво се случва с тях нататък...

Пиер Бушардон ще се прочуе и ще бъде смятан за един от големите дейци, довели до победата от 1918 г. Трайно спрял в съдебния си възход от отмъстителността на Жозеф Кайо, който се връща на висок пост, той смята, че кариерата му е приключила в началото на 1940 г., когато е съветник в Касационния съд. Засегнат от възрастта за пенсиониране, той все пак бива повикан от Дьо Гол през 1944 г., за да подсигури големите процеси след Освобождението. Неговият престиж и фактът, че е (противно на легендата) един от малкото магистрати, недалеч клетва пред маршал Петен, го изтиква отново на преден план. Тъй като синът му Андре е депортиран от нацистите и продължава да е пленник, той все пак отказва да стане председател на Касационния съд (от опасения, че германците ще предприемат наказателни мерки) и приема функциите на председател на комисията към Върховния съд, с което му се налага да ръководи следствените дела на всички обвинени видни личности: Петен, Лавал и пр. Умира през 1950 г.

Нон, дъщерята на Мата Хари, ще умре от спукване на кръвоносен съд на 10 август 1919 г. На следващия ден е трябвало да замине с параход за Холандска Индия и да стане там учителка. За щастие Мата не успява да стане свидетел на смъртта на второто си дете. Нон няма и двадесет години.

Рудолф Маклийд ще се разведе и ще се ожени още веднъж. Той умира през 1928 г. Той, който е бил доста буен, преди да стане пуритан, заявява, научавайки за смъртта на Мата: „Каквото и да е направила, не заслужаваше това!“

Ладу ще напусне Генералния щаб в края на октомври 1917 г. Компрометиран от своята вечна двойна игра, накрая се озовава обвинен в шпионаж. След продължително следствие, което никак няма да му допадне, го арестуват на 2 януари 1919 г. и го изолират. В крайна сметка го оправдават на 8 май 1919 г., получава орден и чин комендант, преди да се пенсионира през 1923 г. Тогава става журналист, после инспектор на туристическите и лечебните курортни центрове. Историята не казва дали се е позадържал във Вител...

Данвин, станал генерал през май 1917 г., също ще бъде обвинен в шпионаж, призован от Мадрид и арестуван в началото на 1918 г., преди да го оправдаят накрая през април.

Вадим се връща към анонимността, от която е излязъл за миг благодарение на Мата.

Клюне ще умре през 1922 г., без никога повече да изкаже мнение по толкова потреслото го дело.

1. СТРУКТУРА НА ВОЕННИТЕ СЪДИЛИЩА

За да даде юридически отпор на различните шпионски афери, Франция създава извънредни структури. По-точно развива една съществуваща юрисдикция, относително замразена в мирно време. Между 1914 и 1915 г. военните съдилища се умножават и се превръщат в основно средство за войната срещу „вътрешния враг“. Тези военни съдилища – така и ще бъдат наречени – ще добиват все по-голяма важност с развитието на събитията. Твърде малко хора познават реалността на организацията и структурата на тези съдилища, неотделими от лова на шпиони. В мирно време Париж е разполагал с две, които да обслужват военното правосъдие. В края на конфликта в столицата ще има вече шест, но в действителност едно само има значение, едно остава знаменито и кара своите клиенти да треперят: Трети съд, който понякога прилича на същински Комитет за обществено спасение. Той произнася почти всички смъртни присъди.

Нека разгледаме системата, преди да се насочим по-подробно към съда, който Мата посещава като обвиняема.

Всички съдилища са организирани според едни и същи принципи. Съставът включва:

1. Докладчик.
2. Правителствен комисар.
3. Съдебния състав сам по себе си.

1. Докладчикът е натоварен да води следствието. Към него може да има придадени заместници, които са под неговото непосредствено ръководство. Противно на това, което би могло да се предположи, докладчикът има по-стеснени права от цивилния съдия-следовател. Не той решава да започне следствие. Той трябва да бъде сезиран от военния губернатор, който му изпраща заповед да състави информация. С този документ докладчикът може да арестува заподозрения. Ако обаче по време на следствието открие съучастници, също както при първия обвиняем му е необходима заповед за информация, за да ги задържи. Нека уточним, че тези процедури в действителност са извънредно бързи и докладчикът, който има доверието на своите висшестоящи, получава каквото поиска с едно позвъняване по телефона.

Тоест – официална тежест и практическо облекчение...

Когато е приключил работата си на магистрат-следовател, докладчикът съставя обвинителния акт (доклада), в който представя проследеното от него дело и дава мнение относно мерките, които следва да се вземат: влизане в съда или несъстоятелност на делото.

Тогава докладът бива изпратен на военния губернатор, който се запознава с него и взема суверенно решение.

В действителност и в този случай мнението на докладчика е решаващо.

2. Правителственият комисар играе ролята на публична власт, той е прокурор, главен обвинител във Военния съд.

Ролята му е абсолютно определяща през време на процеса. Действително във военните съдилища председателите на съда често са военни без никакви правни познания. Правителственият комисар е (почти винаги) мобилизиран цивилен магистрат, който е наясно с процедурите и фактически ръководи дебатите.

Той също може да има заместници, които да облекчават работата му.

3. Съдебният състав собствено е трибуналет, пред който ще мине обвиняемият. Състои се от седем съдии. Обикновено председателят е полковник или лейтенант-полковник. Ако подсъдимият е офицер с по-висок чин, председателят бива подбран със съответен по-висок ранг за по-внушителен авторитет.

Оттам нататък Военният съд функционира съвсем като обикновен трибунал. Въпреки това по времето, когато съдят Мата, гласуването става явно. Едва от май 1918 г. законът ще наложи гласуване със скрита бюлетина. Известни са неудобствата при гласуване с вдигане на ръка.

Решението на Военния съд може да бъде анулирано от Ревизионен съд, председателстван от председател на апелативен орган, асистиран от съдебен съветник и трима служители. Доста парадоксално днес тълкуватели упрекуват тези органи, че са били експедитивни и в крайна сметка са се ръководили повече от патриотични, отколкото от правни мотиви. Критиката е основателна, но свършено неадекватна. Тези съдилища са създадени именно за защита на отечеството и в назования по-горе контекст не може да бъдат обвинявани, задето са си изпълнили мисията. Наистина методите често са експедитивни, едностранчиви, ангажирани... но нека припомним, че времето не е било за следобеден чай...

2. ИСТОРИЯ НА ТРЕТИ СЪД

Трети военен съд е създаден в самото начало на конфликта с определена цел: да се сложи край на всякакъв опит за вътрешна дестабилизация и да се рамкират разследванията и процесите с един естествено несвършен юридически арсенал, но да има такъв, доколкото е възможно. Тук не става дума да оправдаваме или да обвиняваме, а просто да създадем представа за една извънредна ситуация. От самото начало Трети съд се състои изключително от професионални магистрати, мобилизирани магистрати, което му придава определена тежест. Този аспект на нещата има в действителност две преки последствия:

– Всички важни дела ще бъдат поверявани на него.

– Мъжете, които ще трябва да съдят „големите клечки“ в Републиката и в шпионажа, са с твърде ниски чинове, което понякога обърква новака. Бушардон е капитан, а Морне – само лейтенант. Това е, защото и двамата са запасници, направили кариера в общественния сектор, но не и в армията.

Правителствените комисари¹ ще се сменят, като понякога работата ще се върши по-скоро от заместниците им (такъв е случаят с лейтенант Морне), докато Пиер Бушардон си остава единственият основен докладчик на този страховит трибунал.

Иначе най-малкото, което може да се каже, е, че тези съдии, от които Франция трепери, разполагат само с извънредно архаични средства за постигане на своите цели (независимо от големите амбиции на помощник-държавния секретар във Военно министерство Йожен

Игнас...). Настаняват ги в едно неизползвано крило на Съдебната палата, понеже няма вече място на улица Шерш-Миди, където заседават първите две военни съдилища. Крило на Съдебната палата може да звучи много удобно, но в действителност съвсем не е така. Разполагат всичко на всичко с два микроскопични кабинета, една по-голяма стая за администрацията, една стая за съда и една зала, която служи за провеждане на заседания, когато делата са прекалено много... Към това добавете три мазета за архивите.

Споменавайки втората зала за съдебни заседания, Пиер Бушардон пише: „В тази зала, която напомняше стая за съвет на каноници в някой стар манастир, стените се рушаха, дървениите бяха напукани от годините и в полумрак мястото добиваше наистина злокобен вид. Наричаха я Одеон, докато истинската заседателна зала, просторна и с позлати, се радваше на по-внушителното название Комеди Франсез.“¹

Самият капитан-докладчик работи в единия мъничък кабинет, „овехтяла стая със стени, облепени с най-евтините възможно бели книжни тапети; вместо бюро овална маса от nelaкирано дърво без покритие; по нея има какви ли не книжа... За сядане има три-четири сламени стола; от известно време все пак е инсталирана електрическа лампа, но в продължение на над три години магистратът следовател на Трети военен съд бе принуден да работи на газена лампа, чиято воня се носеше из стаята“.²

Но има и по-сериозни неща от простата липса на удобство. Действително дори със сигурността има проблеми. За преходите между следователския кабинет и различните затвори, в които са прибрани обвиняемите, Трети съд разполага само с неколцина ревматично болни жандарми, отдавна върнати към цивилния живот. По-лошо – Бушардон няма дори някаква що-годе сигурна мебел, за да прибира понякога свръхтайните документи, с които трябва да работи. Има всичко на всичко един шкаф, който не се заключва. При такива взривоопасни дела като Боло, Кайо или дори Мата често ще му се налага да мъкне у дома, във вътрешния джоб на куртката си, по-важните документи, които не бива в никакъв случай някой да отмъкне. Чак след тригодишно „военно следователстване“ капитан Бушардон получава от своята администрация бюджет за закупуване на сейф. Телеграмите, позволили арестуването на Боло и на Кайо, идвали от Америка и най-сетне се решило, че документите са достатъчно важни, та да бъдат добре закриляни. Ирония на съдбата – сейфът, който му осигуряват, е немско производство...

До 1915 г., когато арестуват шпионина Деи Паси, Трети военен съд се занимава само с маловажни дела. По това време стълбите, намиращи се срещу галерията на Сент Шапел, не кънтят с печалните стъпки на видни личности от света на политиката и на разузнаването.

В неиздадените си лични бележки Пиер Бушардон разглежда всичко, което е заявявал в интервюта, дадени на Екселсиор и Либерте³:

„Отначало се занимавахме с текущи дела, вътрешни дела, така да се каже: откази от подчинение, нагрубяване на висшестоящи, заспиване на пост, дезертърство... За пръв път излязохме от военната дисциплина, за да разследваме доста странната афера с фалшивите комюникета, които се разпространяваха в Париж и някои големи градове. Съобщавах за поражението на армиите на кронпринца, които били обкръжени, и за пленяването на Фон Клук, който се бил предал, настоявайки за военни почести. Следствието не даде резултат, слуховете явно бяха дело на неуловими чужди агенти, а обществото поради доверчивост бе разнесло и разширило техните небивалици.

По-сериозна беше историята с пацифистките позиви, пръснати в метрото, в кафенетата, в големите магазини, пъхнати под вратите, пуснати в пощенските кутии и разпращани из

всички департаменти. Тези позиви, твърде добре съчинени от интелектуалци, навеждаха на мисъл за анархистко действие. Оказа се, че са просто спиритуалисти, ръководени от мистични подбуди. Приятелката на един от авторите на памфлета, който тя печаташе и разпространяваше тайно, бе заловена, тъй като бе изпратила екземпляр на своя леля в провинцията. Добрата жена, изплашена от антипатриотичните тенденции в позива, го дала на полицейския комисар, като сигнализираща откъде е дошъл.

Но първото наистина сензационно дело беше аферата с нередните освобождавания от военна служба. Ломбар, Лаборд, Гарфюнkel и другите... Общо 47 обвиняеми, от тях 44 осъдени, рекорд... 47 обвиняеми, които срещу заплащане преправяли болестта на някого, за да може да не замине на фронта.

После – съвсем не случайно, – когато Александър Милеран подписа на 28 май 1915 г. декрет за реорганизация на службите за контраразузнаване, видяхме друг тип хора. Първият бе прословутият Деи Паси, италианец, учител по танго. Беше участвал в различни театри с танци, в края на които наръгва с нож партньорката си. Държа се добре и призна всичко още като го хванахме. Малшансът му беше, че го събудиха прекалено рано, за да му съобщят, че е осъден на смърт, и отгоре на всичко го караха до стълба във Венсен с кола, теглена от кон, който се пързала два дълги часа по поледицата в един суров зимен ден, просто край нямаше. Оттогава започнаха да карат осъдените с автомобил. Докато пушеше последната си цигара в администрацията, Деи Паси ме дръпна и ми заяви с писклив глас:

– Господин капитан, може ли да ви кажа нещо? Във вашия доклад сте написали, че съм изтъкнат шпионин. Просто шпионин нямаше ли да е достатъчно? Потърпете малко, по дяволите! Тепърва скоро може да видите изтъкнати шпиони.

По същото време, беше 22 февруари 1916 г., вестниците, продавани на светлината на фенерите по павилионите, които тъкмо отваряха, публикуваха едно тревожно комюнике. Съобщаваха за германския натиск срещу Вердюн. Ужас стягаше всички сърца...

След Деи Паси дойде редът на един грък, Константин Кондоянис, наречен Коста, бивш трагик, играл Шекспир и съхранил от стария си занаят добра външност... странен тип с профил като хищна птица... В началото на конфликта бил изпратен в Париж за няколко дни и трябвало да съобщи как е настроението на хората. Малко по-късно успял да даде сведения за характера на дебаркиращите английски войски в нашите пристанища, правел се на търговец на сунгери и така успял да изпрати телеграми, без да бъде засечен веднага. Макар и с безспорна вина при смазващи доказателства, Кондоянис не можеше да приеме възможността за трагичен край. Когато му съобщиха присъдата, той реши, че това е драматична игра, прелюдия към освобождаването му. Поиска да направи разкрития и цял час разправя щуротии. Когато дойде време за тръгване, се наложи внезапно да го върна към действителността:

– Ако имате нещо сериозно за казване, побързайте!

– Ама значи сериозно ли е? – попита той със своя неправилен френски. – Настоявате да бъда разстрелян?

Понеже всеобщото мълчание го осветляваше по въпроса, той изръмжа:

– Убийци, вие сте убийци. Нека кръвта ми бъде върху вашите глави!

Тази сутрин (беше 26 май 1916 г.) имаше ярко слънце. Горичката Капониер¹, която помнех преди три месеца цяла в сняг, се бе украсила със свежи листенца. Константин Кондоянис се постара да излезе внушително. Импозантен, все едно загърнат в тога, той мина през карето войници.

– Войници на Франция – извика, – на Гърция отдават почит!

Завързан за стълба, но оставен със свободни ръце, той ги издигна склучени над главата си, дрезгаво изрецитира на своя език обръщение към природата и сам изкомандва „огън“ ...

Внушително си отиде.

Но от всички предатели най-особен, бих казал най-романтичен беше Дювал... Татко Дювал, който се компрометира в аферата Боне руж. Лицето му е описано дума по дума в Един велик човек от провинцията на Балзак... Сигурно си спомняте за Верну, огорчен и непризнат гений, женен за недъгава жена, баща на нефелни деца, който си отмъщава на обществото, отказало му заслуженото му място, като го мрази упорито. Дювал беше един съвременен Верну, затънал в дългове, пропаднал литератор, надсмиващ се над всичко и тъпчещ всичко с мрачна ярост. Той подписваше приятно написаните статии, които излизаха на първа страница на вестника, с псевдонима Господин Закачко. Там имаше опасни атаки срещу правителството, но Дювал говореше езика на Анатол Франс и ако не мислеше като французин, пишеше на френски твърде добре. Дори когато прекаляваше с вметнатите изречения, фразата му не натежаваше и краят ѝ се спускаше с елегантен полет. Нито мускулче на лицето му не трепваше, дори да получи удар, който би смлял шампион по бокс. Всичките му истории бяха разказани с един сладникав тон, размерено, с маниерчета и безкрайни извинения:

– Малко поудължих днеска, господин докладчик. Как никога не се сещаме за другите... Как само ви изтощавам, господин писарю. Утре ще се помъча да бъда по-кратък...“

Ето как капитан Бушардон описва неколцина от онези, с които си е имал работа... Всички не са от една порода, разбира се, но между някои има смущаващи прилики.

Деи Паси, Кондоянис...

Чужденци, разбира се, хора, работили срещу нас, без да можем да ги обвиним, че просто са предали страната си.

Това ли е само приликата?

Не, има и друга: и двамата са хора от театъра, хора на сцената, дошли от спектакъла. Танцър на аржентинско танго и трагик. Колкото до нашия Дювал, французина, той пък е литератор.

Това не ви ли напомня нещо?

Като Мата и те са влезли в шпионажа... както се влиза в нова роля.

БИБЛІОГРАФІЯ

BOUCHARDON Pierre, Souvenirs, Albin Michel, 1953.

BRAGANCE Anne, Mata Hari, Belfond, 1995.

GUILLEMINAULT Gilbert, La France de la Madelon, Denoël, 1965.

GUILLEMINAULT Gilbert et BERNERT Philippe, Les Princes des années folles, Plon, 1970.

LADOUX Georges, Les Chasseurs d'espions. Mémoires de guerre secrète, Le Masque, Librairie des Champs-Élysées, 1932.

LOUBIER Jean-Marc, Mata Hari, la sacrificielle, Acropole, 2000.

SHIRMAN Лйон, L'affaire Mata Hari, Tallandier, 1994.

WAAGENAAR Лйон, Mata Hari, Fayard, 1971.

Mata Hari. 1. Le Dossier secret du conseil de guerre, actuellement disponible chez Italiques, 2001.

Les Cahiers de l'Histoire, „L'année 1917“, décembre 1967.

MEFRET Jean-Pax, „Dossier Mata Hari“, in Le Figaro Magazine, 17 octobre 1992.

N. NEWNHAM-DAVIES, The Gourmet's Guide to Europe, Londres, Grant Richards, 1908.

Семейни архиви, непубликувани бележки и доклади, кореспонденция, вестници и списания от онова време (L'Excelsior, Le Gaulois, L'Œuvre, Le Bonnet rouge, Le Journal, L'Action française, L'Humanité, Les Annales...).

Philippe Collas
Mata Hari

Филип Колас
Мата Хари
Превод от фрески Пенка Пройкива, Венелин Проиков
София, ИК "Рива", 2005
ISBN 954-320-020-3